

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ЕКОНОМІКА
ТА
УПРАВЛІННЯ АПК**

Збірник наукових праць

Випуск 6 (89)

Біла Церква
2011

Затверджено вченою
радою університету
(Протокол № 9 від 26.09.2011 р.)

Редакційна колегія:

Даниленко А.С., д-р екон. наук (головний редактор);
Сахнюк В.В., д-р вет. наук (заступник головного редактора);
Свиноус І.В., д-р екон. наук (відповідальний за випуск);
Варченко О.М., д-р екон. наук;
Губенко В.І., д-р екон. наук;
Шубравська О.В., д-р екон. наук;
Крисанов Д.Ф., д-р екон. наук;
Червінська Л.П., д-р екон. наук;
Рокитко А.І., д-р екон. наук;
Юхименко П.І., д-р екон. наук;
Харьковщенко Є.А., д-р філософ. наук;
Семілетко В.І., канд. пед. наук;
Сокольська М.О., завідувач РВІКВ (відповідальний секретар).

Економіка та управління АПК: Зб. наук. праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2011. – Вип. 6 (89). – 204 с.

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» друкується за рішенням вченої ради університету відповідно до вимог ВАК України щодо тематичної спрямованості фахових видань з певної галузі науки.

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України і є виданням, що продовжується замість випуску Вісника Білоцерківського державного аграрного університету з економічних наук.

У цьому випуску збірника висвітлені результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку агропромислового виробництва.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК»

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірника подаються до 1 квітня та 15 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Збірник видається на кошти авторів. Вартість збірника визначається за кошторисом.

Орієнтовна вартість публікації – 20 грн за сторінку комп'ютерного тексту, оформленого згідно з вимогами. Вартість публікації не залежить від кількості співавторів статті.

Автори публікують статті за попередньою оплатою.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей у 2-х примірниках за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений паперовий варіант статті з дискетою повертається відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку у друкарню. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірника в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск. Дозвіл до друку надає відповідальний редактор або заступник відповідального редактора.

Вимоги до оформлення статей

Відповідно до вимог Постанови президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 р. щодо оформлення статей до фахових видань, наукові статті, які подаються у збірник наукових праць, повинні мати такі елементи:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, повна назва організації, e-mail.
3. Назва статті.
4. Анотація українською мовою.
5. Ключові слова українською мовою.
6. Постановка проблеми.
7. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
8. Мета і завдання дослідження.
9. Матеріал і методика досліджень.
10. Результати досліджень та їх обговорення.

11. Висновки.
12. Список літератури.
13. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова російською мовою.
14. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова англійською мовою.

Стаття має бути написана українською мовою, обсягом 5–8 сторінок через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Допускається публікація статей російською або англійською мовами. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, верхнє і нижнє – 20 мм, праве – 10 мм.

Обсяг анотації становить 5–6 рядків, у яких стисло описано суть статті, що вирізняє її від уже відомих тверджень.

Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt. **ПРИЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ** – з великої літери. Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь, повна назва організації та e-mail зазначаються перед заголовком статті. Автори вказують назву навчального закладу чи установи, де вони працюють (див. приклад).

УДК 338.439.5:637.1(477.41)

КОВАЛЬ Н.В., канд. екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет
 e-mail: NadiaKoval@gmail.com

РИНОК МОЛОКА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. Зразок оформлення таблиці:

Таблиця 1 – Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули повинні бути написані у програмі Equation Editor 3.0. (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word '95, версія 6.0 або 7.0. за допомогою функції «Створити рисунок». Рисунок має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути відскановані і внесені на цю саму дискету в окремий файл «Фото». У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підрисункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АПК В УКРАЇНІ

УДК 338.432:330.341.1

КРИСАНОВ Д.Ф., д-р екон. наук, професор

ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук, професор

Білоцерківський національний аграрний університет

УДОВА Л.О., канд. екон. наук

ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Узагальнено світовий досвід впровадження інноваційних розробок в дрібнотоварних агрогосподарствах та розкрито причини, що гальмують реалізацію більшості інноваційних продуктів в особистих селянських господарствах. Обґрунтовано пропозиції стосовно зарубіжного досвіду впровадження інновацій у сільському господарстві до специфіки господарювання в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: господарства населення, інновації у рослинництві, інновації у тваринництві, кооперативні підприємства.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі підвищився інтерес до індивідуального сектору аграрного виробництва, викликаний необхідністю оцінювання нових тенденцій у розвитку особистих селянських господарств, трансформацією їх функцій під впливом дифузії інновацій в агропродовольчому комплексі. Аналіз виробничої діяльності свідчить про достатньо високу стійкість особистих селянських господарств до трансформаційних перетворень, що відбувалися в економіці нашої країни. Водночас, доречно підкреслити, що в процесі соціально-економічних перетворень місце і роль господарств населення суттєво змінюються.

Метою дослідження є аналіз та узагальнення інноваційного розвитку підвищення продуктивності господарств населення на основі адаптації світового досвіду впровадження інноваційних розробок у сільськогосподарське виробництво.

Результати досліджень та їх обговорення. В економічній літературі термін “інновація” трактується досить широко, однак класичним вважається визначення Й. Шумпетера, який до інновацій відносить наступні зміни: впровадження нового методу (способу) виробництва, виготовлення продукції з новими властивостями, освоєння нових ринків збуту, використання нової сировини та проведення відповідної реорганізації виробництва [8]. Загалом, наведене визначення характеризує процеси впровадження нових або вдосконалених рішень технічного, технологічного або організаційного характеру у процесі від використання сировини до збуту продукції як засобу одержання прибутку підприємцями.

У промисловості розрізняють чотири типи інновацій: *продуктові* (впровадження нового товару або послуги), *процесові* (впровадження нового або значно поліпшеного способу виробництва або доставки продукту), *маркетингові* (впровадження нового методу продажу) та *організаційні* (впровадження нового організаційного методу в діяльності підприємства, в організації робочих місць або зовнішніх зв'язків).

Поряд з цим, за 2006-2008 рр. у звітність з інноваційної діяльності промислових підприємств почали включати *інноваційні процеси* – це впровадження нового або значно вдосконаленого виробничого процесу, методу розповсюдження або діяльності з підтримки товарів та послуг, зокрема:

- нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції;
- нові або вдосконалені методи логістики, доставки або розповсюдження продукції;
- нова або вдосконала діяльність із підтримки процесів підприємств: системи матеріально-технічного обслуговування або операції щодо закупівель, обліку та розрахунків [9].

Необхідно підкреслити, що офіційної статистики стосовно впровадження інновацій у сільському господарстві поки не сформовано, і це свідчить про надзвичайну складність як власне інновацій (сортів рослин, порід худоби і птиці тощо), так і їх використання в аграрних підприємствах.

Як правило, таку статистику ведуть наукові установи, селекційні центри, науково-дослідні станції та ін., що, на нашу думку, свідчить про відсутність системної її класифікації та методики відстеження трансферу зазначених інновацій у виробництво. Ось чому ми будемо виходити із методичних підходів, які використовуються в офіційній статистиці, однак адаптуючи їх до сільського господарства, зокрема, особистих селянських господарств (ОСГ). З цією метою ОСГ доцільно прирівняти до мікропідприємств, що спеціалізуються на виробництві аграрної сировини, її переробці та випуску готової харчової продукції.

Аналіз трансформацій в аграрному секторі України та ролі в ньому ОСГ доцільно розпочати з 1990 р., коли вітчизняне сільське господарство досягло найбільш вагомих результатів, а їх частка в загальному обсязі становили 30,5%. У найбільш кризовий для економіки країни період (1999-2003 рр.) їх частка становила 60-70%. На початок 2010 р. частка господарств населення у виробництві валової продукції складала 55% (табл. 1).

Варто зазначити, що коли в 1990 р. частка аграрних підприємств у виробництві валової продукції сільського господарства становила 69,4% (продукції рослинництва – 75,0%, тваринництва – 64,8%) від загального її обсягу, то у 2000 р. ситуація кардинально змінилася з точністю до навпаки – великі господарства виробили лише 34,0% (відповідно 40,9 і 25,2%), а селянські господарства – 66,0% (відповідно 59,1 і 74,8%), тобто протягом 1990-х років виробництво аграрної продукції поступово сконцентрувалось у дрібних сільгоспвиробників.

Таблиця 1 – **Виробництво валової продукції сільського господарства**, млн грн (у порівнянних цінах 2005 р.)

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2009 до 1990, %
<i>Усі категорії господарств</i>						
Валова продукція, всього	145874,9	77889,4	92585,6	103977,9	102092,6	70,0
у т.ч.:						
- продукція рослинництва	66559,7	43573,0	53975,6	64899,1	61544,6	92,5
- продукція тваринництва	79315,2	34316,4	38610,0	39078,8	40548,0	51,1
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>						
Валова продукція, всього	101299,1	26478,0	33802,4	47865,4	45780,4	45,2
у т.ч.:						
- продукція рослинництва	49913,8	17820,4	21731,5	32136,1	28498,7	57,1
- продукція тваринництва	51385,3	8657,6	12070,9	15729,3	17281,7	33,6
<i>Господарства населення</i>						
Валова продукція, всього	44575,8	51411,4	58783,2	56112,5	56312,2	126,3
у т.ч.:						
- продукція рослинництва	16645,9	25752,6	32244,1	32763,0	33045,9	198,5
- продукція тваринництва	27929,9	25658,8	26539,1	23349,5	23266,3	83,3
<i>Господарства населення, частка від загального обсягу, %</i>						
Валова продукція, всього	30,5	66,0	63,5	54,0	55,2	-
у т.ч.:						
- продукція рослинництва	25,0	59,1	59,7	50,5	53,7	-
- продукція тваринництва	35,2	74,8	68,7	59,7	57,4	-

Джерело: Сільське господарство України за 2009 р.: Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – С. 44.

Після 2000 р. відбувається поступове нарощування виробництва аграрної продукції у великих і середніх підприємствах та фермерських господарствах, хоча основними виробниками тваринницької продукції все ж залишаються господарства населення. Вони виробляли дві третини загальних обсягів виробництва продукції рослинництва і три чверті – тваринницької. Необхідно зазначити ще один момент: у всіх категоріях господарств обсяги виробництва продукції рослинництва у 2009 р. вже наблизилися до рівня 1990 р. (92,5%), а от по тваринництву цей показник вдвічі нижчий – 51,1%, зокрема, у крупних і середніх підприємствах та фермерських господарствах рослинницької продукції вироблено лише третину від обсягу 1990 р., а тваринницької – дві третини. Отже, в кризовій ситуації господарства населення виявляються більш стійкішими тому, що потрапляють в умови самовиживання.

У 2009 р. серед сільськогосподарських підприємств основна частка у виробництві продукції належала недержавним аграрним підприємствам, які виробили 46,3% загальної кількості валової продукції, у т.ч. рослинницької – 44,8% і тваринницької продукції – 41,8%. Державні аграрні під-

приємства виробили лише 1,2% валової продукції сільського господарства, з яких 1,5% займає продукція рослинництва і 0,8% тваринництва. Частка господарств населення у структурі валового виробництва аграрної продукції становила 55%, у т.ч. продукція рослинництва – 53,7%, а тваринництва – 57,4%. Слід зазначити, що саме у рослинницькій і тваринницькій галузях створюється товарна продукція, яка надалі виходить на ринок для реалізації (табл. 2).

Таблиця 2 – Структура виробництва основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств (у % до загального обсягу)

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>					
Зернові та зернобобові культури	97,2	81,6	75,7	79,0	77,9
Цукрові буряки (фабричні)	99,99	87,8	78,5	87,8	90,9
Соняшник	97,6	87,5	78,8	81,0	81,4
Картопля	28,6	1,4	1,2	2,2	2,6
Овочі	73,1	16,9	10,7	13,9	13,4
Плоди та ягоди	46,4	18,2	11,8	15,4	13,3
<i>Господарства населення</i>					
Зернові та зернобобові культури	2,8	18,4	24,3	21,0	22,1
Цукрові буряки (фабричні)	0,01	12,2	21,5	12,2	9,1
Соняшник	2,4	12,5	21,2	19,0	18,6
Картопля	71,4	98,6	98,8	97,8	97,4
Овочі	26,9	83,1	89,3	86,1	86,6
Плоди та ягоди	53,6	81,8	88,2	84,6	86,7

Джерело: Сільське господарство України за 2009 р.: Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – С. 75.

Проаналізувавши виробництво сільськогосподарських культур за категоріями господарств, слід зазначити, що аграрні підприємства займаються вирощуванням, в основному, зернових та зернобобових культур, цукрових буряків і соняшнику, а господарства населення вирощують, зазвичай, трудомісткі культури, які потребують значних затрат ручної праці: картопля, овочі. Зазначимо, що до групи сільськогосподарських підприємств віднесено також фермерські господарства, а вироблена ними валова продукція в загальному її обсязі становила 4,3%.

Відчутний перебік виробництва валової продукції сільського господарства в секторі господарств населення не може пояснюватися лише переважаючою (майже на два порядки) кількістю фізичних суб'єктів господарювання. Адже за площею використовуваних земельних угідь, а також забезпеченістю фінансовими ресурсами і технічними засобами, господарськими приміщеннями і спорудами та іншими матеріальними ресурсами сектор господарств населення помітно відстає від сектору аграрних підприємств.

Зокрема, станом на 01.01.2010 р., із загальної площі сільськогосподарських угідь 41596,4 тис. га частка землі, що знаходилася у власності та користуванні сільськогосподарських підприємств, становила 50,2% (20,9 млн га), а у громадян – 37,7% (15,7 млн га). Причому, якщо в аграрних підприємствах майже всі сільськогосподарські угіддя (98,6%) використовуються згідно з цільовим призначенням (тобто для потреб вирощування аграрної продукції), то земельні ділянки, що перебувають у власності та використанні громадян, мають більш широкий цільовий спектр, а до того ж, для потреб товарного виробництва використовується менше 60% (9214 тис. га). Водночас, з урахуванням земельних ділянок для ведення особистого селянського (підсобного) господарства (3519,2 тис. га), а також колективних та індивідуальних садів (183,2 тис. га) і городів (193,7 тис. га), сінокосів і випасів для худоби (1200,9 тис. га), що приймаються до уваги в оцінюванні валової продукції, їх площа становить 14,8 млн га (в межах 70% від земель суспільного сектору виробництва).

Розрахунки продуктивності свідчать, що на 1 га сільськогосподарських угідь в секторі господарств населення, порівняно з аграрними підприємствами, валової продукції в 2009 р. вироблялося в 1,7 раза більше (3613 грн), в тому числі в рослинництві – майже в 1,6 (2120 грн), у тваринництві – 1,9 раза більше (1493 грн) (рис. 1). На нашу думку, вищу продуктивність сільськогосподарських угідь у господарствах населення можна пояснити більш високим рівнем затрат праці, а особливо ручної, дотриманням агротехнічних строків виконання посівних, просапних і збиральних робіт, використанням органічних добрив, а в тваринництві – значно переважаючим ступенем забезпечення худобою і птицею в розрахунку на 1 га [10].

Рис. 1. Групування регіонів України за показником продуктивності сільськогосподарських угідь в господарствах населення, 2009 р.

Джерело: дані Держкомстату України.

Для отримання більш вагомих аргументів на користь вищої ефективності індивідуального сектору виробництва нами було проведено групування регіонів України за показником продуктивності сільськогосподарських угідь у господарствах населення (рис. 1).

Результати дослідження було об'єднано у 3 групи:

I група – висока продуктивність (більше 400 тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь) – до неї увійшли 12 регіонів – АР Крим, Вінницька, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області. Серед зазначених регіонів найвища продуктивність спостерігається у Черкаській області і становить 610,7 тис. грн;

II група – середня продуктивність (від 300 до 400 тис. грн) – до цієї групи увійшло 6 регіонів – Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Сумська, Тернопільська області, які мають найкращі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування сільськогосподарської продукції;

III група – низька продуктивність (до 300 тис. грн) – вона включає 7 регіонів – Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області.

Це пов'язано, насамперед, зі складними агрокліматичними умовами, наявністю ґрунтового покриття, що потребує постійного зволоження, тобто використання гідромеліоративних систем, які не завжди можуть дозволити збудувати господарства населення. Найнижча продуктивність (майже удвічі менша, ніж в середньому по Україні) спостерігається у Луганській обл. – 187,1 тис. грн.

Отже, з кожним роком продуктивність сільськогосподарських угідь, що використовуються в господарствах населення, як у середньому по Україні, так і в більшості областей підвищується і це дозволяє зробити наступний висновок: внаслідок надмірного забезпечення робочою силою, яка не знаходить застосування в аграрних підприємствах, відбувається більш раціональне використання земель, а також поширюється застосування системи сівозмін. Правильно сформовані відповідно до агротехнічних вимог та запроваджені сівозміни сприяють підвищенню урожайності на 30–40% і більш раціональному використанню зайнятої робочої сили.

Для прикладу наведемо дані по провідному сільськогосподарському штату США – Айова, де розвиток альтернативних сівозмін виявив найбільш ефективні з них: кукурудза – соя та кукурудза – кукурудза (пшениця) – овес – сіно. За застосування таких сівозмін урожайність є практично однаковою. Економічні переваги полягають не у тому, що вони без агрохімікатів можуть забезпечити вирощування екологічно чистої продукції із врожайністю, що співвідноситься з урожайністю за інших систем, але з урахуванням економії коштів, що були заплановані на придбання хімічних засобів. Ці системи вирішують двояке завдання: забезпечують зниження витрат на виробництво і екологічну чистоту аграрної продукції. Нині кукурудза і соя є провідними культурами в галузі рослинництва. Отже, проблема сівозмін, що унеможливають використання агрохімікатів та сприяють вирощуванню екологічно чистої продукції з погляду розвитку фермерських господарств, має фундаментальне значення. Оскільки всі засоби виробництва в рослинництві призначені для обслуговування та обробітку землі й реалізують свою ефективність лише через її раціональне використання, то збереження продуктивних сил цього природного чинника формою, яка забезпечує безстрокове використання землі, і є якраз повсюдне застосування раціональних сівозмін. Всі інновації в сільському господарстві починаються з них і ними завершуються. Доповнення до фермерських біллів, які приймалися після 1990 р., розраховані, насамперед, на економічне забезпечення використання саме таких сівозмін, як основи процвітання фермерських господарств у США [11].

Отже, без впровадження інноваційних розробок товаровиробник будь-якої форми власності не зможе стабілізувати ситуацію зі зниженням продуктивності земель, розширити виробництво якісної і безпечної продукції та скласти гідну конкуренцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Часто на ринках агропродовольчої продукції значну роль відіграють не обсяги реалізації продукції взагалі, а продукції якісної та безпечної, отримання якої на сучасному етапі неможливе без впровадження інновацій у процеси її виробництва. У цьому відношенні особисті селянські господарства мають певні відмінності щодо розробки, дифузії та впровадження інноваційних продуктів. Мається на увазі, що інноваційна діяльність не виступає одиничним актом впровадження будь-якої новачії. Це цілеспрямована система заходів щодо розробки, впровадження, освоєння, виробництва, поширення та комерціалізації новачії. Розробка та впровадження більшості інноваційних проєктів, які доречно було б адаптувати до особистих селянських гос-

подарств, гальмуються через низький рівень фінансування, відсутність інноваційного провайдингу – комплексного керованого процесу просування на ринку науково-інноваційної продукції з метою її реалізації та отримання прибутку. Цю роботу, як правило, проводять спеціалізовані державні науково-дослідні установи [12].

Водночас, не зважаючи на дефіцит коштів і впроваджувальних центрів, особисті селянські господарства вишукують можливості щодо придбання нових сортів рослин, залучають на свої земельні ділянки нові породи плодкових і ягідних культур та виноградників, тобто запроваджують так звані «продуктові інновації». Ефективним інструментом в зусиллях за високої врожаї також є використання сучасних засобів боротьби із хворобами сільськогосподарських культур та шкідниками, тобто запровадження організаційних інновацій.

Однією з важливих інноваційних розробок, яку розвинені країни світу вважають найбільш значущою революційною технологією у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва, є нульовий обробіток ґрунту, а також біологічна фіксація азоту і зменшення потреби у хімічних добривах, що можна досягти вирощуванням бобових культур. В Аргентині та Бразилії, наприклад, нульовий обробіток ґрунту використовують на понад 40 млн га (майже 43% орних земель), у США – на 25 млн га, в Австралії – близько 15 млн га. Такий досвід є особливо корисним для селянських господарств і його без особливих перешкод можна адаптувати до вітчизняних умов, оскільки це не потребує значних фінансових та матеріальних затрат, але є однією із процесових інновацій [13].

Підтвердженням тому є досвід Східної Африки. Тут було розроблено та запроваджено мало-ресурсоємну інтегровану систему боротьби із сільськогосподарськими шкідниками, засновану на вирощуванні десмодіуму (азотофіксуюча бобова сільськогосподарська культура, яку можна використовувати як фураж у тваринництві) разом з іншими культурами з метою запобігання росту паразитуючих культур.

Що ж стосується ситуації в тваринництві, то протягом 1990-2009 рр. виробництво м'яса (у забійній вазі) зменшилось удвічі, в т.ч. сільськогосподарськими підприємствами – втричі. Виробництво молока зменшилось удвічі, в т.ч. агропідприємствами – у вісім разів. Скорочення обсягів виробництва відбулося внаслідок поглиблення диспропорцій між цінами на продукцію промисловості і сільського господарства, що супроводжувалося зменшенням поголів'я корів внаслідок руйнації матеріально-технічної бази громадського сектору тваринництва, подорожчання кормів і паливно-мастильних матеріалів та відсутності бажання в агровиробників підтримувати збиткове виробництво.

За даними Держкомстату України, станом на 1 січня 2011 р., порівняно з аналогічною датою 2010 р., у всіх категоріях господарств поголів'я корів зменшилося на 4,2% і становило 2736,5 тис. голів, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – на 3,2% (604,6 тис. гол.), у господарствах населення – на 4,5 % (2131,9 тис. гол.). У зв'язку з цим, загострюється невідкладна задача – надалі необхідно забезпечити суттєве збільшення поголів'я та підвищення продуктивності молочного стада на основі активізації селекційно-племінної роботи у спеціалізованих підприємствах та нарощування повноцінної кормової бази. До речі, у березні 2011 р. затверджено постанову Кабінету Міністрів України, в якій визначено порядок надання коштів для підтримки галузі тваринництва, у цьому році на зазначені заходи передбачено виділити 2 млрд грн. Постановою передбачається доплата для фізичних осіб за утримання корови в межах 1000-1200 грн, а також доплата за відгодівлю молодняку ВРХ у розмірі 500-600 грн [14].

Протягом останнього десятиліття відбувається нарощування виробництва молока, меду та вовни в господарствах населення. Отриманий валовий збір зернових та зернобобових культур у цих господарствах використовується переважно на кормові цілі, тобто для відгодовування ВРХ, свиней.

Інноваційна діяльність у тваринництві – це комплексний процес виведення більш продуктивних порід худоби, створення сільськогосподарських машин і силових агрегатів нового покоління, впровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних та управлінських рішень, комерціалізації сучасних тваринницьких новацій: молодняку худоби і птиці, технологій утримання і відгодівлі тощо. Ці заходи охоплюють усі етапи виробничого циклу – від зародження ідеї до впровадження інновацій у виробництво. Як правило, перші споживачі новацій – аграрні підприємства і сільські домогосподарства, що займаються тваринництвом.

Одним з видів організаційних інновацій, що належать і впроваджуються в секторі особистих селянських господарств і стосуються заготівлі, зберігання й транспортування молока, є створення на території одного населеного пункту приймального пункту, вкомплектованого цистерною з холодильною установкою. У результаті стало можливим накопичення сирого молока, яке приймається протягом кількох днів, а потім вивозиться спеціалізованим транспортом на молокопереробний завод. Зазначимо, що впровадження таких інновацій дозволяє по-новому підійти до цієї справи, а саме – активізувати роботу з формування кооперативів. Це має місце в одному із районів Херсонської області. Тут створено молочний кооператив, який надає виробникам молока послуги зі збирання, охолодження, переробки та реалізації продукції [15]. Подібний досвід став візитною карткою аграрного сектору Польщі, де з використанням державної підтримки створені та функціонують молочні кооперативи. Держава надає одноразову допомогу для обладнання заготівельного пункту охолоджувачем молока та молоковозом. При цьому Міністерством сільського господарства Польщі встановлено об'єм партії молока для одного кооперативу – не менше ніж 100 тис. літрів на рік.

До продуктивних інновацій з повним правом належить виробництво високопродуктивного ремонтного поголів'я молодняка худоби в селянських господарствах, який потім реалізується господарствам населення для підвищення продуктивності присадибного тваринництва.

Суспільна значущість праці в особистому господарстві порівняно із великотоварним виробництвом пояснюється тими функціями, які воно виконувало в ретроспективі: додаткове (насправді основне) виробництво сільськогосподарських продуктів, частина яких використовувалась для власного споживання, а надлишок надходив на ринок; джерело додаткових коштів; сформована протягом століть специфічна форма самоідентифікації сільського населення та ін.

Подолання кризових явищ в економіці АПК буде супроводжуватися нарощуванням виробництва сільськогосподарської продукції, передусім, у великих і середніх аграрних формуваннях, заснованих на різних формах власності. Це, в кінцевому підсумку, буде мати своїм наслідком зменшення ролі господарств населення у вирішенні проблеми забезпечення населення продуктами харчування вітчизняного виробництва.

Водночас необхідно зазначити, що господарства населення будуть і надалі відігравати важливу роль у виробництві продукції трудомістких культур. Особливо це стосується овочевих і плодово-ягідних культур, картоплі тощо. З погляду у майбутнє, саме на забезпечення збільшення виробництва продукції цих культур і слід спрямовувати зусилля державних, кооперативних і комерційних структур. З цим пов'язане широке коло питань, основні з яких: вирішення проблеми забезпечення селянських господарств високоякісним насіннєвим матеріалом, надання пільгового кредитування, забезпечення дотримання паритетності цін на промислову та аграрну продукцію, розширення випуску засобів малої механізації, створення сприятливих умов для реалізації виробленої продукції та ін.

Особисті селянські господарства необхідно розглядати не як альтернативу великим підприємствам, а як взаємодоповнювальну ланку, що сприяє збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню реальних доходів сільського населення. Як показують дослідження, великі сільськогосподарські формування будуть забезпечувати виробництво продукції зернових і технічних культур, адже для цього необхідні великі за розмірами земельні площі, потужна техніка, значні грошові засоби тощо.

Великі аграрні продуценти покликані забезпечити потреби держави в зерні, особливо в продовольчому, у комплексі із продукцією технічних культур, а особисті господарства населення – потреби в картоплі – “другому хлібі” у нашій державі в комплексі з продукцією овочевих і плодово-ягідних культур.

Оскільки економічна криза накладає свій відбиток на сільськогосподарські підприємства, то особисті господарства населення залишаються стабілізуючою формою господарювання, яка різною мірою компенсує зниження виробництва продукції в цілому, а особливо в тваринництві. Останнім часом з діяльністю особистих господарств значною мірою пов'язані продовольча безпека суспільства, життєва стабільність і грошові доходи сільського населення.

Ще М. Туган-Барановський зазначав, що дрібне селянське господарство ведеться заради існування самого виробника, а велике капіталістичне – заради прибутку й ренти. Селянин не перестав вести господарство навіть тоді, коли воно не дає йому нічого, крім звичайної заробітної плати.

Водночас, якби в капіталістичному господарстві доходи покривали лише заробітну плату, то воно не функціонувало б зовсім. Крім того, дрібне селянське господарство значно менше залежить від коливання ринкових цін на сільськогосподарську продукцію порівняно з капіталістичними господарствами. Зниження цін на неї розорює останнє, але переноситься дрібним хліборобом легко тому, що він значну й навіть більшу частину своєї продукції споживає у власному господарстві [16]. І саме в цьому проявляється стабільність та життєстійкість цих господарств. Висловлене М. Туган-Барановським майже століття тому твердження щодо особистих селянських господарств, підтвердилось на практиці в період сучасної аграрної кризи.

Отже, основна причина життєстійкості сільських домогосподарств у період аграрної кризи полягає не лише у високій мотивації до ефективного господарювання, а й зумовлена переважно натуральним характером та приреченістю селян його вести, що часто є головним джерелом доходу та основною сферою зайнятості.

Лишки продукції, виробленої у господарствах населення, реалізуються їх членами на стихійних ринках. Найчастіше продукція продається у власному селі і, як правило, жителями найменших населених пунктів, оскільки потребує значних витрат на транспортування до великих сільських поселень та міст, зберігання до моменту реалізації. На стихійному ринку продукція продається за роздрібними цінами нижчими, ніж ціни на організованому ринку, які не завжди формуються під впливом попиту і пропозиції, однак зазначені канали все ж залишаються найбільш рентабельними. Протягом 2009 р. господарствами населення на ринку було продано майже 20% від усього обсягу використаних овочів та баштанних, картоплі – майже 19%, зернових та зернобобових – близько 18%, молока та молокопродуктів – близько 11%, м'яса та м'ясопродуктів – трохи більше 7% (табл. 3).

Таблиця 3 – Баланс сільськогосподарської продукції у господарствах населення в 2009 р.*

Назва продукції	Надійшло, всього тис. тонн	в тому числі в %:			використано, в %:				
		вироблено**	куплено:		на посів (посадку)	на корм худобі та птиці	продано:		витрачено на споживання
			в торговельній мережі	на ринках та інші покупки			закупівельним організаціям	на ринках та інша реалізація	
1. Зернові та зернобобові	20523	63,4	13,6	23,0	4,5	42,8	1,7	17,6	33,4
2. Картопля	21642	88,5	0,9	10,6	23,5	28,2	0,1	18,5	29,7
3. Овочі та баштанні	9969	78,1	7,4	14,5	1,1	12,6	0,3	19,8	66,2
4. М'ясо та м'ясопродукти	2577	34,9	33,3	31,8	-	0,1	3,6	7,6	88,7
5. Молоко та молокопродукти	15185	6,8	27,7	10,5	-	5,7	19,2	10,7	64,4
6. Яйця, млн шт.	13521	49,7	25,0	25,3	-	2,4	0,1	5,0	92,5

Розраховано: Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – С. 41-52.

* за винятком запасів і втрат під час зберігання;

** включаючи вирощену в особистому господарстві продукцію, а також одержану в рахунок оплати праці та за оренду паїв.

Ще одним каналом реалізації є продаж продукції посередникам чи організованим закупівельникам, які регулярно навідуються до сіл. Останній канал є привабливим для жителів малих, переважно віддалених поселень, з недостатньо розвинутою транспортною інфраструктурою, оскільки для продажу тут виробляється невелика кількість продукції селянами переважно похилого віку. Також незначна кількість господарств населення продає лишки у магазин, заготконтору чи безпосередньо переробному підприємству.

Створення нових організаційно-правових структур на базі особистих селянських господарств буде сприяти суттєвому поліпшенню умов виробництва та організації збуту своєї продукції. Оскільки члени особистих селянських господарств не в змозі самостійно сформуванати достатньо великі партії продукції для продажу, то цим користуються посередницькі структури, які фактич-

но монополізували продуктові ринки всередині країни. Тому первинні виробники аграрної продукції отримують лише до 30-40% виручки від кінцевої (роздрібною) ціни на вироблену ними продукцію, тоді як в інших країнах із розвинутим сільським господарством на їх частку припадає до 50-70 і більше відсотків.

Як уже зазначалося, з боку державних та місцевих органів влади спостерігається відсутність дієвої підтримки вирішення проблем збуту сільськогосподарської продукції господарствами населення. Насамперед існують певні перешкоди на законодавчому рівні стосовно збуту вирощеної продукції переробним підприємствам. Так, законодавством не встановлена відповідальність переробних підприємств за несвоєчасну виплату дотацій за реалізацію великовагової худоби, яка здійснюється зі значною затримкою, що в умовах наявності інфляційних процесів призводить до знецінювання суми грошових виплат.

Слід відмітити й той факт, що в умовах членства України в СОТ загострилась проблема реалізації молока. Це стосується, насамперед, його якості, а саме бактеріальної забрудненості, оскільки в ОСГ цей показник досить далекий від відповідності ДСТУ 3662-97 "Молоко та молочні продукти. Вимоги при закупівлі". Він містить особливі методики відбору проб, методи виявлення жиру, кислотності, сухих речовин, вологи, білка, нітратів, шкідливих організмів. На сьогодні діє майже 80 стандартів ISO на молоко і молочні продукти. Цим стандартом підвищені вимоги до бактеріальної забрудненості молока, хоч вони поки що поступаються рівню вимог, які застосовуються в країнах ЄС. Для вищого сорту цей показник якості не повинен бути більше 300 тис. бактерій на 1 см³, для першого – 500 тис. і другого – 3000 тис. бактерій на 1 см³ (у країнах ЄС – не більше 100 000). Це створює проблеми молокозаводам, і тому закупівельні ціни на молоко від сільського населення встановлюються як на технічну сировину.

Як засвідчує зарубіжний досвід, фермери у країнах ЄС реалізують на внутрішніх і зовнішніх ринках більше 60% виробленої ними товарної продукції через свої кооперативи, у скандинавських країнах цей показник становить 80%, Японії, Китаї, Південній Кореї – до 90%. Європейські кооперативи забезпечують до половини виробництва продукції харчової промисловості і комбікормів і стільки ж – постачання своїм членам засобів виробництва. Фермерська кооперація у США охоплює 86% переробки і реалізації молокопродуктів, 80% сільського електропостачання, 51% виробництва цукру, 44 і 45% постачання відповідно пального і мінеральних добрив. Кооперативними є 40% оптових ринків худоби, 25% – інформаційного забезпечення. Через кооперативні об'єднання найдрібніші фермери одержують можливість вийти без посередників на кінцевого споживача і одержати найвищу ціну від продажу своєї продукції у складі великої товарної партії, сформованої усіма членами кооперативу.

Результати проведеного дослідження дозволяють привернути увагу до таких каналів і форм реалізації продукції, виробленої у господарствах населення, а саме:

– *через сільськогосподарські підприємства* – за умови виробництва ними аналогічної продукції, а також надання великим підприємствам, що закуповують в господарствах населення сільгосппродукцію, пільг з оплати місцевих зборів, а також надання дотацій і надбавок до цін на продукцію дрібних господарств; впровадження системи фінансової й товарної підтримки ОСГ, що включала б у себе не тільки оплату придбаного молока й м'яса, а й мала стимулюючі виплати за якість продукції, за певний обсяг поставленого у сільськогосподарське підприємство молока й м'яса;

– *через переробні підприємства* – необхідним є створення у сільських населених пунктах мережі молокозбиральних, контрольних пунктів і забійних цехів як на основі нового будівництва, так і з використанням наявних виробничих приміщень;

– *через споживчу кооперацію* – необхідним є її відновлення та подальший розвиток через організацію для сільських жителів-продавців худоби зустрічної торгівлі на пільгових умовах – засобами малої механізації, інвентарем, комбікормами, а також через місцеві кредитні кооперативи фінансово підтримувати об'єднання дрібних виробників аграрної продукції.

Висновки. Особисті селянські господарства мають свої особливості щодо впровадження інноваційних продуктів, оскільки інноваційна діяльність – це цілеспрямована система заходів із розробки, впровадження, освоєння, виробництва, поширення та комерціалізації новацій. Розробка та впровадження більшості інноваційних проектів, які доречно було б адаптувати до особистих селянських господарств, гальмуються через відсутність фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємств, які виступають їх основними інноваційними донорами.

Проте, незважаючи на дефіцит коштів, особисті селянські господарства запроваджують: продуктивні інновації – висівають нові високопродуктивні сорти культур, висаджують нові породи плодкових і ягідних культур та виноградників; організаційні інновації – використовують сучасні засоби боротьби із хворобами сільськогосподарських культур та шкідниками тощо. На перспективу необхідно забезпечити надання на пільгових умовах насінневих ресурсів ОСГ для відродження продуктивних сіножатей та пасовищ, а також реалізацію населенню мінеральних добрив за пільговими цінами. Оскільки інновації на сьогодні виступають якісно новим чинником зростання агропромислового виробництва й ефективного вирішення продовольчої безпеки в державі, то фінансування їх має стати пріоритетним.

У недалекому майбутньому необхідно впроваджувати інновації в біологічний чинник, тобто такі, які пов'язані з розробкою та освоєнням нововведень, що забезпечують підвищення родючості ґрунту, урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності сільськогосподарських тварин. Роль інновацій у біологічний чинник є особливою в розвитку сільського господарства порівняно з іншими секторами економіки.

Інноваційний розвиток особистих селянських господарств буде підтримуватись можливістю купівлі високопродуктивного молодняка, реорганізацією кормової бази галузі на основі залуження громадських малопродуктивних земель для розширення площ сіножатей та пасовищ для випасання худоби.

Позитивним є досвід країн ЄС щодо стимулювання інноваційної діяльності, наприклад, в Португалії, Італії, Іспанії – це податкові пільги, за допомогою яких стимулюються всі підприємства, пов'язані з розробкою та впровадженням інновацій; Фінляндії, Швеції та Німеччині – субсидії й кредити за зниженими відсотковими ставками. У більшості країн Європейського Союзу надається державна підтримка підприємствам, які розробляють і реалізують нові товари й технології, оскільки ця сфера вважається досить ризикованою для капіталовкладень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Куліш М.Ю. Проблеми розвитку особистих селянських господарств / М.Ю. Куліш // Економіка АПК. – 2004. – № 7. – С. 144–146.
2. Макаренко П.М. Концептуальні засади системного інноваційного оновлення сільськогосподарського виробництва / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєва / Агросвіт. – 2008. – № 1. – С. 17–20.
3. Мельник С.І. Формування і розвиток інноваційного підприємництва в Україні / С.І. Мельник // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2009. – № 6. – Т.1. – С. 32–38.
4. Олійник Т. Тенденції, фактори та перспективи розвитку господарств різних категорій в аграрному секторі економіки України / Т. Олійник // Економіка України. – 2007. – № 7. – С. 56–64.
5. Онищенко О.О. Ефективність господарств населення / О.О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 60–69; Онищенко О.О. Господарства населення: підсумкові оцінки, прогнози / О.О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 59–68; Онищенко О.О. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектору / О.О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 57–69.
6. Шпичак О.М. Ефективність виробництва продукції свиноводства в господарствах різних форм господарювання / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус // Вісн. аграр. науки. – 1996. – № 1. – С. 8–15.
7. Юрчишин В.В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 67–72.
8. Schumpeter Josef Alois. Business Cycles: F Theoretical, Historical & Statistic Analysis of the Capitalist Process. – N.Y. – L., 1939. – P. 62.
9. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N1 – інновація “Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства”. Затверджено наказом Держкомстату від 01.10.2008 р., № 361. – К.: Держкомстат України, 2008. – С. 1–5.
10. Крисанов Д.Ф., Удова Л.О. Концентрація товарного виробництва у господарствах населення: проблеми і перспективи / Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова // АгроСвіт. – 2008. – № 4. – С. 9–19.
11. Sustainable Agriculture Research and Education in the Field / Board on Agriculture. – Washington: National Academy Press, 1991. – 426 p.
12. Володін С.А. Інноваційний розвиток аграрної науки: [Монографія]. – К.: МАУП, 2006. – 400 с.
13. Родионова І.А. Инновационный путь развития аграрной экономики / И.А. Родионова // Инновации. – 2010. – № 09 (143). – С. 70–73.
14. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік” // Урядовий кур’єр від 17.03.2011. – № 48.
15. Французы в Херсонской области создали молочный кооператив. – Режим доступу: <http://www.silrada.com.ua/show/eventr/32354>.
16. Туган-Барановський М. Політична економія. Курс популярний / М. Туган-Барановський. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 186.

Иновационное развитие личных подсобных хозяйств

Д.Ф. Крысанов, О.М. Варченко, Л.О. Удова

Обобщен мировой опыт внедрения инновационных разработок в мелкотоварных агрохозяйствах и раскрыты причины, которые сдерживают реализацию большинства инновационных продуктов в личных подсобных хозяйствах. Обоснованы предложения относительно адаптирования зарубежного опыта внедрения инноваций в сельском хозяйстве к специфике хозяйствования в аграрном секторе экономики Украины.

Ключевые слова: хозяйства населения, инновации в растениеводстве, инновации в животноводстве, кооперативные предприятия.

The innovative development of subsidiary farms

D. Krysanov, O. Varchenko, L. Udova

The global experience in implementing innovative solutions to small-scale agricultural enterprises is generalized and the reasons that hinder the implementation of most innovative products in various farms are specified. The proposals on international experience of innovation in agriculture to specific management in the agrarian sector of Ukraine are treated.

Key words: farm population, innovations in crop, innovation in stockbreeding, cooperative enterprises.

УДК 339.132/.163:338.439.62:634/.635

КВАША С.М., чл.-кор. НААНУ, д-р екон. наук

СУХОВИЙ А.І., аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Досліджено особливості ринку плодоовочевої продукції в Україні. Обґрунтована необхідність проведення макроекономічних перетворень, зокрема економічного регулювання раціональної структури ринку і ринкових відносин шляхом розроблення перспективних цільових продовольчих програм, інвестиційної політики, фінансово-економічних заходів.

Ключові слова: попит, пропозиція, експорт, імпорт, інвестиційна політика.

Постановка проблеми. Характерною особливістю вітчизняного ринку плодоовочевої продукції є незначний період її реалізації. Крім того, на відміну від більшості сільськогосподарських культур, структура збуту овочів і фруктів більш диверсифікована за рахунок можливості реалізації продукції як переробникам, так і населенню.

Аналіз останніх публікацій. Питанням ефективного функціонування виробництва і переробки овочевої продукції та його підвищення присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених: В.І. Благодатного, П.І. Гайдуцького, Б.В. Губського, В.В. Зіновчука, В.І. Лазні, О.І. Лебединської, Г.І. Макаїна, В.Д. Мельникова, А.А. Побережної, П.Т. Саблука, А.Ф. Серкова, Н.Є. Тимошенко та інших науковців. Проте виникає необхідність аналізу факторів, що зумовлюють результати діяльності та обґрунтування підвищення ефективності виробництва та переробки овочевих культур.

Мета дослідження – вивчити особливості розвитку плодоовочевої галузі економіки України, обґрунтувати пропозиції щодо реорганізації галузі для підвищення її глобальної та регіональної конкурентоспроможності.

Результати дослідження та їх обговорення. На початку 90-х років основні площі овочів були зосереджені здебільшого в сільськогосподарських підприємствах (15,1 тис. га порівняно з 6,5 тис. га в господарствах населення). Нині це співвідношення далеко не на користь сільськогосподарських підприємств.

За період 2004–2010 рр. в Україні намітилася стійка тенденція до зниження виробництва овочів по всіх категоріях господарств, що зумовлено зменшенням посівних площ, урожайності та валового збору овочевих культур. Попит на плодоовочеву продукцію досить стабільний, але її споживання з року в рік може відрізнятись. У середньому середньомісячне споживання овочів і баштанних складає 8,5–9,5 кг, фруктів, ягід, горіхів і винограду – 3,0–4,5 кг. Пропозиція продукції значною мірою залежить від урожайності і кліматичних умов. Понад 80% плодоовочевої продукції виробляється в господарствах населення, що не дає можливості сільгоспвиробникам впливати на цінову ситуацію. Ринок плодоовочевої продукції за своїм типом найбільш наближений до ринку чистої конкуренції, а, отже, амплітуда цінових коливань протягом року обумовлюється обсягом попиту і пропозиції.

Відповідно до балансових розрахунків обсяг виробництва картоплі в Україні у 2011 році має складати 20,5 млн тонн (на 14,2 % більше ніж минулого року), овочів та баштанних культур – 8,4 млн тонн (на 4,7 % більше ніж у 2010 році). Це обумовлено досить прийнятними цьогорічни-

ми погодними умовами, що є одним з найвпливовіших чинників у виробництві продовольчих товарів, оскільки це впливає на рівень урожайності продукції рослинництва в цілому. Відсотки забезпечення внутрішніх потреб власною продукцією держави складають на картоплю – 100,1 та на овочі – 95,8 %.

Значну частину у продовольчому кошику населення України безумовно займає картопля та овочі, що складають приблизно 31% від загального кошику. Таким чином, ринок овочів та картоплі є однією з найважливіших складових продовольчого ринку держави. Так, у поточному році фонд споживання картоплі власного виробництва становить лише 30,2% (6,2 млн тонн) від загального обсягу виробництва в Україні та овочів 80,7 % (8,4 млн тонн). Цей показник відповідно до обсягів споживання у минулому році зріс: на картоплю – на 2,7 та на овочі – на 5,4% (рис. 1-3).

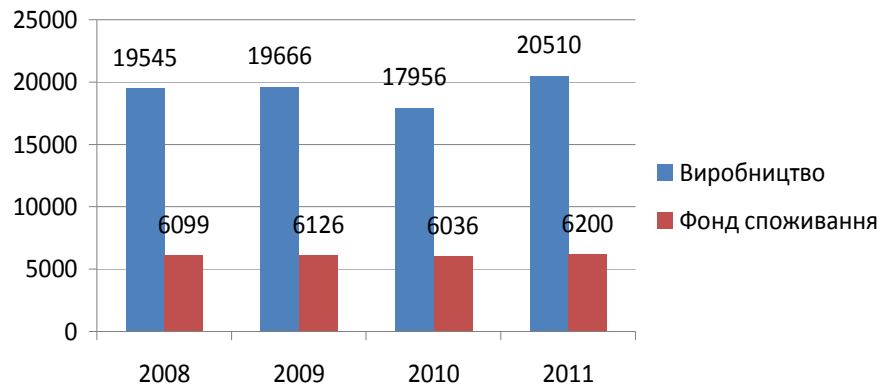

Рис. 1. Динаміка виробництва овочевих та продовольчих баштаних культур (2008–2011 рр.), тис. тонн

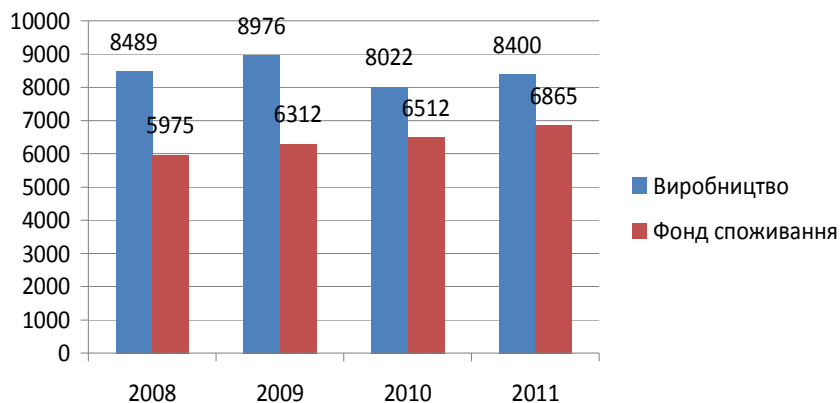

Рис. 2. Структура використання картоплі, виробленої в Україні у 2011 році, %

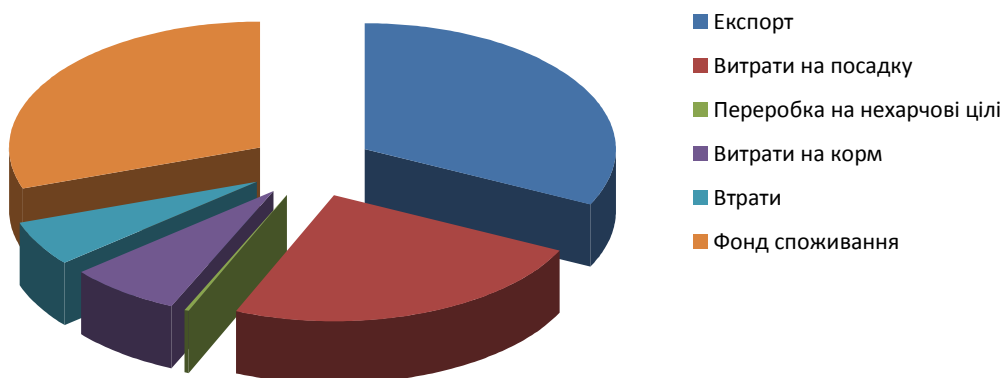

Рис. 3. Структура використання овочів, вироблених в Україні у 2011 році, %

У структурі експорту сільськогосподарської продукції переважають поки що зерно, цукор та олія. Експорт свіжих овочів незначний, але ціни на зовнішньому ринку та можливість надходження валютної виручки залишаються привабливими для вітчизняних овочівників. Це сприятиме в перспективі розширенню експорту продукції овочівництва та продуктів їхньої переробки, пошуку нових ринків збуту, збережеться високий попит на вітчизняну продукцію.

Експорт – дуже перспективний канал збуту продукції для великих господарств, а також об'єднань фермерів. В умовах надвиробництва, що спостерігається в окремих видах продукції, істотно збільшуються ризики зниження цін до рівня собівартості. Зменшити ці ризики можна за допомогою експорту. На сьогодні основними зовнішніми ринками для експорту овочів є: Росія, Білорусь, Литва, Латвія, Польща. Перспективними ринками визнано країни Західної Європи. Експортні ціни, за мінусом маркетингових витрат, ненабагато вищі за роздрібні ціни на таку саму продукцію в Україні, що дає змогу мати достатню рентабельність.

Таким чином, надлишкове виробництво в Україні картоплі надає потенціал для експорту, котрий (за прогнозними даними) у 2011 році має становити 20 тис. тонн, при тому, що імпортування цього виду товару може взагалі не здійснюватись, або в обсягах досить незначних.

Щодо імпорту овочів, то обсяг в поточному році має скоротитись удвічі порівняно з минулим роком, чого не можна сказати про експорт, оскільки цей показник може становити такі ж обсяги, як і в минулому році (рис. 4).

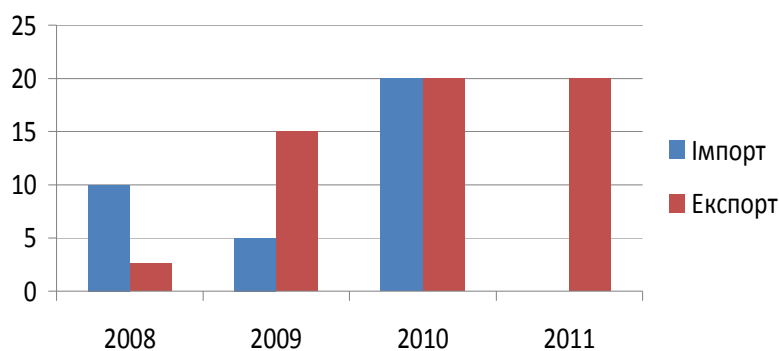

Рис. 4. Динаміка імпорту-експорту овочів та продовольчих баштаних культур протягом 2008–2011 рр., тис. тонн

Ринок овочів характеризується значною сезонною циклічністю обсягів пропозицій, що також позначається на рівні цін. Найвищого рівня ціни досягають під час надходження на ринок перших партій нового врожаю: капусти – у травні; цибулі ріпчастої, буряків і моркви – в червні. Підвищуються ціни на овочі у передсвяткові й вихідні дні, дешевше їх можна купити в дні з несприятливими погодними умовами та наприкінці робочого дня. Найнижчі ціни на овочі дострокового зберігання встановлюються в листопаді.

Рівень цін на овочі значною мірою залежить від каналів реалізації. Приміром, на міських ринках ціни досить часто на 10–20% вищі, ніж у торговельній мережі. На міські ринки надходить свіжа продукція, вона має кращий товарний вигляд і відповідає вимогам споживача, тому користується підвищеним попитом. Цінова ситуація міських ринків досить активно змінюється під впливом попиту й пропозиції. У період масового збирання врожаю і відповідно різкого збільшення пропозиції ціни на овочеву продукцію на міських ринках бувають навіть нижчі, ніж у торговельній мережі.

Висновки. Отже, ринок плодоовочевої продукції в Україні характеризується особливо вираженою регіональною диференціацією. Його успішне функціонування потребує негайного проведення ряду макроекономічних перетворень, зокрема, необхідно розробляти нові підходи щодо формування та функціонування економічних відносин овочевих господарств із переробними підприємствами, які були б адаптованими до вимог сьогодення; впроваджувати раціональні моделі управління овочепродуктовим підкомплексом з урахуванням участі всіх його суб'єктів; застосовувати системи справедливого розподілу грошових надходжень як умови ліквідації протиріч між виробниками і переробниками овочевої сировини, що призведе до підсилення паритетності їх участі у спільному процесі виробництва овочевої продукції.

Необхідне економічне регулювання раціональної структури ринку і ринкових відносин шляхом розроблення перспективних цільових продовольчих програм, інвестиційної політики, фінансово-економічних заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Криворучко В.І. Овочівництво України в умовах перехідної економіки / В.І. Криворучко, В.М. Скупий. – К.: ІАЕ, 1999. – 56 с.
2. Сталхнет-Макеева А. Секрети успіху на ринку плодоовочевої продукції / А. Сталхнет-Макеева, С. Сидоренко // Агросвіт. – 2003. – № 3. – С. 23–25.
3. Ручкін О.В. Рівень споживання та сегменти ринків овочів / О.В. Ручкін, А.М. Рудь // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С. 98.
4. Даниленко В.І. Доцільність реструктуризації виробничого напрямку в овочівництві регіону / В.І. Даниленко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 228, т. 3. – С. 727–733.

Состояние и перспективы развития рынка плодоовощной продукции

С.М. Кваша, А.И. Суховий

Исследованы особенности рынка плодоовощной продукции в Украине. Обоснована необходимость проведения макроэкономических преобразований, в частности экономической регуляции рациональной структуры рынка и рыночных отношений путем разработки перспективных целевых продовольственных программ, инвестиционной политики, финансово-экономических мероприятий.

Ключевые слова: спрос, предложение, экспорт, импорт, инвестиционная политика.

State and opportunities of fruit and vegetable products market

S. Kvasha, A. Sukhoviyy

Peculiarities of Ukraine fruit and vegetable products market have been investigated. The necessity of macroeconomic transformations, economic regulation of rational market structure and market relationships in particular, by developing perspective target food programs, investment policy, financial economic arrangements.

Key words: demand, supply, export, import, investment policy.

УДК 336.145.2

СТЕФАНОВ С.Є., головний спеціаліст

Департамент з питань науки та гуманітарної сфери Рахункової палати

Stas.Stefanov@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО БЮДЖЕТУВАННЯ (ПЦМ): МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

У статті наведено авторське бачення щодо основних етапів впровадження програмно-цільового методу бюджетування у США та в Україні, висвітлені найбільш значущі складнощі і позитивні аспекти, що мали та мають місце у впровадженні програмно-цільового методу бюджетування у вказаних країнах. Приділена увага найбільш суперечливій складовій програмно-цільового методу – системі оцінювання соціально-економічних показників. Наведені практичні приклади запровадження програмно-цільового методу в Україні. Запропоновано загальний ідеальний алгоритм формування бюджетних програм відповідно до сутності програмно-цільового методу та з врахуванням соціально-економічних інтересів країни.

Ключові слова: ПЦМ, програмно-цільовий метод, програмно-цільове управління, метод програмно-цільового бюджетування, оцінювання управління, критерії оцінювання, бюджетні програми, соціальна ефективність, соціально-економічний ефект, формування бюджетних програм, показники ефективності, показники результативності.

З метою збільшення рівня ефективності використання суспільних ресурсів та переорієнтування їх використання не на утримання держави, а на конкретний результат, у тому числі для суспільства, більш ніж півстоліття тому розпочався процес запровадження програмно-цільового методу (далі – ПЦМ) у бюджетний процес провідних країн світу.

За своїм змістом програмно-цільовий метод бюджетування є методом управління державними ресурсами, який, на нашу думку, має те ж коріння, що і програмно-цільове управління, ідея якого була ґрунтовно оприлюднена П. Друкером в монографії «Практика управління» [14].

Аналізуючи процес розвитку методу програмно-цільового бюджетування у країнах світу, можна відзначити, що вказаний метод є певним симбіозом технологій управління, які використовувалися у комерційному секторі, з реаліями та вимогами державного сектору.

Вважається, що найбільш вдало та завершено програмно-цільовий метод бюджетування впроваджено у Великобританії, Нідерландах, Австралії та Новій Зеландії. Однак, саме багаторіч-

ний досвід та різні підходи до впровадження ПЦМ у США надають більше інформації для розуміння його переваг та недоліків [8, 9].

Сполучені Штати Америки. У США перші кроки у впровадження ПЦМ зроблено у 1949 році: запропонований комісією Грувера формат федерального бюджету, що отримав назву «Ефективний (результативний) бюджет» («Performance budget»), переносив акцент з видатків на результати. Такий формат бюджету мав відображати не стільки структуру видатків у розрізі статей витрат, скільки очікуваний результат від реалізації програм або виконання конкретних державних функцій [9, с. 23].

Вже у перші роки запровадження ПЦМ у США констатовано позитивні зміни у національному бюджетному процесі, а саме:

- представлення бюджету у розрізі програм значно підвищило розуміння бюджетної інформації та сприяло перевтіленню бюджету від фінансового документу Уряду у політичний документ;
- включення у бюджет інформації про очікувані соціально-економічні результати діяльності міністерств підвищили відповідальність урядовців за досягнення поставлених цілей;
- запроваджено відповідальність за належне формування бюджету не лише на виконавчу гілку влади, а і на законодавчу [9, с. 25].

У 1962 році запроваджена система розподілу ресурсів відповідно до цілей (Planning – Programming – Budgeting system – PPBS), згідно з якою кожне міністерство (відомство) мало визначити довгострокові соціально значущі цілі своєї діяльності, так звані «місії» (mission), а також розробити та запропонувати різні альтернативні заходи щодо досягнення таких цілей з визначенням обсягу фінансування кожної альтернативи. При цьому, обрання альтернативних шляхів досягнення мети не обмежувалося лімітами фінансування, а, навпаки, обсяги фінансування визначалися, виходячи з обраних альтернатив, що стало причиною численних суперечок між розпорядниками бюджетних коштів та призвело до затухання PPBS.

Наступним кроком розвитку ПЦМ у США було застосування у бюджетному процесі «Управління по цілях» (Management by Objectives – MBO), яке підвищувало персональну відповідальність усіх співробітників міністерств за досягнення місій. Управління по цілях, що прийшло у державний сектор із комерційної сфери, передбачало поєднання централізації для визначення мети та децентралізації у питанні вибору засобів досягнення цієї мети.

У рамках MBO була зроблена спроба оцінити соціальну значущість досягнутих результатів: введено поняття прямих або поточних (output) та кінцевих або головних (outcome) результатів діяльності міністерств (табл. 1). Прямі результати зазвичай приймали обсяг наданих послуг (наприклад, чисельність осіб, що отримали медичні послуги), а кінцеві – досягнення соціальних показників (наприклад, кількість вилікуваних осіб із загальної кількості хворих, зниження смертності, збільшення кількості вдало проведених операцій).

Під час реалізації MBO, на практиці, цілі бюджетних програм визначалися нерідко занадто неконкретно та завідомо недосяжно в рамках бюджетного періоду (наприклад, «Знайти ліки від раку», «Ліквідувати злочинність», «Перетворення торгового флоту США у найбільш конкурентоспроможний флот у світі»), що ускладнювало або робило неможливим оцінку досягнення таких цілей [9, с. 29-32].

У кризових умовах значного дефіциту бюджету у 1977 році у США було введено «Планування бюджету з нуля» (Zero-Based Budgeting – ZBB), яке полягало у розробці міністерствами альтернативних шляхів (програм) досягнення цілей, у тому числі розробці щонайменше однієї програми, яка дозволяє досягти поставлених цілей з меншими за поточні затрати.

Акцент у бюджетному процесі за ZBB робився не на збільшенні результативності виконання бюджетних програм, а на зниженні бюджетних видатків.

На практиці, в умовах стислих термінів підготовки бюджетних запитів, багато міністерств підійшли формально до розробки альтернативних програм досягнення поставлених цілей: вони не шукали найменш затратний шлях досягнення цілі, а пропонували програму дій на випадок скорочення фінансування.

Впровадження ZBB повністю провалилося по таких програмах, які формально виконувалися міністерствами, проте, обсяги їх фінансування від міністерств не залежали (наприклад, виплати казначейством державного боргу або міністерством охорони здоров'я передбаченої національним законодавством соціальної допомоги) [9, с. 32-35].

Таким чином, «Планування бюджету з нуля» було скоріше антикризовими заходами, направленими на економію державних фінансів, які в умовах незацікавленості міністерств у зменшенні видатків на своє утримання, виявилися недієвими.

Із прийняттям у 1993 році Закону США «Про оцінку результатів діяльності державних установ» (Government Performance and Results Act – GPRA) розпочався новий етап еволюції ПЦМ.

У GPRA визначені цілі державної бюджетної політики США, які передбачали: удосконалення процедур розробки програмних цілей, оцінку соціально-економічної ефективності реалізації програм, удосконалення звітності про їх виконання; підвищення соціальної ефективності програм та посилення відповідальності державних органів за результати їх виконання; налагодження роботи, орієнтуючись на кінцевий результат.

Для оцінки соціальної та економічної ефективності бюджетних програм запроваджено використання показників, інформація щодо яких наведена у табл. 1 [13, с. 31].

В окремих джерелах пропонується застосування також інших показників: показник продуктивності (productivity) – співвідношення показника продукту (output) або показника соціальної ефективності (outcome) і обсягу витрат (inputs) [8].

Більш ніж піввікова історія еволюції ПЦМ у США засвідчує, що основна мета його запровадження – орієнтація використання державних ресурсів на результат не змінювалася. Змінювалися лише методи досягнення мети та способи її оцінки.

З розвитком ПЦМ у США простежувалася стійка тенденція підвищення уваги держави та концентрації використання державних ресурсів на задоволення потреб суспільства і отримання конкретного (вимірювального) соціально-економічного ефекту.

Таблиця 1 – Показники оцінки соціальної та економічної ефективності бюджетних програм

Показник		Визначення	*Приклад
укр. мовою	англ. мовою		
Показники затрат	Input Indicators	Кількісна оцінка необхідних для виконання програми ресурсів	Кількість медичного персоналу психіатричної лікарні та вартість його утримання; обсяг ліків та обладнання, що необхідно придбати, та його вартість; інші кількісні та вартісні показники за статтями витрат на забезпечення надання закладом медичних послуг
Показники продукту (випуску)	Output Indicators	Прямі або поточні результати. Обсяги наданих за програмою послуг (виробленої продукції)	Кількість виписаних із лікарні пацієнтів
Показники соціальної ефективності (результативності)	Effectiveness/ Outcome Indicators	Кінцеві або головні результати. Ступінь досягнення суспільно значущих цілей (отримання соціально-економічного ефекту), завдань, місії міністерства. Користь послуги для її користувачів (суспільство).	Якщо кількість виписаних із психіатричної клініки пацієнтів – показник продукту (output), то кількість виписаних пацієнтів, які здатні нормально функціонувати поза клінікою, є показником результативності (outcome)
Показники економічної ефективності	Efficiency Indicators	Витрати (inputs) на одиницю продукції (output) або результату (outcome)	Собівартість лікування одного пацієнта у психіатричній лікарні, які здатні нормально функціонувати поза клінікою.

*Примітка: для прикладу використано оцінювання програми, направленої на забезпечення функціонування психіатричної клініки.

Аналіз змісту етапів розвитку ПЦМ свідчить, що основною проблемою його впровадження в США були і залишаються: недостатнє нормативне врегулювання, методичне забезпечення та наукове супроводження питання визначення соціально і економічно значущих цілей та результативних показників, що дозволяють оцінити їх досягнення.

СРСР. У Радянському Союзі також мали місце окремі ознаки програмування в бюджетному процесі, однак вони не охоплювали всієї бюджетної системи.

У командно-адміністративному плануванні використовувалися методи програмування, або точніше, «програмного планування». У Радянській літературі 70-х років, присвяченій питанням програмного планування та управління, з тими або іншими модифікаціями наводилися визначення програми як взаємоузгодженого комплексу заходів різноманітного характеру, що спрямовані на досягнення однієї або декількох цілей плану. Відмінність програми та плану визначалася тим, що програма мала бути зорієнтована на певну великомасштабну ціль, яка носила міжвідомчий

або міжгалузевий характер, а план орієнтований на відомство або організацію і складається із програм, в яких бере участь це відомство.

В СРСР діяв цілий ряд програм соціального спрямування, але стосовно них не застосовувався термін «програма» [1, с.33-35]. Починаючи з першого п'ятирічного плану, програми соціального розвитку та підвищення рівня життя народу були складовою загального народногосподарського плану. Вони включали близько 200 показників, що відображали окремі аспекти соціального розвитку.

Ці програми містили детальний перелік заходів з наведенням обсягів їх фінансування та конкретних термінів їх виконання. Практичній розробці проектів програм передували наукові дослідження та ґрунтовні розрахунки, на основі яких розроблялася концепція програми [1, с.16-17].

Російська Федерація. Починаючи з 2004 року, у Російській Федерації розпочато бюджетну реформу із впровадження бюджетування, що орієнтується на результат («Бюджетирование, ориентированное на результат (БОР)») [18], основою якого є саме ПЦМ. Слід вказати, що у Російській Федерації результативні показники оцінювання реалізації програм в обов'язковому порядку проходять експертизу у Федеральній службі державної статистики [4].

У статті 34 Бюджетного кодексу Російської Федерації від 31.07.98 № 145-ФЗ закладено основи впровадження ПЦМ через визначення одним із принципів бюджетної системи РФ – принципу результативності та ефективності використання бюджетних коштів, який означає, що у разі складання та виконання бюджетів учасники бюджетного процесу в рамках встановлених їм бюджетних повноважень повинні виходити з необхідності досягнення заданих результатів з використанням найменшого обсягу коштів, або досягнення найкращого результату з використанням визначеного бюджетом обсягу коштів [15].

На сьогодні нормативне впровадження ПЦМ в бюджетний процес у Російській Федерації відрізняється від України, застосування програмно-цільового методу здійснюється здебільшого за розробки федеральних програм.

Україна. Необхідність встановлення взаємозв'язку між витрачанням бюджетних коштів та досягненням конкретного результату стала зрозумілою і в Україні. Ще у 2000 році Уряд наголошував, що розпорядники бюджетних коштів повинні змінити ставлення до державних видатків та сконцентрувати свою увагу не на утриманні установ і закладів, а на визначенні цілей діяльності та шляхів їх досягнення у межах виділених асигнувань, переходу до програмно-цільового методу планування та використання бюджетних коштів [19].

Незабаром в Україні було створено нормативну основу для запровадження ПЦМ – розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538 схвалено концепцію його застосування (далі – концепція 538) [20].

Відповідно до концепції 538, метою запровадження ПЦМ у бюджетному процесі є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання [16].

Починаючи з 2003 року, вказаний метод запроваджено щодо Державного бюджету України, а у 2010 році, на виконання схваленої розпорядженням Уряду від 23.05.2007 № 308 Концепції реформування місцевих бюджетів, розпочато його запровадження на рівні місцевих бюджетів проведення відповідного експерименту в Автономній Республіці Крим, Житомирській, Луганській та Львівській областях [21].

У 2010 році вперше у нормативно-правовому акті України – новому Бюджетному кодексі України від 08.07.2010 № 2456-VI, надано визначення програмно-цільового методу, згідно з яким, програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу.

Згідно з чинним законодавством, основною складовою програмно-цільового методу є бюджетна програма [20], на яку розпорядником коштів складається паспорт, що затверджується спільним наказом розпорядника та Міністерства фінансів України.

У відповідності до діючого Бюджетного кодексу України, паспорт бюджетної програми – це документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми [16].

У свою чергу, *мета бюджетної програми* – це кінцевий результат, який досягається за виконання бюджетної програми, має бути чітким, реальним та досяжним [23]; *завдання бюджетної*

програми – конкретні цілі, яких необхідно досягти у результаті виконання бюджетної програми протягом відповідного бюджетного періоду, спрямовані на досягнення мети, результативних показників та інших характеристик бюджетної програми [16, 23].

Слід відзначити, що діючим бюджетним законодавством чітко не передбачено визначення застосованих у США довгострокових місій для кожного міністерства, на підставі яких міністерствами мають розроблятися бюджетні програми та їх цілі, а також фактично не запроваджено середньострокове (багаторічне) бюджетне планування: незважаючи на те, що за подання бюджетних запитів головні розпорядники наводять орієнтовні прогностичні дані щодо окремих показників реалізації бюджетних програм на майбутні за плановим три роки, такі дані у паспортах бюджетних програм та Державному бюджеті України не вказуються, а відповідно не можуть враховуватися головними розпорядниками під час середньострокового планування своєї діяльності.

Чинним законодавством визначено, що особливими елементами бюджетної програми та індикаторами її виконання є результативні показники, які відповідно до діючих нормативів є кількісними та якісними показниками, що характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю [16]. Результативні показники використовуються для оцінки ефективності та результативності виконання бюджетної програми, визначення ступеня її реалізації, досягнення поставленої мети та виконання її завдань [23] і за своїм змістом є засобами контролю та критеріями оцінювання результативності, ефективності та економічності державного управління, в тому числі управління фінансами.

Нормативами передбачено застосування при ПЦМ в Україні чотирьох груп результативних показників, які затверджуються в паспортах бюджетних програм: показників затрат, продукту, ефективності та якості [20].

Згідно з наданими Міністерством фінансів України визначеннями, показники затрат визначають обсяги та структуру ресурсів, що забезпечують виконання бюджетної програми (відповідає аналогічному показнику у США – Input Indicators, див. табл. 1), а показники продукту використовуються для оцінки досягнення поставлених цілей; показниками продукту можуть бути кількість користувачів товарами (роботами, послугами), виробленими в процесі виконання бюджетної програми (у США – Output Indicators, див. табл. 1) [24].

На відміну від США (табл. 1), в Україні застосовано додаткову за назвою групу показників – показників якості, які повинні характеризувати досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми [24]. Використана у вітчизняних нормативах назва показника недостатньо вдала у зв'язку з тим, що не розкриває його змісту повною мірою.

Відповідно до свого визначення, застосований в Україні показник якості певною мірою віддзеркалює показник соціальної ефективності, застосований у США (Effectiveness/Outcome Indicators, див. табл. 1). Водночас, у вітчизняних нормативах не вказано, що показник якості має характеризувати соціальний ефект від реалізації бюджетної програми.

Згідно з наданим Міністерством фінансів України визначенням, показник ефективності є співвідношенням кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) та їх вартості у грошовому або людському вимірі (витрати ресурсів на одиницю показника продукту) [24]. Показники ефективності залежно від завдань, виконання яких забезпечує реалізацію бюджетної програми, можуть визначатися як: витрати ресурсів на одиницю показника продукту (економність); співвідношення максимальної кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) і визначеного обсягу фінансових ресурсів (продуктивність); досягнення визначеного результату (результативність) [23].

Таким чином, складова показника ефективності – показник економічності відповідає застосованому у США показнику економічної ефективності (Efficiency Indicators, див. табл. 1).

Проте, встановлений Міністерством фінансів України порядок визначення показника економічності відображає лише вартість одиниці виробленої продукції (витрати ресурсів на одиницю показника продукту). Однак, наведення такого показника не надає інформації про саме економічність витрачання бюджетних коштів за програмою, оскільки не відповідає на питання – забагато використано за програмою бюджетних ресурсів (неекономно) чи порівняно мало (економно).

Інша складова показника ефективності – показник продуктивності, відповідає застосованому в окремих країнах світу показнику продуктивності (productivity). Однак, у затверджених Мініс-

терством фінансів України нормативах застосування ПЦМ, економічна сутність показника продуктивності та доцільність його застосування за оцінки ефективності виконання бюджетних програм не розкрита.

Що стосується останньої складової показника ефективності – показника результативності, то за встановленими Міністерством фінансів України нормативами, він визначає досягнуті за бюджетною програмою результати, що певним чином дублює визначення показника якості.

На нашу думку, введення під час запровадження в Україні ПЦМ показника ефективності з його розмежуванням на показники економності, продуктивності та результативності, є впровадженням світового досвіду у сфері оцінки ефективності державного управління, яку дозволяє здійснювати такий вид контролю, як аудит ефективності. За визначенням аудиту ефективності, прийнятим у світі, він спрямований на оцінювання результативності, ефективності та економічності державного управління [5].

Однак, незважаючи на позитивний світовий та вітчизняний досвід проведення аудиту ефективності для здійснення оцінки ефективності державного управління, використання застосованих у ньому напрямів оцінки (результативність, ефективність та економічність) у вітчизняних нормативах щодо ПЦМ не розкрито та, як свідчить наведений вище матеріал, не узгоджено з іншими показниками оцінки (показники затрат, продукту та якості).

Окремими дослідниками аудит ефективності розглядається як складова ПЦМ [7], що відповідає дійсності, оскільки аудит ефективності є різновидом фінансового контролю, що здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу.

Водночас, як вже зазначалося, найбільш проблемним питанням, яке виникло в країнах світу за впровадження ПЦМ, було саме питання нормативного та методичного забезпечення і наукового супроводження процесу визначення критеріїв оцінки виконання бюджетних програм.

Також, на нашу думку, в основному нормативному документі, що регулює бюджетний процес – Бюджетному кодексі, доцільно надання тлумачення показників, які використовуються або будуть використовуватися для оцінювання виконання бюджетних програм та використання бюджетних коштів, якими є показники ефективності, соціальної результативності, продуктивності. Аналогічної думки дотримуються також інші дослідники [6, с. 141].

Загалом, наявними на сьогодні нормативами щодо запровадження ПЦМ, які до речі розроблені з врахуванням світового досвіду, здебільшого створені умови для широкого впровадження в Україні ПЦМ та реального досягнення його мети.

Однак, за відсутності у Міністерства фінансів України – головного органу з реалізації державної бюджетної політики [22], достатньої уваги до питання належного впровадження ПЦМ та безумовного виконання затверджених нормативів, на практиці переважно застосовується формальний підхід до складання та виконання головними розпорядниками бюджетних коштів основних документів бюджетних програм – їх паспортів. Відповідно формально визначаються мета, завдання та результативні показники бюджетних програм, про що свідчить наведений нижче матеріал.

Нормативно не визначена і реальна відповідальність урядовців за досягнення затверджених у паспортах бюджетних програм цілей та результативних показників, що також сприяло поширенню формалізму у впровадженні ПЦМ.

Як наслідок, на сьогодні в Україні залишається недосяжною основна мета впровадження ПЦМ – встановлення взаємозв'язку між витрачанням ресурсів та досягненням результату, що звісно, має безпосередній негативний вплив на розвиток економіки країни.

Крім того, реалізація ПЦМ в Україні і розробка бюджетних програм здійснюються переважно без врахування соціальної складової та за незапровадження взаємозв'язку між витрачанням бюджетних коштів і задоволенням конкретних суспільних потреб, тобто, ігноруючи інтереси суспільства, що суперечить сутності застосування ПЦМ, запровадженого у багатьох країнах світу, та основним принципам побудови демократичного суспільства.

Зокрема, із часу запровадження програмно-цільового методу та до сьогодні, у супереч власним нормативам, Міністерством фінансів України у більшості паспортів бюджетних програм Державного бюджету України затверджується мета програм, яка не передбачає досягнення кінцевого результату, а характеризує лише поточний процес утримання існуючої системи.

Наприклад, згідно з оприлюдненими паспортами бюджетних програм 2301100 «Стаціонарне медичне обслуговування працівників водного транспорту та нафтопереробної промисловості»,

2301170 «Діагностика і лікування захворювань із впровадженням експериментальних та нових медичних технологій у клініках науково-дослідних установ та у вищих навчальних медичних закладах Міністерства охорони здоров'я України», 2301180 «Санаторне лікування хворих на туберкульоз», 2301190 «Санаторне лікування дітей та підлітків із соматичними захворюваннями (крім туберкульозу)», 2301200 «Спеціалізована консультативна амбулаторно-поліклінічна допомога, що надається вищими навчальними закладами, науково-дослідними установами та загальнодержавними закладами охорони здоров'я» та 2301230 «Надання послуг у стоматологічних поліклініках вищих навчальних медичних закладів та інших загальнодержавних стоматологічних закладах», затверджених спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства фінансів України від 18.02.2009 № 98/195, їх єдиною метою є підвищення рівня надання медичної допомоги та збереження здоров'я населення [26].

Реалізація вказаних соціально значущих за своїм змістом бюджетних програм направлена не на досягнення конкретного результату або отримання конкретного соціально-економічного ефекту, а на необмежений процес підвищення рівня надання медичної допомоги та декларативне збереження здоров'я населення.

При цьому, як свідчать показники статистичної звітності, загалом здоров'я громадян України має стійку тенденцію до погіршення, поясненням чому звісно є багато факторів, головним з яких є саме рівень надання медичної допомоги та профілактики захворювань.

Зокрема, кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100,0 тис. населення має стійку тенденцію до збільшення: у 1995 році – 63,5 тис., у 2000 році – 68,0 тис., у 2005 році – 70,1 тис., у 2009 році – 72,0 тис. випадків [12, с.15]. Кількість хворих на злоякісні новоутворення, які перебували на обліку в медичних закладах, на 100,0 тис. населення: 1995 рік – 1,4 тис. осіб, 2000 рік – 1,6 тис. осіб, 2005 рік – 1,8 тис. осіб, 2009 рік – 2,1 тис. осіб [12, с. 64].

Відповідно до паспортів бюджетних програм КПКВК 1001080 (МВС), КПКВК 2301070 та КПКВК 2301080 (МОЗ), КПКВК 2801100, КПКВК 2804050 та КПКВК 2809050 (Мінагрополітики), КПКВК 2501050, КПКВК 2501550 та КПКВК 2501060 (Мінсоцполітики), КПКВК 3506030 та КПКВК 3506040 (Держмитслужба) на 2008-2011 роки, метою їх виконання визначалася підготовка висококваліфікованих фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями та підвищення їх кваліфікації, тобто виконання ВНЗ своїх функціональних повноважень, а не визначення потреби галузей у кадрах відповідного рівня й кваліфікації та ступінь її задоволення внаслідок здійсненої підготовки, тобто мета вказаних програм не передбачає кінцевого результату, за яким можна проаналізувати їх ефективність щодо кадрового забезпечення галузі [11]. Крім того, ряд назв бюджетних програм, затверджених у Державному бюджеті України на 2011 рік, за своїм змістом не передбачають досягнення будь-яких конкретних результатів.

До таких бюджетних програм належать майже усі програми, що передбачають утримання органів влади та виконання ними своїх функцій, фінансову підтримку галузей, заходів, підприємств та установ, виконання наукових досліджень, а також ряд інших програм, зокрема: 0111070 «Фінансова підтримка санаторно-курортного комплексу Управління справами Верховної Ради України», 0301360 «Фінансова підтримка Національного камерного ансамблю "Київські солісти"», 1001200 «Державна підтримка фізкультурно-спортивного товариства "Динамо" України на організацію та проведення роботи з розвитку фізичної культури і спорту серед працівників і військовослужбовців правоохоронних органів» та багато інших [17].

Звісно, відповідно до назв таких програм, в їх паспортах затверджувалася і мета, яка не передбачала досягнення конкретного та вимірювального результату.

Наприклад, у відповідності до назви бюджетної програми 1205040 «Утримання регіональних центрів інноваційного розвитку», в її паспорті, затвердженому на 2011 рік спільним наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України від 03.03.2011 № 4/317, визначена її мета, яка не передбачає досягнення кінцевого результату – «сприяння залученню інвестицій до регіонів для реалізації важливих програм і проєктів, впровадження найсучасніших вітчизняних і зарубіжних технологій в реальний сектор економіки» [29].

На нашу думку, існуючий підхід до формування бюджетних програм без досягнення конкретного результату є віддзеркаленням загальнодержавного підходу до вирішення суспільно-економічних проблем в країні.

Для прикладу достатньо навести назву бюджетної програми 6071020, затвердженої на 2011 рік, якою є «Утримання засуджених та осіб, взятих під варту, в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах пенітенціарної служби», тобто, відповідно до назви вказаної програми, державною функцією є не перевиховування осіб, що вчинили злочин та відповідно – зменшення рівня злочинності, а лише їх утримання в установах виконання покарань без досягнення суспільно необхідного результату [17].

Як і за формулювання назв та мети програм, аналогічний формальний підхід застосовувався і щодо формулювання розпорядниками бюджетних коштів заходів виконання бюджетних програм, які затверджувався в їх паспортах. Такі завдання переважно не були чіткими та конкретними планами дій, направленими на досягнення кінцевого результату протягом чітко визначеного періоду – бюджетного року.

Наприклад, згідно із паспортом бюджетної програми 2301100 «Стаціонарне медичне обслуговування працівників водного транспорту та нафтопереробної промисловості» на 2009 рік, затвердженим спільним наказом МОЗ та Мінфіну України від 18.02.2009 № 98/195, завданнями, спрямованими на досягнення мети програми є: забезпечення надання стаціонарної медичної допомоги прикріпленому контингенту; забезпечення надання амбулаторно-поліклінічної допомоги прикріпленому контингенту; забезпечення проведення комплексних професійних оглядів [26].

Вказані завдання, які затверджені МОЗ та Мінфіном України у паспорті бюджетної програми 2301100, передбачають виконання закладами системи МОЗ України своїх поточних функцій, що не змінювалися останні десятиріччя, і відповідно такі завдання не направлені на розвиток та досягнення основної складової мети цієї програми – підвищення рівня надання медичної допомоги.

Згідно із паспортом бюджетної програми 1202140 «Проведення незалежної експертизи (випробувань) якості товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів та комплектуючих виробів», затвердженим на 2011 рік, спільним наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України від 16.03.2011 № 10/359, як її завдання визначено не план заходів досягнення мети, а скоріше вимога до виконання цієї програми. Як єдине завдання вказаної програми в її паспорті затверджено: «Забезпечення дотримання чіткого механізму відбору зразків товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів та комплектуючих виробів для проведення їх досліджень щодо якості та безпеки у відповідності з вимогами нормативних документів» [31].

Процес визначення результативних показників бюджетних програм реалізовувався головними розпорядниками також в рамках формального підходу до впровадження ПЦМ, що на тлі недостатнього нормативного та науково-методичного впровадження процесу, а також неналежного контролю Міністерства фінансів України за дотриманням власних нормативів у сфері ПЦМ, мало наслідком затвердження у паспортах переважної більшості бюджетних програм на 2004-2011 роки таких результативних показників, які не виконують своєї основної функції – не дають інформації для оцінки виконання бюджетних програм та не характеризують її, про що свідчать наведені нижче дані.

Як вже зазначалося, показники затрат характеризують обсяги та структуру ресурсів, необхідних для виконання бюджетної програми (які ресурси витрачаються за бюджетною програмою і в яких обсягах).

Відповідно до свого визначення, інформація, що надається показниками затрат, повинна дозволити здійснити щонайменше попередній аналіз видатків бюджетної програми, у тому числі на предмет виявлення шляхів економії фінансових ресурсів.

Проте, на практиці як показники затрат головні розпорядники визначали показники, що відображали лише окремі загальні витрати бюджетної програми та не характеризували усієї структури видатків, передбачених на її виконання.

Так, у затвердженій спільним наказом МОЗ та Мінфіну України від 18.02.2009 № 98/195 бюджетній програмі 2301050, спрямованій на виконання наукових досліджень у медичній сфері, головним розпорядником (МОЗ України) на 2009 рік визначено лише один показник затрат – «кількість наукових установ» [26].

Зрозуміло, що вказаний показник жодним чином не висвітлює структуру видатків вказаної бюджетної програми і у випадку необхідності забезпечити скорочення видатків за вказаною програмою, наведений у її паспорті показник затрат надає можливість для наступного висновку: єдиним шляхом для зменшення обсягу видатків за програмою є кардинальні заходи щодо скорочення кількості наукових установ.

Діючими нормативами не передбачено наведення в паспортах програм показників бажаних ідеальних обсягів виробленої продукції (наданих послуг), які відповідають на питання: «Скільки конкретної продукції (послуг) потрібно взагалі?» та дозволяють оцінити виконання бюджетної програми за показником продукту.

Як наслідок, на практиці розпорядниками наводилися показники продукту, які здебільшого не надавали інформації про отримання позитивного або негативного результату реалізації бюджетної програми, а також досягнення її мети.

Так, згідно із затвердженим спільним наказом МОЗ та Мінфіну України від 15.07.2010 № 576/720 паспортом бюджетної програми 2301370 «Забезпечення медичних заходів з боротьби з туберкульозом, профілактики та лікування СНІДу, лікування онкологічних хворих» на 2011 рік, дані усіх 5 показників продукту бюджетної програми не надавали можливості оцінити результативність виконання програми та без наявності додаткової інформації зробити висновок: «Багато зроблено чи недостатньо?».

Зокрема, показником продукту бюджетної програми 2301370 є середньорічна кількість дорослих хворих, які отримують онкопрепарати. У паспорті затверджена певна кількість осіб за вказаним показником. Однак, наведених у паспорті даних недостатньо для розуміння того, чи достатня кількість осіб отримує онкопрепарати [27].

Звісно, вказаний показник сам по собі не надає можливості перевірити досягнення визначеної у завданні реалізації бюджетної програми 2301370 мети, яка полягає у забезпеченні спеціального лікування онкологічних хворих.

Як джерело інформації для вказаного показника в паспорті наведена форма статистичної звітності № 35 «Звіт про хворих на злоякісні новоутворення» (форма № 35-здоров), що, до речі, містить дані як про кількість пролікованих хворих, так і про загальну кількість хворих на обліку [27, 32].

Для розуміння вказаного показника продукту та для оцінки за його допомогою результативності реалізації бюджетної програми 2301370, її паспорт повинен містити не лише дані про кількість пролікованих хворих, а і дані про їх загальну кількість на обліку. Інші показники продукту бюджетної програми 2301370 складені за аналогічним принципом і відображають кількість пролікованих хворих різних категорій та хвороб (діти/дорослі, туберкульоз, ВІЛ/СНІД).

Внаслідок непередбачення законодавством наведення у паспортах бюджетних програм «ідеальних показників» або інших додаткових даних, на практиці не надавали можливості оцінити результативність виконання програм та ступінь досягнення їх цілей та інші показники, зокрема, показники ефективності та якості.

Наприклад, згідно із паспортом бюджетної програми 2301360 «Лікування громадян України за кордоном», затвердженим спільним наказом МОЗ та Мінфіну України від 14.02.2011 № 84/106, метою програми на 2011 рік є забезпечення лікування громадян України за кордоном у випадках, коли медична допомога неможлива в медичних закладах України. Результативними показниками МОЗ України визначені: показник продукту – кількість хворих, направлених на лікування за кордоном (17 осіб), показник ефективності – середньорічна вартість лікування одного хворого (824,2 тис. грн); показник якості – кількість осіб, що покращать стан здоров'я за результатами лікування (17 осіб) [28].

Звісно, визначені МОЗ на 2011 рік показники вказаної бюджетної програми не характеризують досягнення поставленої мети, оскільки не передбачають надання інформації про загальну кількість громадян України, які потребують лікування за кордоном, а відповідно показники вказаної програми лише повідомляють, що у 2011 році певна кількість осіб буде пролікована за кордоном.

Без наведення в паспорті програми 2301360 додаткових даних (наприклад, «ідеальних показників»), встановлена МОЗ України як показник ефективності – середньорічна вартість лікування одного хворого жодним чином не свідчить про ефективність або економність витрачання ресурсів за вказаною програмою у зв'язку з тим, що встановлений показник не надає інформації, економною є вартість або ні.

Слід вказати, що у разі використання ПЦМ, для оцінки ефективності виконання значної кількості програм необхідно застосування таких показників, які дійсно інформують про отримання позитивного економічного або соціального ефекту в галузі, на розвиток якої вони направлені.

Такими бюджетними програмами є програми, що передбачають утримання органів влади та виконання ними своїх функцій, фінансову підтримку галузей, заходів, підприємств та установ, виконання наукових досліджень, а також ряд інших програм.

Проте, на практиці такі показники не застосовуються, їх обов'язкове наведення у паспортах вітчизняним законодавством не передбачено. Зокрема, згідно із паспортом бюджетної програми 1202030 «Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері стандартизації, метрології та еталонної бази», затвердженим спільним наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Мінфіну України від 15.03.2011 № 9/350, її метою є створення та розвиток національної еталонної бази та національної системи стандартизації, які сприятимуть розвитку економіки, підприємництва, забезпеченню добросовісної конкуренції, захисту життя, здоров'я людини, навколишнього середовища, усуненню технічних бар'єрів у торгівлі тощо [30].

У відповідності з метою програми 1202030, для оцінки ефективності її виконання в її паспорті доцільно наведення показників, що інформують про досягнення від реалізації програми конкретного ефекту для економіки, підприємництва, навколишнього середовища, захисту життя та здоров'я людини.

Проте, затверджені у паспорті програми 1202030 показники не свідчать про результативність виконання програми і досягнення її мети, а також не надають інформації про отримання конкретного економічного або соціального ефекту. Як показники ефективності у паспорті програми 1202030 затверджені дані про середню вартість однієї науково-дослідної роботи, а як показник якості – відсоток завершених або впроваджених у період досліджень [30].

Аналогічно, для оцінки виконання іншої бюджетної програми 1205040 «Утримання регіональних центрів інноваційного розвитку» на 2011 рік, метою якої є сприяння залученню інвестицій та впровадження технологій в реальний сектор економіки, закономірним було б застосування показника ефективності, який би надавав інформацію про обсяг залучених за допомогою проведених центрами інноваційного розвитку заходів.

Проте, в паспорті вказаної бюджетної програми 1205040, затвердженого на 2011 рік, спільним наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Мінфіну України від 03.03.2011 № 4/317, не наведені показники, які надають інформацію про ефективність діяльності центрів інноваційного розвитку, а відповідно і про результативність виконання програми та досягнення її мети. Як показник ефективності у паспорті затверджено кількість впроваджених нових технологічних процесів на підприємствах (одиниць), а як показник якості – відсоток затверджених місцевими органами влади інвестиційних або інноваційних програм, в розробці яких брали участь регіональні центри інноваційного розвитку [29].

Зрозуміло, що кількість впроваджених нових технологічних процесів на підприємствах не свідчить про ефективність таких впроваджень та отримання зиску для держави, а обсяг затверджених програм не надає інформації як про ефективність таких програм, так і про стан їх виконання.

Мають місце багато прикладів, коли в паспортах бюджетних програм, що спрямовані на фінансування державного замовлення, не наводилися показники, що надають можливість оцінити ступінь виконання державного замовлення.

Наприклад, в паспортах бюджетних програм із підготовки кадрів за державним замовленням (КПКВК 1001080, 2301070, 2301080, 2801100, 2804050, 2809050, 2501050, 2501550, 2501060, 3506030 та 3506040) на 2008-2011 роки відсутні показники, що дають змогу здійснювати моніторинг його виконання (такі, як обсяги держзамовлення з прийому та випуску, відсоток виконання державного замовлення).

Не наводилися у таких паспортах і показники, що надають інформацію про обсяги прийому пільгових категорій осіб (квоти прийому для сільської молоді, інвалідів, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, тощо).

Що стосується основного показника ефективності витрачання бюджетних коштів на підготовку фахівців за державним замовленням – працевлаштування випускників, то у вказаних паспортах вони або взагалі не передбачалися (наприклад, МОЗ), або не давали інформації про працевлаштування підготовлених фахівців за отриманою спеціальністю [11].

При цьому навіть поодинокі показники, які наводилися у паспортах вказаних бюджетних програм та надавали обмежену інформацію про низьку ефективність витрачання бюджетних коштів, не були підставою для головних розпорядників щодо прийняття управлінських рішень для підвищення результативності виконання таких програм.

Зокрема, Мінсоцполітики України, незважаючи на тенденцію до зниження відсотка працевлаштованих випускників, яка має місце згідно з інформацією відповідних показників у паспортах

бюджетних програм 2501050, 2501550 та 2501060, не аналізувало причин та не розробляло заходів з виправлення такого стану [11].

Аналогічні приклади неналежного практичного впровадження ПЦМ можуть бути приведені і щодо паспортів майже кожної бюджетної програми, які затверджувалися на 2004-2011 роки.

Наказом Мінфіну України від 14.01.2011 № 15 затверджено Примірний перелік результативних показників бюджетних програм (далі – Перелік), який рекомендовано головним розпорядникам для використання під час планування та виконання бюджетних програм [25].

Проте, аналіз наведених у Переліку показників свідчить, що вони спрямовані на інформування про утримання існуючої системи та здебільшого не передбачають надання конкретної інформації про розвиток та отримання соціально-економічного ефекту.

Наприклад, для групи програм, спрямованих на проведення наукових досліджень у різних галузях (КФКВК 0140, 0150, 0250, 0370, 0480, 0530, 0630, 0750, 0840, 0980 та 1080), Переліком передбачено застосування наступних показників ефективності: середні витрати на виконання однієї наукової та науково-технічної роботи (тис. грн); середні витрати на довічну виплату одному дійсному члену (академіку) (грн); середні витрати на довічну виплату одному дійсному члену-кореспонденту (грн); надходження за використання однієї ліцензії або укладеного ліцензійного договору (тис. грн); середні витрати на одну друковану роботу (монографію, журнал, підручник, навчальний посібник тощо) (грн); середні витрати на виконання одного міжнародного науково-дослідного проекту (тис. грн); залучені іноземні інвестиції в українську наукову сферу (грн); середні витрати на створення нової технології, одиниці техніки, матеріалу (грн); середні витрати на проведення одного заходу (виставки, симпозіуму, конференції, наукового семінару) (тис. грн); середня вартість одного отриманого патенту, заявки (тис. грн); витрати на підтримку та збереження одного об'єкта, що становить національне надбання (тис. грн) [25].

Вказані показники переважно не надають інформації про економічність, результативність або продуктивність виконання бюджетних програм, спрямованих на проведення наукових досліджень, а головне, не свідчать про досягнення соціально-економічного ефекту для відповідної галузі економіки або сфери суспільних інтересів. Аналогічний висновок має місце і до примірних показників якості, наведених у Переліку.

Як свідчать матеріали вітчизняних та іноземних дослідників, фахівців та організацій, за наявності відповідної потреби (вимог), розроблення результативних показників, які характеризують отримання соціального або економічного ефекту, є можливим для усіх сфер державного управління.

Так, Рахунковою палатою пропонується застосування наступних критеріїв для оцінки діяльності правоохоронних органів – рівня розкриття злочинів та загального рівня злочинності в країні, органів освіти – рівень освіченості населення, органів охорони здоров'я – співвідношення хворих і тих, що видужали за певний період, рівень дитячої смертності тощо [10].

Щодо бюджетних програм, направлених на виконання фундаментальних наукових робіт, дослідниками висувуються наступні вимоги до формування показників їх оцінювання: під ефективністю наукових досліджень слід розуміти ступінь корисності нових знань для суспільства, розмежовуючи науковий, соціальний, економічний та інші види корисного ефекту [2, с.91].

Загалом, проблеми з визначенням критеріїв оцінки виникають у тому випадку, коли недостатньо досліджено зміст об'єкта [2, с.81]. Як правило, основою для створення системи критеріїв оцінювання є мета програми [3, с. 234-235]. Водночас, наведений у статті матеріал щодо практичного визначення розпорядниками коштів мети бюджетних програм свідчить, що перед роботою з визначення критеріїв необхідно провести попередню роботу із переформулювання цілей бюджетних програм.

Таким чином, для переформулювання цілей бюджетних програм та визначення критеріїв оцінки їх результативності необхідно ґрунтовно дослідити ці програми. При цьому, з метою ґрунтовного дослідження на державному рівні бюджетних програм на першому етапі не обов'язково залучати значні додаткові ресурси, а достатньо використати потенціал органів державного фінансового контролю, які проводять аудит ефективності, в першу чергу – Рахункової палати.

На нашу думку, основною причиною неналежного впровадження в Україні ПЦМ є запроваджена на державному рівні система визначення пріоритетів та розподілу державних ресурсів, яка направлена не на розвиток економіки та задоволення суспільних потреб, а на утримання держави.

Звісно, така система є основою для процесу формування та виконання бюджетних програм, реальний та ідеальний загальні алгоритми якого наведені нижче (рис. 1).

Рис. 1. Існуючі в Україні та ідеальні для ПЦМ загальні алгоритми формування бюджетних програм

Висновки. З викладеного вище випливає висновок, що запорукою належного та суспільно корисного впровадження програмно-цільового методу бюджетування є переорієнтування державної політики з утримання існуючої системи на розвиток економіки та задоволення соціальних потреб. У свою чергу, ефективне впровадження програмно-цільового методу неможливе без зацікавленості усіх учасників бюджетного процесу.

На нашу думку, метод програмно-цільового бюджетування, що, як вже зазначалося, прийшов з комерційного сектору економіки, за роки його розвитку та адаптації у державному секторі придбав притаманні лише йому риси, які можуть успішно використовуватися не лише в державному, а і в недержавному секторі економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методики розробки та оцінки: Монографія. – К.: Ліра-К, 2004. – 328 с.
2. Рябухин С., Климантов С. Аудит эффективности государственного сектора экономики: Курс лекций / 2-е изд., доп.– М.: Триада Лтд, 2006.– 304 с.
3. Вайс, Керол. Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики. – К.: Основи, 2000. – 671 с.

4. Берездивина Е.В. Система показателей результативности субъекта бюджетного планирования. – Режим доступа: http://new.hse.ru/sites/infospace/podrazd/facul/facul_gosmunuprav/ktipgu/DocLib3/berezdivina_performance.doc.
5. Стефанов С.С. Аудит эффективности: розуміння, застосування, завдання//Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Випуск 7 (25) – Ч.3.– Редкол.: відп. ред. Герасимук З.В. – Луцьк, 2010.– 576 с. – Режим доступу: <http://www.auditconsult.biz/t347-topic>.
6. Саунин А.Н. Применение аудита эффективности контрольно-счётными органами / А.Н. Саунин // Вестник АКСОР. – 2009. – № 4.
7. Разборська О.О., Сквородько С.В. Аудит ефективності як складова програмно-цільового методу формування бюджету / Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Соціум. Наука. Культура» (26-28 січня 2010 р.) // Режим доступу: <http://intkonf.org/ken-razborska-oo-skovorodko-sv-audit-efektivnosti-yak-skladova-programno-tsilovogo-metodu-formuvannya-byudzhetu/>.
8. Бюджетирование, ориентированное на результаты: анализ мирового опыта и возможностей его распространения в России. Фонд «Институт экономики города». – М., 2004. – Режим доступа: <http://web-local.rudn.ru/>.
9. Бюджетирование, ориентированное на результат: международный опыт и возможности применения в России // Отчет Центра фискальной политики. – М., 2002. – Режим доступа: <http://www.frcenter.ru>.
10. Загальні рекомендації із проведення аудиту ефективності використання державних коштів, затверджені постановою Колегії Рахункової палати від 12.07.2006 № 18-4.
11. Про результати аудитів ефективності використання коштів Державного бюджету України на підготовку кадрів з вищою освітою та підвищення кваліфікації за галузевою ознакою: бюлетень – К.: Рахункова палата України, 2011. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Bulet_kadry.pdf.
12. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2009 році // Статистичний бюлетень. – Державний комітет статистики України. – К., – 2010.
13. Schaeffer, Michael. Municipal Budgeting Toolkit. The World Bank, Washington: D.C. – 2000 р. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org>.
14. Drucker, P. The Practice of Management/P. Drucker.– New York, 1954.
15. Бюджетный кодекс Российской Федерации від 31.07.98 № 145-ФЗ. – Режим доступу: <http://www.bdkodeks.ru/>.
16. Бюджетный кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
17. Закон України від 23.12.2010 № 2857-VI «Про Державний бюджет України на 2011 рік». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2857-17>.
18. Постановление Правительства Российской Федерации от 22 мая 2004 г. № 249 «О мерах по повышению результативности бюджетных расходов». – Режим доступа: <http://law.kodeks.ru/egov/index?tid=0&nd=901898765&prevDoc=902127281>.
19. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2000 № 937 «Про формування проекту Державного бюджету України на 2001 рік, його попередні показники та заходи щодо підготовки проекту Закону про Державний бюджет України на 2001 рік». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=937-2000-%EF>.
20. Концепція застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=538-2002-%F0>.
21. Концепція реформування місцевих бюджетів, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 308-р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=308-2007-%F0>.
22. Положення про Міністерство фінансів України, затверджене Указом Президента України від 08.04.2011 № 446/2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=446%2F2011>.
23. Правила складання паспортів бюджетних програм, звіту про їх виконання, а також здійснення оцінки ефективності бюджетних програм, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2002 № 1098. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0047-03>.
24. Наказ Міністерства фінансів України від 10.12.2010 № 1536 «Про результативні показники бюджетної програми». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1353-10>.
25. Примірний перелік результативних показників бюджетних програм, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 15. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0015201-11>.
26. Спільний наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства фінансів України від 18.02.2009 № 98/195 «Про затвердження паспортів бюджетних програм на 2009 рік» (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства фінансів України від 10.08.2009 N 579/972) – Режим доступу: <http://document.ua/provnesennja-zmin-do-pasportiv-byudzhethih-program-na-2009--doc17130.html>.
27. Спільний наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства фінансів України від 15.07.2010 № 576/720 «Про затвердження паспортів бюджетних програм на 2010 рік». – Режим доступу: <http://document.ua/prozatverdzhennja-pasportiv-byudzhethih-program-na-2010-rik-doc33296.html>.
28. Спільний наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства фінансів України від 14.02.2011 № 84/106 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2011 рік». – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1039.10935.1>.
29. Спільний наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України від 03.03.2011 № 4/317 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2011 рік» – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.8781.0>.
30. Спільний наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Міністерства фінансів України від 15.03.2011 № 9/350 «Про затвердження паспортів бюджетних програм на 2011 рік». – Режим доступу: <http://document.org.ua/prozatverdzhennja-pasportiv-byudzhethih-program-na-2011-rik-doc51403.html>.

31. Спільний наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України від 16.03.2011 № 10/359 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2011 рік». – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.8577.0>.

32. Наказ МОЗ України від 27.12.2005 №760 «Про внесення змін та доповнень до облікових і галузевих статистичних звітних форм та інструкцій щодо їх заповнення». – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0760282-05>.

Внедрение метода программно-целевого бюджетирования (ПЦМ): международный опыт и отечественные реалии
С.Е. Стефанов

В статье приведено авторское видение относительно основных этапов внедрения программно-целевого метода бюджетирования в США и в Украине, освещены наиболее значимые трудности и положительные аспекты, которые имели и имеют место при внедрении программно-целевого метода бюджетирования в указанных странах. Сконцентрировано внимание на наиболее противоречивой составляющей программно-целевого метода – системе оценки социально-экономических показателей. Приведены практические примеры внедрения программно-целевого метода в Украине. Предложен общий идеальный алгоритм формирования бюджетных программ в соответствии с сущностью программно-целевого метода и с учетом социально-экономических интересов страны.

Ключевые слова: ПЦМ, программно-целевой метод, программно-целевое управление, метод программно-целевого бюджетирования, оценивание управления, критерии оценивания, бюджетные программы, социальная эффективность, социально-экономический эффект, формирования бюджетных программ, показатели эффективности, показатели результативности.

Implementation of method Program Performance Budgeting (PPB): international experience and national realities
S. Stefanov

In this article the author's view on the main stage of the Program Budgeting in the United States and Ukraine, highlighted the most significant challenges and positive aspects, and had a role in implementing the Program Budgeting in these countries. Attention is paid to the most controversial component of the Program Performance – System assessment of socio-economic indicators. These practical examples of implementation of program budgeting in Ukraine. A general algorithm for perfect formation of budgetary programs in accordance with the nature of software-based method and taking into account socio-economic interests

Key words: Performance Ukrainian budget, method targeted program budgeting, budget process in Ukraine, budgetary programs, social efficiency, socio-economic effect, efficiency indicators, performance indicators.

УДК 338.512:631.115

ЯВОРСЬКА Т.І., канд. екон. наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Наведена структура виробничих витрат у рослинництві в обстежених господарствах населення. Розглянуто практичні аспекти формування виробничих витрат у конкретному особистому селянському господарстві та їх вплив на ефективність діяльності.

Ключові слова: особисті селянські господарства, виробничі витрати, структура витрат, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Для успішного господарювання в умовах ринку обов'язковою умовою, а інколи і єдиним реальним напрямом підвищення конкурентоздатності є достовірна інформація про величину витрат та розмір собівартості. Проблема вимірювання витрат та собівартості постає особливо гостро у галузі сільського господарства, у зв'язку зі специфікою його господарської діяльності та з особливостями процесів кількісного вимірювання витрат. Якщо у сільсько-господарських підприємствах методика кількісного вимірювання витрат існує давно і постійно вдосконалюється, то така форма господарювання, як особисті селянські господарства залишається осторонь цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування виробничих витрат у сільському господарстві вивчали такі науковці: С.І. Дем'яненко, М.І. Єрін, Ю.С. Коваленко, І.В. Охріменко, П.Т. Саблук та інші. Особливості формування виробничих витрат у господарствах населення були предметом дослідження економістів-аграрників: В.К. Збарського, П.М. Макаренка, В.Я. Месель-Веселяка, І.В. Свиноуса та інших. Водночас виробничі витрати, навіть у великих товарних особистих селянських господарствах, офіційно не обліковуються. Отже, питання їх формування в цих формах господарювання вимагає детальнішого вивчення з боку аграрної науки.

Метою дослідження є розгляд виробничих витрат та їх впливу на економічну ефективність діяльності особистих селянських господарств товарного спрямування.

Результати дослідження та їх обговорення. Роль особистих селянських господарств у розв'язанні проблеми забезпечення населення продовольством у кризові моменти життя країни не можна недооцінювати. Останнє обстеження ефективності діяльності особистих господарств громадян проводилося Інститутом аграрної економіки у 2000 році під егідою Міністерства аграрної політики України. У розрізі областей України було обстежено 4317 господарств, в тому числі 164 особистих господарств громадян Запорізької області [1]. Ідеальним варіантом було б порівняння показників розвитку тих самих господарств за десятилітній період, який пройшов після проведеного дослідження. Проте, оскільки опитування було анонімним, можливість такого порівняння відпадає.

У 2010 році нами було досліджено діяльність особистих селянських господарств Запорізької області методом анкетного опитування їх власників та здійснено порівняння деяких показників (табл. 1). Аналіз таблиці 1 показує, що за даними анкетного опитування кількість членів сім'ї, в тому числі працездатних, з розрахунку на одне господарство дещо збільшилася (2,75 у 2010 році порівняно із 2,01 у 2000 році). Це обумовлено, в першу чергу, значним зростанням середньої площі ріллі на одне особисте господарство громадян – за досліджуваний період від 0,40 до 1,36 га. За даними статистичної звітності «Сільськогосподарська діяльність господарств населення Запорізької області в 2000-2009 роках», з розрахунку на одне домогосподарство припадає 4,31 членів сім'ї, а працездатних – 1,1 чол. [4]. Також спостерігається суттєве збільшення площі ріллі на одне господарство – 3,85 га (за даними статистичних досліджень) та 1,36 га (за результатами анкетного опитування).

Таблиця 1 – Загальна характеристика обстежених особистих господарств громадян Запорізької області

Показники	В особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження), 2000 рік	В особистих господарствах громадян (за матеріалами анкетного опитування автора), 2010 рік	В домогосподарствах області (за даними офіційної статистичної звітності), 2009 рік
Кількість обстежених господарств	164	86	160,8 тис.
Всього членів сім'ї, чол.:	627	350	693,2 тис.
- на одне господарство	3,82	4,06	4,31
у тому числі працездатних, чол.	330	237	176,9 тис.
- на одне господарство	2,01	2,75	1,1
Рілля, га:	66,40	118	619 тис.
- на одне господарство	0,40	1,36	3,85

Одним із пояснень такої різниці може стати плутанина у визначеннях «домогосподарство» та «господарство населення». Наприклад, згідно з визначенням наведеного у статистичному збірнику «Сільське господарство Запорізької області», до господарств населення відносять і фізичних осіб – підприємців, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства [3]. Приклади діяльності фізичних осіб – підприємців показують, що розмір землі, яка надана в їх користування та взята в оренду, може перевищувати десятки гектарів.

Оскільки позиція вчених і практиків, а відповідно і органів влади та управління, щодо майбутнього особистих селянських господарств залишається переважно невизначеною, відповідно і статистична інформація щодо формування виробничих витрат в цих господарствах на сьогодні відсутня. Більше того, навіть на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах робота з категоріями витрат та собівартості майже не проводиться, тому аналіз формування статей витрат в особистих селянських господарствах ми зможемо здійснити тільки, спираючись на результати проведених обстежень, які проводилися як науковою установою, так і автором (табл. 2).

Аналіз структури витрат у рослинництві свідчить, що найбільш суттєво збільшилася частка на придбання органічних і мінеральних добрив. Зменшення витрат на паливно-мастильні матеріали та транспортні послуги, пов'язані як з виробництвом, так і з реалізацією продукції, на нашу думку, обумовлене деяким покращенням технічного забезпечення особистих господарств громадян. Наприклад, тільки за 2007-2009 роки кількість домогосподарств у Мелітопольському районі Запорізької області, які мають у приватній власності сільськогосподарську техніку, зросла на 46,5 %, в тому числі трактори – на 23,3%, міні-трактори та мотоблоки – на 40,8 %.

Таблиця 2 – Структура витрат у рослинництві в обстежених особистих господарствах громадян Запорізької області

Тип витрат	В особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження Інституту аграрної економіки – під урожай 2000 року)	В особистих господарствах громадян (за матеріалами анкетного опитування автора – під урожай 2010 року)	Відхилення (+, -)
Добрива:	22,2	34,1	12,1
- органічні	18,1	26,3	8,2
- мінеральні	4,1	7,8	3,7
Отрутохімікати	17,2	6,6	- 10,6
Паливно-мастильні матеріали	10,5	6,4	- 4,1
Насіння і садивний матеріал	-	20,4	-
- куплені	14,1	15,6	1,5
Інші покупки	4,5	3,2	- 1,3
Електроенергія (виробнича)	8,4	7,2	- 1,2
Транспортні послуги	6,1	4,3	- 1,8
Оплата інших послуг	1,9	6,8	4,9
Земельний податок	2,4	1,5	- 0,9
Інші податки і збори	0,9	1,3	0,4
Страхування посівів	0,1	0,6	0,5
Витрати на реалізацію продукції	11,7	7,6	- 4,1
- транспортні	7,7	5,6	- 2,1
- плата за торгове місце	2,4	0,8	- 1,6
- інші витрати	1,6	1,2	- 0,4
Всього витрат	100	100	-

Проте наведена структура витрат не показує їх впливу на формування прибутку від товарної діяльності особистих селянських господарств. І хоча селянин, за Марксом, господарює не заради максимізації прибутку, а «головним чином заради безпосередніх засобів існування», «абсолютною межею для нього як для дрібного капіталіста є лише заробітна плата, що він сплачує сам собі. Поки ціна продукту покриває заробітну плату для нього, він буде обробляти свою землю – часто аж до тих пір, коли покривається лише фізичний мінімум заробітної плати» [2, с.54]. Ми розглянемо перспективи цієї категорії особистих селянських господарств, які здатні в майбутньому стати ефективними підприємницькими структурами.

Формування виробничих витрат та ефективність діяльності товарного особистого селянського господарства (далі господарство) розглянемо на прикладі господарства родини Нікітіних, яке займається виробництвом картоплі, капусти, молока, вирощуванням молодяку великої рогатої худоби та свиней, що розташоване у селі Луначарське Бердянського району Запорізької області.

Доходи від реалізації сільськогосподарської продукції, виробленої в господарстві, становлять основну частину доходів молодій сім'ї, яка складається із чоловіка віком 29 років за освітою інженера-енергетика і дружини віком 26 років з економічною освітою. У сім'ї також є трирічна дитина.

В оцінці ефективності виробництва в особистих селянських господарствах найскладнішим є процес визначення витрат і собівартості продукції. Обов'язковою вимогою при цьому є достатня вірогідність одержаних результатів (собівартість і доходність) та порівнянність їх із сільськогосподарськими підприємствами громадського сектору. Цього можна досягти, використовуючи методику обчислення витрат та доходності окремих видів продукції в особистих селянських господарствах, максимально наближених до методик визначення аналогічних економічних показників у підприємствах громадського сектору.

Разом з тим, особисті селянські господарства і господарства громадського сектору працюють в дещо різних економічних умовах. Так, на відміну від громадського сектору, особисті селянські господарства не здійснюють відрахувань на соціальні заходи, що впливає на зменшення собівартості продукції. Також вони не сплачують фіксований сільськогосподарський податок, що є прерогативою юридичних осіб. Нагадаємо, що досліджуване господарство Нікітіних є товарним особистим селянським господарством, не оформленим юридично як фізична особа – підприємець чи фермерське господарство.

Збирання та обробка інформації у господарстві Нікітіних, необхідної для визначення і планування ефективності виробництва, здійснюється власником особистого господарства упродовж року шляхом занотовування витрат та одержаних доходів.

Методику обрахунку виробничих витрат покажемо на прикладі основних товарних сільськогосподарських культур домогосподарства: картоплі та капусти (табл. 3). Розрахунок оплати праці проведено з використанням тарифної сітки виконання ручних робіт у рослинництві, згідно з нормою галузевої угоди, чинної від 1 січня 2010 року, яка застосовується у сільськогосподарських підприємствах.

Проаналізувавши аналітичним методом тарифікацію робіт (оцінка якості робіт, чинники, ознаки та показники виконання трудового процесу, матеріали фотохронометражного спостереження), відзначимо, що трудові процеси у господарстві можна віднести до IV розряду тарифної сітки на ручних роботах у рослинництві, яка оплачується у розмірі 6,62 грн за годину.

Таблиця 3 – Склад і структура виробничих витрат у вирощуванні картоплі і капусти в ОСГ Нікітіних

№ з/п.	Показник	2009 рік		2010 рік	
		грн	%	грн	%
<i>Картопля</i>					
1	Площа садіння, га	0,60	X	0,65	X
2	Затрати власної праці, люд.-год	436	X	476	X
3	Оплата праці	2886	14,4	3151	13,8
4	Нарахування	1160	5,7	1266	5,5
5	Насіння	4276	21,3	9674	42,4
6	Оплата механізованих робіт	1752	8,7	2601	11,4
7	Мінеральні добрива	5751	28,7	2532	11,1
8	Органічні добрива	1753	8,7	762	3,4
9	Засоби захисту рослин	1363	6,8	1711	7,5
10	Електроенергія	141	0,7	114	0,5
11	Амортизаційні відрахування	595	3,0	616	2,7
12	Ремонт	353	2,0	388	1,7
13	Усього	20038	100	22815	100
	у тому числі з розрахунку на 1га	33397	X	35100	X
<i>Капуста</i>					
1	Площа садіння, га	0,65	X	0,70	X
2	Затрати власної праці, люд.-год	230	X	275	X
3	Оплата праці	1523	19,5	1821	21,2
4	Нарахування	620	7,9	732	8,5
5	Насіння	1188	15,2	1456	16,9
6	Оплата механізованих робіт	1430	18,3	1172	13,6
7	Органічні добрива	1242	15,9	681	7,9
8	Мінеральні добрива	-	-	913	10,6
9	Засоби захисту рослин	953	12,2	982	11,4
10	Електроенергія	86	1,1	78	0,9
11	Амортизаційні відрахування	594	7,6	595	6,9
12	Ремонт	180	2,3	181	2,1
13	Усього	7816	100	8611	100
	у тому числі з розрахунку на 1га	12025	X	12301	X

Нарахування на заробітну плату проводилися згідно із прийнятими нормами для сільськогосподарських підприємств, чинних від 13.01.2009 року і діючих на сьогодні у наступних розмірах: на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в органах Пенсійного фонду України і Фонду соціального страхування із тимчасової втрати працездатності відповідно 37,2 % (в тому числі відрахування на заробітну плату інвалідів – 4 %) і 1,4 %, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття – 1,6 %. Не враховано розмір внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, які для кожного сільськогосподарського підприємства визначаються за встановленим тарифом і не мають фіксованої величини.

Решту витрат виробництва (насіння, пальне, добрива, засоби захисту рослин тощо) визначали виходячи з ринкових цін придбання матеріально-технічних ресурсів та собівартості власних ресурсів. За ринковими цінами, що діють у регіоні, доцільно оцінювати й органічні добрива, господарські будівлі і споруди (під час визначення амортизаційних відрахувань), супутню і побічну продукцію (солома, гичка, гній). Зокрема, розрахунок амортизаційних відрахувань у господарстві Нікітіних проводився на основі реальної ринкової вартості будівель і споруд, визначеної експертним методом і прийнятих норм амортизації за групами основних засобів.

Значна питома вага витрат на насіння обумовлена прагненням власників господарства щорічно впроваджувати нові перспективні сорти, які вони купують у спеціалізованих господарствах. Слід відмітити, що починаючи із 2010 року, Нікітіни для боротьби із колорадським жуком почали використовувати протруєні бульби картоплі, що відповідно підвищило матеріальні витрати на закупівлю і питому вагу насіння у загальній структурі витрат.

Економічними передумовами розвитку молочного скотарства в господарстві Нікітіних є, по-перше, сприятливе співвідношення між ціною реалізації на молоко та його собівартістю, по-друге, досить добра організація заготівлі молока місцевим молокозаводом (м. Бердянськ), за якої заготівельник щоденно забирає молоко із подвір'я і відразу на місці здійснює розрахунок. Виробництво молока у 2010 р. через зменшення кількості корів знизилося щодо 2009 року. І хоч значна кількість молока була залишена у господарстві для випоювання отриманого приплоду великої рогатої худоби і поросят, це істотно не вплинуло на рентабельність галузі.

Ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян, за матеріалами обстеження Інституту аграрної економіки за 2000 рік, розглядалася стосовно показника умовного валового доходу, який визначався як різниця між виручкою від реалізації та вартістю спожитої продукції і витратами без оплати праці. Це загальноприйнятий критерій ефективності в цій категорії господарств.

Разом з тим, власники господарства є єдиними виконавцями робіт, вони не одержують офіційну заробітну плату. Господаря цікавить не тільки розмір валового доходу, але й те, чи забезпечує його виробнича діяльність прибуток і яка рентабельність виробництва окремих видів продукції склалася у господарстві. Для цього ми порівняли виручку від реалізації продукції з усіма витратами, включаючи і витрати на оплату праці та нарахування на неї (табл. 4).

Таблиця 4 – Економічна ефективність виробництва овочів у особистому селянському господарстві Нікітіних

Вид продукції	Реалізовано продукції			Витрати виробництва, грн	Прибуток, грн	Рівень рентабельності, %
	ц	ціна за 1 ц, грн	виручка, грн			
2009 рік						
Картопля	72	170	12240	20038	7798	38,9
Капуста	90	160	14400	7816	6584	84,2
2010 рік						
Картопля	90	400	36000	22815	13185	57,8
Капуста	113	225	25425	8611	16814	195,3

Висновки. Приклад діяльності особистого селянського господарства Нікітіних показує, що навіть у випадку врахування у виробничих витратах оплати праці із нарахуваннями, вона приносить прибуток. Треба відмітити, що розрахунки здійснювалися тільки по овочевих культурах, а також не були враховані доходи господарства від здавання в оренду земельного паю. Проте необхідно врахувати вигідне географічне становище досліджуваного господарства. Більшість особистих селянських господарств знаходяться в менш вигідних умовах, і для одержання стабільних прибутків і перетворення їх у підприємницькі структури необхідне об'єднання зусиль цих господарств, що можливо через створення обслуговуючих кооперативів та інших форм підтримки та розвитку малого бізнесу у сільському господарстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження) / [За ред. Саблука П.Т., Месель-Веселяка В.Я., Лузана Ю.Я.]. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2001. – 378 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч. Т.6. – М.: Политиздат, 1983. – 612 с.

3. Сільське господарство Запорізької області у 2009 році: /Статистичний збірник. – Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2010. – 157 с.

4. Сільськогосподарська діяльність господарств населення Запорізької області в 2000–2009 роках: / Статистичний збірник. – Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2010. – 58 с.

Формирования производственных затрат в хозяйствах населения

Т.И. Яворская

Приведена структура производственных затрат в растениеводстве обследованных хозяйств населения. Рассмотрены практические аспекты формирования производственных затрат на конкретном личном крестьянском хозяйстве и их влияние на эффективность деятельности.

Ключевые слова: хозяйства населения, производственные затраты, структура затрат, экономическая эффективность.

Formation of production costs in personal country economy

T. Iavorska

The structure of production costs in plant growing of the surveyed economy of the population is resulted. Practical aspects of formation of production costs in a concrete personal country economy and their influence on efficiency of activity are considered.

Key words: personal country economy, production costs, structure of expenses, economic efficiency.

УДК 338.246.025.2/.3:339.9 ”313”

ГУБЕНКО В.І., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА І МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: НАСЛІДКИ ТА ПРОБЛЕМИ

Встановлено, що економічна криза 2007–2009 рр. для світової і вітчизняної економічних систем стала каталізатором процесів їх адаптації до викликів ХХІ століття. На підставі аналізу світового і національного виробництва ВВП та експортних операцій доведено, що існуючі міжнародні і національні системи макроекономічної стабілізації не відповідають сучасним вимогам, тому необхідне посилення міжнародного регулювання процесів через надання розширених можливостей СОТ і міжнародним фінансовим структурам. Доведено, що значний спад міжнародного та вітчизняного торгового обігу в кризових умовах є одним з основних факторів її поглиблення через активізацію протекціонізму та пригнічення лібералізації, яка б сприяла активізації господарської діяльності на всіх рівнях.

Ключові слова: криза, ВВП, СОТ, міжнародні економічні відносини, торгівля, експорт сальдо, протекціонізм, лібералізація, зовнішньоторговельний обіг.

Постановка проблеми. Для переважної більшості провідних міжнародних та економічних організацій і країн економічна криза 2007–2009 рр. стала могутнім каталізатором процесів їх адаптації до викликів третього тисячоліття. Будь-яка криза складної системи може розглядатися як її реакція на таке поширення основних пропорцій, за якого розбалансованість перевищує допустимі межі, в результаті чого проходить або відновлення порушених пропорцій, що забезпечує подальше нормальне функціонування системи, або руйнація системи як такої.

Криза 2007–2009 рр. відбувалась у макроекономічних пропорціях між галузями економіки, виробництвом і споживанням, інвестиціями і заощадженнями, що забезпечували стійкий розвиток як окремих національних господарських систем, так і світової економіки. Світовий ВВП у 2009 р. знизився на 2,9% експорт – на 22,6%, безробіття досягло найвищого за всі попередні роки рівня і склало більше 200 млн осіб [1, с. 25]. Криза переконливо продемонструвала, що система, яка склалася щодо макроекономічної стабілізації, в основі якої державне регулювання на національному та міждержавному рівнях не відповідає сучасним вимогам у зв'язку з тим, що на новому більш високому рівні суспільного розвитку світової системи повторюється ситуація тридцятих років двадцятого століття. Щодо причин нинішньої кризи, то більшість експертів вбачають їх у недоліках ринкової економіки, яка отримала велику волю дій, інші вважають причини в недостатньому втручанні в процеси державних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасній економіці, на нашу думку, необхідна система регуляторів не тільки на національному, але і на міждержавному рівнях, враховуючи посилення світогосподарської складової. У міру розгортання процесів глобалізації завдання забезпечення економічної стабільності стає все більше складним і багатомірним, його вирішення виходить за рамки окремо взятої країни, розповсюджуючись на світове господарство. Діяльність величезної кількості фірм і об'єднань в різних галузях економіки переростає межі юридичного

впливу національних країн, тому посилюється необхідність міждержавного регулювання, інституційним впровадженням якого стають міжнародні економічні організації (МВФ, МБРР, СОТ та ін.) [1, с. 27].

У 2000–2011 рр. дія імперативів глобалізації стала більш відчутною. Примушуючи компанії розширювати географічний діапазон торгових операцій, вони виводять виробництво за межі національних кордонів, охоплюючи всі економічні регіони планети, що призводить до створення міжконтинентальних сіток, які функціонують під приватним контролем і через них локальні деформації розповсюджуються на міжнародний рівень. Таким чином, для протидії цим міжнародним негативним явищам необхідне міжнародне регулювання, що вперше в умовах кризи 2007–2009 рр. і було здійснено країнами ЄС і США під керівництвом «Великої двадцятки» [5, с. 28].

Метою і завданням дослідження є розробка теоретико-методологічних і практичних аспектів системи регуляторів макроекономічної стабілізації виробництва та експортно-імпортних операцій на міжнародному, регіональних і національних рівнях.

Результати досліджень та їх обговорення. Для інтеграційних процесів більше визріли розвинуті країни. В аграрних країнах потенціал взаємної торгівлі обмежений, у нафтодобувних він також невисокий, а навіть менший. У зв'язку з тим, що структура виробництва в таких країнах схожа, у зовнішній торгівлі вони не доповнюють одна одну, а конкурують між собою [6, с. 56].

Обмежені також можливості взаємної торгівлі країн, що виробляють енергетичні мінеральні ресурси, хоча за рівнем техніко-економічного розвитку вони стоять вище перших двох груп. Реальне інтегрування країн стає можливим тоді, коли вони досягають необхідного рівня інтеграційної зрілості: це високий рівень переробної промисловості, що забезпечує широку диверсифікацію експортно-імпортних операцій, та добре розвинута фінансова інфраструктура [7, с. 59].

Посилення міждержавного регулювання повинна взяти на себе СОТ, яка формує основи сучасної міжнародної торгової системи. Аналізуючи конкретні напрямки діяльності СОТ в умовах кризи, можна прийти до висновку, що ця організація має занадто обмежені можливості впливу на виконання контрактів і на відміну від інших провідних міжнародних економічних організацій не володіє ні достатніми фінансовими ресурсами, ні можливістю безпосередньо впливати на фінансові потоки. Вона лише констатує факти порушення торгової практики країн і коли такий моральний тиск не дає результатів, СОТ може лише надати потерпілій стороні право на застосування відповідних заходів для компенсації збитків. Різне зниження міжнародного торговельного обігу в період останньої кризи стало для багатьох країн, включаючи і Україну, одним з основних факторів поглиблення кризи. Так, Україна тільки у 2009 р. знизилася свій зовнішньоторговельний обіг в порівнянні з 2008 р. на 60 млрд дол., або на 40,4%, експорт знизився на 27,18 млрд дол., або на 40,6%, зовнішньоторговельне сальдо у 2007 р. стало від'ємним і склало 11,42 млрд дол., у 2008 р. – 15,12 млрд дол., у 2009 р. – 8,92 млрд дол., у 2010 р. – 6,2 млрд дол., тоді як у 2000 р. у період складної ситуації в економіці, сальдо було додатним і складало 616 млн дол. США [4]. У 2010 р. в Україні зовнішньоторговельний обіг зріс у порівнянні з 2009 р. на 23% і майже досяг рівня 2007 р. – 109 млрд дол., експорт зріс на 29% і склав 51,4 млрд дол., не досягши рівня 2008 р. – 23,3% (15,62 млрд дол.) [4, с. 47].

Найменші втрати поніс у кризових умовах 2007–2009 рр. агропромисловий комплекс в порівнянні з іншими галузями національної економіки, знизивши експорт у 2009 р. проти 2008 р. на 17,4% (3,14 млрд дол.), у 2010 р. експорт АПК зріс порівняно з 2009 р. на 4,1% (0,4 млрд дол.), не досягнувши рівня 2008 р. – 1,08 млрд дол. (9,6%). Зовнішньоторговельне сальдо АПК у 2009 р. зросло у порівнянні з 2008 р. на 74 млн дол., або на 1,6%, в 2010 р. знизилось у порівнянні з 2009 р. на 400 млн дол., або на 8,7% і склало 4,2 млрд дол. США. За всю новітню історію України зовнішньоторговельне сальдо АПК завжди було додатним на відміну від ЗТС України, яке має від'ємне значення, починаючи з 2007 р. і коливалось від 11,4 млрд дол. у 2007 р. до 15,1 млрд дол. у 2008 р. та 8,92 і 6,2 млрд дол. у 2009–2010 рр. За 8 міс. 2011 р. залишалось від'ємним – 7,7 млрд дол. В АПК ЗТС додатне, склавши за 8 міс. 2011р. 3,6 млрд дол. США [4, с. 3]. Різне зниження світового торговельного обігу та експорту на 22,6%, вітчизняного відповідно на 26,7 і 23% стало для багатьох країн, включаючи Україну, одним з основних факторів поглиблення кризи. СОТ повинна була б обмежити цю волатильність, крім того, не допустити активізації протекціонізму, стримати його, сприяючи лібералізації торгівлі, що призвело б до активізації господарської діяльності [2, с. 79]. Зі світового досвіду відомо, що найбільшою здатністю до розширення зо-

внішньоекономічного обміну володіють високорозвинені країни, які інтенсивно виробляють і продають товари та послуги в широкому діапазоні. Перехід на постіндустріальний розвиток дозволив їм зорієнтувати виробництво на вузькі галузі і підгалузі, що викликало швидке зростання потреб в обміні продукцією вузькоспеціалізованих виробництв як всередині національних господарств, так і між ними. По суті ці країни все більшою мірою беруть участь у внутрігалузовому міжнародному розподілі праці і менше – в класичному міжгалузовому [3, с.82].

Сучасна Україна бере участь в міжнародному розподілі праці, в основному на міжгалузовому рівні, лише починаючи рух до постіндустріалізму, до економіки, заснованій на знаннях, до засвоєння п'ятого технологічного укладу, який пов'язаний з широким використанням комп'ютерної техніки, що забезпечує переробку виробничої інформації і здійснення необхідних регулюючих дій на технологічні процеси. Очевидно, що можливості інтенсифікації економічної взаємодії України із зарубіжними країнами, як вимога фактору додаткового зростання виробництва і життєвого рівня, будуть залежати, головним чином, від результатів її підняття на більш високі щаблі індустріалізації, подальшої диверсифікації виробництва і зовнішньоекономічної діяльності та впровадження сучасних технологічних укладів. Такі зрушення в матеріально-технічній базі виробництва, як свідчить світовий досвід, неможливо забезпечити з допомогою одних лише ринкових механізмів. Важливу роль у підвищенні техніко-економічного рівня відіграють розробка і реалізація зрозумілої політики держави, яка має враховувати тенденції розвитку міжнародної торгівлі. Метою такої політики має стати стимулювання випереджального розвитку галузей, що забезпечують глибоку переробку сировини та високотехнологічних секторів, які здатні до суперництва на верхніх ярусах світового ринку.

Однією з таких галузей в Україні є її агропромисловий комплекс, який демонструє найменшу вразливість від економічних криз, утримуючи виробництво продукції за період кризи 2007–2010 рр. та в 2011 р. із незначними коливаннями. Зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції України за 2010 р. в порівнянні з 2009 р. зріс на 9,4 %. За 8 місяців 2011 року у порівнянні з відповідним періодом 2010 року зріс на 25,8 %, експорт збільшився на 32,6 %, імпорт – на 14,9 %, сальдо – на 62,7 %. Характерною особливістю зовнішньоекономічних відносин АПК України за 8 місяців 2011 р. є зростання частки країн ЄС як в структурі зовнішньоторговельного обігу, що склав 30,9 % і зріс на 46,8 % в порівнянні з січнем-серпнем 2010 р., так і експорту, який зріс за цей період майже на 80 %, причому зовнішньоторговельне сальдо АПК з країнами ЄС вперше за останнє десятиріччя є додатним і склало 2,738 млрд дол. США у порівнянні з від'ємним за 8 місяців 2010 р. у сумі 3,16 млрд дол. США [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Економічні системи, засновані на приватній власності на засоби виробництва, у своєму розвитку приречені через певні проміжки часу періодично проходити через кризи, про що засвідчує досвід господарської діяльності капіталістичних країн у ХХ столітті, протягом якого їх економіка пережила 20 світових криз. Щоб утримати в допустимих межах виникаючі диспропорції та витрати на відновлення порушених балансів, необхідна система глобального регулювання, яка була б стійкою та ефективною. Складність створення такої системи, або фактором у мінімумі, є постійні конфлікти і суперечності між глобальними і регіональними та національними рівнями регулювання та сприйняття міжнародного регулювання як загрози національному суверенітету. Можливості підвищення рівня інтенсифікації економічної взаємодії України із країнами світу, як фактору зростання виробництва і життєвого рівня, залежатимуть від посилення рівнів індустріалізації та диверсифікації виробництва і зовнішніх відносин та впровадження сучасних технологічних укладів. Для цього вкрай необхідна розробка і реалізація такої політики держави, яка б забезпечила тенденції розвитку міжнародної торгівлі, і метою якої було б стимулювання переважного розвитку галузей, що здатні забезпечити глибоку переробку сировини і високотехнологічних секторів, здатних до розширення зовнішніх ринків своєї продукції та суперництва на високих рівнях світового ринку.

Такими галузями в Україні, в першу чергу, є ті, що входять у систему агропромислового комплексу, який займає п'яту частину в структурі національного ВВП і 19,8 % від загального експорту України за 2010 р. За січень-серпень 2011 р., відповідно до цього, питома вага продукції глибокої переробки не перевищує 10%, втрачаючи щорічно до 5 млрд дол. США. У подальших дослідженнях розглядатиметься вплив нової системи регулювання зовнішньоекономічних відносин АПК в 2009–2011 рр. та її ефективність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сутырин С. Глобальный экономический кризис как фактор трансформации международной торговой системы / С.Сутырин // МЭИМО. – 2011 – № 8. – С. 25–30.
2. Звіт про стан зовнішньоекономічних відносин в системі АПК за 8 міс. 2011 р. – К., 2011. – С. 41.
3. Оболенский В. Россия в международном разделении труда: вечный поставщик энергоресурсов / В.П. Оболенский // МЭИМО. – 2004 . – №6. – С. 71–84.
4. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу України за 2000–2010 рр. – К., 2000–2010 рр.
5. Зуев В. Сверхнациональный механизм в теории интеграции./ В.И. Зуев // МЭИМО. – 2011. – № 4.– С. 35.
6. Шишков Ю.В. Интеграционный механизм в теории интеграции. Интеграционные процессы на пороге XXI века / Ю.В. Шишков. – М., 2011. – С. 370.
7. Шишков Ю.В. Отечественная теория региональной интеграции: опыт прошлого и взгляд в будущее / Ю.В. Шишков // МЭИМО. – 2006. – № 4. – С. 59.

Регулирование производства и международных экономических отношений: последствия и проблемы В.И. Губенко

Определено, что экономический кризис 2007–2009 гг. для мировой и отечественной экономических систем стал катализатором процессов их адаптации к вызовам XXI века. На основании анализа мирового и национального производства ВВП и экспортных операций доказано, что существующие международные и национальные системы макроэкономической стабилизации не отвечают современным требованиям, поэтому необходимо усиление международного регулирования процессов через предоставление расширенных возможностей ВТО и международным финансовым структурам. Доказано, что значительный спад международного и отечественного торгового оборота в кризисных условиях является одним из основных факторов ее углубления при активизации протекционизма и подавлении либерализации, которая способствовала бы активизации хозяйственной деятельности на всех уровнях.

Ключевые слова: кризис, ВВП, ВТО, международные экономические отношения, торговля, экспортный оборот.

Regulation of production and international economic relations: implications and challenges V. Gubenko

It is established that the economic crisis 2007–2009, for the global and domestic economies become catalyst for their adaptation to the challenges of the XXI century. Based on the analysis of world GDP and domestic production and export operations proved that the existing international and national macroeconomic stabilization systems do not meet modern requirements, as necessary to strengthening the international adjustment process by providing expanded opportunities for the WTO and international financial architecture. It is shown that a significant decline in international and domestic trade turnover in critical conditions is one of the main factors of its deepening through the intensification of protectionism and liberalization of depression, which contributed to the intensification of economic activities at all levels.

Key words: crisis, GDP, WTO, international economic relations, trade, export circulation.

УДК 339.543.37.003.13:633.1:338.246.025.2

АРБУЗОВА Т.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

TVarbuzova@rambler.ru

ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ЕКСПОРТНИХ МИТ НА ЗЕРНО ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

У статті представлено методичні засади застосування експортних мит, досліджено позитивні та негативні наслідки їх запровадження в Україні як інструменту регулювання експорту зернової продукції. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення системи державного регулювання зовнішньої торгівлі зерном з метою забезпечення стабільності на внутрішньому ринку та формування конкурентної позиції країни на зовнішніх ринках.

Ключові слова: експортне мито, податок на додану вартість, внутрішня ціна, світова ціна, конкурентоспроможність, доходи бюджету, аграрні господарства, трейдери.

Постановка проблеми. У різні часи в специфічних випадках державна влада своїми рішеннями відходила від усталених правил тарифного регулювання. Нетрадиційні форми тарифної політики, наприклад експортний тариф, продовжують практикуватися і нині, викликаючи гостру дискусію в суспільстві. Прикладом такого стану речей стало запровадження в Україні мита на експорт зернових влітку 2011 року, через що наша країна випала з ряду основних постачальників зерна на зовнішні ринки.

Експортні мита накладаються на експортні товари за випуску їх за межі митної території держави. У більшості розвинених країн експортного тарифу просто не існує, а в США його введення навіть заборонене конституцією. Зазвичай експортний тариф застосовується країнами, що

розвиваються, і країнами з транзитивною економікою і накладається на товари традиційного експорту (нафта в Росії, насіння соняшнику в Україні, кава в Бразилії, какао в Гані). Основними функціями експортного тарифу в цих країнах є: фіскальна – збір грошей в дохід бюджету для фінансування витратних статей; балансувальна – у разі великих відмінностей в рівні внутрішніх регульованих цін і вільних цін світового ринку на окремі товари.

Вдаючись до експортних мит на зернові, українському уряду слід оцінювати економічні і соціальні наслідки таких рішень, забезпечити позитивний економічний ефект, який перекриє втрати, що виникають через скорочення експорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна наука ретельно досліджує роль держави в зовнішній торгівлі. Вивчення питань впливу тарифного та нетарифного регулювання на економічний стан аграрної галузі знайшли своє відображення в роботах Б.К. Супіханова [5], А.В. Скрипника [4], В.І Бойка, М.Я Дем'яненка, С.М. Кваші та інших. Більшість праць присвячена оцінці методів державної підтримки національного товаровиробника, спрямованих на захист внутрішнього аграрного ринку від іноземної конкуренції та форсування експорту. Однак питання оподаткування експорту сільськогосподарської продукції, тобто його обмеження, оцінки економічних наслідків таких заходів залишаються дискусійними та малодослідженими й потребують детального вивчення.

Мета і завдання дослідження – вивчити економіку експортного тарифу, дослідити позитиви та негативи застосування податків на експорт зерна в Україні, запропонувати заходи регулювання експорту зернової продукції з метою забезпечення економічної стійкості аграрної галузі та конкурентоспроможності на зовнішньому ринку з урахуванням кон'юнктури та специфіки внутрішнього розвитку.

Результати досліджень та їх обговорення. Алгебраїчно експортний тариф, який зазвичай буває адвалорним, представляється таким чином:

$$P_e = P_d(1 + T_{av}), \text{ звідси } T_{av} = (P_e - P_d) / P_d,$$

де P_e – ціна, за якою товар експортується; P_d – внутрішня ціна товару; T_{av} – ставка адвалорного тарифу.

Отже, ставка експортного тарифу має дорівнювати процентному перевищенню світової ціни товару над ціною, за якою він продається на внутрішньому ринку [3].

Припустимо, що Україна виробляє і споживає зерно в точці E (рис.1). Якщо світова ціна на її товар (P_w) вища, ніж внутрішня ціна (P_d), світовий ринок може спожити певну кількість цього товару за ціною P_w . Крива пропозиції буде представлена горизонтальною прямою S_{d+w} , яка покаже обсяг зерна, що продукується усередині країни і експортується на світовий ринок. Рівність попиту і пропозиції в умовах свободи торгівлі буде досягнута в точці F, в якій обсяг пропозиції товару складе Q_5 , тоді як внутрішній попит на нього – Q_1 . Обсяг товару $Q_5 - Q_1$ експортується.

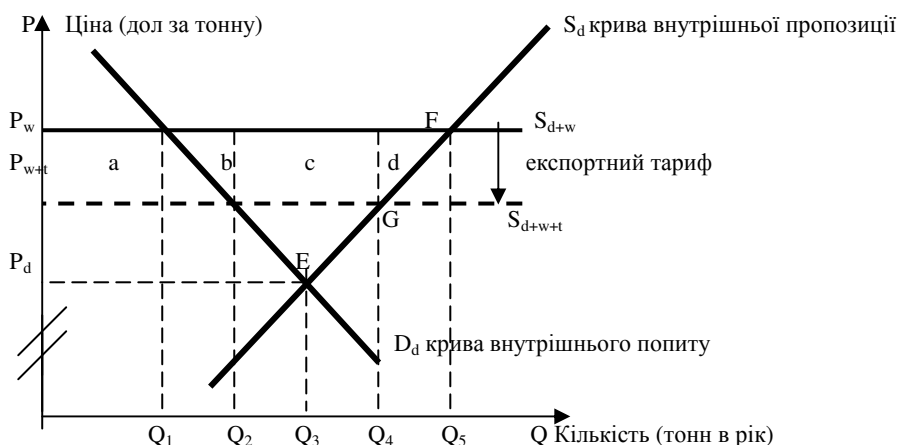

Рис. 1. Вплив експортного мита на економіку України

Якщо уряд України вирішує обмежити експорт за допомогою тарифу, то умови торгівлі для неї не змінюються, оскільки йдеться про країну, чия торговельна політика не впливає на рівень світових цін. Це означає, що експорт зерна стає менш прибутковим і виробники повертають частину товару на

внутрішній ринок, внаслідок чого внутрішня ціна на нього падає на розмір мита з P_w до P_{w+t} . Крива сукупного попиту переміщується вниз на величину запровадженого тарифу на рівень S_{d+w+t} . За нового рівня попиту рівність внутрішньої пропозиції і сукупного (внутрішнього і зовнішнього) попиту досягається в точці G , в якій під захистом експортного тарифу внутрішнє споживання збільшується на Q_1Q_2 , а внутрішня пропозиція падає на Q_3Q_4 . Експорт скорочується з Q_5Q_1 , до Q_4Q_2 . В результаті введення тарифу сталося збільшення внутрішнього споживання і скорочення внутрішнього виробництва товару, що, у свою чергу, призвело до скорочення експорту.

У результаті введення експортного тарифу споживачі виграють сегмент a , оскільки ціна, за якою вони придбавають товар, знижується. Держава через експортне мито перерозподіляє на свою користь від виробників сегмент c , що дорівнює добутку розміру експорту на ставку тарифу. Сегменти b і d є чистими втратами виробників, що не компенсуються нічим виграшем. В цілому в результаті обкладення експорту тарифом виникають такі ж дві групи економічних ефектів, що і за імпортного тарифу – перерозподільчі ефекти (ефект збільшення доходів бюджету і ефект перерозподілу доходів від виробників до споживачів) і ефекти втрати (захисний ефект економічних втрат в результаті необхідності внутрішнього виробництва за більш високих витрат, і ефект скорочення зовнішнього споживання внаслідок обмеження експорту) [3].

Наприкінці травня 2011 року Україна скасувала запроваджені в жовтні минулого року зернові квоти, через які наша країна випала з пулу основних постачальників зерна на зовнішні ринки і які викликали гостру критику аграріїв і експертів. Мотивом їх введення був невисокий урожай і, як наслідок, можливі проблеми із забезпеченням України власним зерном – у 2010 р. Україна збрала 39,2 млн т зерна і експортувала 12,7 млн т. Можливо, тому цей факт не викликав суперечок з нами у рамках СОТ. У сезоні 2011-2012 рр. ситуація змінилася – урожай зернових цього року кращий, ніж у минулому (за прогнозами 51 млн т) і дозволяє Україні повернутися на світовий ринок зерна як одному з провідних гравців. За прогнозом Мінагрополітики, експорт зерна в сезоні (з 1 липня 2011 р. по 30 червня 2012 р.) може скласти 15-18 млн тонн. Фахівці ж Української аграрної конфедерації (УАК) передбачають ще більший його обсяг – 20-21 млн тонн [6]. Проте нинішній сезон відзначається зниженням світових цін на зерно, що розглядається як стримуючий фактор жвавого його розпродажу експортерами та як стимулюючий для збереження балансу і цінової стабільності на внутрішньому ринку. Отже, запровадження тарифних і нетарифних обмежень могло б і не знадобитися, оскільки експорт українського зерна міг стати невивідним через низькі світові ціни. Проте відповідно до Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу і про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур" 1 липня 2011 року Україна ввела комбіноване мито на експорт зернових культур на період до 1 січня 2012 року [1]. Експортне мито на пшеницю було встановлене на рівні 9%, але не менш ніж 17 євро/тонна, на ячмінь – 14%, але не менш ніж 23 євро/тонна, на кукурудзу – 12%, але не менш ніж 20 євро/тонна. З 1 липня ці зернові культури виключено з режиму вільної торгівлі з іноземними державами, про що Кабінет Міністрів у місячний строк проінформував їх. На думку урядовців мита допоможуть забезпечити стабільність внутрішнього зернового ринку. Таку ж мету переслідує й ще одна норма – відміна відшкодування експортного ПДВ.

Якщо в рекордному урожайному 2008/2009 маркетинговому році за перші два місяці сезону Україна вивезла однієї тільки пшениці 1,8 млн тонн, то в цьому – усього лише 0,7 млн тонн. За даними УАК, експорт усього зерна в липні-серпні поточного року на 22% менше, ніж за аналогічний період минулого року, коли постачання на зовнішні ринки були skutі липневими розмовами про введення експортних квот [6].

В умовах, що склалися, Аграрний союз України і УАК у вересні 2011 року звернулися до Президента України Віктора Януковича із проханням скасувати експортні мита на зернові культури. 7 жовтня 2011 р. Верховна Рада схвалила Закон України "Про затвердження ставок вивізного (експортного) мита на окремі види сільськогосподарських культур", яким передбачається скасувати експортне мито на пшеницю й кукурудзу, проте до 1 січня 2012 року залишається експортне мито на ячмінь [2].

На думку виробників та експертів, з урахуванням зниження цін на зерно у світі, така ситуація може призвести до колапсу аграрного сектору. Зміни умов експорту зерна вже викликали протести найбільших об'єднань аграріїв та зернотрейдерів, оскільки збитки від мита і неповернення ПДВ повністю лягли на сільгоспвиробників і сягають астрономічних розмірів. По-перше, тому

що мита закладаються в ціну закупівлі зерна експортерами в аграріїв, яка, природно, знизилася на рівень ПДВ і мита приблизно на чверть. І, по-друге, тому що знижувати ціни на величину мита будуть і внутрішні споживачі зерна (тваринники, виробники борошна тощо). А оскільки останні споживають велику частину урожаю, то і загальні збитки виробників зерна від занижених цін на їх продукцію варто обраховувати з урахуванням продажу зерна внутрішнім споживачам. За розрахунками Мінагропроду, введення мит дозволить залучити до держбюджету близько 1,79 млрд грн, при цьому збитки аграріїв складуть близько 6 млрд грн, тобто загальна їх сума буде більш ніж в три рази вище, ніж отримає бюджет від дії мит. Плюс через неповернення ПДВ виробники зерна недоотримають 12 млрд грн за рік [7].

Звісно, аграріїв не влаштовують такі умови і як наслідок – ціни на українське зерно абсолютно неконкурентоспроможні з російськими – дорожчі на 200-250 грн, що призвело до різкого зниження експорту зерна. Якби у цей час ціни на зерно у світі були високими, негативний вплив на галузь був би невеликим. Нині ж дія експортних мит "з'їдає" усю рентабельність виробників зерна, фермери навіть не компенсують своїх витрат на виробництво. Зараз середні ціни на пшеницю з доставкою на елеватор знаходяться на рівні 1400-1450 грн/тонна. Але це практично собівартість виробництва пшениці: виробнича собівартість самих культур знаходиться в межах від 1100 до 1300 грн/тонн. Це обумовлено браком коштів на своєчасну закупівлю добрив, зростанням цін на паливо та ін. Повна собівартість – 1400-1500 грн за тонну. В більшості господарств при цьому ціни реалізації фуражного зерна складають від 1250 до 1300 грн за тонну, продовольчого зерна – 1500-1700 грн за тонну, тобто навіть ефективно діючі сільгосппідприємства могли реалізовувати зерно з прибутковістю не вище 5-7%. А враховуючи тенденцію до зменшення світових цін, така реалізація вже за місяць була б збитковою.

На жаль, склалася така ситуація, коли вже для багатьох виробників не стоїть питання, що сіяти – озимі чи ярі культури, а чи варто сіяти взагалі. Особливо це стосується дрібних та середніх фермерських господарств, які відмовляються від оренди земельних паїв і не можуть витримати такі «суперпривабливі» умови господарювання. Експерти прогнозують, що восени аграрії знизять посіви озимої пшениці мінімум на 10-20% [6]. Але ж питання продовольчої безпеки завжди упирається в наявність або відсутність цієї культури. При цьому на відміну від середніх і малих господарств, особливо тих, хто не має необхідної логістики і кому бракує вільних обігових коштів. Великі гравці, як правило, не відчують негативних наслідків, оскільки власні елеваторні потужності дозволяють якісно зберігати готову продукцію і продати її за найвигіднішими цінами.

Страждає і міжнародний імідж України, оскільки багато зернотрейдерів у нашій країні представляють міжнародні компанії. Введення експортних мит може викликати дії у відповідь з боку СОТ. Причому постраждати можуть не аграрії, а наприклад, металурги. Як відомо, деякі країни купують в Україні як зерно, так і метал. Як наслідок, ці держави можуть у відповідь на наші мита на зерно ввести імпорتنі мита, приміром, на українську металопродукцію.

Умови господарювання в Україні набагато гірші, аніж в сусідніх країнах, які є її основними конкурентами. Наприклад, Російська Федерація не лише повністю лібералізувала умови експорту, а й забезпечує відшкодування 10% ПДВ за експорту зерна. При цьому воно відшкодовується в розумні терміни і це також додатковий стимул для того, щоб здійснювати експортні відвантаження. Казахстан не лише не стягує експортні мита та відшкодовує ПДВ, але ще й надає дотації для перевезення зерна по території РФ. За даними УАК, Російська Федерація, маючи в розпорядженні набагато менш потужну і розгалужену експортну інфраструктуру, в липні-серпні експортувала 6 млн тонн зерна, а у вересні-жовтні експортує по 3,5 млн тонн зерна щомісячно, заповнивши таким чином усі поточні і середньострокові потреби основних традиційних імпортерів причорноморського зерна [6]. Україна за три перших місяці маркетингового року експортувала лише 3 млн. тонн зерна. Це сумний антирекорд, враховуючи обсяги врожаю, який отримали в цьому році. До того ж, росіяни користуються ситуацією, що склалася – РФ виходить зі своїм зерном на зовнішні ринки без дисконту, чого вдається досягти через слабку присутність українського зерна на зовнішніх ринках. Крім того, за останні два місяці витіснила нашу країну, наприклад, з Тунісу, хоча раніше на державних тендерах щорічно там продавалося близько півтора мільйони тонн української пшениці. Треба врахувати також і рекордні урожаї в Україні і Росії, що посилює конкуренцію і "давить" на ціни.

Надзвичайно потужний фактор ризику – це ситуація на світових ринках. У нас в більшості випадків спрацьовує стереотипність мислення, що на початку сезону ціни низькі, а потім підвищуються. На

жаль, нинішня ситуація у світовій економіці та проблеми з державними боргами багатьох країн спричиняють тиск на фондові та світові товарні ринки, тому розраховувати на те, що найближчим часом ціни на зерно або інші товарні активи будуть динамічно зростати, не доводиться.

У разі скасування експортних мит на зернові культури Україна за першу половину маркетингового року матиме шанс експортувати до 10 млн тонн за експортного потенціалу 24-25 млн тонн, зернова галузь знову спробує стати на ноги, наздоганяючи своїх конкурентів – Росію та Казахстан, тобто, ми отримуємо унікальну ситуацію, коли на другу половину сезону нам треба буде експортувати більше, ніж в першій половині. Але попри це відбулися незворотні речі, українські аграрії вже понесли збитки за три місяці маркетингового року близько 5 мільярдів гривень (реалізували за три місяці маркетингового року 10 мільйонів тонн зерна, з яких 200-250 гривень за тонну – це мито, а це 2-2,5 мільярдів гривень. І приблизно такий самий обсяг – на відшкодування ПДВ, при цьому ще й на технічні культури). Якщо ж така ситуація не зміниться, то за рік ці збитки сягнуть 18-20 мільярдів, а цей удар галузі буде дуже важко пережити.

Відміна експортних мит не загрожує продовольчій безпеці: 25 млн тонн – потенціал експорту зерна в 2011/2012 МР, 3 млн тонн експортовано, 5 млн грн виділено Аграрному фонду. Навесні ціни на продовольчу пшеницю становили 2000-2100 грн за тонну, зараз вона коштує 1500-1700 грн за тонну на внутрішньому ринку, експортери готові купувати її за ціною 1400-1500 грн за тонну. Відповідно, навіть якщо буде скасовано експортне мито, експортери не стануть більш конкурентоспроможними в порівнянні з внутрішнім ринком. Нині це просто зупинить подальше зниження цін. Очевидно, що підприємства переробної промисловості з експортними митами почувалися захищеними і могли щотижня знижувати експортні ціни, а тепер доведеться формувати певні запаси, що є, власне, традиційною ситуацією.

Дія мит і відсутність відшкодування ПДВ дозволяють наповнити держбюджет. Природно, що відміна мит призведе до припинення надходження доходів за цією статтею, а відновлення відшкодування ПДВ взагалі до додаткових витрат для держбюджету. Відміна цих норм може викликати критику з боку МВФ, чергову порцію валюти від якої Україна планує отримати ще цього року. За цей час очікування (три місяці) Україна втратила можливість експортувати не менше 6 млн тонн зерна до тих 3,3 млн тонн, які ми експортували. Вартість втрати державною маси валюти, за середньої ціни зерна нехай 250 дол/тонна, дорівнює розміру шуканого "маленького" траншу МВФ – 1,5 млрд дол, так необхідного зараз для підтримки курсової стабільності національної грошової одиниці і платіжного балансу країни. Якщо скасовувати мита, необхідні додаткові консультації з МВФ та потрібно шукати нові джерела доходів для бюджету.

Мита вводяться для поповнення держбюджету, але куди направлять засоби від їх збору? За логікою, вони повинні надійти на розвиток аграрного сектору, і Мінагропроду належить поборотися за те, щоб хоч частина цих грошей була спрямована на потреби АПК, адже "зернові гроші" можуть загубитися в загальному котлі держбюджету і проконтролювати їх використання буде практично неможливо. На нашу думку, одним з найлогічніших варіантів того, як розпорядитися цими засобами, був би їх цільовий напрям на закупівлю зерна Аграрним фондом до Державного інтервенційного фонду. Тим більше що і сума від експортних мит відповідає приблизним потребам цієї структури, щоб купити необхідний обсяг зерна. Аграрний фонд за дорученням уряду повинен закласти в 2011/2012 МР до Державного інтервенційного фонду 1,21 млн тонн зерна для підтримки цінової стабільності на продовольчому ринку. Наприклад, Аграрний фонд переробляє на своїх потужностях зерно в борошно і часто продає останнє за фактично пільговими цінами хлібопекарським підприємствам. Фінансування Аграрного фонду за рахунок засобів від сплати мит було б виправданим. Але тільки в разі, якби у своїй діяльності він застосовував прозорі механізми і скуповував зерно у момент, коли йде активне збирання врожаю. Необхідно, щоб Аграрний фонд був гравцем, з яким було б цікавіше працювати, ніж із зернотрейдерами.

Питання щодо наповнення бюджету не викликає сумніву, але єдине, що в цій ситуації незрозуміло, чому аграрії виявилися крайніми? Чому аміачна селітра експортується, і маємо на внутрішньому ринку високі ціни, а зерно експортується з митом, і маємо на внутрішньому ринку низькі ціни? На думку окремих дослідників, можна зробити ставку 0,3 або 0,5% на всі ліквідні види продукції, запровадити і отримати в бюджет набагато більше коштів. Тут дещо незрозуміла логіка з погляду співвідношення різних галузей, тому що ресурси аграрного виробництва аграрії купують за ринковими цінами, а зерно оподатковується за ставкою 9-14%. Слушною є також про-

позиція про зниження розміру мит, але одночасне розширення спектру їх дії – збільшення переліку культур, на які можна накласти мито, наприклад, включити в нього рапс і сою, які також експортуються в значних обсягах. Це був би компроміс, на який готові на сьогодні піти в аграрній галузі. В контексті використання митно-тарифних інструментів можна також вдатися ще до одного варіанту – у разі перевищення прогнозованого обсягу експорту введення плаваючого мита.

Як альтернатива відміні мит могло б стати відновлення відшкодування ПДВ. Це дозволить трейдерам компенсувати частину прибутку, нормалізувати функціонування галузі і відновити конкурентоспроможність з РФ і Казахстаном, що стимулюватиме експорт зерна. Фінансово-економічний блок уряду наполягає, що відшкодування ПДВ – це сфера для зловживань. Складно не погодитися, але налагодити контроль є можливість. Один із варіантів – це відшкодування ПДВ у випадку, якщо закупається продукт безпосередньо у виробника. Між іншим, трейдери до самого факту відновлення відшкодування ПДВ ставляться негативно, в першу чергу, через непрозорість використання цієї норми. Як наслідок – частина експортерів отримували засоби вчасно і в повному обсязі, а частина – наростаючі борги невідшкодованого ПДВ. Лобювання інтересів одного гравця ринку може призвести до часткової монополізації експорту українського зерна, а відміна відшкодування ПДВ зрівняла усіх учасників ринку.

Висновки. До останнього часу і ситуація на світових ринках, і державне регулювання в Україні через застосування експортних мит зробили функціонування зернового ринку вкрай депресивним. Коли вводились експортні мита (обговорювали в травні, запроваджували в червні), світова ціна була 300-350 доларів за тонну на зерно. Відповідно, з погляду таких цін, відчутних негативних наслідків не очікувалося, але коли світова ціна на пшеницю знизилася на 80-100 доларів за тонну, економіка аграрного виробництва України стала збитковою. Тут спрацьовує інерційність самого інструменту: часовий лаг між прийняттям рішення і реакцією на нього аграрної галузі становить не менше, ніж півроку. В ситуації, що склалася, трейдерам не вигідно купувати, тому що на них високе фіскальне навантаження. Сільгоспвиробникам не вигідно продавати, тому що вони не отримують очікуваних прибутків від реалізації зерна.

З метою його реанімації необхідно врахувати позитивні та негативні ефекти від запровадження мит та скасування відшкодування ПДВ. До позитивів слід віднести наповнення держбюджету додатковими коштами та економію ресурсів, що раніше спрямовувалися на відшкодування ПДВ. Експортні мита є прозорішим механізмом, ніж квота, який зменшує кількість посередників між виробником і споживачем та усуває ажіотаж на ринку, встановлюються чіткі правила гри. Негативними наслідками мит на експорт є зниження закупівельних цін на зерно, скорочення обсягів експорту, зменшення валютних надходжень, що погано позначається на торговельному балансі країни.

Проведене дослідження дозволило встановити, що в умовах мінливих світових цін запровадження експортних мит є не найкращим сценарієм для України. Серед можливих варіантів виходу із ситуації, що склалася, є зниження розміру мит на зернові за одночасного розширення переліку сільськогосподарських культур, з експорту яких стягуватиметься мито; включення до списку оподатковуваних товарів ліквідних видів продукції різних галузей національної економіки; введення плаваючого мита в разі перевищення прогнозованого обсягу експорту. Альтернативою введенню мит може стати відновлення відшкодування ПДВ зерновикам за прозорими схемами. В такому випадку можна очікувати певну активізацію реалізації зерна аграріями, в першу чергу, в напрямку експортних відвантажень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу і про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур" від 01.07.2011.
2. Закон України "Про затвердження ставок вивізного (експортного) мита на окремі види сільськогосподарських культур" №9239 від 04.10.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakonoproekt.org.ua
3. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. – Ч. 1. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства: Учебное пособие для вузов. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 416 с.
4. Скрипник А.В., Зінчук Т.Ю. Тенденції світового ринку пшениці та ризики розвитку експортного потенціалу країни // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С.139-145.
5. Супіханов Б.К. Оцінка потенційного імпортера аграрної продукції // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С.138-140.
6. Офіційний сайт Української аграрної конфедерації – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroconf.org>
7. Офіційний сайт Мінагрополітики і продовольства України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua>

Экономические эффекты экспортных пошлин на зерно в качестве средства регулирования развития аграрной отрасли

Т.В. Арбузова

В статье представлены методические основы использования экспортных пошлин, исследованы положительные и отрицательные последствия их внедрения в Украине в качестве инструмента регулирования экспорта зерновой продукции. Сформулированы предложения относительно совершенствования системы государственного регулирования внешней торговли зерном с целью обеспечения стабильности на внутреннем рынке и формирования конкурентной позиции на внешнем рынке.

Ключевые слова: экспортная пошлина, налог на добавленную стоимость, внутренняя цена, мировая цена, конкурентоспособность, доходы бюджета, аграрные хозяйства, трейдеры.

The economic effects of the export grain taxes as a means of regulations of the agrarian branch development

T. Arbuzova

The article tackles upon the methodological basis of the usage of the export taxes. The positive and negative consequences of their introduction as an instrument of the regulation of the grain production export in Ukraine are studied. The proposals according to the modernization of the state regulation system of the foreign grain trade with the purpose of keeping the stability at the home market and the formation of the competitive position at the foreign market have been formulated here.

Key words: export tax, added value tax, national price, world market price, competitiveness, budget receipts, agricultural farms, traders.

УДК 631.115.11.004.14

СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАВАЛЕВСЬКА В.О., канд. екон. наук

НДІ «Укragропромпродуктивність»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Розглядаються проблеми стійкості особистих селянських господарств в умовах прояву кризових явищ в економіці країни. Особлива увага приділяється дослідженню факторів, які впливають на стійкість ОСГ.

Ключові слова: особисті селянські господарства, стійкість, виживання, самоексплуатація

Постановка проблеми. У літературі існує ряд визначень для характеристики соціально-економічних процесів, що відбуваються в сільському господарстві України. Серед них такі, як земельна, аграрна, агропромислова реформи, перехід до ринку і т.п. Ці визначення фіксують якісні зміни в аграрному секторі України, що означає становлення нового аграрного ладу. Під ним розуміється система організації сільського господарства, яка характеризується певними виробничими відносинами і новими формами господарювання на землі. Можна виділити істотні ознаки цього ладу:

- різноманіття форм земельної власності за переважної питомої ваги приватної власності в її індивідуальній та колективній формах;

- багатокладність аграрної економіки і свобода вибору селянами конкретних форм господарювання;

- відродження селянства як рівноправного громадського стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема стійкості особистих селянських господарств переймався в 90-ті роки ХХ ст. І.І. Безаєв. Зміст його трактувань стійкості зводився до розробки певних нормативів забезпеченості основними елементами ресурсного потенціалу особистого селянського господарства. Але на наше переконання, поняття «норматив» для діяльності особистого селянського господарства як елемента «неформальної» економіки не властиве.

Мета дослідження – розкрити чинники стійкості особистих селянських господарств в умовах прояву кризових явищ в економіці країни.

Результати досліджень та їх обговорення. Як свідчать результати проведеного дослідження, основними чинниками стійкості особистого селянського господарства є:

1. Нерозвиненість ринкової інфраструктури села і відсутність більшості видів продовольства у сільській торговельній мережі змушують селянина займатися вирощуванням продукції в особистому господарстві. Ця проблема була актуальною в нашій країні протягом тривалого періоду. Як свідчать статистичні дані (ф. 1-село "Соціально-економічна характеристика сільського населеного пункту за станом на 1 листопада 2005 року"), у 7292 сільських населених пунктах відсутні заклади торгівлі, 7454 – не мали доріг з твердим покриттям.

У масштабах України досить чітко виявляються закономірності знаменитої моделі аграрної диференціації німецького економгеографа фон Тюнена, характерні для світового сільського господарства ще вікової давності. Суть моделі – ринкове сільське господарство інтенсивно розвивається, перш за все, навколо великих міст і на родючих землях. У міру віддалення від міст і родючих ґрунтів воно (господарство) майже прямо пропорційно зменшує свій потенціал, а в "глибинці" і зовсім спадає нанівець – там виживає лише економіка натуральних сімейних господарств.

2. Мінімальна залежність економіки особистого селянського господарства від ринку. Через натуральний або напівтоварний характер виробництва і використання в основному ручної праці потреби особистих господарств населення у грошових коштах незначні. Здійснюються грошові витрати переважно за рахунок заробітної плати, підприємництва, пенсій, рентних платежів від оренди землі і майна. Підвищення товарності виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення перетворює їх у залежних від ситуації на ринку сільськогосподарської продукції, що у свою чергу призводить до підвищення ризику виробництва.

По-перше, наростити обсяги виробництва можна за рахунок інтенсивнішого використання живої праці, але при цьому зростають ризики втрати здоров'я. Можна зробити спробу просуватися шляхом екстенсивного збільшення живої праці, але законодавство забороняє використання найманої праці в ОСГ. Залучення родичів, що дозволяється законом «Про особисте селянське господарство», в цьому випадку відкидається, бо існує ризик втрати відносин внутрішньосімейної солідарності.

По-друге, нарощування виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок вузької спеціалізації ОСГ. Більшість особистих селянських господарств працюють на локальному місцевому ринку, оскільки вони не мають можливості транспортувати одержану продукцію на значні відстані, тобто зростає ризик збуту останньої. Яскравим прикладом є ситуація на ринку м'ясопродуктів у жовтні-грудні 2004 р., коли надзвичайно гостро постала проблема збуту вирощених свиней та молодняку ВРХ.

По-третє, підвищення інтенсифікації виробництва, що в кінцевому результаті призведе до нарощування обсягів виробництва. Проте, в умовах значних коливань кон'юнктури ринку це спричинить ризик окупності вкладеного капіталу.

Власникові особистого селянського господарства притаманна орієнтація на самодостатність, економічну замкнутість. У цьому випадку як потужний ресурс виступає традиція. Ризик для селянина допустимий лише в тих межах, які не призводять до руйнації самого буття сім'ї через неврожай та інші негаразди. Як наголошував Чайнов: "Селянське господарство існує у разі мінімального звертання до ринку, лише в міру утворення надлишкового продукту. Його головна мотивація – виробництво продуктів для родини..." [1, с. 45].

3. Менша залежність виробництва в ОСГ, порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами, від цін на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва, коротко- й довгострокових кредитів для відшкодування міжсезонної нестачі грошових коштів і покриття потреби в капітальних вкладеннях, розмірів банківського відсотка, субсидій і дотацій. За О.В. Чайновим: "Колівання цін не відіграє для натурального господарства ніякої ролі, для грошового може виявитися згубним... Правда, врожай і ціни для натурального господарства знаходяться в деякій відповідності за умови, якщо продукт далі місцевого ринку не йде. У випадку ж більш широких, особливо міжнародних ринків ця відповідність зникає, і грошовий дохід десятини набуває форми звивистої кривої" [2, с 62]. Так, протягом 2000–2009 рр. частка продукції, яка надійшла від ОСГ, у структурі споживання м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо коливається в межах 30–60 %, молокопродуктів – 30–65, яєць – 66–81, сала – 30–40%.

4. Компактність розташування присадибних ділянок і тваринницьких приміщень в особистих господарствах населення біля житла їх власників, що дає значну економію часу на пересування до місця роботи, можливість постійного догляду за тваринами. Як свідчать дані вибіркового обстеження сільських домогосподарств, у 2009 році середня віддаленість земельних ділянок від місця проживання селянина становила 1,6 км. Основна частина земельних ділянок розташована на відстані до 2 км. У 44,2 % сільських домогосподарств земельні ділянки знаходяться не в єдиному масиві, в тому числі із площею землекористування до 0,5 га – у 16%.

5. Нескладна організація виробництва з мінімальною кількістю осіб, що дозволяє застосовувати примітивні знаряддя праці і поєднувати функції управління, постачання, збуту, прийняття технологічних рішень.

За статистичними даними, у 2009 році для обробітку землі 94,2 % сільських домогосподарств використовували ручну працю, для 17,6 % – із площею землекористування до 0,5 га. Лише 13,6 % обстежених сільських домогосподарств мали технічні засоби для механізації виробничих процесів у здійсненні сільськогосподарської діяльності. Непосильна фізична праця негативно відбивається на стані здоров'я селянина, що виявляється у зростанні захворювань опорно-рухової та серцево-судинної систем, скороченні тривалості життя. Крім того, у дрібному виробництві сільськогосподарської продукції широко використовується дитяча праця, яка недопустима у великотоварних господарствах. «Дрібні селяни, – цитує Каутський у своїй праці «Капіталізм в сільському господарстві», досліджуючи побут сільського населення у Вестфалії, – непомірно завантажують своїх дітей роботою, так що їх фізичний розвиток затримується; таких негативних сторін не має робота по найму» [3, с. 89].

б. У період масового безробіття на селі як наслідок кризових явищ особисте селянське господарство стало центром трудової активності працездатного населення, важливим джерелом постачання необхідних продуктів харчування і грошових коштів. "До тих пір, доки основна маса нашого селянського населення перебуває в такому стані, коли мова йде не про заощадження, а про можливість добути хліб насущний. У такому стані тільки обшинне господарство може захистити селянина від убогості й бездомності, або в самій убогості – віддалити небезпеку голодної смерті" [4, с. 18]. Наразі це характерно й для нашої сучасності (рис. 1).

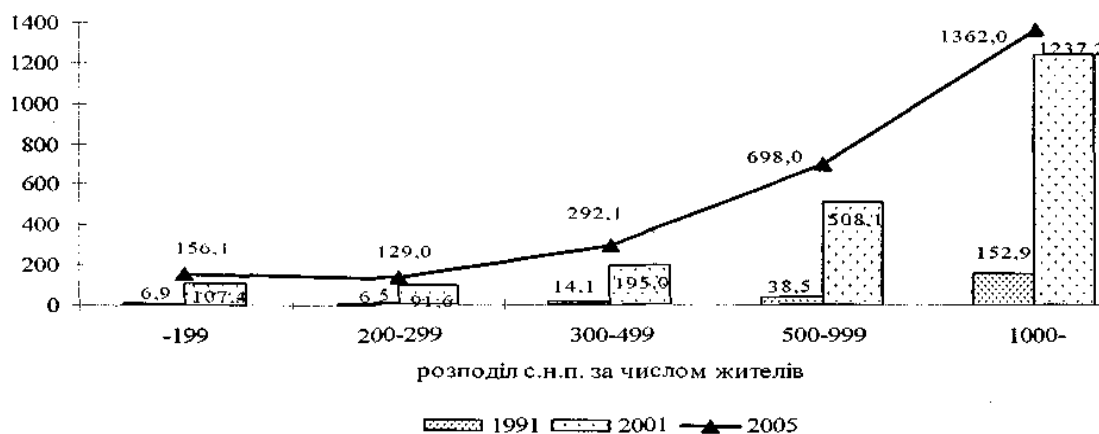

Рис. 1. Динаміка чисельності осіб працездатного віку, зайнятих в особистому селянському господарстві, тис. осіб.*

*Розраховано за даними Держкомстату України

Обмежуючи себе в харчуванні, селяни реалізують на продовольчих ринках вироблену в особистих господарствах продукцію, щоб у такий спосіб мати кошти для придбання необхідних товарів: одягу, взуття, шкільних підручників, ліків.

Але головною відмінністю у стійкості до впливу економічної кризи є мета діяльності: ОСГ виробляють продукцію, насамперед, з метою задоволення власних потреб, що є однією із рис парцелярного господарства, а сільськогосподарські підприємства різних форм господарювання – для отримання прибутку.

К. Маркс, поряд із ремісниками, кваліфікував селян як товаровиробників, "виробництво яких не підлегле капіталістичному способу виробництва... Незалежний селянин або ремісник піддається роздвоюванню. Як власник засобів виробництва він є капіталістом, як працівник – своїм власним найманим робітником. Він, таким чином, як капіталіст сплачує самому собі заробітну плату й витягує прибуток зі свого капіталу, тобто експлуатує себе самого як найманого робітника й у вигляді доданої вартості платить собі самому ту плату, що праця змушена віддавати капіталу. Так само може трапитися, що він, як землевласник, сплачує собі ще деяку частину (ренду). Ця своєрідність селянського господарства дає дрібним власникам переваги в конкурентній боротьбі з великими організованими сільськогосподарськими підприємствами лише за умов кризового стану економіки країни. Ринкова ціна продукції капіталістичного господарства повинна містити в собі середню норму прибутку капіталіста, ренду землевласника й заробітну плату найманого робітни-

ка. Селянин може продавати свій товар дешевше, відмовляючись від прибутку й ренти, до мінімуму скорочуючи своє особисте споживання. Селянин господарює не заради максимізації прибутку, а ... головним чином заради безпосередніх засобів існування". ... "Абсолютною межею для нього як для дрібного капіталіста є лише заробітна плата, що він сплачує сам собі. Поки ціна продукту покриває заробітну плату для нього, він буде обробляти свою землю – часто аж до тих пір, коли покривається лише фізичний мінімум заробітної плати" [5, с. 154]. Цим Маркс пояснює відносну стабільність парцельних господарств і той факт, що "... у країнах з перевагою парцелярної власності ціна на хліб є нижчою, ніж у країнах з капіталістичним способом виробництва" [5, с. 126]. Яскравий приклад – виробництво молока за реалізаційної ціни, яка значно нижча від вартості молока, що виробляється на молочнотоварних фермах реформованих сільськогосподарських підприємств.

За результатами досліджень більшість особистих селянських господарств нині використовують екстенсивний спосіб виробництва сільськогосподарської продукції. Аналіз динаміки обсягів виробництва в особистих селянських господарствах свідчить, що у 2009 р. проти 1990 р. вони зросли на 26,6 %.

Проте відбулося значне зменшення виробництва валової продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – з 1670,1 до 362 тис грн, або у 4,6 рази. Це пояснюється двома причинами. По-перше, в 1990 р. і наступні кілька років виробництво продукції в ОСГ підтримувалося наявністю колгоспів та радгоспів. По-друге, високі темпи розширення площ в ОСГ не були забезпечені ростом засобів виробництва, а тому збільшилося навантаження на ручну працю, яка має місце.

Це стало причиною скорочення темпів росту обсягів виробництва продукції в ОСГ, хоча частка їх у загальному виробництві в 2009 р. порівняно з 1990 р. зросла.

У цьому випадку доречно пригадати К. Маркса: "Мелкая земельная собственность, по сущности своей, исключает: развитие общественных производительных сил труда, общественные формы труда, общественную концентрацию капиталов, скотоводство в крупных размерах, все большее и большее применение науки.... Гигантское расхищение человеческой силы. Все большее ухудшение условий производства и удорожание средств производства есть закон парцельной (мелкой) собственности" [5, с. 134].

Як свідчать проведені розрахунки, у випадку відмови від ведення особистого підсобного господарства рівень сімейних доходів суттєво знизиться, особливо в сільській місцевості, що призведе до перерозподілу сукупних витрат. У першу чергу виникне проблема забезпечення продуктами харчування, особливо для домогосподарств з низьким рівнем доходів. На основі здійснених розрахунків можна зробити висновок, що грошових доходів не вистачить на придбання навіть мінімальної кількості продуктів харчування. При цьому вже не йдеться про витрати на придбання непродовольчих товарів, оплату послуг, особливо в недостатньо захищених соціальних групах населення.

Під час опитування власників особистих селянських господарств у 2006 році було з'ясовано, за якого рівня сукупного сімейного місячного доходу їхні домогосподарства відмовляться від польового наділу. Так, у домогосподарствах із середнім віком його членів 30-40 років величина доходу повинна коливатися в межах 6–7 тис. грн, 41–50 років – 5 тис. грн, 51–60 років – 2–4 тис. грн. На запитання «За якого рівня доходів ви відмовитесь від присадибної земельної ділянки?» – 100 % опитаних не мають наміру відмовлятися від присадибної ділянки.

Висновки. Викладене вище дає підстави для висновку, що за 20 років незалежності України так і не виправдав себе постулат «фермер швидко нагодує країну», який був дуже популярним у перші роки реформування аграрного сектору економіки. Проте господарства населення не можуть бути постійним джерелом постачання продовольства в Україні. Підтвердженням цього є досвід передових країн світу й оцінка перспектив його розвитку, здійснена за результатами анкетного опитування господарств населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чайнов А.В. Крестьянское хозяйство / А.В. Чайнов. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.
2. Чайнов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А.В. Чайнов. – М.: Наука, 1991. – 454 с.
3. Ленин В.И. Рецензия. Карл Каутский. Аграрный вопрос. Обзор тенденций современного сельского хозяйства и аграрная политика / В.И. Ленин // Полное собрание сочинений. – М.: Политиздат, 1979. – Т. 4. – С. 88–94.

4. Сельская бедность и сельское развитие в России / [Тихонова Т.В., Храмова И.Г., Храмова С.В., Шик О.В.]; под ред. Е.В. Серова. – М.: ИЭПП, 2004. – 50 с.

5. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства / Ф. Энгельс, К. Маркс // Сочинения. – М.: Политиздат, 1987. – Т. 6. – С. 115–162.

Организационно-экономические подходы к определению факторов устойчивости личных крестьянских хозяйств

И.В. Свиноус, В.А. Завалевская

Рассматриваются проблемы стойкости личных крестьянских хозяйств в условиях проявления кризисных явлений в экономике страны. Особое внимание уделяется исследованию факторов, влияющих на их устойчивость.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, устойчивость, выживаемость, эксплуатация.

Organizational and economic approaches to the determination of stability factors subsidiary farms

I. Svinous, V. Zavalevska

The problems of firmness of the personal peasant economies are examined in the conditions of display of the crisis phenomena in the economy of country. The special attention is spared research of factors which influence on firmness.

Key words: personal peasant economies, firmness, survival, exploitation.

УДК 368.5

ЗАЛЕТОВ О. М., канд. екон. наук

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

zaletov@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття екологічного страхування та його законодавче тлумачення. Запропоновано авторське визначення терміну «екологічне страхування».

Ключові слова: екологічні ризики, екологічне страхування, страхування, страхувальники.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин в Україні роль страхування для національної економіки набуває все більшого значення. Поряд із традиційним призначенням страхування – забезпечення економічного захисту страхувальників від стихійних природних явищ, випадкових подій технологічного, економічного характеру, об'єктами страхування все частіше стають майнові інтереси, пов'язані з життям і здоров'ям громадян, а також з відшкодуванням заподіяного страхувальником шкоди особі або збитку її майну.

У широкому змісті під «страхуванням» розуміють вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян і юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, сформованих шляхом сплати ними страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів.

У сучасних умовах росту антропогенного забруднення навколишнього природного середовища, зростання аварійності екологічно небезпечних об'єктів в Україні підвищується необхідність розвитку діючих фінансово-економічних механізмів у сфері регулювання природоохоронної діяльності. До таких механізмів можна віднести страхування екологічних ризиків, що є запорукою ефективного фінансового захисту від екологічно несприятливих наслідків, а також стимулює проведення превентивних заходів, спрямованих на запобігання екологічних аварій і катастроф [1, с.52].

Терміном «екологічне страхування» більш активно користуються останнім часом. Він зручний у вживанні, широко використовується в науковій, методичній, юридичній літературі, а також у документах державних органів влади. Однак дотепер відсутнє однозначне визначення й затвердження у встановленому порядку поняття «екологічне страхування».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи системи екологічного страхування розглянуті в працях В.Д. Базилевича, В.А. Борисова, С.В. Бридуна, Р.Д. Василюшина, С.М. Гладченко, М.А. Гапонюка, В.С. Деньги, О.В. Козьменко, В.В. Лесних, Г.А. Моткіна, С.А. Навроцького, О.В. Огаренко, С.С. Осадця, Г.І. Фаліна та ін. Проте рівень теоретичного дослідження поняття та сутності екологічного страхування, недосконалість механізму відносин між суб'єктами страхового ринку у відшкодуванні збитків внаслідок еколого-техногенних аварій (катастроф), а також рівень теоретико-методичного обґрунтування необхід-

ності подальшого удосконалення системи екологічного страхування потребують поглиблених науково-теоретичних розробок та практичної реалізації стосовно сучасних вимог раціонального природокористування. Все це і зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Мета дослідження – розкрити зміст екологічного страхування та надати визначення екологічного страхування в сучасних умовах.

Результати досліджень та їх обговорення. В 2002 році в Україні була спроба прийняти Закон «Про екологічне страхування». Зокрема законопроектом від 21.05.2002 №1046 екологічне страхування розглядалося як один з видів обов'язкового страхування, що передбачає страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких представляє підвищену небезпеку у випадку нанесення ними шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища. Однак цей законопроект не був прийнятий.

Водночас у ряді країн СНД є відповідні закони. Наприклад, Закон Азербайджанської Республіки «Про обов'язкове екологічне страхування» від 12 березня 2002 року №271-ІІІ визначає екологічне страхування як страхування цивільної відповідальності за збиток, заподіяний у разі забруднення навколишнього середовища в результаті аварії, тобто понад припустиму для відповідної території межу з урахуванням викиду шкідливих речовин в атмосферне повітря, воду, поширення їх на поверхні землі та у надрах у результаті аварії та (або) техногенного випадку. При цьому збиток, заподіяний навколишньому середовищу, – це кошти, необхідні для відновлення земельних ділянок і водних об'єктів, забруднених понад припустиму для відповідної території межу, за забруднення навколишнього середовища в результаті аварії, а також збиток, пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря, знищенням тваринного та рослинного світу.

Закон Республіки Казахстан «Про обов'язкове екологічне страхування» від 13.12.2005 №93-3 визначає обов'язкове екологічне страхування як комплекс відносин щодо майнового захисту законних інтересів фізичних та (або) юридичних осіб (застрахованих) за настання цивільно-правової відповідальності щодо зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну третіх осіб та (або) навколишньому середовищу в результаті його аварійного забруднення.

У 2009 році в Російській Федерації оприлюднений проект Федерального Закону «Про обов'язкове екологічне страхування», що поєднує екологічне страхування зі страхуванням відповідальності за шкоду навколишньому середовищу, заподіяну суб'єктом господарської й іншої діяльності, що призвела до деградації та руйнування природних екологічних систем, природних комплексів і природних ландшафтів, підвищення захворюваності, втрати працездатності та передчасної смертності громадян на території Російської Федерації.

За визначенням Модельного Закону країн Співдружності незалежних держав «Про екологічне страхування (нова редакція)» від 15 листопада 2003 року № 22-19, обов'язкове екологічне страхування – це здійснюване відповідне до закону обов'язкове страхування цивільної відповідальності підприємств, організацій, установ, індивідуальних підприємців, діяльність яких є джерелом підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища, за заподіяння збитків фізичним і юридичним особам (третім особам), що виникають у результаті впливу навколишнього природного середовища на населення, господарські об'єкти та територію, забруднену внаслідок аварій і техногенних катастроф, що відбулися на цих підприємствах, в організаціях, установах, а також інших надзвичайних подій.

Ряд учених і фахівців трактують визначення екологічного страхування наступним чином.

С.В. Макар вважає, що екологічне страхування – це страхування відповідальності об'єктів – потенційних винуватців аварійного, ненавмисного забруднення середовища та страхування власних збитків, що виникають у джерел такого забруднення [1, с.192].

На думку А.А.Носова, екологічне страхування, насамперед, передбачає відповідальність страховика за ризики, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища та нанесенням шкоди здоров'ю населення [3, с.46]. Об'єктом страхування є ризик цивільної відповідальності, що виражається в пред'явленні страховальникові майнових претензій фізичними і юридичними особами відповідно до норм цивільного законодавства про відшкодування шкоди за забруднення земельних угідь, водного середовища або повітря.

Т.А. Ротова [4, с.322] розглядає екологічне страхування як страхування цивільної відповідальності підприємств за збитки, завдані ними майновим інтересам фізичних та юридичних осіб

внаслідок техногенно-екологічних аварій чи випадкового забруднення навколишнього природного середовища.

О.В. Мельник [5, с.173], Г.О. Моткін [6, с.183] та Н.В. Ткаченко [7, с.161] визначають екологічне страхування як страхування цивільно-правової відповідальності виробництв – джерел підвищеної небезпеки для довкілля за заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища.

За визначенням Т.П. Галушкіної, екологічне страхування – це страхування цивільної відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, завдану інтересам третіх осіб внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища діяльністю, що створює підвищену екологічну небезпеку [8, с.351].

В.Д. Базилевич і К.С. Базилевич під екологічним страхуванням розуміють різновид страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної небезпеки у зв'язку з імовірним аварійним забрудненням ними довкілля та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, який передбачає часткову компенсацію збитків потерпілим [9, с.182].

Екологічне страхування у визначенні МФК [10, с.288] – це вид страхування цивільної відповідальності, що передбачає зобов'язання страховика виплатити страхове відшкодування у розмірі повної або часткової компенсації шкоди, нанесеної майновим інтересам страхувальника (застрахованого), пов'язаної з його обов'язком у порядку, встановленому цивільним законодавством, відшкодувати збиток, заподіяний ним майну третіх осіб, у результаті аварій, що призвели до викиду забруднюючих речовин в атмосферу, до забруднення земної поверхні, скидання стічних вод.

У закордонній практиці поняття «екологічне страхування», як правило, не застосовується. Там цей термін найчастіше означає страхування цивільно-правової відповідальності власників потенційно небезпечних об'єктів у зв'язку з необхідністю відшкодування шкоди третім особам, обумовленої технологічною аварією або катастрофою. Розширене трактування цього поняття включає всеосяжну загальну відповідальність, що передбачає захист страхувальника у випадку будь-якого порушеного проти нього позову, що вимагає відшкодування втрат у результаті заподіяної шкоди. Страхується обов'язок страхувальника відшкодувати шкоду, заподіяну юридичній і фізичній особам у результаті впливу шкідливих речовин на землю, повітря, воду та водоймища. Крім того, страхуються майнові збитки, що впливають із порушення прав власності, права на устаткування та виробничу діяльність і права користування водним простором, або свідцтва про користування ними [11, с.32].

Як справедливо відзначає А.Л. Бажайкін [12, с.306], у більшості розвинених країн функціонують два напрямки розвитку екологічного страхування, а саме:

1) страхування екологічних ризиків, що являє собою страховий захист цивільної відповідальності за збиток, заподіяний третім особам у результаті раптового, ненавмисного й несподіваного забруднення навколишнього природного середовища;

2) страхування природних об'єктів і комплексів від стихійних лих і екологічних катастроф, за правилами, передбаченими для страхування майна, але з урахуванням специфіки зазначених об'єктів.

На нашу думку, найбільш близькими за економічним значенням до «екологічного страхування» є такі поняття, як «страхування відповідальності у сфері охорони навколишнього середовища», «страхування екологічних ризиків», «страхування екологічної відповідальності». Вони відображають відносини щодо захисту майнових і особистих інтересів громадян, юридичних осіб і держави у разі заподіяння їм шкоди у результаті негативних наслідків для навколишнього природного середовища.

Р.Т. Юлдашев [13, с.671] розглядає страхування екологічних ризиків як сукупність видів майнового страхування та страхування відповідальності на випадок забруднення навколишнього середовища. До них належать: страхування ризику забруднення навколишнього середовища від різного роду викидів отруйних речовин в атмосферу або скидань відходів виробництва в річки та землю; страхування відповідальності судновласників за витік нафтопродуктів з танкерів і забруднення ними вод і узбережжя; страхування відповідальності за ядерний збиток, заподіяний третім особам у процесі мирного використання ядерної енергії. С.Л. Єфімов [14, с.52] до цього переліку додає ще страхування відповідальності за забруднення ґрунтових вод, землі та повітря, а також страхування відповідальності за збиток від гірничодобувної діяльності.

Л.О. Харнакоєва [15, с.21] визначає страхування екологічних ризиків як сукупність економічних відносин, що виникають на основі перерозподілу фінансових ресурсів, із приводу формування страхового фонду в розпорядженні страховика або держави та його використання для відшкодування збитку, заподіяного в результаті реалізації екологічних ризиків.

А.Л. Бажайкін під екологічним страхуванням пропонує розуміти діяльність, проведену за рахунок коштів спеціальних страхових фондів щодо захисту майнових інтересів фізичних, юридичних осіб, муніципальних утворень і держави від екологічних ризиків, реалізація яких може спричинити заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, життю й здоров'ю населення, а також майну [12, с.301].

На думку А.Л. Бажайкіна, екологічне страхування повинне бути родовим поняттям стосовно наступних видів страхування [12, с.304]:

1) страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки, на випадок забруднення навколишнього природного середовища, заподіяння шкоди життю та здоров'ю фізичних осіб, розглянуте у двох аспектах:

– страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки з метою захисту їхніх майнових інтересів, що виникають у результаті пред'явлення претензій про відшкодування шкоди життю та здоров'ю фізичних осіб, природним об'єктам і комплексам у разі аварійного (раптового, ненавмисного) забруднення навколишнього природного середовища;

– страхування відповідальності власників (власників, користувачів) раніше «забруднених» територій і природних об'єктів, що представляють потенційну екологічну загрозу життю та здоров'ю фізичних осіб, – так зване «ретроспективне страхування екологічних ризиків».

2) страхування природних об'єктів і комплексів на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, обумовлених стихійними лихами;

3) страхування життя та здоров'я фізичних осіб на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, обумовлених стихійними лихами та техногенними аваріями.

Із цього випливає, що визначення екологічного страхування варто давати на основі характеристики рис, властивих як процесам, що виникають у навколишньому природному середовищі під впливом потрапляння до нього шкідливих речовин внаслідок техногенних аварій (страхування цивільно-правової відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки), так і операціям страхування майна (майнових інтересів) у разі впливу факторів негативного природного характеру (стихійних лих), тому екологічне страхування слід віднести до спеціальних видів страхування.

Висновки. Під екологічним страхуванням слід розуміти:

1) складову економіки природокористування, що забезпечує управління екологічними ризиками;

2) сукупність видів страхування, спрямованих на забезпечення страхового захисту на випадок заподіяння застрахованим (вигодонабувачам) і третім особам шкоди в результаті раптового, ненавмисного й несподіваного забруднення навколишнього середовища (земельних угідь, водного середовища, надр або повітряного басейну тощо) внаслідок техногенної аварії та/або стихійного лиха;

3) сукупність економічних відносин, що виникають на основі перерозподілу фінансових ресурсів, із приводу формування страхового фонду в розпорядженні страховика та(або) держави та використання його для відшкодування шкоди, заподіяної в результаті реалізації екологічних ризиків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Розмарина А.Л. Проблемы развития экологического страхования / А.Л. Розмарина // Вестник Одесского государственного экологического университета. – 2009. – №7. – С.55–62.

2. Макар С.В. Основы экономики природопользования / С.В. Макар. – М.: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 1998.–192 с.

3. Носов А. А.. Страхование экологических рисков в электроэнергетике: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 – Екатеринбург, 2002. – 181 с.

4. Ротова Т.А. Страхування: Навч. посіб. – 2-ге вид. переробл. та доповн. / Т.А. Ротова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – С. 322.

5. Страхові послуги: Підручник / С.С. Осадець, Т.М. Артюх, О.О. Гаманкова та ін.; Кер. автор. кол. й наук. ред. проф. С.С.Осадець і доц. Т.М. Артюх. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 173.

6. Моткин Г.А. Основы экологического страхования / Г.А. Моткин. – М.: Наука, 1996. – 183 с.

7. Ткаченко Н.В. Страхування: Навчальний посібник / Н.В. Ткаченко. – К.: Ліра-К, 2007. – С.161.

8. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування / Т.П. Галушкіна. – Харків: Бурун Книга, 2006. – С. 346–360.
9. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 1997. – С. 180–185.
10. Глоссарий страховых терминов, используемых при проведении страховых операций/ –М.: МФК, 2008. – С.288.
11. Страхование: Методические указания по выполнению курсовой работы для студентов по специальности 060400 «Финансы и кредит» всех форм обучения / Сост. О. А. Филатова. – Хабаровск: Изд-во Хабар. гос. техн. ун-та, 2002. – 40 с.
12. Бажайкин А.Л. Сущность экологического страхования и его нормативная база / А.Л. Бажайкин // Экологическое право России: сборник материалов научно-практических конференций 1995-1998 гг. /Под ред. проф. А.К. Голиченкова. Вып.1.– М.: Зерцало, 1999. – С.306–309.
13. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес: Словарь-справочник / Р.Т. Юлдашев – М.: Анкил, 2005. – С. 671.
14. Ефимов С.Л. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование / С.Л. Ефимов. – М.: Церих-ПЭЛ, 1996.
15. Харнахоева Л.А. Развитие страхования экологических рисков: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.10 / Байкальский государственный университет экономики и права. – Иркутск, 2009. – 24 с.

Екологічне страхування: поняття і зміст в сучасних умовах

А.Н. Залетов

Проаналізовані наукові підходи до визначення поняття «екологічне страхування» і його законодавче трактування. Предложено авторське визначення терміна «екологічне страхування».

Ключові слова: екологічні ризики, екологічне страхування, страхування, страховики.

Ecological insurance: notion and nature under modern conditions

O. Zaletov

The paper deals with the analysis of scientific approaches to definition of the notion of ecological insurance and its legislative interpretation. There has been suggested the author's definition of the term "ecological insurance".

Key words: ecological risks, ecological insurance, insurance, insurer.

УДК 338.439.02 (477.46)

ТЕРНАВСЬКА І.Б., канд. екон. наук

Уманський національний університет садівництва

manzjj@rambler.ru

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ

Проведено оцінку сучасного стану продовольчої безпеки Черкаської області. Проаналізовано показники споживання продуктів харчування населенням області. Висвітлено вплив ресурсного забезпечення та платоспроможності населення на продовольчу ситуацію в регіоні.

Ключові слова: продовольча безпека, регіон, споживання, достатність, доступність.

Постановка проблеми. Стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку будь-якої держави є підвищення рівня її продовольчої безпеки на основі нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості та збалансованості за поживними елементами, а також доступність кожної людини до продовольчих ресурсів для забезпечення здорового харчування. Для України, яка прагне інтегруватися у світове та європейське співтовариство, проблема продовольчої безпеки набуває особливої актуальності. Адже держава, що здатна забезпечити населенню економічну та продовольчу доступність до продуктів харчування, може проводити незалежну політику.

Вагомий внесок у розв'язання проблем продовольчої безпеки зробили такі вітчизняні вчені: В.І. Бойко, О.М. Варченко, В.І. Власов, О.І. Гойчук, А.С. Даниленко, П.А. Лайко, А.С. Лисецький, Б.Й. Пасхавер, І.М. Романюк, О.В. Скидан, В.Г. Ткаченко, В.М. Трегобчук, П.Т. Саблук, О.М. Чечель, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська та інші дослідники.

Відаючи належне напрацюванням згаданих авторів у цій сфері, слід зауважити, що нині недостатньо глибоко досліджено проблеми продовольчого забезпечення на регіональному рівні. Наукові публікації переважно висвітлюють проблеми продовольчої безпеки в національному та глобальному масштабі, залишаючи поза увагою роль регіонів в їх розв'язанні. Регіональний підхід до вирішення цих проблем зумовлений підвищенням рівня економічної самостійності регіонів, поглибленням територіального поділу праці в межах регіону, відмінностями природно-ресурсного потенціалу, специфічними особливостями кожного з них, історичними й іншими умови їх формування. Тому регіональні аспекти гарантування продовольчої безпеки як актуальні потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану продовольчої безпеки Черкаської області та з'ясування основних проблем її забезпечення в сучасних умовах.

Результати досліджень та їх обговорення. Важливість продовольчої безпеки зумовлюється першочерговою потребою у харчуванні, яке забезпечує підтримку всіх життєво важливих процесів у людському організмі. Рациональне харчування забезпечує нормальний ріст і розвиток, сприяє профілактиці захворювань, подовженню тривалості життя, підвищенню працездатності, створює необхідні умови адаптації організму до змін навколишнього середовища. Тому продовольча безпека найбільш повно виражається через показники споживання (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка споживання продуктів харчування населенням Черкаської області за роками (на одну особу за рік, кг)*

Продукти харчування	Норми харчування		Обсяги споживання					2010 р. у % до раціональної норми
	раціональні	мінімальні	2006	2007	2008	2009	2010	
Хліб та хлібні продукти	101,0	94,0	131,9	126,5	127,2	127,2	128,0	126,7
Картопля	124,0	96,0	153,9	148,7	150,1	151,4	151,9	122,5
Овочі та баштанні	161,0	105,0	156,1	147,1	151,8	153,2	166,2	103,2
Плоди, ягоди, виноград	90,0	68,0	30,4	39,6	40,4	40,9	45,2	50,2
М'ясо (у забійній вазі)	83,0	52,0	43,2	47,1	50,5	51,6	53,2	64,1
Молоко	380	341	250,0	236,4	228,0	227,2	221,2	58,2
Яйця, шт.	290,0	231,0	229,0	250,0	260,0	274,0	296,0	102,0
Риба та рибні продукти	20,0	12,0	14,8	16,9	20,0	20,0	19,2	96,0
Цукор	38,0	32,0	44,4	43,2	44,6	43,1	45,9	120,8
Олія	13,0	8,0	14,5	14,4	15,2	16,9	16,9	130,0

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області [1].

Аналіз динаміки споживання основних продуктів харчування показує, що за окремими продуктами (картопля, овочі та баштанні) різниця в рівнях споживання 2006 та 2010 рр. є неістотною. За досліджуваний період спостерігається зростання споживання плодів, ягід та винограду – на 49 %; риби та рибопродуктів – на 30 %; яєць – на 30 %; м'яса на 23 %. Загальна оцінка споживання основних продуктів харчування не дає підстав для оптимізму і гарантії продовольчої безпеки. Раціон харчування населення області не відповідає вимогам, внаслідок заміни відносно дорогих продуктів тваринного походження (молока, м'яса) на більш дешеві продукти рослинного походження (хліб, картоплю). Особливе занепокоєння викликає низький рівень споживання м'ясних продуктів – 61 % від раціональної норми, який навряд чи може пояснюватися схильністю населення області до вегетаріанства. Більше того, рівень споживання молока та м'яса є нижчим за мінімальні норми споживання. Надто низьким є значення найбільш корисної за вітамінним складом групи – плоди, ягоди, виноград, менше половини від потреби [2].

Низький рівень обсягу та якості споживання продуктів харчування населення області вимагає вивчення факторів, що впливають на поліпшення структури та якості споживання продуктів. Дослідження проблем регіонального продовольчого забезпечення охоплюють два основних аспекти: це фізична достатність та економічна доступність продовольства.

Черкаська область є потужним сільськогосподарським регіоном, який характеризується достатньо високою часткою в загальнонаціональних економічних показниках. За обсягами виробництва валової продукції сільського господарства вона входить в першу п'ятірку регіонів України. Процес формування регіональної продовольчої безпеки передбачає дотримання принципу самозабезпеченості. Самозабезпеченість – це рівень забезпеченості внутрішнього попиту за рахунок власного виробництва, що характеризує конкурентоспроможність аграрного виробництва та відображає стан продовольчої безпеки регіону (табл. 2).

Таблиця 2 – Рівень самозабезпеченості населення регіону основними видами продуктів харчування, %*

Продукція	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 2006 р. (+,-)
Картопля	436,6	316,1	425,7	422,7	387,8	-48,8
Овочі та баштанні	151,2	115,6	148,9	165,8	131,2	-20,0
Плоди, овочі та баштанні	72,4	50,5	52,0	56,0	57,0	-15,1
М'ясо (у забійній вазі)	195,8	251,8	306,9	378,3	475,4	279,6
Молоко	154,5	160,6	165,3	166,3	167,7	13,2
Яйця, шт.	200,9	186,4	198,1	188,0	195,6	-5,3

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області [1].

Як свідчать дані табл. 2, Черкаська область є не тільки самодостатньою (крім плодів, ягід і винограду), але й володіє значним експортним потенціалом. Диспропорції в обсягах виробництва та споживання є наслідком надто низького рівня економічної доступності продовольства. Це вже інший бік продовольчої безпеки, який виражається в економічній доступності кожної людини до продовольчого кошика, можливості придбати ті продукти, які їй необхідні. Головним показником цього є рівень витрат на харчування, який на світовому рівні прийнято рахувати як відсоток від паритету купівельної спроможності. Наголошуємо, що саме цей показник є характеристикою рівня продовольчої безпеки пересічного громадянина (табл. 3).

Таблиця 3 – Структура сукупних витрат домогосподарств Черкаської області в середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство *

Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р. (IV кв.)
		1406,6	1874,9	2605,2	2905,34
Структура сукупних витрат домогосподарств, %					
Споживчі сукупні витрати:	87,7	83,5	83,1	87,1	88,5
в т. ч. продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	47,6	49,6	54,2	56,8
- алкогольні напої, тютюнові вироби	1,7	1,8	1,8		
- непродовольчі товари та послуги	34,4	34,1	31,7	32,9	31,7
Неспоживчі сукупні витрати	12,3	16,5	16,9	12,9	11,5

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області [1].

У IV кварталі 2010 р. середньомісячні сукупні витрати на одне домогосподарство області становили 3456,39 грн, а споживчі сукупні витрати – 3058,90 грн (88,5%), з них на продукти харчування, алкогольні напої та тютюнові вироби припадає 56,8% (1963,23 грн). Як бачимо, половину своїх сукупних витрат домогосподарства витрачали на харчування. Порівнюючи вартість витрат на харчування з попередніми роками, прикро констатувати той факт, що зростання витрат – це не стільки результат збільшення обсягів споживання, скільки зростання цін на продукти харчування. Поступове усунення дефіциту продовольчого споживання з одночасним зниженням частки продовольчих затрат у сімейних бюджетах вимагає значного перевищення темпів зростання номінальних наявних доходів населення над темпами інфляційного зростання цін на продукти харчування [3].

За даними вибіркового опитування домогосподарств Черкаської області у 2009 р., яке проводилось Державним комітетом статистики України з метою обстеження умов життя, щодо самооцінки домогосподарствами рівня своїх доходів, половина населення вважає, що рівень їх доходів є досить низьким. Про це свідчать такі дані: три із п'яти домогосподарств вважали стан свого добробуту низьким, їм доводилось постійно відмовляти собі в найнеобхіднішому. Одному із десяти домогосподарств не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування. Майже третина домогосподарств оцінила свій матеріальний стан як достатній, проте заощаджувати не вдавалось. Лише одне з двадцяти домогосподарств оцінило рівень своїх доходів як достатній не тільки для забезпечення поточних потреб, а й для заощадження коштів.

За оцінкою матеріального добробуту 92,1% домогосподарств області віднесли себе до бідних. Не бідними, але ще не представниками середнього класу вважало себе 7,9% домогосподарств. Серед опитаних респондентів до середнього класу і заможних не відніс себе ніхто [4, 5].

Висновки. Ситуація із продовольчою безпекою регіону двояка. Практично повна безпека у сфері виробництва й споживання зернових та овочевих культур і загрозна у сфері забезпечення населення області молоком, м'ясом та фруктами. Профіцит споживання хлібопродуктів і картоплі свідчить про те, що малозабезпечені верстви населення змушені компенсувати дефіцит енергетичної цінності харчування найдешевшими харчовими енергоносіями.

Парадокс продовольчої проблеми полягає в тому, що за відсутності дефіциту продуктів харчування – рівень і якість споживання залишаються на досить низькому рівні внаслідок невисокої купівельної спроможності населення, низької заробітної плати та високих цін.

Враховуючи сучасний стан продовольчої безпеки, вважаємо, що забезпечення продовольчої безпеки має стати стратегічним завданням для області. Черкаській області вкрай необхідна науково об-

грунтована й всебічно опрацьована Стратегія продовольчої безпеки на перспективу. Ключовим аспектом такої стратегії слід вважати досягнення належного рівня продовольчого забезпечення і раціональних норм споживання основних продуктів харчування пересічним жителем області.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Статистичний збірник Черкаської області за 2010 рік / Головне упр. стат. у Черкаській обл.; за ред. Приймак В. П. – Черкаси, 2011. – 546 с.
2. Манзій І. Б. Продовольчі ресурси та гарантії їх забезпечення в регіоні / І. Б. Манзій // Актуальні проблеми економіки АПК : колективна моногр. / за ред. Д. К. Семенди, О. І. Здоровцова. – Умань: Видавець «Сочінський», 2009. – С 31–40.
3. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 71–76.
4. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств Черкаської області у 2009 році : комплексний стат. зб. / За ред. Януш Л. В.– Черкаси, 2009. – 60 с.
5. Самооцінка домогосподарствами Черкаської області рівня своїх доходів: стат. бюл. / За ред. Януш Л. В. – Черкаси, 2009. – 16 с.

Современное состояние продовольственной безопасности Черкасского региона

И.Б. Тернавская

Проведена оцінка сучасного стану продовольственої безпеки Черкаської області. Проаналізовані показателі споживання продуктів харчування населенням області. Відображено вплив ресурсного забезпечення і платієздатності населення на продовольствену ситуацію в регіоні.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, регион, потребление, продукты питания, достаточность, доступность.

Modern state of food safety of Cherkasy region

I. Ternavska

The estimation of the modern state of food safety of the Cherkasy region is conducted. The indexes of consumption of food the population of area stuffs are analysed. Influence of the resource providing and solvency of population is reflected on a food situation in a region.

Key words: food safety, region, consumption, food stuffs, sufficientness, availability.

УДК 338.2

ЛУЧИК В.С., канд. фіз.-мат. наук

Подільський державний аграрно-технічний університет

luchik-vasil@mail.ru

ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ РЕГІОНІВ

Проаналізовано динаміку суспільної продуктивності праці в Україні в розрізі регіонів та проведено порівняння таких тенденцій з динамікою середньомісячної заробітної плати.

Ключові слова: державна регіональна політика, продуктивність регіонів, конкурентоспроможність, оплата праці.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та регіоналізації посилюють конкуренцію між регіонами за формування сприятливих умов для ведення бізнесу і підвищення добробуту населення. Очевидно, що інвестиційні вкладення у виробничі процеси та розвиток трудового потенціалу здійснюються у найбільш привабливі, іншими словами, конкурентоспроможні регіони як місця функціонування бізнесу, роботи і життя людей. Конкурентоспроможність регіону забезпечує продуктивність використання його ресурсів, у першу чергу, робочої сили й капіталу, у порівнянні з іншими регіонами. Єдиною розумною концепцією конкурентоспроможності на сьогодні на національному і регіональному рівнях є продуктивність. За визначенням науковця Баркової О.М., продуктивність – це стан мислення, це рух до досконалості [1].

Мета і завдання дослідження. Підвищення продуктивності в умовах глобалізації стало основною метою країн, регіонів. За рекомендаціями Міжнародної організації праці, продуктивність вважається загальним показником, який, по-перше, показує ефективність використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації тощо) під час виробництва різних товарів і послуг; по-друге, відбиває взаємозв'язок між кількістю і якістю вироблених товарів або наданих послуг, і ресурсами, витраченими на їх виробництво; по-третє, дозволяє зіставляти результати виробництва на різних економічних рівнях.

Національна і регіональна конкурентоспроможність являє собою сукупність чинників, які впливають на рівень продуктивності економіки країни та регіонів, у свою чергу, забезпечуючи

стійкий економічний розвиток і процвітання. Конкурентоспроможність (продуктивність) регіону характеризують макроекономічні чинники, які визначають рівень продуктивності і добробуту в національній економіці у середньо- і довгостроковій перспективі. У системі індикаторів регіональної конкурентоспроможності продуктивність праці займає перше місце. Саме від її рівня і динаміки залежить якість життя населення та соціально-економічний розвиток регіонів країни, формування їх конкурентних переваг і позиції на національному і світовому ринках. Тому метою дослідження є пошук та оцінювання рівня продуктивності регіонів країни для визначення пріоритетів ефективної державної регіональної політики.

Матеріал і методика досліджень. Інформаційною базою дослідження продуктивності регіонів та обґрунтування висновків і пропозицій щодо підвищення її ефективності та формування виваженої державної регіональної політики стали матеріали Державного комітету статистики України, обласних управлінь статистики, наукова інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, результати особистих спостережень автора. Методологічною базою дослідження є загальнонаукові методи пізнання. Оцінку конкурентоспроможності регіонів здійснено за допомогою методів графічного і порівняльного аналізів.

Результати досліджень та їх обговорення. Глобалізація безпосередньо впливає на продуктивність праці, проте цей вплив досить неоднозначний. Позитивними тенденціями можна вважати поширення сучасних технологій і методів організації праці та виробництва, появу нових можливостей зайнятості, активізацію інвестицій в людський капітал. Негативними є: значна диференціація у розвитку окремих регіонів, експлуатація дешевої робочої сили та структурне безробіття. Це призводить до диспропорційності у розвитку регіонів країни.

Проаналізуємо динаміку суспільної продуктивності праці в Україні в розрізі регіонів та проведемо зіставлення таких тенденцій з динамікою середньомісячної заробітної плати.

Для визначення продуктивності праці виберемо найбільш поширений підхід в публікаціях сучасних економістів через розрахунок співвідношення ВВП (ВРП) в економіці і чисельності зайнятих. Досить часто замість обсягу ВВП або ВРП в різних наукових джерелах використовують національний дохід, чистий валовий продукт (що виключає з ВВП споживання основного капіталу), ВВП за паритетом купівельної спроможності. Проте вибір того чи іншого методу розрахунку, як зазначає М. Семикіна, залежить від цілей аналізу, «головне – бачити у динаміці показника продуктивності праці відображення певної соціально-економічної ефективності використання праці, що має слугувати інструментом управління економікою загалом. ... Завдання вчених полягає в тому, щоб навчитися оцінювати багатофакторний вплив на макроекономічному та світовому рівнях для успішного управління продуктивністю праці, забезпечення її зростання та виходу економіки із кризи» [2].

Аналізуючи індекс продуктивності праці (у % до 2000 р.) за 2000-2009 рр., представлений на рис. 1, можна зробити висновок, що продуктивність праці в Україні та її регіонах зростає.

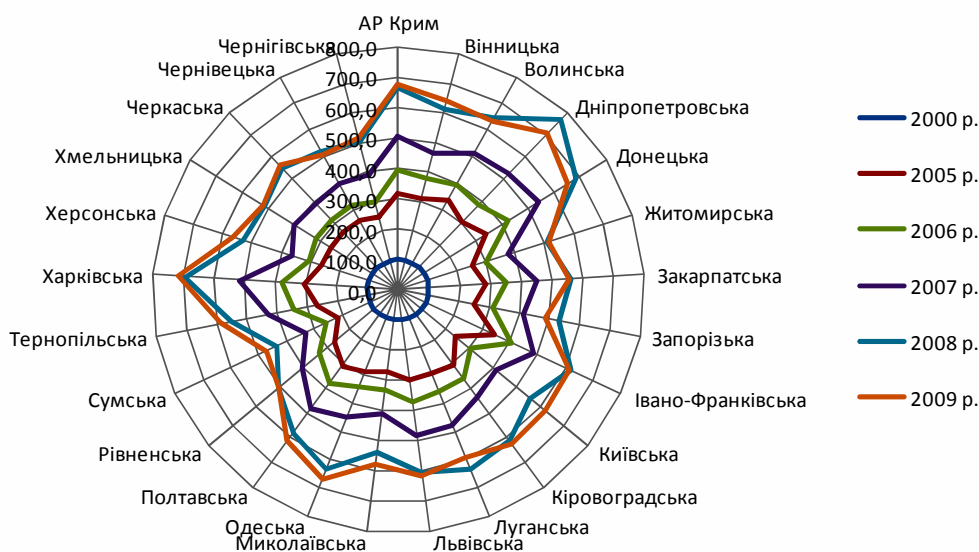

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці в регіонах за 2000-2009 рр.
(індекс продуктивності праці у % до 2000 р.)

Найвищі темпи зростання зафіксовані у 2006-2007 рр. Серед регіонів за темпами зростання продуктивності праці у 2009 р. лідирують: Харківська (716,2%), Дніпропетровська (707,1), Одеська (671,2) області та Автономна Республіка Крим (673,8). Найнижчі показники зростання індексу продуктивності праці спостерігались у Сумській (472,2%) і Закарпатській (484,7%) областях.

Негативною тенденцією 2009 р. було зниження у порівнянні з 2008 р. продуктивності праці у багатьох регіонах країни, до яких потрапили Волинська, Запорізька, Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька, і навіть Донецька та Луганська області.

У галузі сільського господарства, точніше на сільськогосподарських підприємствах України, продуктивність праці за 2000-2009 рр. зросла у 5,1 рази. Темп зростання продуктивності праці для галузі дуже високий. Виникає питання: чому за такого зростання одного з найважливіших чинників підвищення ефективності виробництва галузь потребує державної допомоги? Скоріше за все, це пов'язано зі зменшенням показника кількості зайнятих в галузі, який використовується для розрахунків продуктивності праці. За період 2000-2009 рр. кількість зайнятих на сільськогосподарських підприємствах скоротилось у 2,7 рази.

Також потрібно зауважити, що продуктивність праці, яка подається Державним комітетом статистики, враховує зайнятих тільки у сільськогосподарських підприємствах. А значна частина сільськогосподарської продукції, зокрема, продукції тваринництва, виробляється у господарствах населення. На них припадає дві третини зайнятих в галузі, тому аналіз продуктивності праці повинен охоплювати і господарства населення.

За регіонами темпи зростання продуктивності сільськогосподарської праці у порівнянні з 2000 р. коливаються від 157,3 (Закарпатська область) до 958,2% (Черкаська область). Високі темпи зростання продуктивності сільськогосподарської праці спостерігаються у Дніпропетровській (697,5%) і Київській (678,6%) областях. Перевищують середньоукраїнський показник Івано-Франківська (606,6%), Львівська (589,6), Тернопільська (561,0), Полтавська (515,8), Вінницька (513,1), Харківська (512,6) області.

Крім Закарпатської області, відносно низькі темпи зростання продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах спостерігались у Житомирській (322,5), Волинській (365,1), Одеській (357,2), Чернігівській (373,7), Рівненській (390,4) областях.

Співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і заробітної плати є однією з основних макроекономічних пропорцій.

В Україні за період дослідження темпи зростання заробітної плати склали 828,7%. Значна частина регіонів країни: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області мають темпи зростання середньомісячної заробітної плати вищі за середньоукраїнський показник (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка середньомісячної заробітної плати в регіонах за 2000-2009 рр. (індекс середньомісячної заробітної плати у % до 2000 р.)

Найкращий показник досягнений у 2009 р. у Тернопільській області. Це 1045,9% до 2000 р. Найгірший показник темпу зростання середньомісячної заробітної плати отримано у Запорізькій області – 637,7%.

Отже, з огляду на проведені розрахунки індексів продуктивності праці та середньомісячної заробітної плати можна зробити висновок, що в Україні останніми роками темпи зростання середньомісячної заробітної плати суттєво випереджають темпи зростання продуктивності праці. Така негативна тенденція склалась не сьогодні, а була зумовлена усіма тими подіями, які відбулись на початку 90-х років. Серед них хронічна стагнація економіки, що поступово призвело до зниження обсягів національного виробництва, зростання інфляції, безробіття, накопичення грошової маси та зниження її купівельної спроможності. У таких умовах соціальний захист населення з боку держави потребував збільшення його доходів без урахування продуктивності праці. Окремі політичні рішення з підвищення соціальних стандартів не вплинули на зростання продуктивності праці, але сприяли більшій тінізації заробітної плати. Тільки реальне співвідношення розміру заробітної плати та продуктивності праці сприятиме розвитку економіки.

Порівняння України з розвиненими країнами доводить, що відставання нашої країни за рівнем оплати праці є більшим, ніж за рівнем продуктивності. За оцінками Г.Т. Кулікова, продуктивність праці в Україні становить лише 30% продуктивності праці в країнах Євросоюзу. При цьому середня заробітна плата в Україні в порівнянні з країнами ЄС становить не 30–40%, а близько 4–17 % [3, с.4].

За даними Міжнародної організації праці, розвинені економіки та країни ЄС перевищували світовий показник продуктивності праці у 3,4 рази; Центральна та Східна Європа, а також країни СНД І в 1,1 раза; країни Близького Сходу І 1,6 раза. За іншими регіонами показник продуктивності праці нижчий за загальносвітовий, зокрема: Східна Азія І показник нижчий за світовий у 1,9 раза, Південна Азія І у 3,3 рази, Південно-Східна Азія та Океанія І у 2,3 рази, Північна Африка І у 1,3 раза, у регіоні Латинської Америки та країн Карибського басейну продуктивність праці дорівнює загальносвітовому показнику [4].

Висновки. Ситуація в країні повністю суперечить світовій практиці і теоретичним засадам економіки, тому що свідчить про формування механізмів оплати праці в Україні, які реально не залежать від результатів діяльності економіки. Керованість державою процесів управління продуктивністю праці втрачена, а ринкове саморегулювання виявилось неспроможним забезпечити самонастроювання оптимальних співвідношень та суттєвого зростання продуктивності та оплати праці.

Відомо, що тільки держава може регулювати ці важливі макроекономічні пропорції. І вирішувати цю проблему потрібно комплексно, в масштабах країни. Зрозуміло, що без підвищення заробітної плати не можна розраховувати на високу продуктивність праці та навпаки. Однак, як слушно відмічає М.В. Семикіна, підвищення продуктивності праці не може бути самоціллю, адже пріоритетом в цивілізованому світі на сьогодні є якісний людський розвиток [2]. Лише постійне підвищення оплати праці, гарантії соціального захисту населення, розвиток освіти та науки на основі використання сучасних передових технологій, забезпечення охорони здоров'я населення, безпека праці, постійне підвищення кваліфікації працівників зможе забезпечити зростання продуктивності праці, що призведе до розвитку регіонів і держави в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баркова О.М. Производительность. Инновации. Создание промышленных округов на Востоке России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dvcongress.ru/Doklad/Barkova.PDF>.
2. Семикіна М.В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. Вип. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Npkntu_e/2010_17/stat_17/70.pdf.
3. Куликов Г.Т. Шляхи регулювання оплати праці в Україні / Г.Т. Куликов // Праця і зарплата. № 29. – 6 серпня 2008 р. – С. 4-6.
4. Global employment trends : May 2009 update / International Labour Office. – Geneva : ILO, 2009. І С.15.

Оценка производительности регионов

В.Е. Лучик

Проанализирована динамика общественной производительности труда в Украине в разрезе регионов и проведено сопоставление таких тенденций с динамикой среднемесячной заработной платы.

Ключевые слова: государственная региональная политика, производительность регионов, конкурентоспособность, оплата труда.

Estimation of the productivity of regions

V. Luchik

The dynamics of the public labour productivity is analysed in Ukraine in the cut of regions and comparison of such tendencies is conducted with the dynamics of average monthly ettlings

Keywords: public regional policy, productivity of regions, competitiveness, payment of labour.

УДК 336.226(477)(091):63

ТУЛУШ Л.Д., канд. екон. наук

ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України

МАЛІНІНА Н.М., асистент

Вінницький національний технічний університет

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ: ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Розглянуто питання становлення системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, узагальнено закономірності розвитку податкових відносин в галузі сільського господарства, визначено наявні тенденції в оподаткуванні доходів суб'єктів агропромислового виробництва.

Ключові слова: податкова система, пряме оподаткування, податковий механізм, спрощені режими оподаткування, сільськогосподарські товаровиробники.

Постановка проблеми. Однією із ключових передумов ефективного розвитку АПК є формування сприятливого економічного середовища їх функціонування, в тому числі й застосуванням оптимальної системи прямого оподаткування.

Діяльність у сільському господарстві, в силу притаманних йому специфічних характеристик, суттєво відрізняється від ведення бізнесу в інших галузях народного господарства, що визначає об'єктивність існування певних особливостей функціонування податкових механізмів в аграрному секторі.

Завданням формування ефективної податкової політики будь-якої країни є забезпечення компромісу інтересів держави і платників податків, що досягається за рахунок оптимального поєднання реалізації фіскальної і регулюючої функцій податків.

Виходячи з цього, доцільним є узагальнення закономірностей розвитку системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в Україні і на цій основі розробка засад функціонування податкових механізмів, які б, окрім відповідності загальноновизначеним принципам оподаткування, відзначалися і врахуванням сучасних тенденцій розвитку економічних процесів в галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду ретроспективних та сучасних аспектів функціонування системи прямого оподаткування присвячені роботи С. Балка, М. Богачевського, А. Вайнштейна, О. Горбенка, В. Горецького, М. Дем'яненка, М. Залеського, Ю.Б. Іванова, Т. Коцацької, С. Кульчицького, О. Кушніра, С. Ляха, Г. Мар'яхіна, С. Міняйло, Б. Оксентюк, В. Синчака, Ф. Фотієва та ін. Проте, не всі питання трансформації системи прямого оподаткування товаровиробників, що функціонують в аграрному секторі економіки, відповідно до змін у господарському механізмі, належним чином досліджені та детально обґрунтовані. Необхідність проведення подальших досліджень у зазначеному напрямку обумовлена сучасними тенденціями вдосконалення податкової системи, визначенням засад і механізмів побудови системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників.

Метою дослідження є узагальнення закономірностей розвитку системи прямого оподаткування щодо сільського господарства, оцінка механізмів функціонування спрощених режимів (ЄСП та ФСП) та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо подальшого розвитку механізмів прямого оподаткування в умовах посилення процесів концентрації капіталу в галузі.

Результати досліджень та їх обговорення. Система прямого оподаткування в аграрному секторі відображає особливості економічних процесів та державної політики. З моменту зародження і донині вона пройшла тривалий шлях розвитку. При цьому змінювались засади формування податкової системи, розширювався склад податків, запроваджувались відповідні економічній ситуації принципи оподаткування, удосконалювались методологічні підходи до формування окремих елементів податкового механізму.

Перші згадування про існування прямих податків щодо сільського господарства історики пов'язують з ім'ям Володимира Великого, який започаткував податкову повинність у вигляді сплати десятини. Десятина являла собою специфічний різновид особистого оподаткування, оскільки розмір податку визначався величиною отриманого доходу, а ставка становила 10% його розміру.

Наступний етап розвитку системи прямого оподаткування характеризувався зміною підходу до справляння податків – із прибуткового на реальний. У XI-XVII ст. селяни сплачували данину, різновидами якої було подимне (розмір даного податку визначався кількістю печей і труб у кожному господарстві), що сплачувалось з кожного селянського двору в натуральній або грошовій формі, і поплужне (прототип земельного податку, об'єктом оподаткування якого був плуг). Вони ґрунтувались на оподаткуванні засобів виробництва (фактично, капіталу) і справлялись двома способами – повозом і полюддям [8, с.18-20]. При цьому розміри податків встановлювались безсистемно, адже чітких критеріїв їх визначення не існувало.

Таким чином, пряме оподаткування того часу базувалось на реальних засадах, встановлювалось у фіксованих сумах і не залежало від наявності та розміру доходів.

Докорінна зміна системи оподаткування відбулась наприкінці XVII ст. – було відмінено пошошне (1678 р.) і запроваджене подвірне оподаткування, яке базувалось на розрахунку доходів від праці та земельної ренти. Подвірний податок мав ознаки як прибуткового, так і земельного оподаткування.

Податковою реформою Петра I подвірний податок був замінений на подушний, що значно розширило базу оподаткування і сприяло збільшенню суми податкових надходжень в державну казну.

Відміна кріпосницького ладу і формування власності на землю стали першопричиною становлення земельного податку, який був вперше запроваджений у 1875 році. Податок вилучався за розкладним принципом, оподатковувались всі землі, окрім державних. Поряд з земельним, селяни сплачували подушну подать, земські збори і натуральні повинності.

Надалі система прямого оподаткування стосовно аграрного сектору зазнала значних змін у 1887 році, у зв'язку із заміною подушної податі на оброчну та державний земельний податок (поземельну подать). Податкове навантаження на селян у цей історичний період було надмірним і складало близько 70 % їх доходів [9, с. 89].

Таким чином, розвиток системи прямого оподаткування селян за досліджений період характеризується постійною зміною засад формування податкових механізмів з особистих (оподаткування доходів) на реальні (оподаткування угідь, засобів виробництва, капіталу); розширенням бази оподаткування; збільшенням кількості податків та поглибленням диференціації податкового навантаження.

Наступний період розвитку системи оподаткування селян (радянські часи) пов'язаний зі зміною форми державного устрою (табл. 1).

У процесі еволюції податкової системи, на зміну натуральному податку прийшла продрозверстка, що призвело до зміни засад оподаткування. На відміну від натурального податку, в рахунок якого вилучались надлишки продукції, в рамках продрозверстки у селян вилучалась і частина необхідних для виживання продуктів, що погіршувало і без того критичний стан галузі [26, с.42].

Розуміння необхідності розвитку сільського господарства, а також його важливості для економіки країни, сприяло прийняттю рішення про перехід держави до НЕПу. Основний зміст НЕПу на селі – це централізація диференціальної земельної ренти через механізм оподаткування, внаслідок чого був прийнятий Декрет ВЦВК від 21.03.1921р. «Про заміну продрозверстки натуральним податком» [18]. Побудова механізму запроваджененого податку визначалась на засадах прибуткового оподаткування за прогресивною шкалою. Позитивними моментами введення проподатку було зменшення суми податку майже впововину, порівняно з продрозверсткою, індивідуальний підхід до окремого селянського господарства, врахування площі та врожайності орної землі (11 розрядів), а також кількості членів домогосподарства (7 груп за кількістю ріллі на 1 члена домогосподарства) [6, с. 142].

З метою спрощення діючої системи оподаткування, зменшення податкового навантаження на малозаможних селян і забезпечення рівномірності в оподаткуванні 10.03.1923 року був запроваджений єдиний сільськогосподарський податок. ЄСП – комплексний податок, що замінив єдиний натуральний, подвірньо-грошовий та трудгужовий податки, а також всі місцеві податки. Для ви-

значення розміру ставки враховувались площа угідь (9 груп), урожайність (11 розрядів), кількість худоби (4 групи), склад сім'ї та наявність нерухомого майна [28, с. 18].

Таблиця 1 – Етапи розвитку системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників за радянських часів

Етап розвитку	Інструментарій	Характеристика механізму
Епоха військового комунізму (1919–21 рр.)	Натуральний податок Продрозверстка	На засадах прибуткового оподаткування, прогресивна система, окладний характер. На засадах реального оподаткування, розкладний характер
Перехід до НЕПу (1921–23 рр.)	Єдиний натуральний податок + подвірно-грошовий та трудгужовий податки	На засадах прибуткового оподаткування, прогресивна система
НЕП (1923–26 рр.)	Єдиний сільськогосподарський податок (ЄСП)	На засадах земельного оподаткування, прогресивна система, диференціація податкових ставок, введення твердих ставок
Згорання НЕПу (1926–27 рр.)	Видозмінений ЄСП	На засадах оподаткування доходів, прогресивна система
Початок колективізації (1927–32 рр.)	Видозмінений ЄСП + одноразовий збір, самооподаткування	На засадах оподаткування доходів, прогресивна система, пізніше пропорційна
Утвердження радгоспно-колгоспної системи (1932–40 рр.)	Видозмінений ЄСП Прибутковий податок з колгоспів, одноразовий збір, самооподаткування	На засадах прибуткового оподаткування, пропорційна система
Воєнні роки (1941–45 рр.) Післявоєнна відбудова (1946–53 рр.) Період десталінізації (1956–64 рр.)	Прибутковий податок з колгоспів, сільгосподаток	На засадах прибуткового оподаткування, пропорційна система
Криза Радянської системи (1964–84 рр.)	Прибутковий податок з колгоспів, прибутковий податок з ФОП колгоспників	На засадах прибуткового оподаткування, пропорційна система
Період «перебудови» (1985–91 рр.)	Податок на прибуток, податок з обороту, податок на експорт та імпорт, податок на ФОП колгоспників	На засадах прибуткового оподаткування, пропорційна система

Складено авторами на основі [1], [3],[5],[6],[7],[8],[10],[11],[26],[28].

Такий склад ЄСП більше був наближений до прибуткового оподаткування (причому спостерігається прогресивність від 2,9-24,2% до валової продукції) [10, с. 105-106], ніж сучасний ФСП, об'єктом оподаткування якого є площа угідь, хоча в цілому справлявся на засадах земельного.

Протягом функціонування, механізм справляння ЄСП зазнав суттєвих змін: так з 1926-32 рр. він справлявся на засадах оподаткування доходів, причому спочатку за пропорційною, а пізніше за прогресивною системою. Також прослідковується поступове розширення бази оподаткування – якщо на початку запровадження оподатковувались доходи тільки від с.-г. діяльності, то надалі вони доповнюються доходами з додаткових джерел, а також доходами від інших видів діяльності, які не стосуються сільського господарства.

Ще одним аспектом, на який варто звернути увагу, є зміна методики розрахунку ЄСП: у 1923 р. розрахунок податку здійснювався в пудах жита чи пшениці (з врахуванням кількості ріллі і сіножатей, їдців, кількості голів тварин, урожайності); у 1924 р. одиницею оподаткування виступає десятина ріллі, а сіножаті і тварини перераховувались в означені одиниці оподаткування за встановленими коефіцієнтами; у 1925 р. відбувається диференціація податкових ставок по регіонах і встановлюються тверді ставки податку; у 1926 році під час визначення бази оподаткування враховується кількість членів домогосподарства, а у 1927 році – тільки дохід господарства.

Зміна механізму оподаткування сприяла збільшенню сум надходжень по ЄСП, що відповідно збільшувало податкове навантаження на платників податків.

Важливою зміною у механізмі справляння ЄСП у 1930 році є запровадження диференціації суб'єктного складу платників податку з метою оподаткування. Так, для колгоспів передбачено значну кількість пільг, що дозволило знизити фактичний розмір оподаткування з 3 до 1,5% [3, с. 258]. Таким чином, колгоспи перейшли до оподаткування за пропорційною системою на основі норм дохід-

ності, а для одноосібників і куркульських господарств продовжував діяти індивідуальний порядок, що передбачав податкові «відсоткові надбавки», які коливались в межах 5-10% і призначались за прогресивним принципом – чим вище дохідність, тим більший відсоток надбавки [5, с 95].

Основним напрямом податкової політики середини 30-х років ХХ ст. був перехід до прогресивно-прибуткового оподаткування, що було реалізовано прийняттям Постанови ЦВК і РНК «Про заміну сільськогосподарського грошового податку з колгоспів прибутковим грошовим податком» [17]. Податок сплачувався в рахунок всіх прямих податків і податкових платежів; ставка встановлювалась у межах 3-4% залежно від організаційно-правової форми [29, с. 282].

Прибуткове оподаткування колгоспів, у зв'язку зі зміною об'єкта оподаткування, поступово наблизилося до оподаткування доданої вартості і внаслідок відмови від оподаткування землі, що на той час відповідало принципам безоплатності в користуванні державною власністю, залишалось єдиним каналом вилучення доходів товаровиробників галузі. З цього часу земельне оподаткування продовжило своє існування тільки у вигляді сільськогосподарського податку для дрібних форм, а для колгоспів, які були основним суб'єктом господарювання, вилучення ренти здійснювалось у вигляді оподаткування валового доходу.

Підсумовуючи розгляд системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників за радянських часів, зазначимо, що на початку становлення основний вектор її розвитку був спрямований на стимулювання переходу від приватної до колективної власності. Відповідно і механізми оподаткування одноосібників і колективних господарств суттєво відрізнялись ставками, пільгами, кількістю податків, принципами їх побудови.

Розпочавши свій розвиток з оподаткування на прибуткових засадах, система прямого оподаткування зазнавала змін, трансформуючись спочатку в ЄСП, побудований на засадах земельного оподаткування, а пізніше – у прибутковий податок з колгоспів, побудований на засадах оподаткування доходів.

Позитивним досвідом, який можливо використовувати після відміни ФСП, є врахування фінансового результату у разі прибуткового оподаткування і встановлення неоподаткованої межі вилучення доходів сільськогосподарських товаровиробників на рівні 15–25 %. Означені заходи сприяли залишенню у товаровиробників галузі коштів, необхідних для розширеного відтворення, що і на сьогодні є актуальною проблемою сучасного стану підприємств галузі.

З набуттям Україною незалежності розпочинається новий етап розвитку системи прямого оподаткування аграрного сектору. Прийнято вважати, що до прийняття ПК розвиток системи оподаткування с.-г. товаровиробників здійснювався в три етапи. Проте, серед науковців не існує єдиної позиції щодо виділення етапів як у часових інтервалах, так і обґрунтуванні віднесення окремих змін у механізмах формування системи прямого оподаткування до кожного з етапів, що потребує проведення подальших наукових досліджень.

На основі аналізу змін, що відбувались у податковому законодавстві, та врахування особливих механізмів вилучення доходів в галузі АПК, пропонуємо узагальнити етапи розвитку системи прямого оподаткування товаровиробників галузі сільського господарства за часи незалежності (рис.1).

Перший етап розвитку системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників характеризується відмовою з боку держави від оподаткування прибутку. Це проявлялось, в першу чергу, у звільненні від оподаткування доходів, одержаних від реалізації сільськогосподарської продукції [20], від основної діяльності і пільговий порядок оподаткування доходів від інших видів діяльності [22], відмові від оподаткування прибутку с.-г. підприємств будь-якої форми власності [24], звільненні від сплати авансових внесків податку на прибуток від неосновної діяльності [21], сплати земельного податку за рахунок прибутку.

Таким чином, означений період характеризується наявністю фактично єдиного прямого податку – плати за землю, платниками якого с.-г. товаровиробники стали з другої половини 1992 р. [23]. При цьому, механізм побудови означеного податку не дозволяв врахувати відмінності у диференціальній ренті на території окремої області, а використання усереднених показників сприяло нерівномірному розподіленню податкового навантаження.

Другий етап характеризується першими кроками щодо врахування специфіки обігу виробничих фондів у сільському господарстві за оподаткування та встановлення бази оподаткування земельного податку на основі капіталізації рентного доходу. Враховуючи специфіку формування обігових коштів с.-г. підприємств і фінансових результатів їх діяльності, законодавець звільнив

с.-г. підприємства від сплати авансових внесків податку на прибуток від реалізації несільськогосподарської продукції [21]. Поряд з цим, в означеному законі не враховувались особливості с.-г. виробництва за оподаткування прибутку від основної діяльності, внаслідок встановлення термінів сплати податку щомісяця та ліквідації низки пільг.

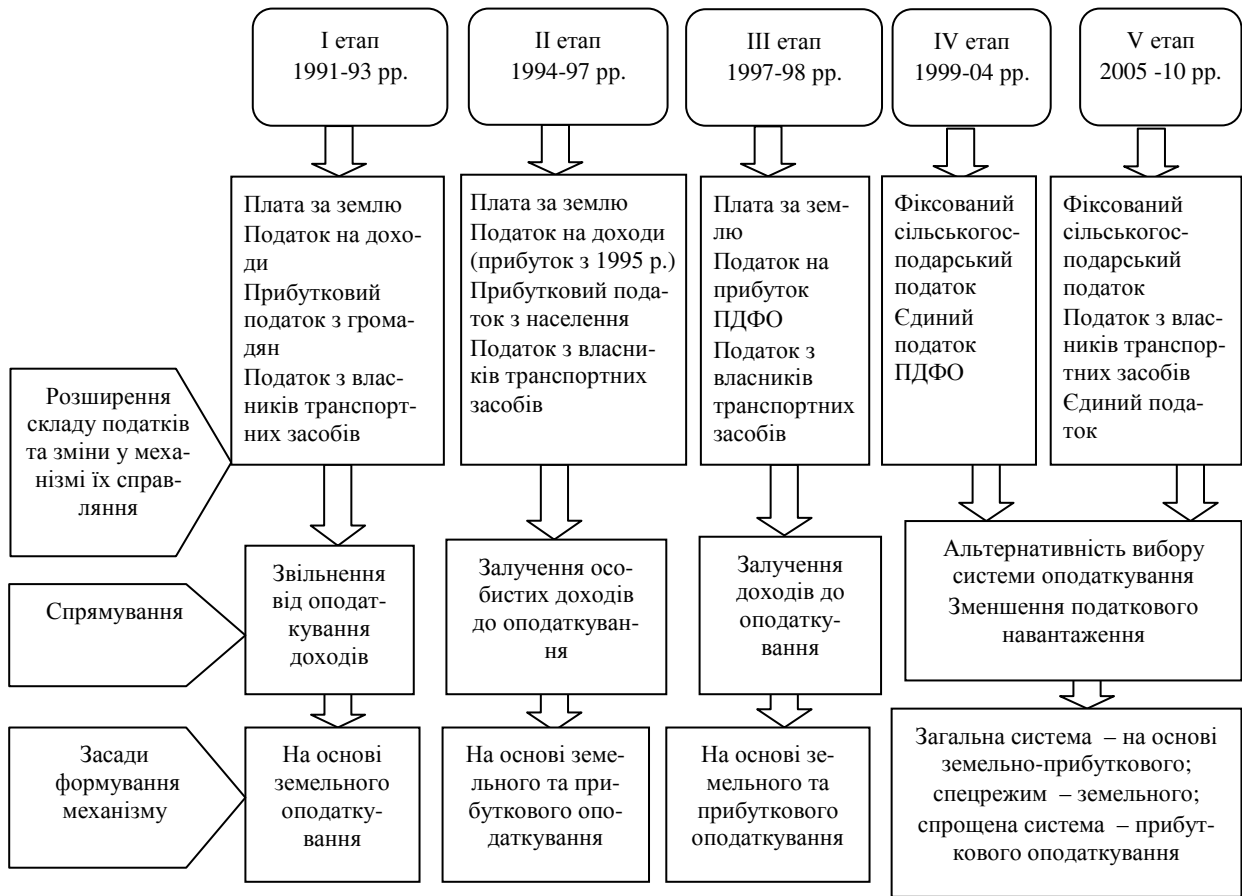

Рис. 1. – Етапи розвитку системи прямого оподаткування сільгосптоваровиробників за період незалежності України

Також в цей період відбувається зміна бази нарахування земельного податку – він визначається на основі нормативної грошової оцінки угідь, розрахунок якої ґрунтується на урожайності зернових, цінах реалізації, виробничих витратах, нормативах рентабельності із врахуванням терміну капіталізації рентного доходу [19]. На момент прийняття її використання відображало реальну вартість землі, що сприяло коректному розрахунку бази оподаткування плати за землю. Поряд з цим, у подальшій редакції Закону України “Про плату за землю” передбачалось коректування грошової оцінки відповідно до коефіцієнта індексації, який розраховувався з врахуванням рівня інфляції [16]. Означені заходи сприяли зростанню надходжень від плати за землю в 2 рази, порівняно з попереднім періодом [27, с.367].

Таким чином, формування механізму прямого оподаткування змінює свою спрямованість з виключно земельних засад на земельно-прибуткові, внаслідок залучення до оподаткування прибутку від основної і неосновної діяльності.

Третій етап характеризується трансформуванням підходів до оподаткування прибутку с.-г. товаровиробників, внаслідок чого встановлюється особливий порядок його сплати [15]. У поточній редакції закону було передбачено сплату податку за підсумками звітного податкового року, звільнення від сплати авансових внесків, індексацію валових доходів і витрат, виходячи з офіційних індексів інфляції, включення до складу валових доходів плати за землю, що не використовується у сільськогосподарському виробничому обороті та зменшення суми нарахованого податку на прибуток на суму податку на землю, що використовується в сільськогосподарському виробничому обороті.

Подвійна система прямого оподаткування доходів сільськогосподарських виробників, що передбачала одночасне функціонування земельного податку і податку на прибуток з особливим механізмом їх взаємодії, проіснувала лише рік (з 1998 до 1999 рр.). З 1996 р. виробництво сільськогосподарської продукції стало збитковим, що фактично нівелювало значимість наявного механізму оподаткування прибутку с.-г. підприємств і потребувало пошуку нових підходів до вилучення доходів товаровиробників галузі. Оподаткування прибутку в умовах кризи сприяло тільки підвищенню і без того надмірного податкового навантаження за одночасного зниження сплати, і лише ускладнювало відносини виробників з податковими органами [2, с.5].

На четвертому етапі результатом удосконалення системи прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств стало прийняття закону про ФСП [25]. Необхідність введення спрощеної системи оподаткування АПК була зумовлена збитковістю галузі, відсутністю обігових коштів, диспаритетом цін між промисловістю і сільським господарством, низькою інвестиційною привабливістю, що потребувало державної підтримки через механізми оподаткування.

На момент запровадження, ФСП представляв собою комплексний податок, який сплачувався в рахунок 12 податків та зборів, об'єктом оподаткування якого виступала площа угідь, а базою – їх грошова оцінка. Таким чином, на продовження історичних традицій знову відбувається перехід до реального оподаткування.

Не поглиблюючись у питання щодо визначення недоліків у механізмах побудови означеного податку, необхідно визнати, що його запровадження в період кризи дозволило отримати позитивні результати. Так, із введенням ФСП рентабельність галузі вийшла з мінусових значень (у 1998 році вона складала 29,5%), і у 2001 році становила 18,3%. При цьому частка прибуткових підприємств у загальній їх кількості зросла більше ніж у 6 разів [4]. Таким чином, означений етап виокремлюється у зв'язку зі зміною системи оподаткування доходів із прогресивної на пропорційну, засад механізму – із прибуткових на земельні, внаслідок чого вилучення доходів здійснюється за одноканальною системою і не враховує фінансовий результат діяльності.

Застосування Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» на практиці виявило ряд недоліків у механізмі його формування, що потребувало зміни законодавчої бази. Відповідно до згаданого закону були внесені поправки [12, 13], з чим і пов'язується виокремлення наступного – п'ятого етапу розвитку системи прямого оподаткування.

Внаслідок вилучення соціальних внесків зі складу ФСП, суми означеного податку зменшились у 3,3 рази, що відповідно відобразилось на сумі податкових надходжень до бюджету. Якщо у 2004 році частка ФСП у загальній сумі податкових надходжень товаровиробників галузі складала 17%, то поступово вона знизилась до 3%, що повністю нівелює його фіскальну значущість. З 2007 року податок із транспортних засобів також був вилучений зі складу ФСП [14], в результаті чого він остаточно перетворився з комплексного податку на спеціальний режим прямого оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств від використання сільськогосподарських угідь, і, фактично, ідеологія єдиного податку, яким на початку свого існування був ФСП, вже не відповідає його змісту, що потребує відповідних змін у механізмах формування спрощеної системи оподаткування.

Додатково зазначимо, що методологія побудови комплексного податку, коли його розмір повинен бути більше суми його складових, не дотримується, оскільки база оподаткування ФСП не є зіставною з базами податків, в рахунок яких він сплачується. Одним із варіантів вирішення означеної проблеми є вибір одного з податків зі складу комплексного, на засадах якого можливо побудувати систему вилучення доходів товаровиробників галузі. Зважаючи на складність визначення прибутку (особливо у дрібних форм) та політику держави щодо підтримки аграрного сектору, вважаємо, що таким податком доцільно прийняти земельний, однак механізми його побудови повинні суттєво змінитись.

Таким чином, розвиток системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників за часів незалежності характеризується пільговими умовами чи відмовою від оподаткування прибутку; побудовою системи вилучення доходів на засадах земельного оподаткування, за винятком окремих років; переходом від прогресивної до пропорційної системи вилучення доходів фізичних осіб; розширенням кількості прямих податків та змінами у механізмах їх побудови; виникненням альтернативних режимів оподаткування – загальної системи, спецрежиму, спрощеної системи.

Висновки. Розвиток системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників характеризується певною циклічністю у зміні засад формування механізмів оподаткування з прибуткових на реальні, підходів – із прогресивного на пропорційний, запровадженні диференціації суб'єктного складу з метою оподаткування, залученні земельних ресурсів до оподаткування.

За порівняння механізмів побудови комплексних податків визначено, що ЄСП, який функціонував за часів НЕПу, був більше наближений до прибуткового оподаткування, оскільки базою оподаткування був весь середній прибуток (обчислювався на основі дохідності за видами культур на визначених територіях), тоді як ФСП є лише різновидом земельного оподаткування, оскільки в основі розрахунку бази оподаткування лежить капіталізований рентний дохід. Таким чином, методологія ЄСП більше відповідає альтернативному режиму оподаткування, ніж сучасний ФСП, що потребує вдосконалення спрощеного режиму прямого оподаткування.

Визначено, що передумови запровадження комплексного податку ЄСП і сучасного ФСП схожі – критичний стан галузі, наявність великої кількості дрібних товаровиробників, відсутність матеріально-технічної бази і т.д. Також схожими є і передумови скасування означених податків – покращення фінансового стану с.-г. товаровиробників, їх ресурсного забезпечення, збільшення кількості прибуткових підприємств та поглиблення диференціації суб'єктного складу. У період НЕПу, після скасування для колгоспів ЄСП, вилучення доходу здійснювалось через механізми прибуткового оподаткування.

Історичні закономірності зміни механізмів формування системи прямого оподаткування свідчать про те, що сучасна система оподаткування знаходиться на етапі переходу від реального до прибуткового оподаткування. Додатковим підтвердженням можливості залучення сільськогосподарських підприємств до оподаткування податком на прибуток є покращення їх фінансового стану та збільшення рентабельності їх діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богачевский М. Налоговая система СССР: краткое учеб. пособ. / М. Богачевский. – М.: Госфиниздат, типогр. Профиздата, 1938. – 88 с.
2. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку. // Економіка АПК.– 2007.– №5.– С. 4-14.
3. Дьяченко В. П. История финансов СССР (1917–1950 гг.). – М.: Наука, 1978. – 493 с.
4. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Залесский М. Я. Налоговая политика Советского государства в деревне. – М.: Госфиниздат, 1940. – 120 с.
6. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929) – Харків, 1991. – 280 с.
7. Комарова І. В. Історичні аспекти оподаткування селянства в Україні // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 96–102.
8. Куцын Н. А. Современная теория и практика налогообложения / Н. А. Куцын, В. В. Калюжный, О. В. Мозенков и др. – Х.: Прапор, 2001. – 511 с.
9. Ленин В. И. Полн. собр. соч., 5-е изд., т. 17, с. 97 (т. 15, с. 89).
10. Марьяхин Г. Л. Налоговая система СРСР / Г. Л. Марьяхин. – М.: Госфиниздат, 1952. – 247 с.
11. Податкова система України: Підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П'ятаченко та ін.; За ред. В. М. Федосова. – К.: Либідь, 1994. – 464 с.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств: Закон України від 23.12.2004 р. № 2287-IV // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2287-15>.
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності в аграрному секторі економіки: Закон України від 19.06.2003 р. № 974-IV // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=974-15>
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо реєстрації транспортних засобів: Закон України від 06.12.2006 р. № 427-V // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=427-16>
15. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»: Закон України від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=283%2F97-%E2%F0>
16. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про плату за землю»: Закон України від 21.12.1999 р. № 1344-14 // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1344-14>
17. Про заміну сільськогосподарського грошового податку з колгоспів прибутковим грошовим податком: Постанова ЦВК і РНК від 20.07.1936 р. // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://www.libussr.ru/infdoc3.htm>
18. Про заміну продрозверстки натуральним податком: Декрет ВЦВК від 21.03. 1921р.// Електронний ресурс: [Режим доступу]: http://www.hrono.ru/dokum/prod_nal.html
19. Про методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213// Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=213-95-%EF>

20. Про оподаткування доходів підприємств і організацій: Закон України від 21.02.1992 р. № 2147–XII// Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2146-12>
21. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0>
22. Про пріоритетність соціального розвитку села та АПК в народному господарстві України: Закон УРСР від 17.10.1990 р. № 400–XII у редакції Закону від 15.05.1992 р. № 2346 –XII // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=400-12>
23. Про плату за землю: Закон України від 3.06.1992 р. № 2535–XII // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2535-12>
24. Про податок на прибуток підприємств і організацій: Декрет КМУ від 26.12.1992 р. №12-92 // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=12-92>
25. Про фіксований сільськогосподарський податок. Закон України від 17 грудня 1998 р. № 320–XIV// Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=320-14>
26. Ревергук В. Я. З історії здійснення продрозверстки в Українській РСР (1919-1921) // ІНГЕД України. – 1989. – Вип. 23. – С. 41-45.
27. Синчак В. П. Удосконалення земельного оподаткування в Україні / В. П. Синчак, О. С. Сохатюк // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4 (12). – С. 365-374.
28. Тремль Г. Обложение сельского хозяйства в 1923-24 гг. // Хозяйство Харьковщины. – Харьков, 1923. – № 4-5. – С. 17-20.
29. Финансы СССР за XXX лет. – М.: Государственное финансовое издательство СССР, 1947. – 342 с.

Налогообложение доходов сельскохозяйственных товаропроизводителей: закономерности развития и современные тенденции

Л.Д. Тулуш, Н.Н. Малинина

Рассмотрены вопросы становления системы прямого налогообложения сельскохозяйственных товаропроизводителей, обобщены закономерности развития налоговых отношений в отрасли сельского хозяйства, определены существующие тенденции в налогообложении доходов субъектов агропромышленного производства.

Ключевые слова: налоговая система, прямое налогообложение, налоговый механизм, упрощенные режимы налогообложения, сельскохозяйственные товаропроизводители.

Taxation of income of agricultural producers: patterns of development and modern tendencies

L.Tulush, N. Malinina

Questions of formation of system of the direct taxation of agricultural commodity producers are examined, the patterns of development of tax relations in agriculture are generalized, existing tendencies in the taxation of incomes of subjects of agroindustrial manufacture are defined.

Key words: tax system, direct taxation, the tax mechanism, simplified taxation regimes, agricultural producers.

УДК 336.71(477):336.77:631(11)

ВДОВЕНКО Л.О., канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У МЕХАНІЗМІ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто сучасний стан розвитку банківської системи та її роль в механізмі кредитного забезпечення аграрних підприємств в умовах радикальних змін в економіці та банківській системі в цілому, зумовлені розбудовою ринкової економіки та впливом світової фінансової кризи на діяльність банківських установ.

Ключові слова: банківська система, кредитне забезпечення, банківська криза, банківський сектор.

Постановка проблеми. Кожна країна прагне створити надійну і сильну банківську систему, щоб спираючись на неї, вирішувати економічні й соціальні проблеми, які стоять перед суспільством. Від ефективного функціонування банківської системи та безпосередньо комерційних банків як основної її ланки, залежить стабільність роботи підприємств, установ, організацій та стан економіки держави.

За останні роки в економіці та банківській системі України відбулися радикальні зміни, зумовлені переходом до розбудови ринкової економіки. В умовах трансформаційних перетворень в економіці держава обмежила свій вплив на кредитування комерційними банками аграрних підприємств.

Проблематикою формування та розвитку банківської системи України займається багато вчених: Герасимович А.М., Мороз А.М., Савлук М.І., Суторміна В.М., Федоров В.М. та інші вчені. Проблеми кредитного забезпечення аграрних підприємств висвітлені в працях Дем'яненко М.Я., Алексійчука В.М, Маліка М.Й., Саблука П.Т. та ін.

Мета дослідження – розкриття ролі банківської системи в механізмі забезпечення економічних суб'єктів, визначення особливостей формування ресурсного потенціалу в умовах нестійкої ситуації в країні.

Україна протягом останніх років зіткнулася з масштабною фінансовою кризою і кризою банківської системи зокрема. Досвід розвинутих країн свідчить, що банківські кризи відображають складний процес пристосування банківських систем до нових макроекономічних умов. Процеси лібералізації зовнішньоекономічних відносин, дерегулювання банківського сектору, глобалізація ринку фінансових послуг у розвинених країнах, які розвиваються, проходили не без виникнення проблемних ситуацій, підвищуючи макроекономічну нестабільність та незбалансованість національних економік, що негативно позначалося на банківських балансах. До підвищення нестабільності банківської діяльності призводять також традиційні чинники: економічний спад та негаразди у реальному секторі економіки, спад виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників банків [1].

Встановлено, що на рівень і глибину банківських криз впливає стан самої банківської системи напередодні економічної кризи, а саме: рівень ліквідності банківської системи, забезпеченість зобов'язань власним капіталом, якість кредитного портфеля.

Результати досліджень та їх обговорення. Станом на 01.07.2011 р. в Україні налічується 178 діючих банків, з яких з іноземним капіталом – 56, у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом – 21 (табл.1).

Сума активів банків станом на 01.07.2011 р. становила 1019819 млн грн, або збільшилась в 4,8 рази в порівнянні з початком 2006 р., сума наданих кредитів за такий же період зросла в 5,1 рази, а зобов'язань – в 4,6 рази відповідно. Аналіз показників за 2009-2011 рр. свідчить про незначне збільшення суми активів банків (в 1,01 рази), а обсяги наданих кредитів на початок 2011 року зменшилась в порівнянні з початком 2009 року на 37214,0 млн грн; сума зобов'язань банків зменшилась відповідно на 2460 млн грн.

Частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання в загальній сумі кредитів, збільшилась з 56,9% в 2008 р. до 67,3% (станом на 01.01.2011 р.).

Необхідною умовою інтенсивного розвитку економіки є можливість залучення довгострокових кредитів. Позитивна динаміка збільшення обсягів довгострокових кредитів (в 5,9 рази) спостерігалась впродовж 2006-2008 рр. (з 86227 до 507715 млн грн). Проте протягом останніх трьох років спостерігається тенденція зменшення обсягів наданих довгострокових кредитів комерційними банками (в 1,2 рази).

Таблиця 1 – Динаміка основних показників діяльності банківської системи*

Показники	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.07. 2011 р.
Кількість діючих банків	165	170	175	184	182	176	178
З них з іноземним капіталом	23	35	47	53	51	55	56
Загальні активи, млн грн	213878	340179	599396	926086	880302	942088	1019819
Кредити надані	156268	269294	485368	792244	747348	755030	792047
– в т. ч.: кредити, надані суб'єктам господарювання	109020	167661	276184	472584	474991	508288	548367
– кредити, надані фізичним особам	33156	77755	153633	268857	222538	186540	182595
Довгострокові кредити	86227	157224	291963	507715	441778	420061	433613
Із них довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	58528	90576	156355	266204	244412	262199	287575
Прострочена заборгованість за кредитами	3379	4456	6357	18015	69935	84851	86354
Власний капітал	25451	42566	69578	119263	115175	137725	147816
Зобов'язання банків	188427	297613	529818	806823	765127	804363	872003
Результат діяльності, млн грн	2170	4144	6620	7304	-38450	-13027	-1062
Рентабельність активів, %	1,31	1,61	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,22
Рентабельність капіталу, %	10,39	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-1,52

*Джерело: [2]

Про негативний вплив світової фінансової кризи свідчать також результати діяльності банків України: якщо станом на 01.01.2009 р. спостерігається збільшення прибутку банківських установ

в 3,4 рази в порівнянні з аналогічним періодом 2006 р. (з 2170 до 7304 млн грн відповідно), то станом на 01.01.2010 р. банки отримали збитки в сумі 38450 млн грн і впродовж 2011 р. їх діяльність залишається збитковою, хоча сума збитку скоротилася і становила (станом на 01.07.2011 р.) 1062 млн грн (рис. 1).

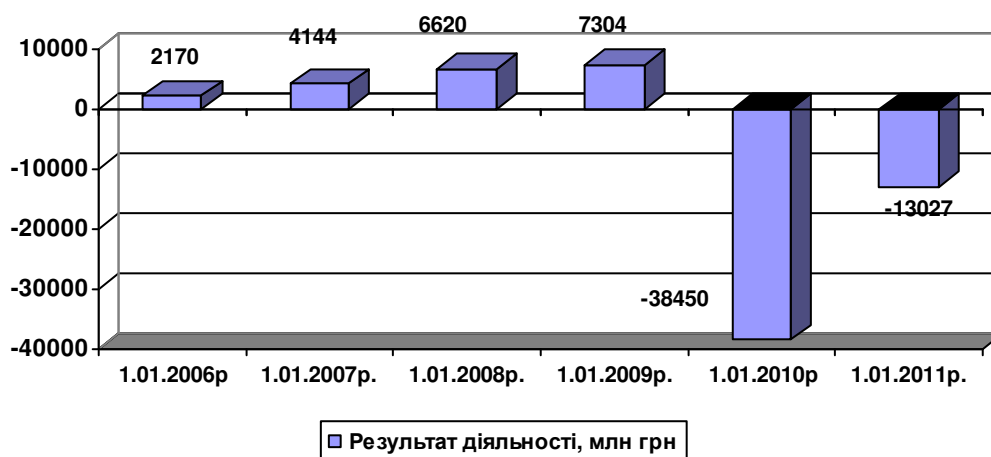

Рис. 1. Результати діяльності банків України за 2006-2010 рр.

Відповідно за аналогічний період (2009-2011 рр..) спостерігається збитковість активів і збитковість капіталу банківських установ, що становили (станом на 01.01.2011 р.) 1,45 та 10,19% відповідно [2].

Все це призвело до погіршення платоспроможності банків і відображає нездатність банківської системи здійснювати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів між економічними суб'єктами. Зниження ефективності розподілу ресурсів найвиразніше виявляється у збільшенні частки прострочених кредитів в загальному обсязі наданих кредитів – з 2,2% на початку 2006 р. до 11,2% на початок 2011 р.

Одним з основних завдань для банків України є забезпечення фінансової стійкості та якісного розвитку за рахунок підвищення рентабельності діяльності. Підвищення рентабельності є неодмінною передумовою їх конкурентоспроможності, стабільного функціонування та розвитку, тому для українських банків зазначена проблема особливо актуальна, враховуючи погіршення показників їх діяльності за останні три роки.

Банківський капітал є важливим складником фінансового капіталу, від нього великою мірою залежить подальший поступ економіки України, її інтеграція у світову спільноту. Рівень капіталу банківської системи є основним показником здатності здійснювати внесок в зростання ефективності реального сектору економіки держави.

Останніми роками склалася практика, коли саме банки з іноземним капіталом нарощували свій капітал. Причиною приходу іноземних банків на національний ринок є, на думку більшості науковців, зниження рентабельності вітчизняних банківських установ та стимул підвищувати ефективність функціонування завдяки конкурентоспроможності на перспективу.

Однак на сьогодні важко передбачити вплив іноземного капіталу на розвиток банківського сектору економіки України та надання ним банківських послуг.

Так, Геєць В.М. відмічає, що крім чинників, які свідчать про корисність розширення допуску іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи, його прихід несе серйозні загрози не лише для розвитку ринку банківських послуг, а й для вітчизняної економіки в цілому. Йдеться про ризики «залежного розвитку», загрозу обвальної глобалізації, втрати економічного суверенітету тощо [3].

В Україні сформувалася група банків, які можна вважати еталоном надійності. До них ми відносимо банки зі стовідсотковим іноземним капіталом, які мають розгалужену філіальну мережу і високий рівень зовнішньої підтримки. Як правило, ці банки займають досить вузькі ніші на ринку банківських послуг у корпоративному секторі, і навіть в умовах банківської кризи їм вдалося закінчити рік з рентабельністю власного капіталу на рівні 30-40% і досить високою якістю акти-

вів. На відміну від українських банків, банки з іноземним капіталом, які діють в Україні, досить впевнено себе почували в період світової фінансової кризи. Більшість з них обрали консервативну стратегію, яка допомогла їм підготуватися до фінансової кризи – накопичити запас пружності для розрахунків за зовнішніми боргами та вчасно повернути депозити своїм вкладникам.

Особливою перевагою банків з іноземним капіталом, на відміну від українських, під час кризи було те, що капітал банку був збільшений материнською структурою у декілька разів. Таким чином, підтримка з боку акціонерів багатьом банкам з іноземним капіталом допомогла не тільки збільшити статутний капітал, а й пролонгувати кредитні лінії, надані іншими банками [1].

Світова фінансова криза в Україні набула найважчих форм прояву і негативно вплинула на кредитні відносини в аграрному секторі економіки, а різке падіння цін на сільськогосподарську продукцію призвело до значного погіршення фінансового стану аграрних підприємств. Протягом останніх років кредитування банками підприємств агропромислового комплексу було зведено до мінімуму, або здійснювалось за залишковим принципом.

На фоні зростання обсягів залучених кредитів в економіку (з 183,6 млрд грн в 2007 р. до 522 млрд грн. в 2011 р., або зросли в 2,8 рази) та зростання обсягів наданих кредитів підприємствам АПК (з 26,8 млрд грн в 2007 р. до 60,5 млрд грн в 2011 р., або зросли в 2,3 рази) частка наданих кредитів підприємствам АПК в загальній сумі кредитів, наданих в економіку, зменшується і становить в 2011 р. 11,6% до загальної суми кредитів, тоді як в 2007 р. ця частка становила 14,6% [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аграрне виробництво знаходиться під впливом природних умов, характеризується нестійкістю і високим ступенем ризику, тому банки не зацікавлені у співпраці з аграрними підприємствами. Високими залишаються процентні ставки за кредит для аграрних підприємств, а на суттєве їх зменшення в майбутньому сподіватися не варто, оскільки у ціну за кредит банк закладає відсоток за ризиковість операцій.

Проблематичним для аграрних підприємств є те, що компенсаційні виплати за кредит підприємства отримують із запізненням, процедура надання компенсації відбувається на конкурсній основі для підприємств АПК і містить бюрократичну тяганину, крім того, щорічно потрібно поновлювати цю процедуру – це, в свою чергу, призводить до утримання від участі в програмі більшості аграрних підприємств.

Збільшення кількості банків з іноземним капіталом та стабільність їх діяльності в період фінансової кризи та в посткризовий період не впливають на кредитування аграрних підприємств, оскільки ці банки, в основному, не співпрацюють з аграрним сектором.

Банки зі 100-відсотковою державною часткою власності – Ощадбанк та Український експортно-імпорتنний банк України («Укрексімбанк») не спеціалізуються на обслуговуванні сільськогосподарських товаровиробників.

Відповідно до ст.6 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [5], банки в Україні створюють у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку, проте жодного банку у формі кооперативного в Україні не функціонує.

На думку Маслака Н., без державної підтримки створення кооперативних банків не обійтися і причиною цього є не слабкість організаційно-правової форми кооперативного банку, а специфіка його неприбуткової природи, нинішня фінансова неспроможність сільськогосподарських товаровиробників створити статутний капітал банку. Для відродження кооперативних банків в Україні пропонувалося два варіанти: перший – перетворення кредитних спілок на банки, другий – створення кооперативного банку з подальшим викупом членами кооперативу паїв держави протягом визначеного тривалого терміну або навіть на безповоротних засадах, як це було в багатьох країнах з перехідною економікою. Відповідно до статті 8 «Кооперативні банки» Закону України «Про банки і банківську діяльність», участь держави у формуванні системи місцевих і національного кооперативних банків, за підрахунками експертів, обійшлася б у 200-300 млн грн, які можна виділити за рахунок зменшення компенсаційних виплат частки відсоткової ставки за кредитами комерційних банків, що дало б змогу створити менш уразливу для сільського господарства систему банківського кредитування [4].

Отже, сучасний стан розбудови ринкової економіки України потребує перетворення банківського сектору на ефективну систему акумулювання грошових ресурсів і подальше їх спрямування у найбільш перспективні сектори економіки, яким є сільське господарство – стратегічно важлива галузь економіки країни, основним фактором економічного зростання якої є кредитне забезпечення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Правик Ю. Банківська система України в період фінансової кризи: впровадження антикризових заходів / Юлія Правик // Банківська справа.– 2011.– №1.– С.76-88.
2. Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2011 року // Вісник НБУ.– 2011.– №8(186).– С.57.
3. Геєць В.М. Іноземний капітал у банківській системі України / В.М.Геєць // Дзеркало тижня.– 2006.– №26 (605).
4. Маслак Н. Чи зацікавлені банки кредитувати АПК / Н.Маслак // Пропозиція.– 2010.– №10.– С.30-36.
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (зі змінами та доповненнями): Закон України від 07.12.2000 р. №2121 – III.
6. Офіційний сайт Мінагрополітики. Електронний ресурс: Режим доступу: www.minagro.kiev.ua.

Роль банковской системы Украины в механизме кредитного обеспечения аграрных предприятий

Л.О. Вдовенко

В статье рассмотрено современное состояние развития банковской системы и ее роль в механизме кредитного обеспечения аграрных предприятий в условиях радикальных изменений в экономике и банковской системе в целом, предопределенные перестройкой рыночной экономики и влиянием мирового финансового кризиса на деятельность банковских учреждений.

Ключевые слова: банковская система, кредитное обеспечение, банковский кризис, банковский сектор.

Ukraine Bank system role in the mechanism of agrarian enterprises providing

L. Vdovenko

In the article is considered modern development of the banking system status and its role in the mechanism of the credit providing of agrarian enterprises in the conditions of radical changes in an economy and banking system on the whole, predefined re-erecting of market economy and influence of world financial crisis on activity of bank institutions

Keywords: banking system, credit providing, bank crisis, bank sector.

УДК 332. 365 (477. 83)

ДРЕБОТ О.І., канд. екон. наук

Інститут агроекології і економіки природокористування НААН України

drebot_oksana@ukr.net

НАПРЯМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Проаналізовано сучасний стан вкладення інвестицій в земельно-ресурсну сферу. Визначено напрями, шляхи та методи залучення інвестицій, а також ефективність їх вкладень. Розроблено пропозиції щодо покращення інвестиційного клімату в землекористуванні.

Ключові слова: інвестиційні ресурси, землекористування, земельно-ресурсний потенціал.

Постановка проблеми. Земля була і залишається предметом вивчення багатьох наук у зв'язку з її багатогранним значенням та важливою роллю у соціально-економічному розвитку суспільства. Стан земельних ресурсів певною мірою є характеристикою суспільної формації та рівня її розвитку. На жаль, зміни які відбулися в країнах Центральної та Східної Європи у кінці ХХ століття, засвідчили, що раціональне використання земельних ресурсів країни не забезпечується, а її земельно-ресурсний потенціал збіднюється. Стан матеріально-технічної бази сільського господарства, за щорічного вибуття з виробничого циклу фізично і морально застарілої сільськогосподарської техніки і знарядь, практичної відсутності їх поповнення, наближає аграрний сектор до незворотного руйнування техніко-технологічної основи виробництва. Складається парадоксальна ситуація зниження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та зменшення її обсягів, що призводить до послаблення матеріально-технічної бази, а це в свою чергу підвищує затрати на виробництво даної продукції, що і робить її неконкурентоспроможною. Сподіватися на суттєву фінансову допомогу з боку держави (дотування) – проблематично.

У зв'язку з цим, виникла потреба формування ринкової системи мобілізації фінансових ресурсів та розробки інвестиційної політики раціонального землекористування. Залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій в сільське господарство є важливою умовою покращення земельно-ресурсного потенціалу та модернізації і переоснащення сільськогосподарської техніки товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо уваги приділяється вивченню багатоаспектних питань раціонального землекористування, збереження, відтворення і використання природно-ресурсного потенціалу за рахунок залучення інвестицій. Ці проблеми, зокрема, частково розглядаються у працях: І.К. Бистрякова [1], Д.С. Добряка

[2], Б.М. Данилишина [3], Л.Я. Новаковського [4], П.Т. Саблука [5], А.М. Третяка [6], М.А. Хвеси́ка [7] та інших вітчизняних і зарубіжних вчених.

Мета і завдання дослідження. Поглиблення теоретико-методологічних засад формування системи ефективного залучення інвестиційних ресурсів для підвищення економічної ефективності використання та відтворення земельно-ресурсного потенціалу.

Матеріал і методика дослідження. Етика наукового економічного дослідження елементарно вимагає розглядати і досліджувати економічні явища і процеси з позицій економічної теорії. Тому, не відкидаючи можливості і потреби вивчати інвестиції на основі наведених фінансового та економічного підходів, найдоцільніше, на нашу думку, буде розглядати їх з позицій економічної теорії як соціально-економічну категорію. Врахування у ході проведеного аналізу всіх критичних зауважень, різних існуючих поглядів на суть інвестицій в рамках вказаних підходів дозволяє сформулювати власне трактування цього поняття, яке полягає в наступному: інвестиції – це соціально-економічна категорія, що виражає стосунки між людьми в процесі вкладення певних активів у грошовій або матеріальній формах у різні можливі сфери їх застосування з метою одержання через певний час певних вигод власниками цих активів за умови наукового обґрунтування, раціонального планування та ефективного використання вкладених активів.

Результати досліджень та їх обговорення. Стимулювання інвестиційного процесу для системного оновлення і розвитку матеріально-технічної бази сучасного сільськогосподарського виробництва має вирішальне значення у виведенні галузі з кризового стану. Лише за умови, що буде розроблена і реалізована послідовна та обґрунтована державна програма інвестиційної політики, а необхідні суми закладені в бюджет, можна впроваджувати новачі в аграрних підприємствах. На сьогодні стратегічною метою регіону має бути підвищення ефективності виробництва, формування і збереження оптимальних пропорцій в кількісних і якісних параметрах господарських систем, підвищення добробуту населення, забезпечення зайнятості.

Аналіз багатьох наукових джерел дає нам змогу стверджувати, що фінансування за допомогою прямих іноземних інвестицій є найвигіднішим, оскільки не призводить до збільшення зовнішньої заборгованості. У процесі надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України можна виокремити три основних етапи:

I етап – 1992-1994 рр. – характеризується вкрай низьким рівнем залучення таких інвестицій, що відповідав практично 10 дол. США на душу населення;

II етап – 1995-2000 рр. – характеризується дещо динамічнішим зростанням зацікавленості іноземних інвесторів економікою України;

III етап – з 2001 р. – характеризується підвищенням інвестиційної привабливості української економіки в цілому.

Найбільша частка іноземних інвестицій, залучених в аграрний сектор економіки, припадає на товариства з обмеженою відповідальністю – 71,2%, що зумовлено поширенням цієї форми господарювання та її привабливістю для іноземних інвесторів, в силу найбільшої зрозумілості для них суті цієї організаційно-правової форми господарювання. Більшість ТзОВ створена малою кількістю засновників, з якими інвесторам легше вирішувати корпоративні питання.

Певного підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу України слід очікувати з наближенням до рівня, що відповідатиме рівню вимог для прийняття її до складу ЄС. З цим пов'язана проблема стандартів – лише невелика кількість підприємств АПК України зможе в найближчому майбутньому відповідати цим вимогам. З інтеграцією в Євросоюз дедалі більше підприємств опиняться під загрозою закриття саме через невідповідність європейським вимогам стосовно технології виробництва, збереження і перевезення продукції. Практика Польщі свідчить про те, що великі компанії наступають і на ті види виробництв, які кожна країна може розвивати і без іноземного капіталу або за його мінімальної участі.

У 2005 р. дуже негативно на динаміку обсягів іноземних інвестицій в Україну вплинули незрозумілі дії Президента України спочатку щодо скасування, а через п'ять місяців поновлення пільг для інвесторів у вільних економічних зонах. Світовий досвід свідчить, що ВЕЗ є важливими та ефективними інструментами збільшення обсягів іноземних інвестицій. Нині в Україні налічується 11 ВЕЗ зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності, які охоплюють 40 сільськогосподарських регіонів із територією близько 10% від загальної території країни. В них затверджено

близько 500 інвестиційних проектів на суму понад 2 млрд. дол. США. Але безпосередньо на село тут зараз припадає лише дещо більше 1% іноземних інвестицій, тоді як розрахунки показують, що ця частка повинна бути не менше 1/3 загального обсягу.

Одними з основних стримуючих інвестиційний процес чинників є недолугість нашого законодавства, відсутність необхідних гарантій, нестабільність політичної ситуації, невідпрацьована економічна стратегія і тактика. Своїми діями: забороною на вільне переміщення сільськогосподарської продукції, обмеженням експорту, встановленням черговості погашення боргів товаровиробниками за отримані кредити тощо, уряд наполегливо “виштовхує” вітчизняних і зарубіжних інвесторів із сільськогосподарського ринку країни. Внаслідок цього у західних інвесторів немає бажання вкладати значні капітали в агропромисловий комплекс України.

Формування ринкової системи землекористування в Україні потребує кардинально нової стратегії мобілізації фінансових ресурсів, особливо це стосується сільськогосподарського землекористування, де земля є головним засобом виробництва. Це зумовлює необхідність визначення основних принципів, напрямків, форм, методів і способів забезпечення фінансовими ресурсами реальних можливостей розвитку сільськогосподарського землекористування.

Необхідність термінової мобілізації фінансових ресурсів для підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування підтверджується величезними невикористаними потенціальними можливостями щодо зростання виробництва аграрної галузі економіки з погляду світових аналогів. Про це свідчить значний земельно-ресурсний потенціал, який за оцінками фахівців РВПС НАН України оцінюється в 3,6 трильйонів дол. США. Вирішуючи долю сільськогосподарського землекористування і забезпечення його фінансовими ресурсами, необхідно визнати факт: економічне середовище, яке існувало до періоду перебудови, докорінно змінилося і стало якісно новим (близько 9 тис. колгоспів трансформувались у майже 14 тис. приватних сільськогосподарських землеволодінь). Зовсім інше соціально-економічне середовище природно вимагає якісно нових критеріїв оцінки можливостей фінансового забезпечення земельних відносин. Так, інвестування у поліпшення ґрунтів, охорону земель та землевпорядкування за роки земельної реформи зменшилося в десятки разів.

У цьому контексті варто також визнати як реальний факт, що у процесі земельної реформи в Україні допущено стратегічну помилку: відбулись пошуки ефективного власника землі без запровадження механізмів відновлення ефективного використання земельних ресурсів та їх охорони.

Проте сподіватися на постійну фінансову допомогу з боку держави не слід, особливо з погляду на сучасне економічне становище країни. Крім того, частка сільськогосподарського виробництва у валовому внутрішньому продукті України складає більше 28%, а тому інші галузі економіки практично не спроможні підтримувати цю галузь без шкоди для власного розвитку. Сподівання на те, що ринок самостійно відрегулює економічний механізм АПК, забезпечить коштами і надасть пільги, безперспективне.

Тому, на нашу думку, для комплексного вирішення фінансових проблем сільськогосподарського землекористування, яке потребує постійних інвестицій, необхідно:

- по-перше, в економічній політиці держави визначити роль і місце сільськогосподарського землекористування України;
- по-друге, сформулювати теоретичне і практичне вирішення проблем ефективного інвестування в землекористування;
- по-третє, розробити методологічні і методичні підходи до визначення ефективності інвестицій у поліпшення та охорону земельних угідь.

Розуміючи, що фінансові можливості держави з підтримки інвестицій у сільськогосподарське землекористування досить обмежені, пропонуємо декілька реальних підходів, які можуть суттєво змінити ситуацію. Насамперед це створення сприятливого інвестиційного клімату в сільськогосподарському землекористуванні та формування інвестиційної привабливості земельно-інвестиційних проектів. Але для цього необхідно розробити і прийняти на урядовому рівні основні принципи земельно-інвестиційної політики, надавши цьому документу довгострокового характеру. У ньому слід жорстко визначити заходи державної політики, інвестиційної політики, основні правила і вимоги до земельно-інвестиційних проектів, процедури їх розгляду і затвердження (у разі участі держави в реалізації проектів), пріоритетні напрямки інвестицій та інше. У сучасних умовах державні інвестиції слід спрямовувати передусім на розвиток земельного кадас-

тру, землеустрій, охорону родючості земель, інфраструктури обігу земельних ділянок і прав на земельні частки (паї).

Крім цього, для підвищення кредитоспроможності сільськогосподарських землекористувачів слід здійснити економічну класифікацію придатності земель, оцінку стану сільськогосподарських підприємств та бізнес-планів їх розвитку. Це стане можливим у разі запровадження ринкового обігу земельних ділянок з можливістю їх застави під інвестиційні кредити за жорсткого контролю держави.

Наступним етапом має стати законодавче забезпечення захисту інвестицій від політичних та інших ризиків, а також інформаційна підтримка земельних інвестицій та розвиток системи державного і комерційного страхування інвестицій тощо.

Земля була предметом великої уваги і вивчення впродовж усієї людської історії, оскільки саме вона є основою для існування суспільства. Її можна використовувати для різних цілей, в тому числі і для сільськогосподарського виробництва, промисловості, житлового будівництва, відпочинку і рекреаційних цілей. Конкретне рішення про землекористування визначається кліматом, топографією і розподілом природних ресурсів, наявністю центрів заселення і умовами розвитку регіону, елементами технології культури. Ступінь дії кожного елемента змінюється залежно від географічного розміщення земельної ділянки. Тому, за оцінки доцільності інвестицій, важливим є врахування фізичних властивостей землі – ґрунтів, рослинності тощо. Також важливо врахувати характер розподілу народонаселення і об'єктів його діяльності, наявність ресурсів і ресурсної бази.

Другим фундаментальним елементом для концепції інвестицій є теорія найкращого, найефективнішого і найбільш прибуткового використання. Найкраще і найбільш ефективне використання визначається як розумне і можливе використання землі, яке забезпечує нині найвищу дохідність (або вартість землі). Отже, для визначення ефективності інвестицій сільськогосподарського землекористування потрібно, крім політичних рішень, створити відповідну земельно-інформаційну систему та систему оцінки землі і земельних відносин.

Попри всі політичні й економічні проблеми, Україна була, є і залишається єдиним ринком земельних інвестицій, необхідних для ефективного землекористування.

У результаті реформування агропромислового комплексу відбувається організаційна перебудова сільськогосподарських угідь з урахуванням паювання землі та вимог ринкової економіки. Створені приватні (приватно-орендні) сільськогосподарські підприємства, селянські (фермерські) господарства та інші суб'єкти господарювання, засновані на базі майнових і земельних паїв селян.

Поява нових власників обумовлена економічними інтересами, що змушують підприємства вести активний пошук шляхів виходу з кризи, поліпшення свого фінансового стану, оскільки ступінь зношування основних фондів і машинно-тракторного парку вже зараз сягає 75%. Таким чином, перед новоствореними сільськогосподарськими підприємствами постала гостра проблема щодо покращання технічного стану основних фондів, машин, закупівлі техніки з новітніми технологіями.

Їх вирішення неможливе без залучення внутрішніх і зовнішніх додаткових джерел фінансування, інакше кажучи, інвестицій.

Головним джерелом внутрішніх інвестицій виступає прибуток. А щоб одержати його в достатній кількості, необхідно помітно підвищити ефективність виробництва, що неможливо зробити без великих вкладень капіталу. Таким чином, виникає потреба створити в аграрній сфері сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх інвестицій.

У процесі переходу до ринкових відносин слід приділяти увагу залученню позикових фінансових засобів, які широко застосовуються в міжнародній практиці. До таких засобів належать банківські кредити, облігації, позики юридичних осіб під довгострокові зобов'язання, а також лізинг.

Для нових господарів землі в Україні лізинг може бути привабливим, передусім, своєю можливістю отримання додаткових інвестицій, причому не у валюті, а в машинах і обладнанні, які необхідні для виробничої діяльності. До того ж, у лізингові операції залучаються значні засоби банківських установ, страхових та інших товариств, розташованих безпосередньо в Україні.

Крім цього, привабливоє можливість, яку одержують сільськогосподарські підприємства для використання необхідного обладнання. Адже орендні платежі, що сплачує орендар, входять в собівартість продукції, яка випускається, і послуг, що надаються, а після повної виплати вартості орендованих машин підприємство стає його власником. В цьому випадку кошти, що використо-

вуються як на орендні платежі, так і на викуп орендованої сільгосптехніки, формуються з прибутку підприємства до його оподаткування.

В умовах формування ринкових відносин і відсутності коштів для фінансування сільськогосподарського сектору України ефективним також є механізм кредитування сільськогосподарських товаровиробників у заставу нерухомості, в тому числі земельних ділянок – іпотека.

Особливий вплив на розвиток іпотечного кредитування у нашій державі матимуть розвинута ринкова інфраструктура, а також вдосконалена національна система реєстрації прав власності й широка просвітницько-інформаційна робота серед членів сільськогосподарських підприємств. На підставі застави землі згодом міг би розвиватися ринок заставних облігацій, що дасть можливість нагромадити кошти для фінансування аграрного сектору. Здійснення цих заходів забезпечить прозорість надходження коштів для розвитку АПК і стимулюватиме формування справжнього господаря та розвиток ринку землі. Отже, іпотека в кінцевому підсумку завершує процес формування ринку землі як капіталу.

Висновки. Головною особливістю сучасної інвестиційної стратегії є підвищення ефективності національної економіки, яка б дозволила розширити границі накопичення, призупиняла б зниження, а потім і стабілізувала б норму виробничого нагромадження. Метою інвестиційних програм в АПК повинна стати переорієнтація значних ресурсів на розвиток галузей сільського господарства, що задовольняють споживчі запити населення. Інвестиційна стратегія нині має бути орієнтована на першочергове задоволення потреб у розвитку тих галузей, що доповнюють і обслуговують основне виробництво. Інвестиції можуть піти в країну лише тоді, коли державою створені всі умови для цього та створено базу для розвитку приватного сектору економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бистряков И.К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил. НАН Украины. – К.: Международное финансовое агентство, 1997. – 256с.
2. Новаковский Л.Я., Третяк А.М., Добряк Д.С. Земельна реформа і землеустрій в Україні. – К.: Урожай, 2001. – 138 с.
3. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – Київ: РВПС України, 1999. – 716 с.
4. Новаковский Л.Я. Экономические проблемы и использование охраны природных ресурсов. – К.: Вища школа, 1985. – 208 с.
5. Саблук П.Т. Основні результати та перспективи розвитку наукових досліджень з проблем економіки // Наукова доповідь – аналіз.– К.: УААН, 1995.
6. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні. – К.: УААН, 1998.– 224 с.
7. Хвесик М.А., Голян В.А., Мосійчук Ю.А. Інституціональний механізм міського землекористування: сучасний стан та перспективи удосконалення: Монографія – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 208 с.

Направления привлечения инвестиций в землепользование

О.И. Дребот

Проанализировано современное состояние инвестиций в земельно-ресурсную сферу. Определены направления, пути и методы привлечения инвестиций, а также эффективность их вложений. Разработаны предложения относительно улучшения инвестиционного климата в землепользовании.

Ключевые слова: инвестиционные ресурсы, землепользование, земельно-ресурсный потенциал.

Directions of bringing in of investments are in land-tenure

O. Drebot

The contemporary state of investment in land and resource sector. The directions, ways and methods of attracting investment, and efficiency of their investments. A proposal to improve the investment climate in land use.

Keywords: investment resources, land use, land-resource potential.

УДК 331.2/5:63

ЛАНЧЕНКО Є.О., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

lanchenko@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Визначено суть соціальної справедливості, необхідність удосконалення механізму встановлення рівнів соціальних гарантій зайнятого населення, зокрема в сільському господарстві. Запропоновано концептуальні напрями розвитку соціально-трудових відносин на національному, регіональному (територіальному) й галузевому рівнях.

Ключові слова: соціальні гарантії, зайнятість, сільське населення, сільське господарство.

Постановка проблеми. У державі, яка взяла курс на формування соціально орієнтованої ринкової економіки, соціальна політика має забезпечити досягнення максимальної соціальної справедливості в суспільстві, мобілізувати всі свої ресурси та спрямувати зусилля на підвищення добробуту населення. Така політика держави включає, насамперед, встановлення прийнятного рівня соціальних гарантій з оплати праці, пенсійного забезпечення, соціального страхування, надання допомоги за певних обставин (безробіття, декретна відпустка в жінок, інвалідність, хвороба та ін.). Проте очевидним є факт, що рівень соціального захисту селян є на порядок нижчий, ніж це стосується міського населення.

У довідковій літературі, зокрема Економічній енциклопедії [1], категорію “соціальна справедливість” визначено як: 1) урівноваженість прав і обов’язків громадян, а також інтересів суспільства, колективу та окремої особи; 2) наявність рівних можливостей для реалізації здібностей і задоволення соціально-економічних потреб для індивідів, трудових колективів, соціальних верств і груп залежно від рівня розвитку технологічного способу виробництва.

У Конституції й інших нормативних документах [2] акцентується увага на соціальних гарантіях зайнятості населення, оплати праці, захисту певних категорій населення, які з різних причин перебувають у гіршому становищі, ніж переважна більшість громадян. Таким чином, актуальним науковим напрямом є дослідження порядку встановлення соціальних гарантій для економічно активного сільського населення, визначення напрямів ліквідації порушення соціальної справедливості в українському суспільстві тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд останніх наукових публікацій у царині аграрної економіки свідчить про значний акцент учених на дослідженнях економічної складової розвитку аграрної сфери – інноваціях і інвестиціях у сільському господарстві; інтенсифікації та підвищенні прибутковості аграрного виробництва, продуктивності праці тощо. Проте менше уваги приділяється проблемам зайнятості й безробіття сільського населення, поліпшенню їх соціального захисту й оплати праці тощо.

Мета і завдання досліджень – дослідити порядок визначення соціальних гарантій у трудовій сфері та обґрунтувати основні напрями його поліпшення в сільськогосподарському виробництві.

Матеріал і методика дослідження. У ході проведення досліджень використано інформаційно-аналітичні дані Держкомстату України, нормативно-правові акти, а з наукових методів: абстрактно-логічний, статистико-економічний, історичний і системний підходи.

Результати досліджень та їх обговорення. Розуміння сутності соціального захисту полягає в тому, що державна політика створення прав і гарантій у сфері праці повинна: забезпечити всім членам суспільства прожитковий мінімум та матеріальну допомогу тим, кому вона потрібна з об’єктивних причин; захистити від факторів, що знижують життєвий рівень; створити умови, що надають громадянам можливість без перешкод заробляти собі кошти на життя й забезпечити задоволення мінімуму потреб в освіті, медичному обслуговуванні; забезпечити оптимальні умови праці, максимальну стабільність у суспільстві.

Відповідно до законодавства [2], державні соціальні стандарти являють собою соціальні норми й нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. У сфері доходів населення вони встановлюються з метою визначення розмірів державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, виплат за обов’язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх розмірів. Державні соціальні гарантії – це встановлені мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів виплат, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Отже, будь-який напрям соціального захисту базується на певних соціальних стандартах і гарантіях. Останні створюють основу для реалізації конституційних, соціально-економічних і політичних прав членів суспільства. Вони покликані створити умови нормальної життєдіяльності населення з метою забезпечення основних прав людини: на працю, відпочинок, житло, освіту й медичне забезпечення.

До основних державних соціальних гарантій належать: мінімальна заробітна плата; мінімальна пенсія за віком, одноразова соціальна допомога за народження дитини; державна допомога з безробіття та інші соціальні виплати. Основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Слід зазначити, що лише в останні роки державні соціальні гарантії наблизилися в абсолютному вартісному вимірі до прожиткового мінімуму (табл. 1). У таблиці наведено інформацію про динаміку показників державних соціальних гарантій, зайнятість населення та фактичні рівні оплати праці в аграрній сфері.

Необхідно відмітити, що в Україні збільшуються номінальні рівні основних державних соціальних гарантій, проте залишається без змін їх реальний рівень, тобто купівельна спроможність. Про це свідчать дані про харчовий раціон пересічного українця [3–7], де існує брак м'ясо-молочних продуктів, плодів і ягід. Значно зменшилась зайнятість населення в сільському господарстві, зокрема в його суспільному секторі, збільшилась кількість ОСГ як напрям самозабезпечення населення продуктами харчування. Зважаючи на те, що селяни виробляють соціально важливу продовольчу продукцію, вони отримують в країні найменшу заробітну плату й мають найгірший “соціальний пакет”. Члени ОСГ не сплачують внески до фондів соціального й пенсійного страхування, а тому назріває соціальна напруга на селі.

Таблиця 1 – Дані про рівень державних соціальних гарантій, дефіцитні складові харчового раціону населення, зайнятість і оплату праці в сільських видах економічної діяльності

Показник	Рік				2010/ 2001, разів
	2001	2006	2008	2010	
Мінімальна заробітна плата, грн	118	400	605	922	7,8
Мінімальна пенсія за віком, грн	39	366	544	734	18,8
Прожитковий мінімум на 1 особу, грн	311	472	626	953	3,1
Споживання м'яса на 1 особу, % до обґрунтованого рівня ¹	37,5	50,6	61,0	62,7	1,7
Споживання молока на 1 особу, % до обґрунтованого рівня ¹	54,0	61,8	56,3	54,3	1,0
Споживання фруктів на 1 особу, % до обґрунтованого рівня ¹	29,3	38,7	48,3	53,3	1,8
Зайняте населення в сільському господарстві ² , тис. осіб	5220	3653	3322	3116	0,6
з них: наймані працівники	2234	1020	794	673	0,3
ОСГ	2578	4818	4666	4540	1,8
Заробітна плата, грн:					
– середня по країні	311	1041	1806	2239	7,2
– у сільському й лісо-мисливському господарствах	154	581	1101	1467	9,5
– у рибальстві й рибництві	204	607	913	1191	5,8

Примітки. ¹ Відповідно до норм, рекомендованих Українським НДІ харчування.

² Статистичний облік здійснюється за видами економічної діяльності й до сільського господарства приєднано мисливство та лісове господарство, рибальство й рибництво.

Джерело: Офіційний веб-сайт Верховної Ради України; статистичні збірники “Сільське господарство України”, “Соціальний захист населення України” [2–7].

Відповідно до законодавства [2], прожитковий мінімум є вартісною величиною достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунок на місяць на одну особу, а також окремо по основних соціальних і демографічних групах населення.

Застосування нормативного методу під час визначення прожиткового мінімуму відбувається наступним чином. Постановою уряду затверджується набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних категорій населення. Надалі експертним методом силами Мінпраці, Мінекономіки, Мінздраву за участю Держкомстату проводиться вартісний розрахунок даного набору товарів, необхідний для життєдіяльності людини. Не вдаючись у детальний аналіз вартісної оцінки мінімального набору продовольчих і непродовольчих товарів, можна зробити висновок, що або ціни беруться занижені, або набір товарів не є оптимальним. Очевидна ситуація така, що рівень прожиткового мінімуму має бути за нинішніх цін на товари й реальний рівень інфляції в країні на порядок вищим.

У постанові уряду від 2000 р. [2], що регламентує набір необхідних товарів для життєдіяльності людини, немає витрат, пов'язаних із купівлею (орендою) житла тощо. Крім того, згідно із Законом України “Про прожитковий мінімум”, даний набір товарів щонайменше має переглядатися

1 раз на 5 років із залученням науково-громадської експертизи. А в останній Генеральній угоді [8] відмічено, що набір життєво необхідних товарів для людини має бути переглянутий до кінця 2010 р., а протягом 2010–2011 рр. розглянуто питання стосовно включення до державних соціальних стандартів забезпечення населення житлом. Таким чином, формування споживчого кошика в Україні здійснюється формально (декларативно) без урахування сучасних реалій життя.

Відомо, що в останній Генеральній угоді задекларовані напрями підвищення рівня зайнятості населення, заробітної плати працівників, досягнення стабільності та злагоди у суспільстві. У ній передбачено, що Україна має в повному обсязі ратифікувати Європейську соціальну хартію, створити середній клас в Україні як основу розвиненого економічного суспільства тощо. Генеральна угода є основою для розробки й укладання галузевих і регіональних угод, колективних договорів на підприємствах, у яких можуть бути передбачені й більші рівні соціальних гарантій. Так, регулювання соціально-трудова відносин у сільському господарстві здійснюється додатково Галузевою угодою [9], в якій хоч і передбачені певні деталізовані напрями поліпшення соціально-трудова сфери в сільськогосподарському виробництві, проте вони не дають бажаного ефекту збільшення зайнятості на селі, підвищення реального рівня оплати аграрної праці та поліпшення соціального захисту працівників аграрної галузі.

Ще одна складова системи соціального захисту населення – індексація грошових доходів відповідно до збільшення рівня споживчих цін [10]. Підвищення заробітної плати, пенсій та інших виплат у зв'язку з індексацією здійснюється щомісяця в тому разі, якщо індекс споживчих цін перевищив 101%. Цей показник щомісячно обчислюється Держкомстатом, і зазвичай він становить менше порогу індексації. Індексації підлягають грошові доходи населення в межах прожиткового мінімуму, а частина грошових доходів, яка перевищує цей рівень, індексації не підлягає.

Висновки. Для забезпечення виконання багатьох задекларованих напрямів і завдань Генеральної й Галузевої угод щодо поліпшення соціально-трудова відносин у сільському господарстві, інших галузях АПК та взагалі сільській економіці потрібно сформувати дієвий механізм моніторингу й контролю за суб'єктами й об'єктами виконання намічених заходів. Зважаючи на очевидний перехід управління економікою від галузевого принципу до регіонального (територіального), необхідно сформувати ефективний механізм регулювання соціально-трудова відносин на територіальному рівні, оскільки він в Україні практично відсутній.

На галузевому рівні аграрної економіки необхідно активізувати соціальний діалог між організаціями роботодавців і галузевою профспілкою працівників АПК щодо поступового наближення заробітної плати в галузі до середнього рівня по країні, посилити стимулюючу функцію заробітної плати, удосконаливши тарифну сітку в напрямі більшої диференціації тарифних ставок. На регіональному (обласному, районному, міському, сільському й селищному) рівні регулювання соціально-трудова відносин необхідно акцентувати увагу на поліпшенні соціально-побутового й житлово-комунального обслуговування сільського населення. Адже, можна припустити, що за низького рівня доходів селян, але поступального розвитку галузей соціальної інфраструктури на селі та самозабезпечення багатьма видами продовольчих товарів у селян поліпшиться мотивація праці.

У нарахуванні пенсій колишнім працівникам сільського господарства необхідно використовувати відповідні поправкові коефіцієнти з тим, щоб рівень пенсій селян визначався не на основі заробітної плати, а на основі трудового стажу й професії, терміну зайнятості в галузі, оскільки сільські жителі виконують соціально значущу важку й кропітку роботу з виробництва сільськогосподарської продукції, яка до того є ще екологічно чистою.

Потрібно вдосконалити механізм індексації грошових доходів населення в напрямі реальної оцінки індексу споживчих цін на продовольчі й непродовольчі товари та послуги. Зважаючи на низький рівень прожиткового мінімуму, індексації має підлягати щонайменше сума грошових доходів населення в межах середньої заробітної плати в країні.

У подальших дослідженнях продовжуватиметься аналіз формування й виконання державних соціальних гарантій та обґрунтовуватимуться напрями удосконалення системи соціально-трудова відносин на селі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С.В. Мочерний]. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – Т. 3. – 952 с.
2. Конституція України; Кодекс законів України про працю; Закони України: “Про зайнятість”, “Про оплату праці”, “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”, “Про прожитковий мінімум”, “Про державні

бюджети”; Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” від 14.04.2000 №656 та ін. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

3. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2003 рік / [ред. Ю.М. Остапчук]. – К.: Держкомстат України, 2004. – 314 с.

4. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2006 рік / [ред. Ю.М. Остапчук]. – К.: Держкомстат України, 2007. – 368 с.

5. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2008 рік / [ред. Ю.М. Остапчук]. – К.: Держкомстат України, 2009. – 369 с.

6. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2010 рік / [ред. Ю.М. Остапчук]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 385 с.

7. Статистичний збірник “Соціальний захист населення України” за 2010 рік / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 119 с.

8. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 рр. від 09.11.2010 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Федерації професійних спілок України. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua>.

9. Галузева угода між Міністерством аграрної політики та продовольства України, галузевими об’єднаннями підприємств та профспілкою працівників агропромислового комплексу України на 2011–2013 рр. від 09.02.2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

10. Закон України “Про індексацію грошових доходів населення”; Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” від 17.07.2003 №1078 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Социально-трудовые гарантии населения, занятого в сельском хозяйстве

Е.А. Ланченко

Определена суть социальной справедливости, необходимость усовершенствования механизма установления уровней социальных гарантий занятого населения, в частности в сельском хозяйстве. Предложены концептуальные направления развития социально-трудовых отношений на национальном, региональном и отраслевом уровнях.

Ключевые слова: социальные гарантии, занятость, сельское население, сельское хозяйство.

Socially-labour guarantees of employment population are in agriculture

Y. Lanchenko

Essence of social justice, necessity of improvement of mechanism of establishment of levels of social guarantees of employment population, is certain, in particular in agriculture. Conceptual directions of development of socially-labour relations are offered on national, regional and branch levels.

Key words: social guarantees, employment, rural population, agriculture.

УДК 338.5

КАПІНУС Л.В., канд. екон. наук

ГАВРИЛОВА Т.В., канд. екон. наук

СІНГАЄВСЬКИЙ І.О., д-р екон. наук

Національний університет харчових технологій

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЦІНОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗМІЩЕННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ

У статті на основі теоретичних досліджень визначено сутність цінкових методів розміщення інтернет-реклами та проведено їх порівняльний аналіз.

Ключові слова: інтернет-маркетинг, цінкові моделі, інтернет-реклама.

Постановка проблеми. Однією з характерних особливостей нашого часу є динамічний розвиток маркетингової діяльності через електронні мережі. Найглобальнішою на сьогодні залишається всесвітня мережа Інтернет, яка надає підприємствам нові можливості вирішення маркетингових завдань. З кожним роком спостерігається тенденція зростання кількості користувачів мережею, які ведуть активну маркетингову та комерційну діяльність, використовуючи при цьому інтернет-ресурси. Важливо відмітити, що знання та досвід з управління ціновою політикою, брендом, паблік рилейшнз, рекламним менеджментом переносяться на інтернет-простір, що дає можливість гнучкіше та швидше знаходити ефективні бізнес-рішення. Досвід показує, що поряд з традиційними методами ведення маркетингової діяльності через Інтернет виникають нові теоретико-методичні підходи, дослідження яких є важливим питанням сьогодення.

Досить перспективним напрямком розвитку інтернет-маркетингу є інтернет-реклама, яка поступово стає надійним супутником будь-якого сучасного бізнесу незалежно від його розміру. Висока ефективність, можливість оперативного внесення змін та низька вартість проведення рекламних кампаній є безумовними перевагами Інтернету порівняно з іншими каналами реклами. З огляду на те, що інтернет-реклама має низьку вартість показу в інтернет-просторі, дослідження особливостей моделей встановлення ціни на розміщення реклами в Інтернет та їх використання носять актуальний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом опубліковано чимало праць, які присвячені цінним моделям розміщення реклами в Інтернет. Теоретичні розробки цієї проблеми містяться у працях таких вчених: Т. Бокарьова, Т. Дейнекіна, І. Литовченка, І. Успенського, І. Ярової та інших. Водночас існує низка невирішених питань щодо практичного використання цінних моделей розміщення реклами в інтернет-просторі, що і визначає необхідність подальших наукових пошуків у цьому напрямку.

Метою дослідження є вивчення цінних моделей розміщення реклами в інтернет-просторі.

Виходячи з його актуальності, визначено і вирішено такі наукові завдання: сутність цінних методів розміщення реклами на веб-сторінках та їх порівняльний аналіз з метою підвищення ефективності управління рекламною політикою підприємства в мережі Інтернет.

Результати досліджень та їх обговорення. Особливості влаштування мережі Інтернет дають можливість підраховувати та аналізувати практично всі етапи взаємодії інтернет-реклами з користувачами [2]. Такий підхід призводить до формування методів встановлення ціни за показ рекламного звернення веб-видавництвами. У теорії онлайн-бізнесу виділяють набір цінних моделей розрахунку за рекламу, деякі з яких є унікальними, оскільки не мають аналогів у традиційних рекламних каналах.

Цінові моделі розміщення реклами в Інтернеті – це моделі виплати рекламодавцем винагороди видавництву веб-ресурсу за розміщення реклами в мережі.

Розрізняють декілька цінних моделей:

- фіксована оплата за певний час (Flat Fee Advertising);
- CPM (Cost per thousand, М – римська цифра тисяча) – вартість за тисячу показів банерів);
- CPC (cost per click) – вартість за тисячу натискань на банер;
- CPV (cost per visitor) – вартість за одну тисячу відвідувачів;
- CPA (cost per action) – вартість за конкретні дії;
- CPS (cost per sale) – вартість за продажі.

Однією з найпопулярніших цінних моделей розміщення реклами вважається модель розміщення реклами без урахування кількості показів та натискань – Flat Fee Advertising. Багато веб-сайтів прагнуть розмістити банер рекламодавця на одній чи декількох своїх сторінках, отримуючи за це фіксовану плату за певний час. Варто відмітити, що в цьому випадку вартість залежить від відвідувань сторінок, тематики серверу, розміщення реклами на сторінці. Такий тип цінової моделі має схожість із розміщенням зовнішньої реклами на щитах, де оплата здійснюється з розрахунку за певний часовий період (тиждень, місяць, квартал тощо). Модель вважається зручною, оскільки не потребує ні від рекламного майданчика, ні від рекламодавця спеціальних зусиль з обліку дій відвідувачів.

Практичний досвід використання цієї моделі розміщення рекламного звернення засвідчує привабливість фіксованої плати для рекламного майданчика, оскільки в даному випадку її виручка не залежить ні від привабливості товарів та послуг рекламодавця, ні від якості виготовлення його банерів, ні від активності відвідувачів. Для рекламодавця вкладання грошей в рекламу на умовах фіксованої оплати є найбільш ризикованим, адже визначена сума оплати не завжди корелюється з ефективністю рекламного звернення [1].

Вартість за тисячу показів реклами (CPM) є досить поширеною ціновою моделлю в Мережі. Під показом розуміється факт завантаження рекламного носія в браузер клієнта. У разі відкриття клієнтом сторінки сайту, на якій розміщений банер рекламодавця, комп'ютерна програма рахує один показ рекламного майданчика. Система зараховує показ під час завантаження банеру браузером користувача. Слід відмітити, що користувач може не побачити рекламу в двох ситуаціях: 1) у разі завантаження банеру внизу сторінки, коли користувач не прокрутив сторінку до кінця; 2) у разі завантаження банеру зверху сторінки із запізненням, коли відвідувач, не

дочекавшись його завантаження, прокручує сторінку донизу. Можлива і зворотна ситуація, коли користувач побачив банер більшу кількість разів, ніж показала система (браузер може зберегти банер після його першого завантаження і показати ще раз уже на іншій сторінці без звернення до серверу).

Реальною мірою кількості показів є AD exposure – реальний показ реклами, а не просто факт її завантаження в браузер. На жаль, такий показник не піддається програмному підрахунку, тому і не працює з жодною ціною моделлю. На базі CPM часто калькулюється вартість розміщення реклами на телебаченні та радіо.

Зазначимо, що більшість банерних мереж і мереж обміну текстовими посиланнями продають рекламу, виходячи саме з цієї моделі. Ціна за тисячу показів коливається в діапазоні від \$1 до \$15, іноді на великих рекламних майданчиках досягає \$50. Для рекламодавця такий спосіб оплати вважається менш ризиковим, ніж фіксована плата, оскільки кількість показів прямолінійно пов'язана з кількістю відвідувачів і, відповідно, з кількістю потенційних покупців. Для рекламного майданчика CPM також є зручним, оскільки, як і за фіксованої оплати, результат не залежить від активності покупців, кількості переходів по банеру, кількості продажів у рекламодавця тощо. Отже, як правило, CPM є тим розумним компромісом між бажаннями рекламодавця і рекламного майданчика, який забезпечує баланс інтересів.

Відмітимо, що всі наступні цінові моделі є унікальними і не мають аналогів в традиційній рекламі. Вони базуються на даних взаємодії користувачів з рекламою, веб-сайтом та іншими механізмами, включаючи системи розміщення заявок та замовлень.

Досить часто рекламодавець надає перевагу ситуації, коли рекламний майданчик зацікавлений у високому CTR (Click-through rate) розміщеного банеру, текстового блоку чи заставки. Така зацікавленість викликає під час оплати не за кількістю показів, а за кількістю переходів по банеру (модель CPC), тобто у разі замовлення рекламодавцем тисячі переходів, рекламний майданчик буде показувати його банер стільки разів, скільки буде необхідно для досягнення даної величини. Нині на різних українських рекламних майданчиках ціна коливається від \$0,07 до \$0,5 за перехід. На практиці модель CPC найчастіше використовується в партнерських програмах, хоча рекламні майданчики та банерні мережі також їх застосовують [3].

На відміну від описаних вище моделей, модель CPC більше зацікавлює рекламодавців. Це пояснюється тим, що рекламодавець, застосовуючи таку модель, зовсім не зацікавлений у високому CTR своїх банерів, оскільки оплачену кількість переходів він отримає в будь-якому випадку, а чим нижче буде показник CTR, тим більше показів його реклами зробить рекламний майданчик. Відповідно рекламодавцю вигідніше розмішувати на таких умовах іміджеві банери, які надають користувачеві достатньо конкретні уявлення про те, що він знайде на сайті рекламодавця. При цьому на сайт потрапляють лише цільові відвідувачі, а кількість показів буде більшою через низький показник CTR. У рекламного майданчика є способи захисту від подібної поведінки рекламодавців. По-перше, можна поставити ціну за перехід залежно від CTR банеру рекламодавця. Наприклад, ввести умови, що якщо CTR буде нижче певного значення, то ціна за перехід різко збільшується. Така модифікація моделі CPC наближує її до CPM. По-друге, рекламний майданчик може погоджуватися на модель CPC лише за умови, що банери для рекламодавця будуть виготовляти спеціалісти, або що рекламодавець представить декілька різних банерів, з яких буде використано банер з найбільшим CTR.

Цінова модель CPV (вартість за одну тисячу відвідувачів) аналогічна CPC, але є складною в підрахунку. Перехід призводить до початку завантаження сайту рекламодавця і фіксується на стороні рекламного майданчика. Відвідувач, на відміну від переходу, рахується сервером рекламодавця. Так, якщо відвідувач не дочекався завантаження сайту рекламодавця або у нього обірвався зв'язок, то перехід зараховується, а відвідувач ні. В банерних мережах та мережах обміну текстовими посиланнями втрати на шляху від переходу до фіксації відвідувача сервером рекламодавця складають 50%. У разі прямого розміщення реклами на рекламних майданчиках втрати, як правило, значно менші. У ролі незалежної системи обліку відвідувачів можна використовувати рейтингові системи, але в цьому випадку облік відвідувачів складно автоматизувати.

Описані вище обставини призводять до того, що модель CPV не користується великою популярністю, але активно використовується в партнерських програмах, де облік відвідувачів відбувається на сайті рекламодавця [3].

Модель CPA (вартість за конкретні дії) – це цінова модель, за якої рекламодавець веде розрахунок з видавництвом, що розмістило рекламу за конкретні дії відвідувачів. Розрахунок ведеться згідно з кількістю заповнених анкет, підписів на певні сервіси, заповнених заявок тощо. Великі рекламні майданчики практично ніколи не працюють на таких умовах, оскільки в даному випадку на кінцеву суму винагороди рекламного майданчика починають впливати чинники, які від нього не залежать: якість сайту рекламодавця, привабливість послуги чи товару, що пропонується та ін. Модель CPA знижує ризик рекламодавця, тому багато сайтів застосовують її для організації партнерських програм.

CPS – цінова модель, за якої рекламодавець веде розрахунок з видавництвом, що розмістило рекламу, базуючись на продажах відвідувачів. Така модель є безризиковою для рекламодавця. Оплата за рекламу розраховується як фіксований відсоток від обсягу продажів рекламодавця тим відвідувачам, які прийшли на його сайт по рекламі, що розміщена на рекламному майданчику. Як правило, така модель використовується в партнерських програмах. Рекламному майданчику вигідно працювати по моделі CPS в тому випадку, коли товари і послуги, що пропонуються рекламодавцем, стабільно користуються попитом. Крім того, особливим випадком є домовленість між рекламодавцем і рекламним майданчиком за спеціальною ексклюзивною угодою, що дозволяє рекламному майданчику пропонувати покупцям високі знижки для здійснення покупки через нього. В усіх інших випадках модель CPS не є привабливою для рекламних майданчиків [1, 3].

Порівняльна характеристика цінових моделей розміщення інтернет-реклами наведена в табл. 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика цінових моделей розміщення інтернет-реклами

№ п/п	Цінова модель	Цінова залежність	Привабливість моделі		Особливості використання	Ведення обліку
			для видавництва	для рекламодавця		
1.	FFA	Фіксована оплата за певний часовий період залежно від відвідувань сторінки, популярності, тематики, формату рекламних місць тощо	Досить приваблива	Не є привабливою, вважається достатньо ризиковою	Будь-які електронні ресурси	–
2.	CPM	Вартість за 1000 показів банеру	Приваблива	Менш ризикова, у порівнянні з моделлю FFA	Переважно банерні мережі	Рекламний майданчик
3.	CPC	Вартість за 1000 натискань	Менш приваблива	Низький рівень ризику	Переважно банерні мережі	Рекламний майданчик
4.	CPV	Вартість за 1000 відвідувачів	Неприваблива	Низький рівень ризику	Переважно в партнерських програмах	Рекламодавець
5.	CPA	Вартість за конкретні дії	Ризикова	Низький рівень ризику	Переважно в партнерських програмах	Рекламний майданчик
6.	CPS	Вартість за продажі	Досить ризикова	Безризикова	Переважно в партнерських програмах	Рекламний майданчик

Джерело: узагальнено на основі джерел [1, 2, 3, 5].

На сьогодні відомі лише описані вище цінові моделі розміщення реклами в Інтернеті. Але новітні в програмному забезпеченні можуть створити нові умови для формування нових методів встановлення ціни на інтернет-рекламу.

Висновки. Особливості цінових моделей розміщення реклами необхідно враховувати під час ведення рекламної діяльності в інтернет-просторі. В ході дослідження встановлено, що модель FFA є досить привабливою для веб-видавництва і досить ризиковою для рекламодавця. А от за моделі CPS, навпаки, ризик лежить на рекламному майданчику, а зацікавленість рекламодавця достатньо велика.

Досліджено, що невеликі та недостатньо відомі сайти не в змозі привертати велику увагу рекламодавців, тому вони вимушені брати участь у партнерських програмах і працювати на умовах CPA та CPS. В деяких випадках для невеликих сайтів вигідніше працювати в банерних мережах,

накопичувати покази і продавати їх на вторинному ринку. В такому випадку вони мають змогу отримувати оплату по моделі СРМ. Але, як показує практика, для вигідного продажу показів у банерній мережі сайт повинен докласти значних зусиль.

На основі проведеного дослідження встановлено особливість: чим вищою є популярність рекламного майданчика, тим більші можливості з'являються для привернення уваги рекламодавців. Такі веб-видавництва використовують, як правило, цінові моделі FFA та СРМ. Практика інтернет-маркетингу засвідчує, що метод встановлення ціни на розміщення реклами в кожному випадку обговорюється учасниками бізнес-проекту і залежить від популярності сайту-видавця, його хостингу, кількості сторінок, напрямку діяльності, можливостей та вимог рекламодавця, і, як показує досвід, бізнес-стосунків «рекламодавець-веб-видавництво».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бокарёв Т. Энциклопедия интернет-рекламы / [Электронный ресурс] / Т. Бокарёв. – Режим доступа до ресурсу <http://book.promo.ru/book/>
2. Дейнекин Т.В. Комплексный метод оценки эффективности интернет-рекламы в коммерческих организациях / Т.В. Дейнекин // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 2.
3. Иллюстрированный самоучитель по ведению бизнеса в Интернете / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://samouchka.ru/document14477.html>
4. Литовченко Л.Л. Методологичні аспекти інтернет-маркетингу / Л.Л. Литовченко [монографія]. – К.: Наукова думка, 2009. – 196 с.
5. Успенский И.В. Интернет-маркетинг / И.В. Успенский. – СПб.: СПГУЭиФ, 2003.
6. Ярова І. Інтернет як інструмент просування продукції промислових підприємств / І. Ярова // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 48–53.

Сравнительный анализ ценовых моделей размещения интернет-рекламы

Л.В. Капинус, Т.В. Гаврилова, И.О. Сингаевский

В статье на основе теоретических исследований определена сущность ценовых методов размещения интернет-рекламы и проведен их сравнительный анализ.

Ключевые слова: интернет-маркетинг, ценовые модели, интернет-реклама.

Comparative analysis of price models placing of internet-advertising

L. Kapinus, T. Gavrilova, I. Syngaevskyi

In the article on the basis of theoretical researches certainly essence of price methods of placing of internet-advertising and they are conducted comparative analysis.

Key words: internet-marketing, price models, internet-advertising.

УДК 330.101.8

ЗАМКЕВИЧ Б.М., канд. техн. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

bogdan_zam@list.ru

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК І ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Проведено аналіз і розглянуто динаміку індексів людського розвитку і якості життя в Україні протягом 1995–2011 рр. Проведені дослідження показали, що в процесі економічного розвитку в Україні за економічного зростання індекс якості життя зменшується, що свідчить про вирішення економічних проблем країни за рахунок економічного становища населення.

Ключові слова: індекс людського розвитку, індекс якості життя, інфляція.

Постановка проблеми. Конституція проголосила Україну соціальною державою. Це означає, що найголовнішими пріоритетами є соціальні цінності (здоров'я, матеріальне забезпечення, задовільне довкілля, освіта, культура, наука, безпека життя громадян), а також, що всі гілки влади мусять нести моральну та правову відповідальність за долю всіх громадян держави, а політика держави має бути спрямована на створення таких умов, які б забезпечили достойне життя і вільний розвиток кожного громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усі моделі соціальної політики об'єднує три важливих аспекти економіки – якість життя, ефективність господарювання і справедливість, яка не допускає соціальної напруги. У сучасному світі якість життя, насамперед, зв'язується з рівнем

людського розвитку. Концепція про людський розвиток (опублікована ПРООН у 1990 році [1]) засвідчила, що прогрес людства залежить не лише від національних доходів країн. На відміну від людського розвитку якість життя визначає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини. Одними із показників людського розвитку і якості життя прийнято, відповідно, індекс людського розвитку (ІЛР) та індекс якості життя (ІЯЖ). Ці показники відображають рівень досягнень країн в найважливіших соціально-економічних сферах. За останній рік економічна ситуація в Україні значно погіршилась. У світовому рейтингу якості життя, який щорічно складає журнал International Living, у 2011 Україна опустилась з 68 на 73 місце. Поруч знаходяться Намібія (72), Ботсвана (74), Тринідад і Тобаго (75), Росія і Білорусь займають відповідно 118 і 141 місця [2].

Постає проблема встановлення рівня економічних досягнень в Україні у період трансформаційних змін до ринкової економіки, що дозволить усвідомити передумови для європейської інтеграції України та прискорить соціалізацію української спільноти.

Мета і завдання дослідження – дослідити динаміку індексів людського розвитку та якості життя населення України. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати вітчизняні і зарубіжні підходи до дослідження індексів людського розвитку та якості життя населення;
- виявити та дослідити особливості взаємозалежності індексів людського розвитку і якості життя в Україні;
- запропонувати рішення щодо поліпшення якості життя населення України.

Результати дослідження та їх обговорення. В основу розрахунків індексів якості життя і людського розвитку покладено методіку, опубліковану в роботі Лібанової Е. (Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України) [3], а також методіку Статистичного відділу ООН [1]. На першому етапі розраховуються субіндекси за кожним виміром, тобто для перетворення показників в індекси за шкалою від 0 до 1 встановлюються мінімальні та максимальні значення (або цільові орієнтири). Оскільки для агрегування використовується середнє геометричне, прогрес вимірюється порівняно з мінімальними рівнями, що необхідні суспільству для виживання протягом певного часу. Встановлено такі мінімальні значення: для очікуваної тривалості життя за народження – 20 років, для валового національного доходу (ВНД) на особу населення – 163 дол. США, для мінімального валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення – 100 дол. США, для інших змінних мінімальні змінні – 0.

З метою виключення впливу інфляційних процесів (опосередковано через ціни на енергоресурси) величину ВНД і ВВП представлено через їх енергетичні еквіваленти [4] (таблиця 1).

Після визначення мінімальних і максимальних значень субіндекси розраховуються наступним чином:

$$\text{Субіндекс виміру} = \frac{\text{фактичне значення} - \text{мінімальне значення}}{\text{максимальне значення} - \text{мінімальне значення}}$$

Таблиця 1 – Граничні орієнтири для розрахунку індексів людського розвитку і якості життя [1, 3]

Вимір	Максимальне значення	Мінімальне значення
Очікувана тривалість життя за народження	83,2 (Японія, 2010 р.)	20,0
Середня тривалість навчання	13,2 (США, 2000 р.)	0
Очікувана тривалість навчання	20,6 (Австралія, 2002 р.)	0
ВНД на особу населення (за ПКС у дол. США) у 2000 році кДж	108 211 (Об'єднані Арабські Емірати, 1980 р.) 9,831E+10	163 (Зімбабве, 2008 р.) 1,48E+08
ВВП на особу населення дол. США [1] у 2000 р. кДж	4,00E+04 3,63E+10	100 9,09E+07

Для визначення індексу якості життя розраховувались субіндекси:

- очікуваної тривалості життя,
- купівельної спроможності,
- екологічний, ознакою якого прийнято споживання води для побутово-питних потреб,

- здоров'я,
- творчого інтелекту, ознакою якого прийнято фінансування наукових робіт,
- освіти, ознакою якого прийнято кількість осіб, що відвідують освітні заклади,
- безпеки життя.

Динаміка субіндексів якості життя та індексу якості життя показана на рис. 1. З 1995 року спостерігається тенденція зростання очікуваної тривалості життя українців і купівельної спроможності постійно проживаючого населення, що засвідчує позитивні зміни в економіці. Разом з тим, спостерігаються і такі негативні зміни, як зменшення інтелектуальних ресурсів і освітнього рівня, екологічного стану і безпеки життя в державі. Загалом індекс якості життя з 2003 року зменшується.

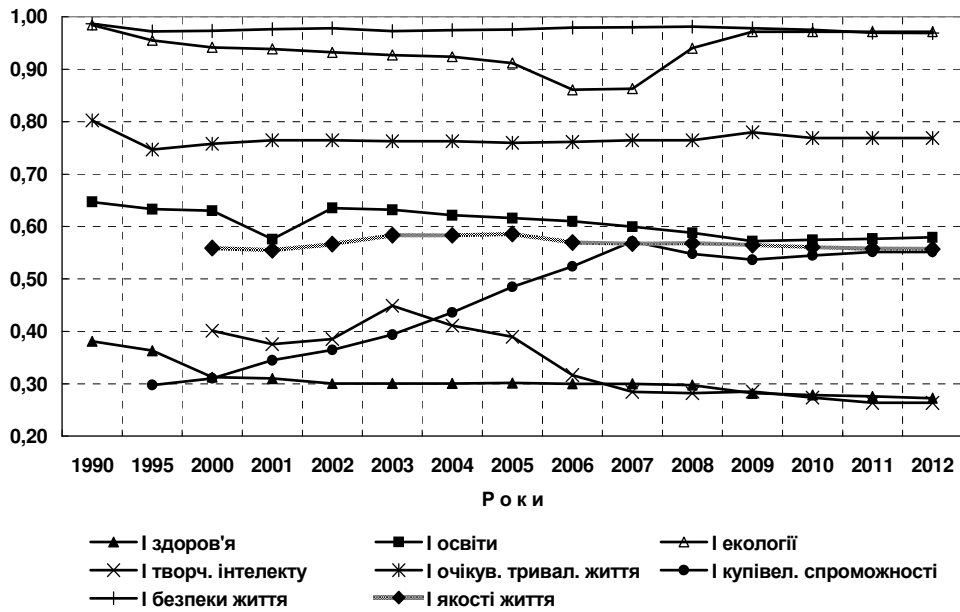

Рис. 1. Динаміка якості життя в Україні

Індекс людського розвитку (ІЛР) є середнім геометричним трьох індексів:

$$ІЛР = \sqrt[3]{Індекс\ життя \times Індекс\ освіти \times Індекс\ доходу}$$

Результати дослідження за статистичними даними [5] показані на рис. 2.

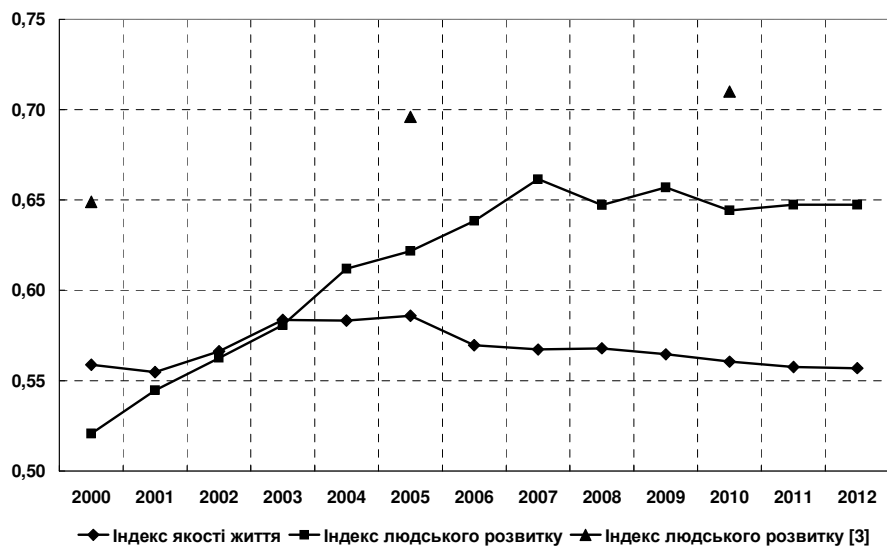

Рис. 2. Динаміка індексів людського розвитку і якості життя в Україні

Показники 2010–2012 рр. розглядаються як прогнозовані. Спостерігається зростання ІЛР упродовж 2000–2007 рр. із різким спадом у 2008 р., зростанням у 2009 р. та зі зменшенням у 2010 році. Характерно, що в період економічної кризи 2007–2009 рр. спостерігається поживлення економіки. ІЯЖ, навпаки, загалом безперервно зменшується і залишається меншим порівняно із 2005 р. ІЛР в Україні з урахуванням інфляційних процесів в енергетичному вимірі за величиною ВНД є меншим порівняно із визначенням їх в доларах США [3] приблизно на 9–20 %, але тенденція зростання зберігається.

У період 2000–2003 рр. за зростання ІЛР зростав і ІЯЖ, що відповідає очікуванням населення, але далі якість життя в Україні зменшувалась під час зростання ІЛР. Загалом спостерігається тенденція зростання якості життя за зростання індексу людського розвитку (рис. 3).

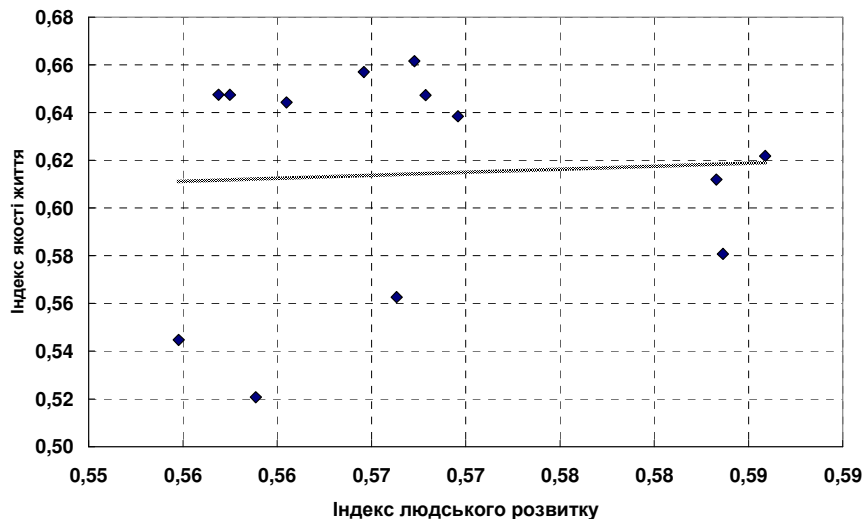

Рис. 3. Залежність індексу якості життя від індексу людського розвитку

Починаючи з 2011 року, приймаючи до уваги параметри Проекту бюджету України на 2012 рік, прогнозується спад якості життя населення України за економічного зростання.

Висновки. У процесі економічного розвитку в Україні протягом 2000–2010 рр. за економічного зростання індекс якості життя зменшувався, що свідчить про вирішення економічних проблем країни за рахунок економічного становища населення, а не шляхом оптимізації процесів державного управління та впровадження інноваційних технологій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Віллем де Вріс. Змістовні оцінки: показники прогресу, прогрес показників / Віллем де Вріс // Статистика України. – 2002. – № 2 (17). – С. 76–84.
2. В глобальному рейтингу якості життя Україна розположилась між Намібією та Ботсваной. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/1177171-v-globalnom-rejtinge-kachestva-zhizni-ukraina-raspolzhlas-mezhdu-namibiej-i-botsvanoj>. – Назва з екрану.
3. Національна доповідь про людський розвиток 2011 р. Україна: на шляху до соціального залучення / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України та Український центр соціальних реформ. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf. – Назва з екрану.
4. Замкевич Б.М. Енергетичний аналіз економічного стану України / Б.М. Замкевич // Вісник аграрної науки Причорномор'я: Спец. вип. 2 (26), т. 2 / Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2004. – С. 137–140.
5. Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua. – Назва з екрану.

Человеческое развитие и качество жизни в Украине в условиях экономических трансформаций

Б.М. Замкевич

Проведен и рассмотрен анализ динамики индексов человеческого развития и качества жизни в Украине в течение 1995–2011 гг. Проведенные исследования показали, что в процессе экономического развития в Украине при экономическом росте индекс качества жизни уменьшается, что свидетельствует о решении экономических проблем страны за счет экономического положения населения.

Ключевые слова: индекс человеческого развития, индекс качества жизни, инфляция.

Human development and quality of life in Ukraine in the conditions of economic transformations

B. Zamkevych

Considered and conducted analysis of dynamics of indexes of human development and quality of life in Ukraine during 1995–2011. The conducted researches showed that in the process of economic development in Ukraine at the economy growing the index of quality of life diminishes, that testifies to the decision of economic problems of country due to economic position of population.

Key words: index of human development, index of quality of life, inflation.

УДК 369(477)

КОБЗИСТА О.О., канд. екон. наук

Академія праці та соціальних відносин

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню питань становлення сучасної системи соціального страхування в Україні.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальна допомога, види соціального страхування, фонди соціального страхування, страхові внески, страхові виплати.

Постановка проблеми. В умовах переходу України до соціально направленої ринкової економіки зростає роль соціальної політики та соціального страхування.

Згідно з визначенням довідкової літератури, соціальне страхування визначається як система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян: у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також через похилий вік та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються сплатою страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти тематики соціального страхування розглядалися в працях Васечка Л., Губар А., Закревського С., Мельника А., Столярова В., Шафоростова А. та ін. Попри це, дана проблематика ще не є повністю вивченою і багато питань щодо формування ефективної системи соціального страхування досі потребують невідкладного дослідження.

Визначення напрямків розвитку системи соціального захисту та доцільності реформування соціального страхування в країні неможливо здійснити без вивчення етапів становлення сучасної системи соціального страхування. **Мета** – дослідження процесу формування сучасної системи соціального страхування в Україні, вивчення позитивних рис та недоліків конкретних заходів державної політики у сфері соціального страхування.

Результати досліджень та їх обговорення. Переломним моментом у функціонуванні системи соціального забезпечення в Україні став перехід від домінування системи соціальної допомоги до системи соціального страхування. Соціальне страхування передбачає формування цільових фондів за рахунок внесків страхувальників та застрахованих осіб з метою забезпечення фінансової основи для витрат, що виникають у застрахованих осіб внаслідок проявів певних типів соціальних ризиків та настання страхових випадків. При цьому розмір виплат застрахованим особам прямо пропорційно залежить від розміру їхніх внесків, тому, по суті, соціальне страхування представляє собою форму резервування частини заробітної плати. Механізм формування цільових фондів передбачає внесення страхових платежів або страхових внесків.

Соціальна допомога – це цільова адресна допомога найменш забезпеченим прошаркам населення. Розміри цієї допомоги, як правило, встановлюються чинним законодавством. Джерелом ресурсів для виплати різних видів допомоги є державний бюджет, оскільки економічна основа для виплати соціальної допомоги формується за рахунок сплати соціальних податків. При цьому розмір призначеної допомоги не залежить від суми раніше здійснених податкових платежів.

Починаючи з 1991 року, в Україні почалася нова хвиля законодавчих змін, обумовлених необхідністю вдосконалення управління системою соціального страхування. Принциповим момен-

том реформування системи соціального страхування стало створення в 1991 році Фонду соціального страхування Української РСР, який визнавався єдиним республіканським центром з управління соціальним страхуванням із закріпленням прав самостійної фінансово-банківської системи. Серед основних завдань роботи Фонду були окреслені наступні:

- акумуляція страхових внесків;
- фінансування встановленого переліку видатків;
- забезпечення заходів санаторно-курортного обслуговування.

Поряд із зазначеним, Фонду було надано право здійснювати комерційну та господарську діяльність з метою раціонального управління фінансовими ресурсами та покладено обов'язок фінансувати цільові програми із соціальної підтримки слабозахищених верств населення.

Паралельно було створено Фонд соціального страхування колгоспників Української РСР. До компетенції цього фонду входили функції з надання страхового захисту членам колгоспів та риболовецьких колгоспних підприємств.

Формування фінансових ресурсів цих фондів здійснювалося шляхом обов'язкового перерахунку частини коштів від внесків на державне соціальне страхування. На момент створення фондів ця частка складала 19,5% від загальної суми внесків підприємств, установ та організацій на державне соціальне страхування. Порушення строків чи порядку сплати внесків до Фонду прирівнювалося до порушення положень чинного законодавства та давало право органам фондів застосовувати фінансові санкції до юридичних осіб та накладати відповідальність за адміністративні правопорушення на фізичних осіб.

Незважаючи на те, що Фонд соціального страхування визнавався самостійною організацією, вирішення своїх ключових завдань він міг здійснювати лише у тісній взаємодії із профспілковими органами, Радами народних депутатів, міністерствами та відомствами УРСР, а право очолювати правління Фонду мав один із заступників голови Ради Федерації незалежних профспілок України.

Однак, механізм такої системи соціального захисту досить швидко виявився нездатним функціонувати належним чином, що призвело до формування негативних тенденцій у системі соціального страхування:

- зростання заборгованості по виплатах;
- випадки нецільового використання страхових коштів;
- невідповідність форм управління фондами механізмам формування їх коштів.

У 1993 році Верховною Радою України було затверджено Концепцію соціального забезпечення населення України, згідно з якою передбачалося поетапне запровадження кількох самостійних видів страхування:

- медичне страхування;
- від нещасного випадку на виробництві;
- на випадок безробіття;
- пенсійне страхування.

Реалізація основних положень цієї Концепції знайшла відображення у впровадженні основних видів соціального страхування: від нещасного випадку на виробництві, на випадок безробіття та пенсійного страхування. Медичне страхування трактувалося як компенсація втраченого заробітку за період втрати працездатності, пов'язаної із загальним захворюванням. Єдиною організаційною структурою, яка відповідала за усі ці види соціального страхування, визначався Фонд соціального страхування України.

Поетапність реалізації основних положень Концепції передбачала розробку системи нормативно-правового забезпечення та впровадження новітньої структури системи соціального страхування.

З 2001 року із прийняттям нових нормативно-правових актів у системі соціального страхування України почалися принципові структурні перетворення, що призвели до формування якісно нової системи соціального страхування. Кардинальні зміни стосувалися, перш за все, розподілу соціального страхування на окремі види та механізму здійснення різних видів соціального страхування. Впродовж 1999-2003 років Верховною Радою України були прийняті Закони України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на вироб-

ництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" (23 вересня 1999 року № 1105-XIV), "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (2 березня 2000 року № 1533-III), "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" (від 18 січня 2001 року № 2240-III). В липні 2003 р. був прийнятий Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Медичне страхування досі не стало обов'язковим видом страхування в Україні, хоча законодавча база стосовно цього виду соціального забезпечення вже розроблена. Медичне страхування в Україні функціонує поки що виключно як товар на ринку страхових послуг.

Таким чином, з 2004 до 2011 рр. в Україні почала діяти нова структура системи соціального страхування, максимально наближена до сучасної її форми.

Було сформовано чотири основних правонаступники Фонду соціального страхування України: Фонд соціального страхування із тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві, Фонд соціального страхування на випадок безробіття та Пенсійний фонд.

До основних повноважень фондів соціального страхування належали:

- ведення бази платників страхових внесків;
- стягнення страхових внесків та формування коштів страхових фондів;
- виплата страхових відшкодувань, фінансової допомоги та пенсій різних видів;
- фінансування додаткових заходів (оздоровчих, реабілітаційних, освітньо-кваліфікаційних тощо);
- організація і проведення заходів, спрямованих на попередження страхового випадку;
- надання консультаційних послуг та ін.

Було запроваджено управління фондами соціального страхування на паритетних засадах представниками держави, роботодавцями та застрахованими особами.

За роки роботи фондів підвищилися показники рівня соціального захисту населення. Зросло обсяги виплат із соціальних фондів, значно зменшилися розміри заборгованостей з виплат окремих видів пенсій та допомоги, посилюється контроль за механізмом стягнення страхових внесків.

Поряд з цим, значно посилюється навантаження на фонд оплати праці. Розміри внесків затверджувалися щороку Верховною Радою України. Сукупна величина внесків працівників та роботодавців на соціальне страхування варіювалася в середньому у межах 40-45% від розміру заробітної плати.

Економічні та соціальні реалії обумовили необхідність змін у структурі системи соціального страхування. До основних недоліків діючої системи зборів на соціальні заходи належать:

- низька внутрішня функціональна ефективність системи соціального страхування;
- дублювання функцій фондів, відсутність їх технологічної ув'язки;
- недосконалість механізму надання застрахованим особам матеріального забезпечення та соціальних послуг;
- низький рівень охоплення населення системою страхового захисту.

Потребувала вдосконалення система державного контролю у сфері соціально-трудова відносин, необхідним визнавалося суттєве спрощення процедури сплати страхових внесків та подання звітності [8].

У світовій практиці залежно від механізму здійснення прийнято виділяти п'ять основних систем організації соціального страхування:

- 1) паралельне здійснення окремими установами соціального страхування своїх функцій. Управління системою є повністю децентралізованим та відокремленим від податкової системи;
- 2) одна установа централізовано виконує функції реєстрації платників і застрахованих осіб, акумуляції страхових внесків, прийому та обліку звітності зі сплати внесків. Паралельно з цим, страхові виплати, контроль та облік застрахованих осіб здійснюються окремо кожним із фондів соціального страхування;
- 3) єдина установа відповідає за збір страхових внесків, здійснення виплат, ведення обліку застрахованих та зберігання даних усіх рівнів;

4) функції збору, контролю, примусового стягнення та управління грошовими потоками здійснює податкова адміністрація;

5) збір і розподіл внесків здійснюються податковими органами, а решта функцій виконуються єдиною спеціалізованою установою.

До 2011 року в Україні використовувалася перша система організації соціального страхування. Чотири цільові страхові позабюджетні фонди займалися збором страхових внесків, веденням власних баз платників, обліком страхувальників та застрахованих осіб, розподілом та виплатою страхових відшкодувань та контролем за механізмом сплати страхових платежів.

З 2011 року вступила у дію нова система соціального страхування, згідно з якою було змінено структуру його організації і здійснено перехід від моделі першого типу до моделі другого типу.

Принциповими змінами, що лягли в основу реформи системи соціального страхування, стали:

- визначення Пенсійного фонду єдиною установою, що спеціалізується на зборі внесків, операціях обліку та контролю;
- впровадження єдиної бази для нарахування внесків, введення однакового звітного періоду, єдиної форми звітності;
- запровадження сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування, сплачуваного єдиним платіжним дорученням.

Єдиний соціальний внесок – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється з метою забезпечення захисту прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Як фінансова установа, відповідальна за процеси стягнення страхових внесків, Пенсійний фонд України почав виконувати притаманні лише йому одному функції:

- облік страхувальників;
- облік обсягів внесків;
- прийняття звітності;
- контроль за повнотою та своєчасністю сплати страхових внесків;
- стягнення заборгованості зі сплати єдиного соціального внеску.

Разом з цим, Пенсійний фонд не має жодних переваг порівняно з іншими фондами соціального страхування під час розподілу зібраних сум внесків та стягнення заборгованості.

Серед основних причин, що обумовили необхідність переходу до нової структури соціального страхування, експерти виділяють наступні:

- спрощення складної системи сплати багатьох внесків за різними ставками для платника та скорочення обсягів подання звітної інформації;
- посилення контролю за повнотою сплати внесків способом уніфікації бази обрахунку страхових внесків та можливості зіставлення обсягів внесків у різних фондах;
- можливість більш раціонально використовувати фінансові ресурси та здійснювати точну економію на адміністративних витратах;
- забезпечення більшої прозорості фінансових потоків для усіх учасників системи соціального страхування.

За розрахунками спеціалістів, перехід від першої до другої моделі організації соціального страхування дозволить зекономити на адміністративних витратах до 15% щорічно поряд зі зростанням обсягів зібраних платежів до 7-8%.

Для роботодавців ставки єдиного соціального внеску встановлюються відповідно до класів професійного ризику виробництва, з урахуванням видів економічної діяльності платників єдиного внеску. На сьогодні затверджено 67 класів професійного ризику виробництва. Тарифна ставка внеску для першого класу становить 36,76%, а для 67 класу – 49,7%. Для цивільно-правових договорів передбачена єдина ставка соціального внеску – 34,7% [5].

Для працівників, які працюють на підприємствах, у фізичних осіб – підприємців, або у фізичних осіб, що забезпечують себе роботою самостійно, на умовах трудового договору встановлено ставку єдиного соціального внеску у розмірі 3,6%. Фізичні особи, що виконують роботи за цивільно-правовими договорами, сплачують єдиний соціальний внесок за ставкою 2,6%. Державні службовці сплачують внесок за ставкою 6,1% [5].

Поки що відзначати результативність впроваджених змін зарано, тим більше що реформування системи соціального страхування збіглося у часі із загостренням ряду кризових явищ в економіці, обумовлених наслідками світової економічної кризи.

Однак, вже на сьогодні, незважаючи на досить обмежені часові рамки функціонування нової системи соціального страхування, деякі вітчизняні економісти схильні вбачати доцільність подальшого реформування цього напрямку соціального забезпечення в Україні. Зокрема, пропонується провести реформу у сфері державної соціальної політики не за рахунок збільшення відповідних фондів та підняття ставки зборів, а за рахунок введення демократичних ринкових важелів управління ними, тобто: надання працівникам вільного вибору страховика, з обов'язковим пере страхуванням у державному фонді (державна гарантія). При цьому у ролі страховика можуть бути профспілки, недержавні пенсійні фонди, медичні страхові фонди, страхові компанії. Завданнями такої реформи є підвищення ефективності використання коштів, їх більш цільове використання, суттєве зменшення розкрадання цільових коштів та підвищення їх віддачі та соціальної значущості [9].

Прихильники зазначених заходів переконані, що для України це дасть можливість без кардинальних змін в чинному законодавстві:

- вивести кошти заробітної плати з тіні та полегшити податковий тиск на роботодавців;
- зменшити тіньовий обіг коштів і залучити їх у легальну економіку держави, відповідно збільшити надходження податків до бюджету;
- зменшити витрати з бюджету України на утримання виконавчого апарату фондів страхування;
- поліпшити реальний соціальний захист населення України за рахунок збереження страхових коштів від розкрадання та зайвих витрат, здійснення страхування на договірних підставах.

Висновки. Із впровадженням зазначених заходів чи без них, державне регулювання системи соціального страхування має спрямовуватися на підвищення ефективності її роботи – забезпечення прозорості функціонування системи соціального страхування і надання можливості населенню України повноцінно користуватися перевагами страхової системи, сприяння запобіганню зловживанням та корупції в системі соціального захисту населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" № 1058-IV від 09.07.2003.
2. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" № 1105-XIV від 23.09.1999.
3. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" № 1533-III від 02.03.2000.
4. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" № 2240-III від 18.01.2001.
5. Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" № 2464-VI від 08.07.2010.
6. Концепція соціального забезпечення населення України <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3758-12>
7. <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>
8. Ляшенко Н.В. Реформування системи соціального страхування в Україні в умовах фінансово-економічної кризи // http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60673.doc.htm
9. Петриченко П. Реформування соціального страхування вже давно назріло // <http://blog.liga.net/user/ppetrichenko/article/4537.aspx>

Формирование современной системы социального страхования Украины

Е.А. Кобзистая

Статья посвящена исследованию вопросов становления современной системы социального страхования в Украине.

Ключевые слова: социальное страхование, социальная помощь, виды социального страхования, фонды социального страхования, страховые взносы, страховые выплаты.

Ukraine has forming of the modern system of social security

О. Kobzista

The article is devoted consideration of questions of becoming of the modern system of social security in Ukraine

Key words: social security, social help, types of social security, funds of social security, insurance payments, insurance payments.

ПАРХОМЕНКО Л.А., канд. екон. наук
Уманський національний університет садівництва

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ТА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

У статті розглянуто проблеми забезпеченості фермерських господарств Черкаської та Вінницької областей земельними ресурсами та визначено ефективність їх використання.

Ключові слова: ефективність, фермерські господарства, земельні ресурси, оренда, продуктивність праці, фермер-орендар, спеціалізація.

Постановка проблеми. Умовою створення та функціонування будь-якого підприємства, в тому числі і фермерського господарства, є наявність комбінацій факторів виробництва певного обсягу продукції за певний період часу. Однією із головних умов сталого розвитку сільського господарства України є раціональне використання земельного потенціалу як головного засобу виробництва агропромислового комплексу, а також їх оцінка. Правильне і науково обгрунтоване вирішення цих питань дозволить створити нові земельні відносини, найбільш властиві ринковому середовищу, які будуть стимулювати продуктивні сили, сприяти підвищенню ефективності виробництва і охороні навколишнього середовища.

Під час реформування аграрного сектору основний суб'єкт господарювання на землі має уособлювати власника і господаря, що і стало одним з основних напрямів здійснення земельної реформи. Відсутність економічного інтересу селян в ефективному використанні державної землі, відчуження їх від землі призвели до кризової ситуації в сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми відтворення і раціонального використання земельного потенціалу в аграрній сфері постійно перебувають у центрі уваги вчених-аграрників. Значний внесок у розробку цих проблем зробили: В.Г. Андрійчук, О.Ф. Балацький, В.Г. Більський, О.А. Бугуцький, П.І. Гайдуцький, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, Р.І. Тринько, М.М. Федоров, О.М. Царенко, В.Й. Шиян, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін. Проте економічні дослідження щодо забезпеченості земельними ресурсами фермерських господарств та ефективності їх використання та створення раціональних, оптимальних за структурою високотехнологічних ресурсних потенціалів проводилися недостатньо, що вимагає подальшого вивчення.

Метою дослідження є визначення забезпеченості фермерських господарств Черкаської та Вінницької областей земельними ресурсами та ефективності його використання.

Методика досліджень. Для вивчення питання забезпечення земельними ресурсами фермерських господарств використовувались такі методи досліджень, як монографічний, групування, порівняння, анкетування.

Результати досліджень та їх обговорення. За сучасних засобів виробництва один робітник може обробляти 100-150 га землі, доїти 80-100 корів, відгодовувати 3-5 тис. голів свиней. У разі невеликої площі ферм, фермер повинен, як правило, вирощувати одну культуру, що призводить до недовикористання техніки, а інвестицій на її придбання необхідно в 3-4 рази більше, ніж для колективного сільськогосподарського підприємства.

Незважаючи на динамічність процесу та об'єктивні умови, що сприяють становленню і розвитку фермерства в Україні, на сьогодні ці господарства мають суттєві проблеми: більшість фермерів малоземельні, хоча середня площа господарства за рахунок великих реформованих фермерських господарств є досить значною [1, 2, 3]. Забезпеченість земельними ресурсами фермерських господарств досліджуваного регіону розглянемо на прикладі табл.1 та рис. 1.

На одне фермерське господарство Черкаської області в 2008 році припадало 106,3 га сільськогосподарських угідь, з яких 104,4 га складала рілля. У Вінницькій області середній розмір сільськогосподарських угідь господарства складав 135,9 га, з яких 133,7 га належить ріллі [4].

Середні розміри фермерських господарств Черкащини та Вінниччини не дозволяють ефективно використовувати наявну земельну площу для того напряму спеціалізації, який характерний для цієї зони.

Таблиця 1 – Забезпеченість земельними ресурсами фермерських господарств Черкаської та Вінницької областей *

Показник	Рік						2008р. до 2003р., разів
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Черкаська область							
Площа с.-г. угідь, тис. га	56,6	69,3	82,5	111,4	113,1	122,5	2,2
у т.ч. ріллі, тис. га	53,1	67,3	80,3	108,7	110,9	120,3	2,3
Припадає с.-г. угідь в середньому на одне господарство, га	55,2	64,9	74,9	97,7	96,0	106,3	1,9
у т.ч. ріллі	51,8	63,1	72,9	95,4	94,1	104,4	2,0
Вінницька область							
Площа с.-г. угідь, тис. га	98,2	122,2	136,9	164,8	201,6	220,8	2,2
у т.ч. ріллі, тис. га	95,9	119,2	133,5	161,5	199,4	217,3	2,3
Припадає с.-г. угідь в середньому на одне господарство, га	80,7	92,4	99,6	107,4	131,2	135,9	1,7
у т.ч. ріллі	78,7	90,2	97,2	105,2	129,7	133,7	1,7
Україна							
Площа с.-г. угідь, тис. га	3094,6	3420,6	3661,2	3972,8	4198,9	4327,8	1,4
у т.ч. ріллі, тис. га	2891,1	3246,1	3492,6	3814,9	4056,2	4189,3	1,5
Припадає с.-г. угідь в середньому на одне господарство, га	71,9	80,4	86,3	92,1	96,7	101,9	1,4
у т.ч. ріллі	67,2	76,3	82,3	88,4	93,4	98,7	1,5

* За даними Головного управління статистики.

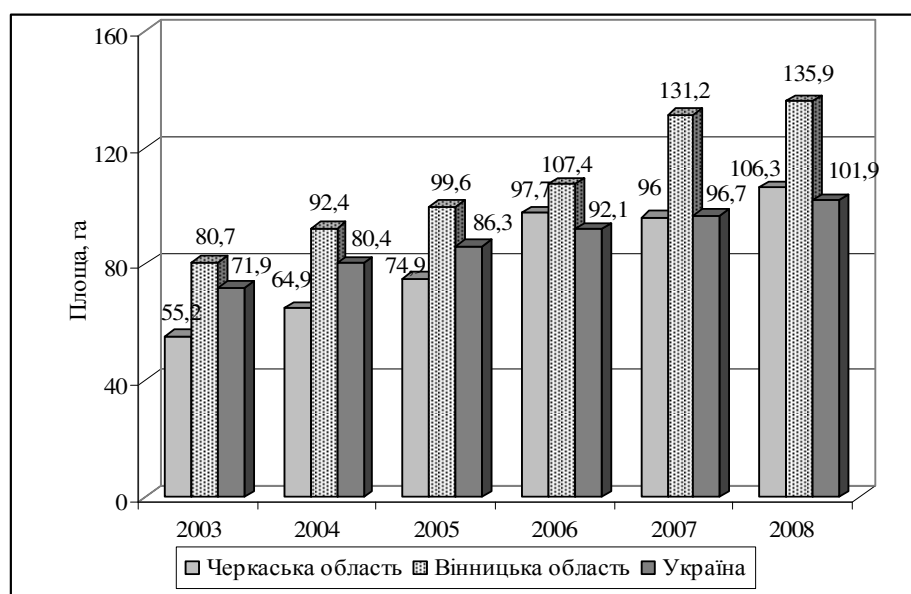

Рис. 1. Забезпеченість фермерських господарств сільськогосподарськими угіддями (на одне господарство)

Основна частина фермерських господарств має невеликі площі сільськогосподарських угідь і тому ми вважаємо, що першочергово необхідно вирішувати проблему забезпеченості фермерських господарств земельними ресурсами. На нашу думку, завдяки оптимізації розмірів фермерські господарства зможуть більш ефективно використовувати виробничі та матеріальні ресурси. Все це дозволить збільшити продуктивність та ефективність таких господарських структур, які зможуть одержувати доходи, що забезпечать розширене відтворення.

Для більш ґрунтового аналізу фермерських господарств, які займаються вирощуванням овочів, в 2008 році нами було проведено анкетування 42 овочівницьких господарств Черкаської області. Розміри фермерських господарств, які займаються вирощуванням овочів відкритого ґрунту, дещо менші порівняно із середніми розмірами фермерських господарств області, за винятком розміру загальної земельної площі господарства (табл. 2).

Таблиця 2 – Забезпеченість фермерських господарств Черкаської області землею, 2008р.*

Показник	Фермерські господарства, всього	Овочівницькі фермерські господарства	Співвідношення даних овочівницьких і фермерських господарств, %
Кількість господарств	1152	42	3,7
Всього землі в користуванні, га	123725	4589	3,7
в т.ч. с.-г. угіддя	122500	4538	3,7
в т.ч. рілля	120300	4142	3,5
в т.ч. оренда	89082	2970	3,4
з них паї	59685	2056	3,5
З розрахунку на одне господарство			
Всього землі в користуванні, га	107,4	109,3	101,8
з них с.-г. угіддя	106,3	108,1	101,7
в т.ч. рілля	104,4	98,6	94,5
в т.ч. оренда	77,3	70,7	91,5
з них паї	51,8	48,9	94,4

*За даними Головного управління статистики у Черкаській області.

Проте площі сільськогосподарських угідь та ріллі овочівницького господарства мало відрізняються від господарств інших напрямків спеціалізації і складають від них 94,7-99,3%. Це пов'язано з тим, що аналізовані підприємства є багатогалузевими, тобто більшість із них спеціалізуються не лише на виробництві овочів відкритого ґрунту.

Лукинов І. І. стверджує: “Фермерські господарства можуть брати землю в оренду. Право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для впровадження підприємницької та іншої діяльності. Оренда земельної ділянки може бути короткостроковою (не більше 5 років) та довгостроковою (не більше 50 років). В країнах з розвинутою ринковою економікою оренда земель є найпоширенішою формою її використання. Так, частка орендованої землі в США складає 40%, а в країнах Європи – 32,7%” [5]. У середині 90-х років оренда землі набула значного поширення в сільському господарстві України. В оренду було передано 6 млн га земель, або 24% площі земельних паїв. Найбільше було передано в оренду земельних паїв у Донецькій, Львівській та Черкаській областях. Забезпеченість фермерських господарств Черкаської області землею розглянемо в таблиці 2.

Орендовані землі у фермерських господарствах Черкаської області займають 71,7%, в тому числі в овочівницьких фермерських господарствах цей показник складає 64,7%.

Ми цілком згодні з дослідженнями В.Г. Андрійчука, який відзначає: «...Орендні відносини мають різнобічний і складний характер, оскільки враховують багато виробничих, соціальних та особистісних факторів. Так, якщо в Україні термін оренди земельних ділянок (паїв) переважно становить до 5 років, то, наприклад, в США у більшості випадків договір оренди може бути укладений строком на один рік, що значно розширює можливості вибору партнерів» [6].

Висновки. Отже, розвиток орендних відносин сприятиме подальшому розвитку фермерських господарств тільки тоді, коли фермер-орендар буде мати необхідну кількість матеріальних і трудових ресурсів. Тільки тоді він зможе виробляти продукцію, яка буде користуватися попитом у споживачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник С.І. Реформи в АПК: проблеми, перспективи та кадрове забезпечення// Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу.: Кол. монографія за ред. П.Т. Саблука та ін. – Т1. – К.: ІАЕ. – 2000. – С. 6–13.
2. Шанін О.В. Організація раціональних сільськогосподарських структур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / О.В. Шанін; Ін-т агр. економіки УААН. – К., 2001. – 20 с.
3. Яковенко К.І. Овочівництво України на порозі XXI століття / К.І. Яковенко // Вісник аграрної науки. – 2000. – №8. – С. 21–24.
4. Селянські (фермерські) господарства Черкаської області у 2002 році: Статистичний збірник / Черкаське обласне управління статистики – Черкаси, 2009. – С. 38.
5. Лукинов И.И. Аграрный потенциал: исчисление и использование / Лукинов И.И., Онищенко А.М., Пасхавер Б.И. // Вопросы экономики. – 1998. – № 1. – С. 112.
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 624 с.

Обеспеченность земельными ресурсами фермерских хозяйств Черкасской и Винницкой областей

Л.А. Пархоменко

В статье рассмотрены проблемы обеспечения фермерских хозяйств Черкасской и Винницкой областей земельными ресурсами и определена эффективность их использования.

Ключевые слова: эффективность, фермерские хозяйства, земельные ресурсы, аренда, производительность труда, фермер-арендатор, специализация.

Provide land farms of Cherkassy and Vinnitsa regions

L. Parkhomenko

The paper considers the problem of provision of farms of Cherkassy and Vinnitsa regions land and determined their effectiveness using.

Key words: efficiency, farm enterprises, land, rent, labor productivity, the farmer-tenant, specialization.

УДК 330.322.54:63

СОКОЛЮК С. Ю., канд. екон. наук

СОКОЛЮК К. Ю., здобувач

Уманський національний університет садівництва

ІНВЕСТИЦІЙНІ НАДХОДЖЕННЯ В СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено інвестиційний ринок у Вінницькій області та місце сільського господарства в структурі інвестиційних надходжень. Проаналізовано динаміку надходжень інвестицій в економіку регіону.

Ключові слова: інвестування, сільське господарство, вкладення, економіка, тваринництво.

Постановка проблеми. Активізація інвестиційного процесу в сучасних умовах є однією з основних проблем в Україні на сьогодні. Глибокі зміни в господарському механізмі України, зумовлені переходом до ринкової економіки, потребують особливої уваги до вирішення питань інвестиційної діяльності. Особливо складна ситуація спостерігається на ринку інвестиційних ресурсів у сільському господарстві. Це пояснюється, насамперед, особливостями самої галузі: залежність від погодних умов, цінова нестабільність, політична нестабільність та значна тривалість періоду повернення вкладених коштів. Питання інвестування сільського господарства загострюється через проблеми, які виникають у зв'язку з можливим запровадженням ринку землі, тому дослідження інвестиційного ринку є досить актуальним на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині питання розвитку АПК та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, пов'язані з інвестуванням сільського господарства, досліджуються багатьма вченими-економістами, серед них: Саблук П.Т., Кісіль М.І., Коденська М.Ю., Свінцов О.М., Скірка Н.Я., Добрева Н.Ф., Майорова Т.В., Москвін С. [1,2,3] та ряд інших. Проте, не всі ще питання повною мірою вирішені.

Інвестиційна діяльність в аграрному секторі обумовлена багатьма факторами природного, економічного і соціального характеру. Виникає необхідність у вивченні ситуації для залучення інвестицій, їх реалізації.

Мета – дослідження інвестиційного ринку Вінницької області та місце сільського господарства у структурі інвестиційних вкладень в розвиток регіону.

Результати досліджень та їх обговорення. Сільське господарство – це кредитоємна галузь, яка не може ефективно розвиватися без залучення зі сторони додаткових фінансових ресурсів. Адаже у сільському господарстві існує великий сезонний розрив між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів. Враховуючи сучасний стан сільського господарства, очевидно, що подальший розвиток цієї галузі, незважаючи на її особливості, потребує значних капіталовкладень [1].

Вінниччина – один з найважливіших аграрних регіонів України, де виробляється 6,3% валової продукції сільського господарства держави, у тому числі продукції рослинництва – 7,4%, тваринництва – 4,7%. Обов'язковою умовою поживлення аграрної галузі є поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств шляхом збільшення інвестицій. Для прикладу, за рахунок усіх джерел фінансування в 2010 р. сільгоспвиробниками Вінниччини придбано близько 2 тисяч одиниць техніки. При цьому закуповувалась якісно нова високопродуктивна техніка імпортного виробництва, високопродуктивні комбіновані ґрунтообробні і посівні

агрегати, що дало змогу впровадити у виробництво в галузі рослинництва передові енергозберігаючі та ґрунтозахисні технології для вирощування зернових та технічних культур [4].

У 2010 році в структурі інвестицій в основний капітал Вінниччини сільське господарство разом з лісовим господарством зайняло 22,7 %, що є високим показником.

З діаграми, наведеної на рисунку 1, бачимо, що інвестування сільського господарства в області здійснюється на рівні промисловості та операцій з нерухомістю. У сучасних умовах господарювання це явище є досить рідкісним.

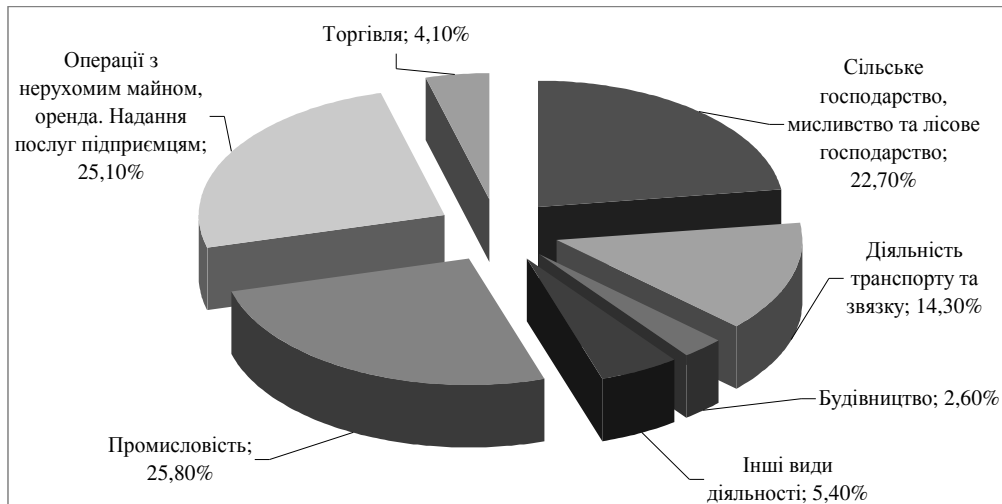

Рис. 1. Структура інвестиційних надходжень в економіку Вінницької області за видами діяльності у 2010 році [4].

Загальна сума інвестицій на розвиток сільського господарства склала 960 млн грн, з них в рослинництво направлено 738 млн грн, або 77% загального обсягу, у тваринництво відповідно 192 млн грн, або 20% (табл.1).

Таблиця 1 – Інвестиційні надходження в сільське господарство Вінницької області (у фактичних цінах, тис. грн)

	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення 2010 р. від 2006 р. (+.-)
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	238537	342507	554642	711479	504316	960152	+721615
з них: рослинництво	208211	305692	480961	643877	351811	738176	+529965
- тваринництво	26204	29134	56537	26564	142177	192299	+166095
- мисливство та пов'язані з ним послуги	4122	7681	17144	41038	10328	29677	+25555
Питома вага, %:							
- рослинництво	87,3	89,3	86,7	90,5	69,8	77,0	-10,3 в.п.
- тваринництво	11,0	8,5	10,2	3,7	28,2	20,0	+9,0 в.п.
- мисливство та пов'язані з ним послуги	1,7	2,2	3,1	5,8	2,0	3,0	+1,3 в.п.

В 2010 році обсяг інвестиційних надходжень у порівнянні з 2006 роком збільшився в 4 рази, що до питомої ваги рослинництва, то вона зменшилась на 10,3 в.п., а тваринництва – збільшилась на 9,0 в.п.

Розраховуємо індекси інвестицій в основний капітал Вінницької області (рис.2).

Аналізуючи дані рис. 2, можемо зробити висновок, що динаміка зростання обсягу інвестування у 2010 році в сільське господарство значно вища ніж за попередні роки. Найбільше зростання обсягу інвестицій спостерігається у 2010 році, а найменший обсяг – у 2008 році.

За рахунок коштів Державного бюджету у звітному році освоєно 4,5 млн грн, або 0,5% загального обсягу інвестицій у сільське господарство. Для потреб сільського господарства в області введено в експлуатацію зерноочисні та зерноочисно-сушильні пункти потужністю 16 тис. т на рік, елеватори – на 346 тис. т одночасного зберігання та приміщення для великої рогатої худоби на 650 скотомісць.

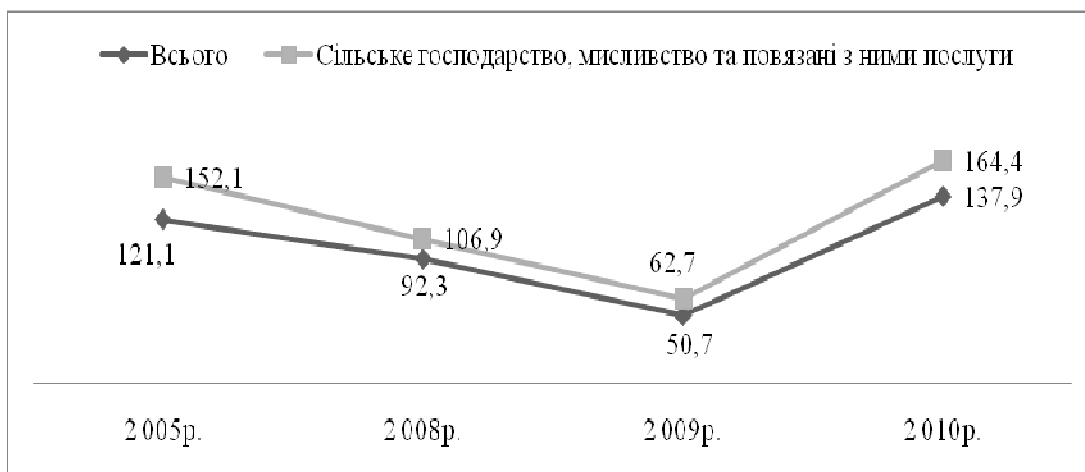

Рис. 2. Індекси інвестицій в основний капітал (% до попереднього року) [4]

Висновки. Загалом, інвестиційні вкладення в сільське господарство Вінниччини здійснюються в значних обсягах, що дозволяє проводити технічне переоснащення та закупівлю нової техніки. Це, в свою чергу, забезпечує підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та відродження галузі тваринництва. Про доцільність вкладення інвестицій свідчать результати діяльності підприємств Вінницької області, де в розвиток сільського господарства та переробної галузі зокрема вкладаються щорічно значні кошти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коденська М. Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрно-промисловому виробництві / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 49–53.
2. Майорова Т.В. Формування інвестиційних ресурсів в Україні / Т.В. Майорова // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – №15. – С. 122-132.
3. Москвін С. Інвестиційний ринок України та проблеми його державного регулювання [електронний ресурс – http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/119.htm].
4. Статистичний щорічник Вінниччини за 2010 рік: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця: ГУС, 2011. – С. 190.

Инвестиционные поступления в сельское хозяйство Винницкой области

С.Ю. Соколюк, К.Ю. Соколюк

Исследован инвестиционный рынок Винницкой области и место сельского хозяйства в структуре инвестиционных поступлений. Проанализирована динамика поступлений инвестиций в экономику региона.

Ключевые слова: инвестирование, сельское хозяйство, вложение, экономика, животноводство.

There is the investment entering agriculture of the Winnitca area

S. Sokolyuk, K. Sokolyuk

It is investigated the investment market of Vinnitskaya region and the place of the agriculture in the structure of its investment income. It is analyzed the dynamic of the investment income into the economy of the region.

Key words: investment, agriculture, economy, cattle-breeding.

УДК 631.15.001.76

ТКАЧУК С.П., канд. екон. наук

ЖАРУН О.В., канд. екон. наук

Уманський національний університет садівництва

ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Досліджено теоретичні, методичні та практичні основи ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, шляхи підвищення економічної ефективності їх діяльності, розглянуті питання впровадження інновацій з метою підвищення ефективності функціонування аграрних формувань, запропоновано заходи щодо вдосконалення економічного механізму функціонування сільськогосподарського підприємства, які б забезпечили зростання виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, ефективність функціонування, інноваційний розвиток, показники ефективності, ресурсне забезпечення, економічний механізм.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності аграрного бізнесу є важливим напрямом економічного зростання економіки України. За роки структурної перебудови сільське господарство зазнало як падіння обсягів виробництва продукції на 45–50%, так і руйнування матеріально-технічної та соціальної бази села. Лише після 2001 р. намітилися позитивні тенденції стабілізації і відродження аграрної економіки. Проте і нині значна частина (близько 30%) сільськогосподарських підприємств є нерентабельними і неспроможні здійснювати нормальний процес відтворення. В умовах відкритої економіки виникає загроза припинення діяльності неконкурентоспроможних виробників та для продовольчої безпеки країни. У сільськогосподарському виробництві продовжується нерациональне використання природних, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів. Нерациональне використання ресурсів спостерігається, насамперед, у фермерських господарствах та господарствах населення, які використовують примітивні технології виробництва продукції.

Світовий досвід свідчить, що перехід до стійкого економічного росту в АПК країни неможливий без стимулювання використання досягнень науки і техніки, впровадження передових технологій, активізації всіх суб'єктів господарювання у науково-технічній сфері АПК. Але для цього уже в найближчі роки необхідно здійснити кардинальні зміни у науково-технічній сфері та побудувати ефективний механізм просування інновацій.

Дослідження західних економістів показують, що близько 80 % зростання валового національного продукту відбувається за рахунок технологічного оновлення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств знайшло відображення в наукових працях іноземних вчених: О.А. Біттера, Е.Дж. Долана, К.Р. Макконелла, У. Петті, Дж. Сакса, П.А. Самуельсона, А. Сміта. Різні аспекти цієї проблеми вивчали вітчизняні науковці: В.Г. Авдрійчук, П.С. Березівський, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, О.Ю. Єрмаков, М.М. Ільчук, М.В. Калінчик, С.М. Кваша, Г.Г. Кірейцев, М.І. Кісіль, С.А. Константинов, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, В.К. Савчук, В.К. Терещенко, В.М. Трегобчук, О.В. Шкільов, О.М. Шпичак та багато інших. Разом з тим, питання впливу інноваційного розвитку галузей рослинництва і тваринництва на підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших ґрунтовних досліджень. Особливої актуальності набувають питання вибору і впровадження окремих елементів інноваційної системи у виробництво за різних рівнів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження – обґрунтування та розробка теоретичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі їх інноваційного розвитку.

Результати досліджень та їх обговорення. В умовах ринкової системи господарювання постійно виникає потреба у розробці і застосуванні у сільськогосподарському виробництві досконалих елементів виробничої системи, організаційно-економічних механізмів, нових форм і методів організації, які повинні забезпечувати підвищення його ефективності. Вирішення проблеми підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва можливе за рахунок оптимального використання системи чинників, серед яких чільне місце займає інноваційний процес (рис. 1).

Рис. 1. Основні чинники забезпечення ефективного функціонування аграрних формувань на основі інноваційного розвитку

Інновації в агропромисловому виробництві – це, насамперед, нові сорти рослин, нові породи тварин та птиці, нові добрива та засоби захисту рослин і тварин, нова техніка, нові методи профілактики та лікування тварин, нові технології, нові форми організації та фінансування виробництва, нові підходи до підготовки кадрів тощо [1].

Для активізації інноваційних процесів в сфері сільського господарства необхідно вирішити три основні взаємозалежні завдання: розширення інноваційних пропозицій з боку аграрної науки, підвищення сприйнятливості до інновацій самого аграрного виробництва й формування ефективної системи впровадження інновацій у виробництво.

Ефективність виробництва – це категорія, яка характеризує результативність виробництва та свідчить про те, якими витратами ресурсів досягається приріст обсягів виробництва. Основним шляхом виходу агропромислового виробництва із кризового стану є розвиток його інноваційної основи. Разом із тим, під економічною ефективністю виробництва в сільському господарстві в сучасних умовах слід розуміти раціональність поєднання багатьох факторів, до складу яких поряд з виробничими ресурсами входять технологічний процес виробництва та економічні відносини.

Економічна ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств характеризується системою показників, які дають можливість порівняти одержаний ефект від їх діяльності з величиною витрат виробничих ресурсів, що пов'язані з одержанням цього ефекту. Ефект від організаційної складової діяльності підприємств виявляється в прискоренні обороту капіталу, обігових коштів, готової продукції, дебіторської та кредиторської заборгованості й лише опосередковано відображається в показниках використання ресурсів [3].

У сільськогосподарських підприємствах Черкаської області частка виробленої валової продукції сільськогосподарськими підприємствами менша, ніж у господарствах населення. Протягом 2005-2009 рр. частка продукції, яка вироблялася сільськогосподарськими підприємствами, зросла з 19,9 до 26,3 % за її загального зростання на 36,3 відсотка.

У 2009 р. усі аграрні формування Черкаської області у підсумку одержали лише 1,3 млн грн прибутку, що свідчить про низькоприбуткове та збиткове виробництво сільськогосподарської продукції у переважній більшості підприємств (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка економічної ефективності виробництва основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області*

Показники	Роки					2009 р. у % до 2005 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Зернові</i>						
Виробництво, тис. т	284,9	185,6	224,2	307,9	250,6	88,0
Урожайність, т/га	2,4	2,1	2,4	3,1	2,7	111,3
Собівартість 1 т, грн	436,0	578,8	728,9	759,8	784,7	180,0
Середня ціна реалізації 1 т, грн	433,1	536,7	849,8	872,1	857,6	198,0
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-4,7	-64,1	167,4	196,0	171,5	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-),%	-0,7	-7,3	16,6	14,8	9,3	-
<i>Ріпак</i>						
Виробництво, тис. т	4,7	9,2	11,0	26,2	28,9	608,1
Урожайність, т/га	2,0	2,2	1,4	2,3	2,3	118,4
Собівартість 1 т, грн	1159,4	1069,8	1549,5	1821,0	1870,5	161,3
Середня ціна реалізації 1 т, грн	1073,0	1276,9	1709,5	2037,4	2389,3	222,7
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-168,2	393,1	211,7	429,9	1148,8	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-),%	-7,5	19,4	10,3	11,9	27,7	-
Прибуток від реалізації продукції рослинництва, всього, млн грн	-0,9	-3,1	16,7	23,6	33,9	-
Рівень рентабельності (+), збитковості(-) продукції рослинництва, %	-0,7	-2,3	11,7	11,9	13,4	-
<i>Молоко</i>						
Виробництво, тис. т	85,6	82,0	74,4	71,7	73,2	85,6
Надій на 1 корову, т	262,1	267,1	267,3	267,0	299,5	114,3
Собівартість 1 т, грн	789,9	902,5	1174,2	1498,0	1597,3	202,2
Середня ціна реалізації 1 т, грн	940,2	940,4	1408,7	1661,0	1579,0	167,9
Прибуток (+), збиток (-) на 1 корову, грн	318,4	82,3	513,8	362,3	-45,9	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-),%	19,0	4,2	20,0	10,9	-1,1	-

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
<i>М'ясо великої рогатої худоби</i>						
Виробництво, тис. т	9,8	9,5	8,3	7,4	6,5	66,3
Середньодобовий приріст, г	373	376	384	404	405	108,8
Собівартість 1 т, грн	6759,3	7370,6	8082,6	10620,2	11701,6	173,1
Середня ціна реалізації 1 т, грн	5394,5	4339,0	4806,8	7851,4	7796,7	144,5
Прибуток (+), збиток (-) на 1 голову, грн	-189,2	-479,2	-628,0	-502,5	-864,8	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-),%	-20,2	-41,1	-40,5	-26,1	-33,4	-
Прибуток (+), збиток (-) від реалізації продукції тваринництва, всього, млн грн	13,6	-28,8	-20,8	-13,0	-32,6	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) продукції тваринництва, %	7,8	-12,4	-6,4	-3,1	-8,4	-

*Сільськогосподарські підприємства, що звітують за ф. № 50-сг.;

Розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області.

Аналіз динаміки рівня рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в аграрних формуваннях регіону свідчить, що більш рентабельною є продукція рослинництва. Основну частину прибутку підприємства одержували від реалізації зерна та насіння ріпаку, збільшення попиту на які в останні роки зумовило зростання цін на цю продукцію.

Основними видами продукції тваринництва, від реалізації яких сільськогосподарські підприємства одержують прибуток, є молоко та м'ясо птиці. Протягом 2005–2008 рр. виробництво молока було рентабельним і лише в 2009 р. – збитковим.

Результати дослідження свідчать, що основними причинами збитковості виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області є низький рівень інтенсифікації виробництва, використання застарілих технологій вирощування сільськогосподарських культур і утримання тварин, неможливість впровадження інноваційних заходів через низький рівень фінансового та кредитного забезпечення. Якщо в 2003 р. у сільськогосподарських підприємствах регіону налічувалося 8,7 тис. шт. тракторів, то у 2009 р. їх кількість становила лише 4,2 тис. шт. Кількість зернозбиральних комбайнів за цей період зменшилась з 2,6 до 1,2 тис. шт.

Для досягнення високих показників виробничої діяльності підприємств важливе значення має спеціалізація і концентрація виробництва. Аналіз залежності показників ефективності виробництва від розміру сільськогосподарських угідь аграрних формувань Черкаської області свідчить про їх тісний зв'язок (табл. 2).

Концентрація виробництва створює сприятливі умови для впровадження досягнень науково-технічного прогресу: прогресивної технології і техніки, високоврожайних сортів і гібридів рослин, високопродуктивних порід і ліній тварин, нові методи і форми організації виробництва тощо.

Дані таблиці 2 свідчать, що у міру підвищення концентрації виробництва поліпшуються економічні показники діяльності підприємств: підвищується урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність праці, зростає величина прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Так, дослідження ефективності виробництва насіння ріпаку залежно від частки витрат на добрива і насіння (основних елементів інноваційних технологій) свідчать про те, що найвищий показник урожайності досягнуто підприємствами, у яких частка цих витрат становила 47,8 відсотка. У цій же групі підприємств досягнуто найвищий рівень рентабельності – 39,6 відсотка. У підприємств другої групи частка витрат на добрива і насіння становила лише 23,6 % за збільшення частки витрат на нафтопродукти та оплату праці до 31,2% порівняно із 17,2% у підприємств п'ятої групи. Рівень урожайності при цьому є найнижчим за решту підприємств, а рівень рентабельності не перевищив 3,2 відсотка.

Дослідження ефективності виробництва молока від розміру поголів'я корів свідчать, що найвищий показник продуктивності тварин в 2009 р. (4868 кг) досягнуто підприємствами, в яких утримується понад 400 тварин. У цій же групі підприємств досягнуто найвищий рівень рентабельності – 7,4 відсотка. У групі підприємств, де утримується менше 150 корів, річна продуктивність тварин становила 2249 кг молока, а рівень збитковості молока – 9,3 відсотка.

Таким чином, досягнутий рівень ефективності сільськогосподарського виробництва є недостатнім для забезпечення розширеного відтворення і потребує подальшого розвитку із залученням додаткових інвестицій та інноваційних рішень.

Таблиця 2 – Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області залежно від розміру площі сільськогосподарських угідь (2009 р.) *

Показники	Групи підприємств** за розміром сільськогосподарських угідь, га					У середньому
	I до 500	II 501-1000	III 1001-1500	IV 1501-2000	V понад 2001	
Кількість підприємств	110	52	29	17	26	234
Середня площа с.-г. угідь на підприємство, га	181	731	1201	1763	3453	908
Кількість працівників на 100 га с.-г. угідь, осіб	11,7		5,3	5,2	4,8	5,8
Урожайність, ц/га						
– зерна	15,4	18,3	25,9	25,8	35	27
– насіння ріпаку	18,9	15,8	18,8	23,1	25,2	23,5
Надій молока на 1 корову, кг	1772	1893	2362	3041	4299	2995
Середньодобові прирости ВРХ, г	309	316	376	395	484	405
Виробництво на 100 га ріллі, ц:						
– зерна	858	800	1030	1127	1487	1180
– насіння ріпаку	29,2	37,3	92,3	140	280,3	166,5
– свинини	184,7	15,2	12,8	7,9	26,1	34,2
Виробництво на 100 га с.-г. угідь, ц:						
– молока	260,4	210,1	294,2	480,2	394,8	344,8
– м'яса ВРХ	18,3	19,9	36,5	42,5	31,5	30,6
Дохід (виручка) на 1 га с.-г. угідь, грн	8160	1305	1785	2390	3295	3019
Прибуток (+), збиток (-) всього, тис. грн	-5630	-5403	751	1172	10427	1317
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га с.-г. угідь	-283,3	-142,2	21,6	39,1	116,1	6,2
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) сільськогосподарського виробництва, %	-3,4	-9,8	1,2	1,7	3,7	0,2

* Розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області.

** Сільськогосподарські підприємства, що звітують за ф. № 50-сг.

Отже, результати дослідження показують, що з підвищенням рівня фінансово-кредитного забезпечення підприємства зможуть впроваджувати у виробництво інноваційні заходи та підвищувати економічну ефективність сільськогосподарського виробництва.

Аналіз інноваційних процесів у сільському господарстві свідчить, що вони мають свою специфіку. Розширене відтворення в сільському господарстві здійснюється у взаємодії економічних і біологічних процесів. Тому сільськогосподарське виробництво характеризується високим рівнем ризиків інноваційних процесів, що не зацікавляє приватних інвесторів вкладати кошти у розвиток сільського господарства. Механізм державної підтримки інноваційної діяльності повинен здійснюватися за такими основними напрямками: правове регулювання і стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва на всіх рівнях; фінансова підтримка інноваційної діяльності через повне або часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування інноваційних проєктів; створення ефективних форм кооперації і формування організаційно-економічних структур, які б забезпечили інтеграцію освіти, науки і виробництва для здійснення інноваційної діяльності; пільгове оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; створення сучасної системи інформаційного та інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності в АПК [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підвищення економічної ефективності функціонування та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з активізацією інноваційних процесів, у рамках яких здійснюється перетворення наукових досліджень та розробок в нові або поліпшені продукти, нові технології, нові форми організації і управління та доведення їх до використання у виробництві з метою одержання ефекту. Ефект від організаційної складової діяльності підприємств лише опосередковано відображається в показниках використання ресурсів. Тому існуючу систему показників економічної ефективності впровадження організаційних заходів пропонується доповнити показниками фінансового стану підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гордійчук А.І. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств / А.І. Гордійчук // Науковий вісник НАУ. – 2007. – Вип. 110. – С. 242-246.
2. Кальна-Дубінюк Т.П., Литовченко А.М. Економічні аспекти застосування інноваційних біотехнологій в рослинництві та їх консультативне забезпечення для вирішення проблеми продовольчої безпеки України / Т.П. Кальна-Дубінюк, А.М. Литовченко // Науковий вісник НУБіП. – 2009. – Вип. 142. – С. 133-137.
3. Суперсон В.І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах / В.І. Суперсон // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 13-18.

Эффективное функционирование сельскохозяйственных предприятий на инновационной основе

С.П. Ткачук, Е.В. Жарун

Исследованы теоретические, методические и практические основы эффективного функционирования сельскохозяйственных предприятий, пути повышения экономической эффективности их деятельности, рассмотрены вопросы внедрения инноваций с целью повышения эффективности функционирования аграрных формирований, предложены мероприятия по усовершенствованию экономического механизма функционирования сельскохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, эффективность функционирования, инновационное развитие, показатели эффективности, ресурсное обеспечение, экономический механизм.

Effective functioning of agricultural enterprises on innovative basis

S. Tkachuk., O. Zharun

Theoretical, methodical and practical aspects of effective functioning of agricultural enterprises, the ways of economic efficiency increase are researched. The questions of investments development with the aim of increase of their efficiency are described. Measures to improve economic mechanism of agricultural enterprises functioning are proposed which would provide production increase.

Key words: agricultural enterprise, efficiency of functioning, innovation development, indexes of efficiency, recourse providing, economic mechanism.

УДК 657.471/474.57:338.432

СТАДНИК Л.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОБЛІК ВИТРАТ ТА ОЦІНКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розглядаються економічний зміст, класифікація та облік витрат у сільськогосподарському виробництві, досліджується порядок оцінювання сільськогосподарської продукції, зокрема методичні підходи до обчислення її собівартості. Також доводиться необхідність уточнення і визначення в системі бухгалтерського обліку таких показників, як виробнича та повна собівартість.

На підставі проведених досліджень, у статті відзначається недоцільність оцінки біологічних активів і продукції сільськогосподарського виробництва за справедливою вартістю, а також методики відображення в обліку їх переоцінки.

Ключові слова: витрати, затрати, облік витрат, витрати на продукцію, витрати періоду, вартісна оцінка, витрати на перетворення, собівартість, виробнича собівартість, повна собівартість, оцінка за справедливою вартістю.

Постановка проблеми. Курс, взятий державою на ринкові перетворення в економіці, вимагає якісно нової інформації для контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень. Все це спонукає до реформування системи бухгалтерського обліку, тому починаючи з 2000 року і донині, в національній системі бухгалтерського обліку періодично відбуваються певні зміни – вводяться в дію нові ПСБО, змінюються методичні підходи щодо обліку окремих засобів, джерел їх утворення та господарських процесів. В результаті виникає необхідність теоретичного переосмислення категорій витрат, собівартості, а також удосконалення методики обліку витрат виробництва, що сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень. Отже, зі зростанням ролі управління витратами та собівартістю, як інструменту, що підвищує конкурентоспроможність аграрних товаро-виробників, виникає необхідність досліджень за обраною темою.

Також із введенням в дію вагомого для системи обліку в сільськогосподарських підприємствах Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» (П(С)БО 30), крім зміни назви балансових рахунків 16 і 21, наслідком стали різні підходи до вартісної оцінки активів: зокрема, мала кількість господарств запроваджує оцінку за справедливою вартістю сільськогосподарських активів, більша кількість застосування цієї оцінки ігнорує і продовжує застосування традиційної методики обліку за собівартістю. Це, як правило, призводить до порушення таких основних принципів бухгалтерського обліку, як: обачність; нарахування та відповідність доходів і витрат; історична (фактична) собівартість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реформування та становлення нової системи бухгалтерського обліку витрат, адаптування її до міжнародних стандартів постійно перебувають в центрі наукових досліджень. Зокрема цьому присвячені праці відомих як зарубіжних вчених: Друрі К., Нідлз Б., Фостер Дж., Фрідман П., Хорнгрен Ч.Т., Яругова А., Маргуліс А.Ш., так і вітчизняних: Білухи М.Т., Бородкіна О., Бутинця Ф.Ф., Валуєва Б.І., Герасимовича А.М., Голова С.Ф., Єфіменка В.І., Завгороднього В.П., Кужельного М.В., Сопко В.В., Савченка В.Я., Саблука П.Т., Кірейцева Г.Г., Сука Л.К., Ткаченко Н.М., Чумаченко М.Г., Дем'яненко М.Я., Жука В.М., Моссаковського В.Б. та ін.

Науковці в своїх працях висвітлюють питання формування доходів і витрат, визначення фінансових результатів на сільськогосподарських підприємствах, особливостей обліку біологічних активів, формування інформації у статистичній і фінансовій звітності. Вказується також на невирішеність окремих питань обліку, необхідність удосконалення бухгалтерського обліку специфічних об'єктів аграрного сектору. Разом з тим, незважаючи на глибокі напрацювання, питання економічного змісту та проблеми обліку витрат все ще потребують наукової розробки.

Мета і завдання. Метою дослідження є розгляд, а завданням – накреслення перспектив розвитку діючої системи обліку витрат та оцінки сільськогосподарської продукції, визначення основних напрямів їх удосконалення.

Результати дослідження та їх обговорення. Успіх агробізнесу безпосередньо залежить від ефективного використання у процесі господарської діяльності наявних ресурсів. Головними об'єктами аналізу в процесі управління сільськогосподарським виробництвом є витрати та оцінка.

Витрати, які здійснюються і разом з тим відображаються у бухгалтерському обліку, одночасно спонукають зменшення активів або збільшення зобов'язань у звітному періоді.

Об'єкти, які зараховуються до статей активів, неможливо взяти на облік, якщо цей окремий об'єкт не матиме вартісної оцінки. Якщо річ нічого не коштує, вона підприємству не потрібна. Отже, вартісна оцінка активів залежить не лише від того, скільки той чи інший актив коштував підприємству, тобто в яку ціну обійшлося його придбання (створення), а й від того, чи варта його ціна того, щоб у придбання (створення) цього активу вкладати кошти. Інакше кажучи, чи принесе ця інвестиція економічну вигоду [1].

Первісна вартість, а разом з тим історична собівартість, за якою оцінені ті чи інші активи, не завжди відповідає реальній ситуації на підприємстві. З метою об'єктивності інформації іноді виникає потреба у переоцінці активів до рівня справедливої вартості, тобто до вартості, за якою може відбутися обмін між зацікавленими сторонами. На нашу думку, питання справедливої вартості більшою мірою стосується необоротних активів, виробничих запасів, які можуть бути недостатньо задіяні в кругообігу і як наслідок морально застарівати. Також може вплинути і висока інфляція. Тоді постає необхідність в переоцінці. Щодо такого високоліквідного матеріалу, як продукція сільськогосподарського виробництва, то немає необхідності обліковувати її за цінами активного ринку.

Маючи інформацію про витрати, можна обчислювати окремі види собівартості продукції (робіт, послуг), а саме:

- 1) планова;
- 2) кошторисна;
- 3) нормативна;
- 4) індивідуальна;
- 5) галузева (середньогалузева);
- 6) фактична (звітна, історична, первісна, первинна, початкова);
- 7) повна;
- 8) технологічна (маржинальна, обмежена);
- 9) реалізована продукція (неповна, зрізана);
- 10) виробнича;
- 11) провізорна.

Як бачимо, є одинадцять видів собівартості, кожна з них має конкретний економічний зміст і призначення. Проте, як вважає Сук П.Л., в сільському господарстві створені такі економічні відносини, які диктують необхідність визначення окремого виду собівартості продукції, яку можна назвати "ринкова собівартість". Це обумовлено специфікою оцінки головних складових собівартості – оплати праці і матеріальних витрат [5].

На нашу думку, це може статися тоді, коли власник (селянське або фермерське господарство) є одночасно робітником і не виділяє окремо витрат своєї праці. Тоді, за реалізації виробленої продукції він одержить не зарплату, а валовий дохід. Цей показник завуальовує як суму витрат на оплату праці, так і суму прибутку, що може занизити ціну на сільськогосподарську продукцію.

Виходячи з цього, постає необхідність розробки методики врахування заробітної плати і разом з тим, – обчислення собівартості сільськогосподарської продукції.

Із введенням в дію П(С)БО 30 «Біологічні активи» почалася підміна поняття «собівартість» поняттям «справедлива вартість», що, на нашу думку, не є доцільним.

На практиці не всі витрати безпосередньо пов'язані з виробництвом. Тому для визначення собівартості продукції розрізняють витрати на продукцію та витрати періоду (рис.1).

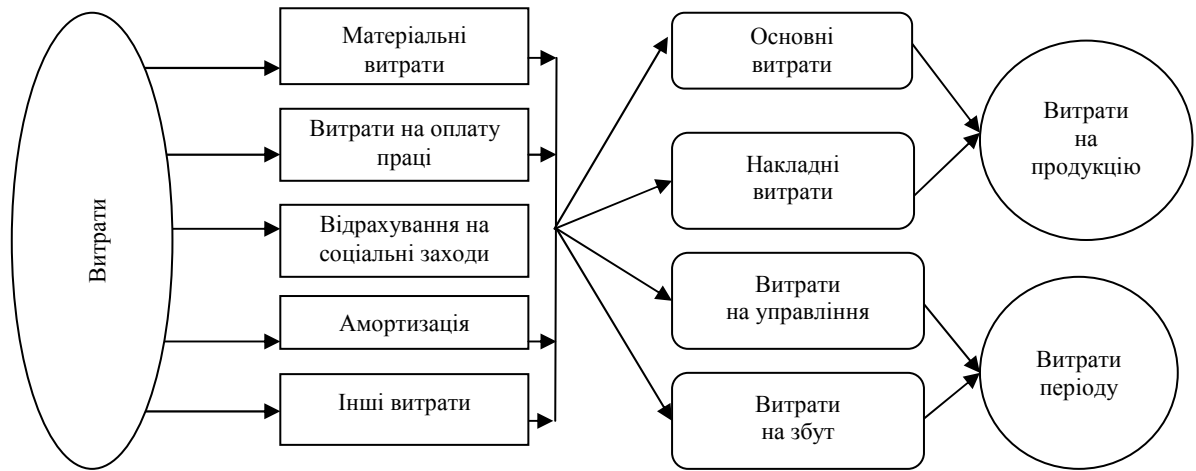

Рис.1. Класифікація витрат за елементами та відносно продукції і періоду

Витрати на продукцію – це витрати, пов'язані з виробництвом або з придбанням товарів для реалізації, тобто собівартість реалізації (рах. 90).

Витрати виробництва – це спожиті в процесі виробництва засоби виробництва, які втілюють у собі минулу працю (сировину, матеріали, амортизацію основних засобів, працю працівників, зайнятих у процесі виробництва теперішньому) з відповідними на неї нарахуваннями, та ін.

Витрати періоду – це витрати, що не включаються у собівартість запасів і розглядаються як витрати того періоду, в якому вони були здійснені. Це адміністративні витрати (рах. 92), витрати на збут (рах. 93) та інші операційні і неопераційні витрати.

Крім поділу витрат на продукцію і період, їх також класифікують за статтями і елементами. За статтями витрати класифікують як з метою аналітичності їх обліку по галузях сільськогосподарського виробництва, а також визначення собівартості продукції, її структури (табл.1).

Таблиця 1 – Примірний перелік статей витрат

Статті витрат	У рослинництві	У тваринництві	У допоміжних виробництвах	У підсобних промислових виробництвах
Витрати на оплату праці	+	+	+	+
Насіння та садивний матеріал	+			
Паливо та мастильні матеріали	+	+	+	+
Добрива	+			
Засоби захисту рослин та тварин	+	+		
Корми		+	+	
Сировина та матеріали (без зворотних відходів)			+	+
Роботи та послуги	+	+	+	+
Витрати на ремонт необігових активів	+	+	+	+
Інші витрати на утримання основних засобів	+	+	+	+
Інші витрати	+	+	+	+
Непродуктивні витрати (в обліку)	+	+	+	+
Загальновиробничі витрати	+	+	+	+

Класифікація витрат за елементами необхідна для формування інформації і складання фінансової звітності. Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, розподілених загальновиробничих та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються:

- а) прямі матеріальні витрати;
- б) прямі витрати на оплату праці;
- в) інші прямі витрати;
- г) загальновиробничі витрати.

Не відносяться на собівартість виробленої і реалізованої продукції і покриваються за рахунок інших джерел:

- а) адміністративні витрати;
- б) витрати на збут;
- в) інші витрати операційної діяльності;
- г) фінансові витрати;
- д) втрати від участі в капіталі;
- е) втрати від надзвичайних подій;
- є) витрати внаслідок вилучення капіталу власниками.

Отже, не включаючи згадані вище витрати у собівартість реалізованої продукції, ми не будемо мати змоги обчислити такий важливий для аналізу показник, як повна (комерційна) собівартість.

Обчислення цього показника в кінці календарного року вимагає Форма державного статистичного спостереження № 50-сг "Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств" (табл. 2), а також Інструкція щодо її заповнення. Цим нормативним документом передбачено, що у графі 6 (табл. 2) необхідно відображати повну собівартість реалізованої продукції, виконаних робіт та наданих послуг. Даний показник складається з виробничої собівартості, адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних та фінансових витрат, які цілком обґрунтовано можна віднести на виробництво і реалізацію власно виробленої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг), продукції рибництва. Операційні і фінансові витрати, які можна віднести прямо на певний вид продукції, послуг (витрати на відсотки за кредити, відсотки та винагороди за фінансову оренду, витрати на збут тощо), включаються безпосередньо до його повної собівартості. Дані про витрати, які неможливо віднести на певну продукцію або послуги прямо, розподіляються за видами продукції і послугами пропорційно їхній виробничій собівартості (графа 5).

Таблиця 2 – Виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції і послуг

	Код	Виробництво продукції			Реалізація продукції (робіт, послуг)			
		зібрана площа, га	вироблено продукції, ц	виробнича собівартість, тис.грн	у фізичній масі, ц	виробнича собівартість, тис.грн	повна собівартість, тис.грн	чистий дохід (виручка) від реалізації, тис.грн
А	Б	1	2	3	4	5	6	7
Продукція рослинництва – всього (сума кодів 0020, 0040ч0120)	0010	×	×		×			
у тому числі:	0020							
Зернові та зернобобові – всього								
з них:								
- пшениця озима	0025							
- пшениця яра	0021							
- жито	0026							
- гречка	0027							
- кукурудза на зерно	0030							
- ячмінь озимий	0031							

Висновки. П(С)БО 30 відтворює два підходи до вартісної оцінки активів: першим запроваджується оцінка за справедливою вартістю сільськогосподарських активів, другим продовжується

ся застосування традиційної методики обліку за плановою собівартістю з доведенням її в кінці року до фактичної. Разом з підходами змінюється і методика обліку.

Доцільно було б визначити виробничу, повну собівартість сільськогосподарської продукції в системі бухгалтерського обліку, а не розрахунковим методом.

Для достовірного аналізу виробництва необхідно визначити в системі бухгалтерського обліку як виробничу, так і повну собівартість продукції. До цього спонукає необхідність заповнення Форми державного статистичного спостереження № 50-сг "Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств".

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грачова Рима. Усьому своя ціна – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/debet/ukr/2001/27/27pr3.html>
2. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств (Наказ Міністерства аграрної політики України від 18 травня 2001 р. № 132) – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.4&nobreak=1>
3. Облік сільськогосподарської діяльності / [Лузан Ю.Я., Жук В.М., Гаврилук В.М. та ін.]; за ред. Жука В.М. – К.: Видавництво ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. – 368 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" (Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318) – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=293878
5. Сук П.Л. Закриття бухгалтерських рахунків і калькулювання собівартості продукції. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_2/15_Suk.pdf

Учет расходов и оценка сельскохозяйственной продукции

Л.И. Стадник

Рассматриваются экономическое содержание, классификация и учет расходов в сельскохозяйственном производстве, исследуется порядок оценки сельскохозяйственной продукции, в частности методические подходы к исчислению её себестоимости. Также показана необходимость уточнения и определения в системе бухгалтерского учета таких показателей, как производственная и полная себестоимость.

На основании проведенных исследований в статье отмечается нецелесообразность оценки биологических активов и продукции сельскохозяйственного производства по справедливой стоимости, а также методики отображения в учёте их переоценки.

Ключевые слова: расходы, затраты, учет расходов, расходы на продукцию, расходы периода, стоимостная оценка, расходы на превращение, себестоимость, производственная себестоимость, полная себестоимость, оценка по справедливой стоимости.

The account of charges and agricultural products estimation.

L. Stadnik

The economic growth, classification and charges in the agricultural production, ways of agricultural products estimation and methodical approaches of its prime price value is studied. According to the research given in the article the pointlessness of the biological assets and agricultural products production for real price and the methods of reflection in the account of overvalue are stated out. The author made some conclusions; give some propositions concerning the improvement of charges for production and order of the researched objects estimation.

Key words: charges, expenses, account of charges, products expenses, period expenses, cost estimation, transformation charges, prime price, production prime price, complete prime price, fair value estimation.

УДК 364.48

СОКОЛЬСЬКА Т.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

Розглянуто сучасний стан соціальної та економічної систем сільських територій в Україні та запропоновано комплексний державний підхід, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку та підвищення рівня життя населення

Ключові слова: сільська територія, сільські громади, паспортизація, кредити, рівень життя сільського населення.

Постановка проблеми. Нині українське село знаходиться в стані відносного не тільки економічного, але й соціального занепаду. Системні кризові явища та занепад сільських територій призвели до зниження рівня життя сільського населення, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, що загрожує репутації нашої держави на міжнародній арені. І це попри загальновідомий феномен закономірної залежності продовольчої безпеки від триєдиного соціо-

еколого-економічного характеру стійкого територіального розвитку агросфери. Саме тому, є нагальна потреба в якісних змінах усіх сфер розвитку села, які супроводжуються відродженням сільськогосподарського виробництва, розвитком несільськогосподарських видів діяльності, підвищенням рівня життя сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що вивченню проблем розвитку сільських територій приділяли увагу відомі вчені-економісти, серед яких: В.М. Трегобчук, М.Й. Малік, О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.П. Славов, О.В. Коваленко та ін. Проте, незважаючи на посилену увагу науковців до проблем села, ряд питань щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій України залишаються не вирішеними.

Метою дослідження є визначення концептуальних основ розвитку сільських територій України на прикладі розвинутих зарубіжних країн.

Результати досліджень та їх обговорення. Аналізуючи наукові дослідження проблем розвитку сільських територій, слід відзначити, що поняття «сільські території» є досить багатограним.

Серед вітчизняних науковців найбільш поширеним є трактування, за яким сільська територія є економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [1].

В Україні термін «сільські території» використовують для позначення сільської місцевості конкретних регіонів, а саме природно-економічних, адміністративно-територіальних утворень тощо.

Особливість сільських територій полягає в тому, що вони є джерелом ефективного виробництва, раціонального ресурсокористування, ресурсозбереження та охорони природних ресурсів. Розвиток сільських територій сприяв розширеному відтворенню сільського населення та забезпеченню зайнятості населення та належного рівня якості життя.

Традиційно сільські території за рахунок їх різноманіття і ресурсів задовольняють численні потреби суспільства та економіки. Можна виділити такі основні їх функції: житлова, економічна, виробнича, ресурсна, екологічна, рекреаційна, промислова [1].

Житлова функція – гарантія високої якості життя населення відповідно до потреб вікових груп.

Економічна – забезпечення достатньої кількості робочих місць, створення конкурентоспроможних умов виробництва і диверсифікації сільської економіки.

Виробнича – виробництво продуктів харчування і відновлюваних видів сировини, збереження культурного ландшафту і природних ресурсів.

Ресурсна – забезпечення відновлюваними і невідновлюваними природними ресурсами.

Екологічна – підтримка екологічної рівноваги на всіх територіях, збереження заповідників, національних парків.

Рекреаційна – використання культурних ландшафтів для туристичної інфраструктури, проведення вільного часу та відпочинку людей.

Розміщення – промислове використання і проходження транспортної інфраструктури (вулиці, залізниця, трубопроводи та ін.).

Варто зазначити, що внаслідок впливу економічних, демографічних змін, структури поселень, природних ресурсів зазначені вище функції можуть змінюватись.

Враховуючи описані вище функції сільських територій та їх просторові характеристики (розмірність, компактність, конфігурація, розміщення, чіткі межі, відкритість, геоморфологічні та ландшафтні особливості поверхні, що відіграють значну роль в їх функціонуванні), можна виділити чотири взаємопов'язані складові їх розвитку (рис.1).

Аналізуючи економічну активність сільського населення, ми встановили, що на сьогодні тут нагромадилось безліч соціально-економічних та екологічних проблем. Найгостріші серед них – це падіння рівня економічного розвитку, безробіття та бідність, що зумовлюють різке зменшення кількості сільського населення та їх трудову міграцію; занепад соціальної сфери; поглиблення

демографічної кризи, обезлюднення та вимирання сіл [2]. Це є наслідком як попередніх, так і нинішніх негативних процесів і явищ, зокрема, економічної кризи 90-х років і прорахунків, допущених у процесі аграрних трансформацій.

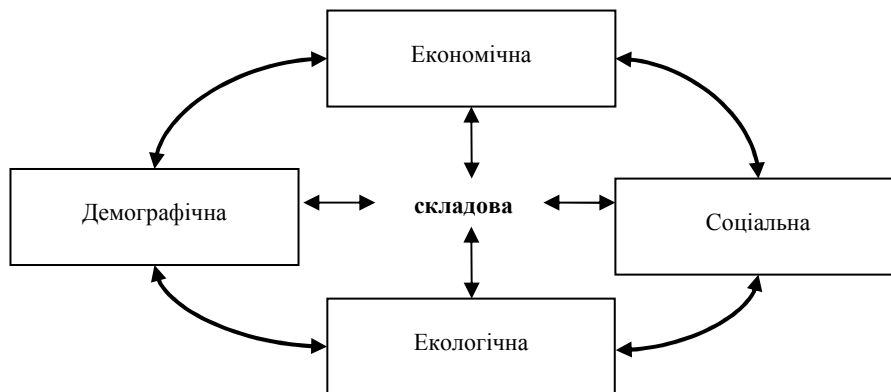

Рис.1. Складові розвитку сільських територій [6].

Нині майже дві тисячі українських сіл не мають шкіл, медичних та культурно-побутових закладів. Активна частина сільського населення покидає села в пошуках заробітку та привабливіших умов життя.

Майже повністю призупинилося будівництво шляхів з твердим покриттям, об'єктів інженерного облаштування, житла, об'єктів комунально-побутового та соціально-культурного призначення.

Фактично не функціонує служба побуту, закриваються підприємства торгівлі, особливо у малих і віддалених селах. Виводяться з експлуатації окремі об'єкти теплопостачання, водопостачання та каналізації. Матеріальна база соціальної інфраструктури села фізично і морально зношена. Збільшується кількість сіл, жителі яких не мають змоги отримувати найнеобхідніші послуги за місцем проживання. Обсяги будівництва об'єктів соціального призначення залишаються нижчими порівняно з 1990 р. у 10–15, а окремих видів – у 40–50 разів [9].

Сільські населені пункти поступово обезлюднюються і припиняють своє функціонування, смертність тут на 37 % вища, ніж у містах. Станом на 1 січня 2011 р. в Україні було 28457 сільських населених пунктів. За різноманітних перетворень, які відбуваються у поселенській мережі (створення нових, роз'єднання, об'єднання, зняття поселень з обліку тощо), їх кількість постійно зменшується (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка територіальних одиниць України за 2005-2011 рр.

Територіальні одиниці	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Відношення 2011/2005, (+,-)
Міста	456	457	458	458	459	459	459	+3
Сільські населені пункти	28585	28562	28540	28504	28490	28471	28457	-128

*Складено на основі опрацювання даних Держкомстату України.

Упродовж 2005–2011 рр. чисельність сільських населених пунктів скоротилася на 128 одиниць. Водночас спостерігається протилежна ситуація щодо кількості міст – з 2005 до 2011 рр. їх кількість зросла на 3 одиниці.

Що стосується чисельності населення, то за даними Державного комітету статистики станом на 1 січня 2011 р. чисельність наявного сільського населення України становила 14336,9 тис. осіб, або 31,3 % від загальної кількості населення країни (табл. 2).

Останніми роками значними темпами спостерігається скорочення чисельності населення (з 2005 до 2011 рр. на 1502,3 тис. осіб), в основному за рахунок зменшення кількості сільських жителів (у 2005-2011 рр. скорочення становило 934,6 тис. осіб), це відбувається, головним чином, за

рахунок депопуляції населення, яка щороку зростає. За останніми даними, рівень абсолютної бідності в Україні становить 12-14 % [7]. Ситуація, що склалася на сьогодні, зачіпає інтереси приблизно 12,5 млн осіб, зокрема це: сім'ї, які мають дітей – 33,1%; багатодітні сім'ї – 76,4 %; сім'ї з подвійним навантаженням (де є діти і безробітні) – 26,4 %; а також сім'ї, в яких є і безробітні, і зайняті. Значно більше схильні до бідності сільські жителі [10]. Більше того, безробіття у сільській місцевості більше ніж удвічі, порівняно з містами. Молодь виїжджає із сіл у пошуках роботи до міст, у тому числі за кордон.

Таблиця 2 – Динаміка чисельності населення України за 2005-2011 рр., тис. осіб

Населення	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Відношення 2011/2005, (+,-)
Міське	32009,3	31877,5	31777,4	31668,8	31587,2	31524,8	31441,6	-567,7
Сільське	15271,5	15052	14868,6	14703,9	14556,5	14438,1	14336,9	-934,6
Все населення	47280,8	46929,5	46646	46372,7	46143,7	45962,9	45778,5	-1502,3

*Складено на основі опрацювання даних Держкомстату України.

Занепад сільських територій, зубожіння селян зумовлені причинами довготривалого характеру, основними з яких є: нерозвиненість, переважно монофункціональний характер сільської економіки, обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів, слабка матеріально-фінансова база органів місцевого самоврядування; низька дохідність і збитковість виробництва окремих основних видів сільськогосподарської продукції; практика реєстрації в містах суб'єктів господарювання на селі; відсутність державної підтримки дрібних сільськогосподарських товаровиробників; ігнорування сільської специфіки і потреб у різних напрямках державної політики – регіональній, регуляторній, соціальній, бюджетній тощо [3].

Першим серйозним кроком до виправлення ситуації стало ухвалення концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, метою якої є забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Прийняття програми, безперечно, є значним кроком на шляху розвитку села, проте попереду найвідповідальніший період – організація її виконання. Задекларовані Програмою напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій не можуть бути вирішені через дефіцит вітчизняного бюджету. Наприклад, на фінансування бюджетних програм Мінагрополітики та продовольства з підтримки сільського розвитку у 2009 році було виділено лише 147603,3 тис. грн. (табл. 3).

Таблиця 3 – Фінансування бюджетних програм Мінагрополітики з підтримки сільського розвитку, 2006-2009 рр., тис. грн

Видатки за державними програмами	2006	2007	2008	2009
Реформування та розвиток комунального господарства у сільській місцевості	16879	20000	40900	40900
Оздоровлення та відпочинок дітей, працівників агропромислового комплексу	5177,5	5565,8	10565,8	10000,0
Державна підтримка Всеукраїнського фізкультурного і спортивного товариства "Колос" на організацію та проведення роботи з розвитку фізичної культури і спорту серед сільського населення	7436,4	7600,6	9735,0	9773,3
Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників	49200	62800	101700	86930
Всього	78692,9	95966,4	153900,8	147603,3

*Джерело [4].

У Програмі передбачається збереження принципу безплатності медичного обслуговування селян, насамперед, найбільш незахищених верств населення – дітей, інвалідів, пенсіонерів, багатодітних сімей, надання швидкої невідкладної допомоги, прийняття пологів, лікування

різних соціально небезпечних інфекційних хвороб, усунення наслідків глобальних катастроф тощо (П. 2.5). Але це планується здійснювати другим етапом, що, на нашу думку, є недопустимим. Україні варто було б перейняти досвід Європейського Союзу, політика якого є дієвою щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій, на що виділяються колосальні кошти (табл. 4).

Таблиця 4 – Засоби на розвиток сільських територій ЄС в 2007-2013 рр.

ДЕРЖАВИ-УЧАСНИКИ	ВСЬОГО				З НИХ НА РЕГІОНИ КОНВЕРГЕНЦІЇ	
	План 2005 р.		Факт 2009 р.		млн євро	% від загального фінансування
	млн євро	%	млн євро	%		
Польща	13230,04	17,04	13398,93	13,93	6997,98	52,23
Італія	8292,00	10,68	8985,78	9,34	3341,09	37,18
Німеччина	8112,52	10,45	8951,9	9,31	3174,04	24,57
Румунія	-	-	8124,20	8,45	1995,99	35,46
Іспанія	7213,92	9,29	8053,08	8,37	3178,13	39,46
Франція	6441,97	8,29	7584,50	7,88	568,26	7,49
Великобританія	1909,57	2,46	4612,12	4,79	188,34	4,08
Португалія	3929,33	5,04	4166,83	4,33	2180,74	52,34
Австрія	3911,47	5,04	4025,58	4,18	31,94	0,01
Угорщина	3805,84	4,90	3860,09	4,01	2496,09	64,66
Греція	3707,30	4,77	3906,23	4,06	1905,70	48,79
Чехія	2815,51	3,63	2857,51	2,97	1635,42	57,23
Болгарія	-	-	2642,25	2,75	692,19	26,20
Ірландія	2339,91	3,01	2494,54	2,59	0	0
Фінляндія	2079,93	2,68	2155,02	2,24	0	0
Словакія	1969,42	2,54	1996,91	2,08	1106,01	55,39
Швеція	1825,65	2,35	1926,06	2,00	0	0
Литва	1743,36	2,24	1765,79	1,84	679,19	38,46
Латвія	1041,11	1,34	1054,37	1,10	327,68	31,08
Словенія	900,27	1,16	915,99	0,95	287,82	31,42
Естонія	714,66	0,92	723,74	0,75	387,22	53,50
Нідерланди	486,52	0,1	593,20	0,62	0	0
Данія	444,66	0,57	577,92	0,60	0	0
Бельгія	418,61	0,54	487,48	0,51	40,74	8,36
Кіпр	162,52	0,21	164,56	0,17	0	0
Люксембург	90,04	0,12	94,96	0,10	0	0
Мальта	76,63	0,10	77,65	0,08	18,08	23,28
Всього	77662,77	100	96197,17	100	31232,64	32,47

*Джерело [6].

Дані таблиці 4 свідчать, що соціально-економічний розвиток села в Європі є пріоритетним. Загальна сума фінансування становить 96,2 млрд євро для 27 країн ЄС. Найбільші обсяги фінансування у Польщі, Італії, Німеччині – 13,93; 9,34 та 9,31% відповідно.

Так само на другий етап заплановано цільове виділення коштів для молодих сімей з метою розвитку індивідуального будівництва "Власний дім". На нашу думку, необхідно було окремим рядком зазначити суму коштів для надання кредитів молодим сім'ям для будівництва житла не нижче законодавчо встановлених соціальних норм.

Облаштування сіл, розвиток сільських територій – це, безперечно, основне питання держави та територіальних громад. Тому на базі нещодавно проведеної паспортизації сільських населених пунктів необхідно негайно зробити оцінку сучасного стану соціальної інфраструктури та визначити перспективи кожного села. Адже на сьогодні важко передбачити, скільки в 2015 році буде в тому чи іншому селі дітей, працездатного населення, пенсіонерів і що потрібно буде для нормального їх проживання, тому потрібне чітке визначення соціальних стандартів та нормативів щодо умов проживання сільського населення. Вважаємо за необхідне розробити регіональні програми розвитку сільських територій.

Враховуючи те, що найближчим часом буде знято мораторій на торгівлю землею, мають бути розроблені законодавчі документи, за якими кошти від продажу землі мають надходити до сільських громад.

Висновки. Отже, комплексний розвиток сільських територій, який би забезпечив стабільний збалансований розвиток виробництва, є важливою складовою в розбудові аграрного сектору економіки держави. Політика розвитку сільських територій має бути спрямована на захист сільського життєвого простору, підвищення рівня життя населення, якості сільськогосподарської продукції та на захист навколишнього середовища, розвиток депресивних територій.

Для вирішення поставлених завдань необхідно чітко визначити і прописати соціальні стандарти та нормативи щодо умов проживання сільського населення і на цій базі розробляти регіональні програми розвитку сільських територій, в яких передбачити кошти, необхідні для організації виконання запланованих заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В. П. Славов, О.В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 9. – С. 68–71.
2. Критерії результативності та проведення моніторингу Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?9695>.
3. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?9689>
4. Панорама аграрного сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minagro.gov.ua/files/00006351/Pan_10.pdf.
5. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С. 51–58.
6. OECD-Prüfbericht zur Politik für ländliche Räume: Deutschland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmelv.de>.
7. Соціально-економічна захищеність населення України за матеріалами вибіркового обстеження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. У пошуках формули порятунку села // Газета „Агробізнес сьогодні” №14 (58), вересень 2004.
9. Проект Загальнодержавної Програми соціального розвитку села на період до 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/popup_article?art_id=947894&cat_id=826959.
10. В Україні за межею бідності живе в два рази більше людей, ніж у Білорусі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mojarplata.com.ua/ua/main/minimum-wage/v-ukran456-za-mezheju-b456dnost456-zhive-v-dva-razi-b456lqshe-ljude-n456zh-u-b456lorus456>.

Концептуальные основы развития сельских территорий в Украине

Т.В. Сокольская

Рассмотрено современное состояние социальной и экономической систем сельских территорий в Украине и предложен комплексный государственный подход, направленный на стабильное обеспечение сбалансированного развития и повышение уровня жизни населения.

Ключевые слова: сельская территория, сельские общины, паспортизация, кредиты, уровень жизни сельского населения.

Conceptual base of rural territories development in Ukraine

T.Sokolska

The paper highlights modern condition of social and economic systems in rural territories development in Ukraine. There has been suggested complex approach aimed at regular providing of balanced development and social standards rise.

Key words: rural territory, rural communities, pasportisation, credits, social standards for rural population

УДК 336.115:330.32

БОНДАР О.С., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

На матеріалах регіонального аграрного ринку розглянуто особливості здійснення інвестиційної діяльності аграрних підприємств в умовах невизначеності, досліджено модель формування ефективного інвестиційного портфеля аграрних підприємств, що враховує зміни ефективності реалізації проектів у часі та їх технологічно можливий поділ на частини.

Ключові слова: інвестування, модель, грошовий потік.

Постановка проблеми. Інвестування – один з найбільш важливих аспектів діяльності підприємства, метою якого є динамічний розвиток. Здійснення інвестицій забезпечує економічний ріст та розвиток окремих підприємств і, одночасно, є передумовою росту економічного потенціалу держави в цілому.

Всю сукупність інвестометричних методів та моделей можна класифікувати за різними ознаками: за об'єктом вкладення засобів: моделі аналізу фінансових інвестицій та моделі аналізу реальних інвестицій; за періодом інвестування: моделі стратегічного планування, довгострокового та короткострокового планування; за ступенем агрегування об'єктів дослідження: макроекономічні та мікроекономічні; за метою моделювання: теоретико-аналітичні та прикладні; за характером відображення причинно-наслідкових зв'язків: детерміновані та стохастичні; за типом аналізу досліджуваних систем: описові та нормативні; за використанням інструментарію: оптимізаційні та балансові; за методом врахування часу: статичні та динамічні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження проблем вкладення капіталу та його ролі у процесі розвитку економіки звертались багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Найбільш знаними серед українських дослідників цих питань є М.А. Балудянський та М.І. Туган-Барановський. Новаторськими є економічні дослідження М. Туган-Барановського у побудові теорії криз та створеній на її основі теорії економічної кон'юнктури, в якій чільне місце займає інвестологія.

Метою і завданням дослідження є аналіз існуючих підходів та побудова адекватних моделей управління інвестиційною діяльністю аграрного підприємства.

Методи дослідження. Під час проведення наукового дослідження теоретичною та методологічною основою став системний підхід, що базується на поєднанні фінансово-економічного аналізу та економіко-математичних методів.

Результати досліджень та їх обговорення. Вітчизняні та зарубіжні дослідники створили велику кількість економіко-математичних моделей для отримання розв'язків різноманітних задач управління інвестиційною діяльністю підприємства. В умовах зростаючої складності та інтенсифікації інвестиційних процесів економіко-математичне моделювання стало ефективним інструментом формування ефективних управлінських рішень.

Розроблені грамотно і на професійному рівні економіко-математичні моделі дозволяють:

- розв'язати задачі оцінки ефективності інвестицій, оптимізації планування та управління фінансово-інвестиційною діяльністю, відображаючи основні характеристики елементів економіко-виробничої системи та зв'язків між ними;

- своєчасно реагувати на зміни стратегічних та тактичних цілей, рівня ризику, обмежень на ресурси, залежностей між параметрами та адекватно коригувати плани й управлінські рішення;

- використовувати прогресивні комп'ютерні технології для забезпечення потрібної точності та своєчасності необхідних розрахунків.

Оволодіння інструментарієм інвестометрії дає змогу автоматизовано, обґрунтовано прогнозувати розвиток підприємництва як соціально-економічної системи; розробляти шляхи ефективного керування ними; максимізувати економічний ефект діяльності; враховувати невизначеність та ризик; забезпечувати фінансову стійкість та платоспроможність підприємства; приймати ефективні управлінські рішення із застосуванням розроблених на ЕОМ моделей [4].

Прийняття рішень інвестиційного характеру базується на використанні різних формалізованих та неформалізованих методів та моделей. Їх кількість є надзвичайно великою, однак всі методи повинні ґрунтуватись на таких принципах [1, с. 36; 2, с. 34–35; 3, с. 60–69; 4, с. 33; 5, с. 398]:

- зміна вартості грошей у часі;
- врахування альтернативної вартості ресурсів;
- розрахунок ефективності на основі грошових потоків, генерованих проектом;
- відмова від врахування витрат, здійснених до моменту оцінки проекту;
- врахування невизначеності та ризику;
- врахування інфляції;
- вибір методів оцінки за складністю інвестиційного проекту;
- врахування цілей інвестування та психології інвесторів;
- врахування відносних змін цін та коливання курсів валют;
- врахування можливих змін у параметрах проекту;

- врахування синергії між інвестиційним проектом, що аналізується, та іншими проектами підприємства.

Суть дисконтних методів оцінки ефективності інвестиційних проектів полягає у наступному: інвестиції є ефективними, якщо величина грошового потоку, генерованого ними, є достатньою для повернення суми проектних вкладень та забезпечення необхідного рівня прибутку на інвестований капітал. Розрахунок показників ефективності відбувається через зіставлення величин надходжень та витрат проекту, приведених до єдиного моменту часу.

Основними кількісними характеристиками проекту, на яких базується обчислення класичних показників ефективності, є: тривалість життєвого циклу, обсяг початкових інвестицій, величина генерованого грошового потоку та ставка дисконтування. Методи визначення перших двох характеристик не є складними і були розглянуті раніше у попередніх роботах. Детальніше розглянемо проблеми оцінки величини грошового потоку та ставки дисконтування. Визначення цих параметрів проекту базується на аналізі прогнозних даних щодо можливого майбутнього стану макро- та мікросередовища впровадження проекту. Оскільки такі стани є значною мірою невизначеними, то кількісна оцінка грошових потоків та ставки дисконтування передбачають використання складного математичного інструментарію.

Важливими моментами під час обчислення додаткових грошових потоків також є:

- врахування впливів на величину грошового потоку альтернативних витрат;
- врахування незворотних і транспортних витрат;
- вплив грошового потоку даного інвестиційного проекту на грошові потоки інших проектів, що реалізовані підприємством.

Альтернативні втрати – це грошові потоки, які можна було б отримати від найкращого альтернативного використання інвестиційного ресурсу, це найбільші надходження, які втрачає інвестор, вкладаючи кошти у даний проект.

Незворотні витрати – це грошові витрати, які вже були понесені і які неможливо відшкодувати прийняттям чи неприйняттям проекту. Такі витрати здійснюються на етапі, що передує розробці інвестиційного проекту і спрямовані на фінансування додаткового дослідження умов реалізації проекту. Незворотні витрати не включаються у бюджет інвестиційного проекту і не впливають на його грошові потоки.

У разі купівлі виробничого обладнання підприємство часто зіштовхується з додатковими транспортними витратами та витратами на встановлення обладнання, а також у майбутні періоди із витратами на капітальний ремонт, такі витрати додаються до загальної вартості активів і є базою для амортизації та звичайно відображаються у грошовому потоці проекту.

Вплив такого інвестиційного проекту на інші підрозділи підприємства (у зарубіжній літературі їх часто називають екстерналіями) відображається у змінах грошового потоку підприємства, спричинених реалізацією окремого інвестиційного проекту. Визначити величину такого впливу надзвичайно важко, адже точна кореляція даного проекту з іншими проектами підприємства не є наперед відомою величиною. Такий аналіз вимагає детальної оцінки запропонованого інвестиційного проекту та окремих проектів, які вже реалізуються підприємством. Незважаючи на труднощі, пов'язані з такими розрахунками, вплив на екстерналії має бути врахований під час підрахунку грошових потоків та ефективності інвестиційного проекту.

За розрахунку додаткових грошових потоків та оцінки ефективності вкладень часто трапляються помилки. Існує два кардинальних правила, які допомагають аналітикам уникнути їх:

- грошовий потік суттєво відрізняється від балансового прибутку;
- саме додатковий грошовий потік повинен бути базою для оцінки ефективності інвестиційних проектів.

Досліджуючи перше правило, можна виділити такі головні відмінності грошового потоку від балансового прибутку:

1. Під час підрахунку грошового потоку капіталовкладення враховуються повністю в той рік, коли вони були здійснені, а в балансовому прибутку вони відображаються у вигляді амортизаційних відрахувань.

2. Прибуток характеризує діяльність підприємства, пов'язану лише з її виробничою діяльністю, а грошовий потік може включати надходження та видатки, не пов'язані із виробництвом (наприклад: надходження від зданих в оренду основних засобів, ліквідаційну вартість майна і т.д.).

3. Балансовий прибуток не підраховується для періоду будівництва підприємства, а грошовий потік є визнаним показником для цього періоду.

4. Від'ємне значення балансового прибутку свідчить про збиткову роботу підприємства. Водночас, від'ємний грошовий потік не завжди означає негативні наслідки для інвестиційного проекту. На етапах впровадження проекту в дію, капітального ремонту устаткування, кінцевої ліквідації основних фондів грошовий потік найчастіше має від'ємне значення, але перевищення витрат над надходженнями у ці періоди є закономірним явищем і не свідчать про неефективність інвестиційного проекту.

5. Прибуток вважають отриманим після продажу продукції, а грошовий потік після реального надходження грошових коштів.

6. Прибуток враховує негрошові витрати: амортизаційні відрахування, а також деякі накопичені, але несплачені витрати певного періоду. У грошовому потоці сума амортизації включається зі знаком плюс, а витрати враховуються в момент їх реальної виплати.

Грошовий потік проекту можна розглядати як суму дискретних надходжень та витрат, що мають місце протягом періоду експлуатації інвестиційного проекту. Схему надходжень грошових потоків у часі можна зобразити так, як це показано на рис. 1.

Як бачимо, структура грошових потоків змінюється у процесі експлуатації інвестиційного проекту і можна виділити три етапи: етап вкладення коштів, етап виробничої діяльності, етап ліквідації активів.

На першому етапі здійснюються капітальні витрати, які включають витрати на будівлі та основні фонди, необхідні для реалізації проекту, а також вкладення у чистий робочий капітал. Зміни у чистому робочому капіталі – це збільшені поточні оборотні активи внаслідок реалізації нового проекту, мінус автоматичне збільшення поточних зобов'язань (кредиторських рахунків та нарахувань). Проектні капітальні витрати та проектний приріст чистого робочого капіталу мають знак мінус в обчисленні грошового потоку. Ці витрати можуть здійснюватися на початку реалізації проекту одноразово, або впродовж кількох перших років.

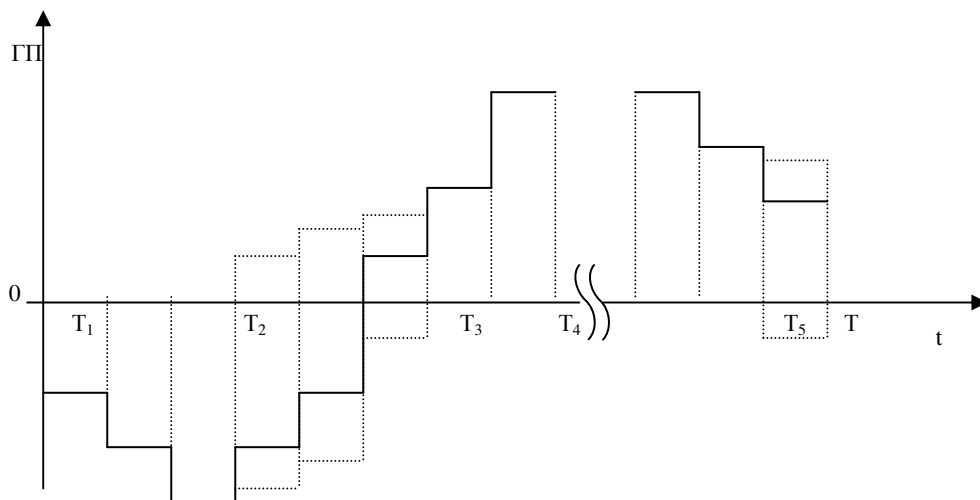

Рис. 1. Схема грошового потоку типового інвестиційного проекту

Другий етап включає безпосередню виробничу діяльність підприємства. Грошовий потік цього періоду має назву операційний грошовий потік (ОГП). ОГП – це потік грошей, що є результатом щоденної роботи фірми з виробництва і продажу. Витрати, пов'язані з фінансуванням фірмою своїх активів, не включаються до операційного потоку, оскільки вони не є операційними витратами. ОГП можна обчислити за формулою:

$$G_t = P_t + A_t - \text{ч}, \quad (1)$$

де G_t – операційний грошовий потік у період t ;

P_t – прибуток до виплати процентів за користування позиками та податків у період t ;

A_t – величина амортизаційних коштів у період t ;

ч – сума податку на прибуток.

Як бачимо, амортизація не включається до витрат, оскільки це не є відтік грошей.

Амортизація – це вид затрат, які підприємство не сплачує зовнішнім постачальникам, а акумулює в окремий фонд, чим зменшує суму оподаткованого доходу та створює додатковий грошовий потік. Позитивний ефект амортизаційних відрахувань полягає в тому, що їх накопичення супроводжується виникненням додаткових коштів для розширення діяльності, що сприяє підвищенню ділової активності. Основними причинами, які роблять амортизацію головною статтею грошового потоку, є: значна вагомість цієї статті у бюджеті інвестування, зниження податкових зобов'язань, що дозволяє збільшити чисті доходи підприємства, а також негрошові витрати, які можуть використовуватися на інші, ніж інвестиційні цілі.

Податки виплачуються грошовими коштами, а отже є відтоком грошей і враховуються у підрахунку грошового потоку зі знаком мінус.

Третій етап є завершальним етапом операційного життя проекту. У разі припинення експлуатації підприємство може мати збитки внаслідок демонтажу та ліквідації основних фондів, а може й отримувати прибутки у випадку продажу старого обладнання. В останньому випадку ліквідаційна вартість розраховується як різниця між ринковою вартістю обладнання на момент ліквідації та величиною сплачуваного податку. На цьому етапі підприємство також повертає кошти, вкладені у чистий робочий капітал. Як свідчить практика, підприємства повертають значно менше ніж 100 % цих коштів, через майнові втрати та списані борги.

Підсумовуючи викладене, ми пропонуємо обчислювати грошовий потік для кожного періоду реалізації проекту таким чином:

$$C_t = -B_t + G_t \pm R_t + S_t \pm L_t, \quad t = \overline{0, T}, \quad (2)$$

де T – тривалість життєвого циклу проекту;

t – індекс періоду життєвого циклу проекту ($t = \overline{0, T}$);

B_t – інвестиційні витрати у період t ;

G_t – операційний грошовий потік у період t ;

R_t – обсяг вкладеного (зі знаком мінус) чи повернутого (зі знаком плюс) чистого робочого капіталу у період t ;

S_t – вартість продажу обладнання в кінці операційного життя проекту у період t ;

L_t – вартість демонтажу та ліквідації обладнання в кінці операційного життя проекту у період t .

Грошовий потік є надзвичайно важливим базовим показником для визначення доцільності реалізації інвестиційного проекту. Правильне і максимально точне прогнозування цього показника допомагає уникнути помилок у розрахунках ефективності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналізуючи особливості застосування економіко-математичного моделювання під час побудови ефективного інвестиційного портфеля підприємства можна зробити висновок, що даний інструментарій має недоліки, тому потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, моделі формування ефективного інвестиційного портфеля повинні враховувати можливий технологічний поділ проекту на частини, реінвестування прибутків, динамічність інвестиційного процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнатушенко В.В. Моделирование процессов инвестиционной деятельности с использованием генетических алгоритмов / В.В. Гнатушенко, В.П. Стасюк, Д.А. Юханов // Модели управления капиталом. Новое в экономической кибернетике. – 1999. – № 2. – С. 29–53.
2. Грачева М.В. Анализ проектных рисков / М.В. Грачева. – Москва: ЗАО “Финстатинформ”, 1999. – 216 с.
3. Козик В.В. Оцінка ефективності інвестиційних проектів / В.В. Козик, В.А. Федоровський // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 59–70.
4. Покропивний С.Ф. Підприємство: стратегія, організація, ефективність / С.Ф. Покропивний, В.М. Колот. – К.: КНЕУ, 1998. – 350 с.
5. Шляхи підвищення інвестиційної діяльності в Україні: монографія / За заг. ред. В.Г. Федоренка. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2003. – 724 с.

Моделирование инвестиционных процессов в аграрных предприятиях

Е.С. Бондарь

Осуществление эффективной инвестиционной деятельности является одним из главных заданий управления развитием аграрного предприятия, так как от этого зависит развитие предприятия на перспективу. В статье исследована модель, которая отображает изменение денежного потока при реализации конкретного инвестиционного проекта.

Ключевые слова: инвестирование, модель, денежный поток.

Modelling of investment processes in the agrarian enterprises

O. Bondar

Realisation of effective investment activity is one of the main tasks of management of development of the agrarian enterprise how enterprise development depends on it on prospect. In article the model which displays change of a monetary stream at realisation of the concrete investment project is investigated.

Key words: investment, model, cash flow.

УДК 65.012.32

ЮХИМЕНКО П.І., д-р екон. наук

ЗАГУРСЬКИЙ О.М., канд. екон. наук

ВДОВИКА К. І., здобувач

Білоцерківський інститут економіки та управління

ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено основні причини виникнення і наслідки кризових явищ. Проведено статистичний аналіз динаміки ВВП й капітальних інвестицій та частки збиткових підприємств в економіці України за 2008-2010 роки. Обґрунтовано основні шляхи подолання кризи та методи антикризового управління, до яких вдаються сучасні підприємства. Визначено необхідність антикризового управління підприємством в сучасних ринкових умовах. Запропоновано етапи процесу формування механізму антикризового управління.

Ключові слова: збиткове підприємство, капітальні інвестиції, ВВП, ринкова економіка, криза, антикризове управління.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасної ринкової економіки є те, що кризові ситуації можуть виникати на всіх стадіях життєвого циклу підприємства. За таких умов в управлінні завжди існує ризик циклічного розвитку соціально-економічної системи, динамічного розвитку зовнішнього середовища, зміни співвідношення керованих і некерованих процесів, зміни суспільства, його потреб та інтересів, тому будь-яке управління має бути антикризовим, тобто побудованим на врахуванні можливості і небезпеки кризи.

У розвитку підприємства завжди існує вірогідність настання кризи. Це пояснюється тим, що, починаючи з моменту свого виникнення, підприємство стикається з цілим рядом проблем, які можуть супроводжуватися різким погіршенням показників його діяльності: ліквідність, платоспроможність, рентабельність, фінансова стійкість тощо.

Необхідність виявлення зародків кризових явищ, створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його неплатоспроможності та банкрутства – усе це вимагає впровадження дієвого механізму антикризового управління на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у розвиток теоретичних і методичних аспектів антикризового управління стали праці таких фундаторів: Е.І. Альтмана, Л.М. Бартона, І.А. Бланка, А.П. Градова, П.Ф. Друкера, В.А. Забродського, Дж.М. Кейнса, М.О. Кизима, Є.С. Мінаєва, М.Ю. Портера, М.С. Пушкаря, Р.І. Сміта, Дж.Ю. Стігліца, О.М. Тридіда, Е. А. Уткіна, А.М. Фрідмана, Дж. Ван Хорна та ін.

Їх ідеї були втілені в роботах вітчизняних авторів, присвячених проблемам виникнення кризових явищ на підприємстві: Д.І. Богиня, М.В. Герасимчук, Н.К. Жуков, Л.О. Лігоненко, І.О. Маркаренко, М.П. Пашута, О.Г. Римар, Л.С. Ситник, О.А. Терещенко, В.А. Туніков, В.М. Федосова, А.Д. Чернявський, М.Г. Чумаченко, Г.О. Швиданенко, В.Я. Шевчук, О.О. Шапурова та ін.

Метою і завданням є дослідження основних причин виникнення і наслідків кризових явищ, що виникають в процесі діяльності підприємства, та необхідність антикризового управління в сучасних ринкових умовах.

Результати досліджень та їх обговорення. Будь-яке підприємство в різні періоди свого життєвого циклу проходить через кризи власного розвитку. Першою ознакою кризового стану є суттєве зниження валового прибутку, рівня рентабельності або отримання валового збитку.

Під кризою науковці розуміють період нестабільності або такого стану підприємства, коли передбачаються зміни. Причому необов'язково результат цих змін може бути негативним. Позитивні моменти кризи науковці вбачають у посиленні конкуренції, боротьбі за клієнта, скороченні

імпорту і заміщенні його внутрішніми товарами, вирівнюванні споживчої вартості товару і ціни продажу, відродженні реального виробництва, зникненні перешкод для входження в бізнес тощо. Це найкращий час для розвитку підприємництва, захоплення або розширення частки ринку, звільненої більш слабкими учасниками.

На практиці із кризою, як правило, ототожнюють загрозу неплатоспроможності і банкрутства підприємства, його неприбуткову діяльність, або відсутність потенціалу для успішного функціонування [3, с. 123].

Причини кризи можуть бути різними. Вони залежать від загального стану економіки, специфіки функціонування підприємства, особливостей галузі, стану зовнішнього середовища, обраної стратегії розвитку, ефективності роботи менеджменту тощо (табл. 1).

Таблиця 1 – Аналіз основних причин виникнення кризи

Причини	Прояви	Можливі наслідки
Економічні	Нестабільна економічна ситуація в державі; протиріччя у відносинах економічних агентів ринку	Ріст рівня інфляції; зниження ВВП; втрата конкурентних позицій
Політичні	Обмеження з боку держави підприємницької діяльності; нестабільна діяльність уряду	Погіршення інвестиційного клімату; вивіз капіталу з країни
Правові	Недостатнє антимонопольне регулювання; нерозвинена законодавча база	Збільшення доходів підприємств-монополістів за рахунок підвищення цін на продукцію; спад виробництва; відсутність необхідної законодавчої бази; труднощі виходу на зовнішній ринок
Соціально-психологічні	Традиції, життєві цінності; менталітет адміністративно-планової економіки; відсутність навиків управління фінансами	Марнотратство; злочинність, корупція; падіння рівня зайнятості; скорочення державних асигнувань; зниження рівня життя
Демографічні	Міграційні процеси в державі; перевищення показників смертності над показниками народжуваності	Відтік кваліфікованих спеціалістів; нестача виробничих кадрів в економіці
Географічні	Кліматичні умови; зміна кон'юнктури ринку сировинних та сільськогосподарських ресурсів	Зміна споживчого попиту; зменшення обсягів розвитку натурального споживання населення
Техніко-технологічні	Низькі витрати держави на науку і техніку; низький технологічний рівень	Низька якість і висока собівартість продукції; низький рівень продуктивності і конкурентоспроможності підприємств; технологічний застій

Джерело: складено авторами на основі проаналізованих наукових джерел

Основними наслідками кризи можуть стати: втрата клієнтів і покупців продукції; зменшення кількості замовлень і контрактів; підвищення цін і собівартості; зменшення обсягів реалізації; недоодрержання виручки; неритмічність виробництва; неповне завантаження потужностей; різке зниження продуктивності праці; підвищення плинності кадрів та збільшення розміру неліквідних обігових засобів.

Найбільша кількість кризових явищ спостерігається на мікрорівні. Дослідники зазначають, що щорічно 10-20 % малих підприємств потрапляють у кризові ситуації й у середньому майже 10 % із них припиняють свою діяльність. Наприклад, у Японії щомісячно близько трьох тисяч малих і середніх підприємств припиняють свою діяльність та стільки ж з'являється нових [7, с. 54].

Статистика американських і європейських ринків показує, що 80 % підприємств протягом другого і третього років свого існування стають банкрутами. Чергова криза припадає на 6-8-й рік життєвого циклу, а до 9-10 року “доживає” лише 4-5 % підприємств.

Протягом останніх сорока років більшість країн втратили близько 10-30 % своїх національних фінансових активів через різноманітні кризові явища. В 2009 році відбулося зниження темпів економічного зростання США і Німеччини на 2,1 %, Великобританії – на 1,9, Франції – на 1,5, Японії – на 0,6 %, порівняно з 2008 роком [5, с. 12]. За останні роки також спостерігається значний зріст фінансової кризи і в Україні, що виявляється в падінні ВВП та зростанні кількості підприємств, що є фінансово неспроможними. На кінець 2008 року падіння ВВП становило 7,8 %, а за 2009 рік – 14,8 % (табл. 2).

Таблиця 2 – Динаміка ВВП й капітальних інвестицій України за 2008–2010 роки

Показник	2008	2009	2010
Обсяг капітальних інвестицій, млн грн	272074	192878	103294,7
ВВП, млн грн	948056	914700	1094607
Частка інвестицій у ВВП, %	28,7	21,1	9,4

Джерело: складено авторами на основі даних Державного комітету статистики за 2008-2010 роки

Зменшення обсягу капітальних вкладень в 2009-2010 роках на 79196 і 89583,3 млн грн відповідно та ВВП на 33356 млн грн в 2009 році зумовлено зниженням обсягів експорту, підвищенням цін на імпортовані енергоносії, обмеженням можливостей залучення зовнішніх інвестицій, ростом безробіття тощо.

У цей період також спостерігався значний спад промислового виробництва порівняно із січнем 2008 року, що сягнув 34,1 %, будівництва – 57,6, вантажообігу – 32,3, роздрібною торгівлі – 7,1 % (табл. 3) [4].

Таблиця 3 – Частка збиткових підприємств в економіці України за 2008–2010 роки (%)

Вид діяльності	2008	2009	2010
Сільське господарство	28,6	30,5	15,8
Промисловість	40,4	41,5	47,9
Будівництво	38,9	44,2	57,6
Торгівля	36,0	37,7	39,9
Діяльність транспорту та зв'язку	41,9	44,3	48,4
Фінансова діяльність	40,9	40,3	34,8
Загалом	38,7	41,1	46,3

Джерело: складено авторами на основі даних Державного комітету статистики за 2008-2010 роки

Останніми роками в Україні спостерігалася стійка тенденція до зростання кількості збиткових підприємств, що зумовлено замкнутістю ринків збуту та сировини, значною енергоємністю виробництва, застарілим виробничим апаратом, непродуманим географічним розташуванням та рядом інших факторів. У 2010 році їх загальний показник становив 46,3 %, що складає майже половину підприємств в економіці країни. До загальних причин неплатоспроможності українських підприємств можна віднести:

- низьку конкурентоспроможність продукції підприємств, що виражається низькими споживчими характеристиками товарів і високими цінами;
- невчасне надходження виручки за продукцію;
- бартерний характер товарних стосунків між підприємствами;
- дебіторську заборгованість держави за замовлену, але неоплачену продукцію;
- заборгованість підприємств перед організаціями-монополістами, що продають електроенергію, газ, тепло і воду;
- невживані виробничі, адміністративні і побутові приміщення, які звільнилися через скорочення виробництва [2, с. 15–17].

Одним з основних шляхів подолання кризи на підприємстві є наявність дієвого механізму антикризового управління, що дає змогу оперативного виявлення ознак кризового стану та створення передумов для своєчасного подолання його негативних наслідків. Метою та головним завданням антикризового управління є передбачення, своєчасне розпізнавання та успішне вирішення всіх проблем, пов'язаних з об'єктивним циклічним розвитком економіки та суб'єктивними факторами на мікро- та макрорівнях [6, с. 35].

Серед методів антикризового управління, до яких вдаються сучасні підприємства, можна назвати: скорочення витрат; підвищення мобільності капіталу підприємства; горизонтальна й вертикальна інтеграція; аналіз можливостей передачі на аутсорсинг дорогих процесів; жорсткість контролю всіх видів альтернативних витрат; оптимізація технологічних процесів; жорсткість кадрової політики; створення системи маркетингового управління; перегляд організаційної структури на предмет виключення зайвих рівнів управління; впровадження інновацій в усіх сферах господарювання тощо [8, с. 149].

Цей перелік не є вичерпним, адже кожне підприємство, залежно від галузі господарювання, може використовувати специфічні, притаманні лише йому методи антикризового управління. Подібні заходи на підприємствах слід проводити постійно з метою створення резервів для розвитку й розширення виробництва, що надасть змогу в умовах кризи почувати себе більш упевнено.

У процесі антикризового управління також застосовуються певні інновації:

- виготовлення нового, ще невідомого споживачам, блага або створення нової якості того або іншого блага;
- впровадження нового методу виробництва, в основі якого лежить нове наукове відкриття;
- освоєння нового ринку збуту, на якому певна галузь промисловості цієї країни не була представлена, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні;
- здобуття нового джерела сировини або напівфабрикатів незалежно від того, чи існувало це джерело раніше;
- проведення відповідної реорганізації, забезпечення монопольного положення [1, с. 56-58].

Процес формування антикризового управління в період кризи складається з певних етапів. Вони характеризують послідовність різноманітних операцій та їх груп під час розробки і реалізації управлінських рішень і, таким чином, визначення оптимального варіанту виходу підприємства із кризової ситуації, що склалася (рис. 1).

Рис 1. Процес антикризового управління

Джерело: створено авторами на основі проаналізованих наукових джерел

Послідовність виконання зазначених етапів надасть можливість: оцінити глибину кризи, причини і фактори її розвитку; визначити суб'єкт, який бере на себе відповідальність за розробку і реалізацію антикризової програми та встановити його повноваження; розробити оптимальну для певного підприємства антикризову програму відповідно до поставлених цілей та завдань; організувати контроль за перебігом виконання розробленої антикризової програми для своєчасного вжиття заходів щодо модернізації і корегування раніше розробленої політики антикризового управління; оцінити результати вжитих антикризових заходів, потенціал їхньої результативності та можливості подолання кризових явищ тощо. На основі механізмів оперативного управління розробляється комплексна програма антикризового управління підприємством, яка повинна включати заходи до його оздоровлення.

Формування програми є найбільш відповідальним та вагомим кроком у процесі управління, оскільки саме обґрунтований вибір антикризових заходів забезпечує виведення підприємства із кризового стану з найменшими втратами і у найкоротші терміни. Вона має передбачати цілеспрямованість, послідовність, своєчасність прийняття антикризових рішень та їх адаптованість до підприємства, а також визначати послідовність дій, спрямованих на недопущення банкрутства (рис. 2).

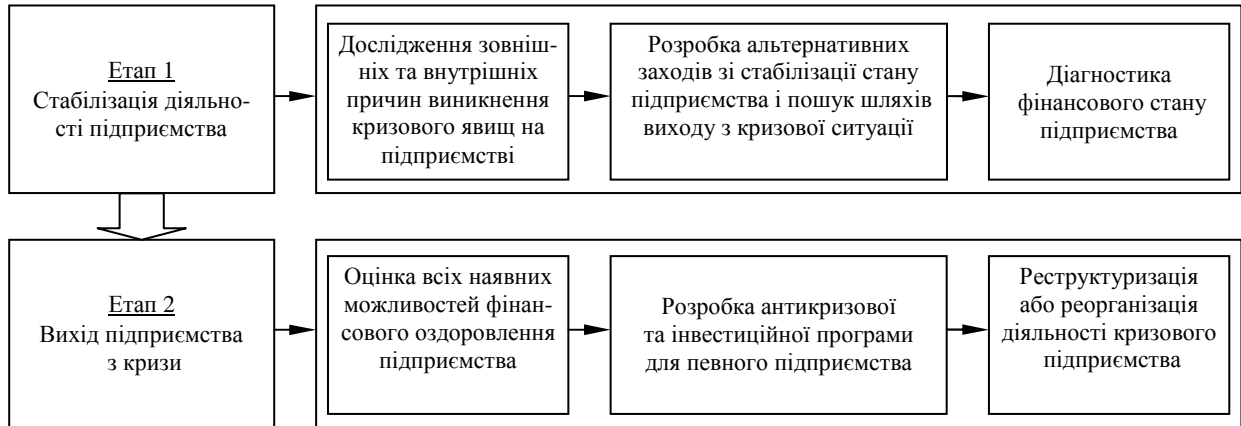

Рис 2. Програма антикризового управління

Джерело: створено авторами на основі проаналізованих наукових джерел

Основні складові цієї програми покликані не лише стабілізувати діяльність підприємства, але і підвищити його ефективність, тобто максимально віддалити його від стану банкрутства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні більшість сучасних українських підприємств знаходяться в кризовому стані. Постійно зростає і кількість неплатоспроможних підприємств, що становила на кінець 2010 року 46,3 %. Значна їх частина не має змоги передбачити та нейтралізувати кризові явища, що зумовлено постійними змінами в галузі економіки та факторами мікро- і макросередовища.

Криза являє собою переломний етап функціонування будь-якої системи, у процесі якого вона піддається впливу зовнішніх або внутрішніх чинників, що дає простір новому витку економічних змін. Основною її особливістю є те, що вона несе в собі загрозу руйнування системи, тобто порушуючи її стійкість, радикальним чином її оновлює.

Причини появи кризових явищ зумовлені постійною зміною ринкових орієнтацій споживачів, невизначеністю ринкової поведінки контрагентів, необхідністю постійного коригування основних елементів та функціональних підсистем підприємства, несприятливим впливом зовнішнього оточення, що зумовлює необхідність постійного їх вивчення.

Головною метою антикризового управління є забезпечення стійкого фінансового стану підприємства в результаті своєчасного реагування на зміни, спричинені зовнішнім середовищем через введення в дію антикризових інструментів, що дають змогу усунути тимчасові фінансові ускладнення на підприємстві та подолати симптоми банкрутства.

Отже, антикризове управління повинно являти собою комплекс заходів від попередньої діагностики кризи до методів її усунення і подолання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Градов А.П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой: монография / А.П. Градов. – СПб.: Санкт-Петербург, 2001. – 596 с.
2. Жукова Н.К. Сучасні методи антикризового управління підприємством / Н.К. Жукова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10. – С. 14–18.
3. Макаренко І.О. Критерії економічної ефективності роботи підприємства в умовах антикризового управління / І.О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7. – С. 121–125.
4. Показники діяльності підприємств України [Електронний ресурс]. – К.: Державний комітет статистики, остання модифікація 18.02.2011 – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> вільний. Назва з екрану.
5. Римар О.Г. Антикризові програми розвинутих країн світу та заходи з виходу із кризи в Україні / О.Г. Римар // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 9–13.

6. Терещенко О.О. Антикризисное финансовое управление на предприятии: монография / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.

7. Чернявський А.Д. Антикризисное управление підприємством / А.Д. Чернявський. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.

8. Шапурова О.О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства / О.О. Шапурова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 147–153.

Антикризисные мероприятия предприятия в рыночной экономике

П.И. Юхименко, О.Н. Загурский, К.И. Вдовыка

В статье исследованы основные причины возникновения и последствия кризисных явлений. Проведен статистический анализ динамики ВВП и капитальных инвестиций, доли убыточных предприятий в экономике Украины за 2008-2010 годы. Обоснованы основные пути преодоления кризиса и методы антикризисного управления, к которым прибегают современные предприятия. Определена необходимость антикризисного управления предприятием в современных рыночных условиях. Предложены этапы процесса формирования антикризисного управления.

Ключевые слова: убыточное предприятие, капитальные инвестиции, ВВП, рыночная экономика, кризис, антикризисное управление.

Anticrisis measures enterprise in the market economy

P. Ukhymenko, O. Zagursky, K. Vdovyka

In the article main reasons of crisis phenomena and their results have been researched. There have been conducted statistic analysis of dynamics of GDP and capital investment and the share of unprofitable enterprises in Ukraine's economy in 2008-2010. There have been grounded main ways of overcoming crisis and methods of anticrisis management, to which modern enterprises turn to. The necessity of anticrisis enterprise management under modern market conditions has been defined. There have been proposed stages of the process of forming anticrisis management.

Key words: unprofitable enterprise, capital investments, GDP, market economy, crisis, anticrisis management.

УДК 339.9.001.76(477)

ЛОБУНЕЦЬ В.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми зовнішньоекономічної політики України. Проведено аналіз та оцінено стан зовнішньоекономічної діяльності України. Визначено основні завдання для поліпшення ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Розроблено рекомендації щодо впровадження заходів зовнішньоекономічної політики, направлених на державне стимулювання експорту продукції.

Ключові слова: державне регулювання, зовнішньоекономічна політика, імпортозаміщення, стимулювання експорту.

Постановка проблеми. Нині нагально постала проблема виваженої зовнішньоекономічної політики, яка набуває дедалі більшої ваги і потребує відповідного конструктивного розроблення. Однією з головних концепцій розвитку загальнодержавної зовнішньоекономічної політики повинна стати розробка моделі внутрішнього державного регулювання з наданням окремим регіонам та галузям повноважень щодо повномасштабних утверджень на рівні сучасних світових стандартів ринкових відносин з іншими державами в межах наданих їм повноважень. Це забезпечить поступове виправлення допущених деформацій, розширить спектр міжнародного співробітництва, наповнить діючі ринкові структури конструктивним змістом міжнародного співіснування, тобто підхід до визначення напрямів зовнішньоекономічної політики повинен радикально змінити традиційну вертикальну схему державного управління на горизонтально-вертикальну, або навіть на горизонтальну з оптимальною господарською взаємодією регіонів та галузей в рамках єдиної загальнодержавної зовнішньоекономічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато відомих зарубіжних та вітчизняних учених-економістів присвячують свої праці вивченню проблеми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та його поліпшенню. Важливими серед них є наукові розробки Л.С. Головка, Л.І. Дідківської, Г.М. Дроздової, В.І. Губенка, С.М. Кваши, О.А. Кириченка, Т.Ф. Куценка, М.Й. Маліка, Л.О. Мармуля, І.Р. Михасюка, А.Є. Никифорова, В.Є. Новицького, Д.М. Стеценка, С.М. Чистова та інших дослідників. Проте, наявний досвід свідчить про цілу низку невирішених проблем.

Метою і завданням дослідження є вивчення напрямів удосконалення зовнішньоекономічної політики АПК України; визначення основних завдань для поліпшення ситуації у сфері зов-

нішньоекономічної діяльності; сформувати напрями зовнішньоекономічної політики АПК, направлені на державне стимулювання експорту та заміщення імпорту продукції.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалами досліджень слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статті друківаних видань стосовно проблематики покращення ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності через формування напрямів зовнішньоекономічної політики АПК. Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналізу та синтезу, системного підходу до вивчення явищ, метод експертних оцінок. Основні результати досліджень були висвітлені за допомогою статистично-економічного методу з використанням даних Державного комітету статистики України.

Результати досліджень та їх обговорення. Нині актуальним є розширення правового поля державної підтримки в напрямі розкриття експортного потенціалу окремих галузей та регіонів України, що значно збільшить географію та склад учасників зовнішньоекономічної діяльності. За рахунок цього повинна підвищитися конкурентоспроможність експортних виробництв, що, в свою чергу, призведе до збільшення нових робочих місць, поповнення прибуткової частини місцевих бюджетів.

Розробка нової, більш досконалої зовнішньоекономічної політики потребує визначення цілей і пріоритетів національного розвитку з урахуванням особливостей трансформаційного етапу вітчизняної економіки та наслідків глибокої соціально-економічної кризи. Зовнішньоекономічна політика має бути комплексною, органічно пов'язувати всі види зовнішньоекономічної діяльності – зовнішню торгівлю, валютну та інвестиційну політику, науково-технічні зв'язки тощо [1].

Українські суб'єкти господарювання знаходяться в активному пошуку шляхів адаптації до реалій кризової та посткризової економіки. Тому назріла нагальна потреба у стимулюванні експорту та вдосконаленні структури імпорту, орієнтуючись на стратегічні пріоритети розвитку вітчизняної економіки. Ключову роль у цьому має відігравати покращення структури експорту та імпортозаміщення розширенням виробництва імпортозамінної продукції на власній ресурсній базі.

Динаміка зовнішньоторговельних операцій за останні кілька років свідчить: Україна більше імпортує товарів і послуг з-за кордону, ніж продає їх іншим країнам, тому темпи зростання імпорту перевищили темпи зростання вітчизняного ВВП та промислового виробництва.

Реалізація політики стимулювання експорту та імпортозаміщення мала пом'якшити економічну кризу в Україні. Але цього не відбулося, тому що не було розроблено конкретних заходів уряду щодо її реалізації. В 2008 році Україна вступила до СОТ, внаслідок чого тільки за рік обсяг імпорту товарів збільшився на 41,1%, а імпорту послуг – на 33,5%.

У 2010 р. експорт товарів склав 51430,5 млн дол. США, імпорт – 60739,9 млн дол. Порівняно з 2009 р. експорт збільшився на 29,6%, імпорт – на 33,7%. Від'ємне сальдо становило 9309,4 млн дол. (у 2009 р. також від'ємне – 5737,4 млн дол.) [2].

За 8 місяців 2011р. експорт товарів становив 43977,2 млн дол. США, імпорт – 52082,3 млн дол. Порівняно з січнем-серпнем 2010 р. експорт зріс на 39,4%, імпорт – на 44,6%. Сальдо було від'ємним і становило 8105,1 млн дол. (у січні-серпні 2010 р. – -4467,1 млн дол.), а коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,84 (за січень-серпень 2010 р. – 0,88) [2].

Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами з 217 країн світу. Основними партнерами по експорту стали країни СНД, які займали 38,1% від загального обсягу експорту, Європи – 28,7% (у т.ч. до країн Європейського Союзу – 28%), Азії – 24,9%, Африки – 4,1, Америки – 4%. Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 29,2% від загального обсягу експорту, Туреччини – 5,9%, Італії – 5, Польщі – 4,3, Індії та Китаю – по 2,9%, Білорусі – 2,8%.

Основу товарної структури українського експорту склали чорні метали та вироби з них – 32,7% від загального обсягу експорту. Мінеральні продукти становили 14,9%, механічні та електричні машини – 9,6%, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 7,6, продукти рослинного походження – 6,6, жири та олії тваринного або рослинного походження – 5,2%.

Імпорт із країн СНД становив 45,9% від загального обсягу, Європи – 32,1% (у т.ч. з країн Європейського Союзу – 30,6%), Азії – 15,6, Америки – 4,9, Африки – 1,2, Австралії і Океанії – 0,2%.

У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації – 36,7%, Німеччини – 8, Китаю – 7,6, Білорусі – 4,7, Польщі – 3,9, США – 3,2, Італії – 2,3%.

Мінеральні продукти склали 37,2% обсягу імпорту товарів. На поставки механічних та електричних машин припадало 14,6%, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 9,8%, засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плаваючих засобів – 7,2, полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них – 5,7, чорних металів та виробів з них – 4,8% від загальної вартості імпорту.

У загальному обсязі імпорту товарів збільшилась частка палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – з 31,9 до 35,3%, механічних машин – з 7,2 до 8,3%, засобів наземного транспорту, крім залізничного, – з 5,3 до 6,4%, електричних машин – з 5,6 до 6,3%.

За 8 місяців 2011 року зовнішньоторговельний обіг продукції агропромислового комплексу України склав 12,1 млрд дол. США, або 12,7% зовнішньоторговельного обігу України. Експорт продукції АПК за вказаний період становив 7,8 млрд дол. США, або 17,8% від загального експорту України; імпорт – 4,3 млрд дол. США, або 8,4% від загального імпорту України. Основними експортерами сільськогосподарської продукції були країни СНД (34%), Азії (30,4%) та ЄС (25,6%) [2].

Проведений аналіз зовнішньоторговельної діяльності свідчить про ряд структурних змін як в експортних товаропотоках, так і в імпортних. Найвагомішим досягненням експортної діяльності стало нарощування експортної динаміки сільськогосподарської продукції, частка якої зросла втричі за останні 5 років.

Разом з тим, де-факто відбулося зниження технологічного рівня експорту, оскільки зменшення частки технологічного експорту – продукції машинобудування на 1,5% та низько- і середньотехнологічної продукції металургії (на 9,7%) та хімічної промисловості (на 2,2%) заміщувалося сировинною аграрною продукцією.

У структурі імпорту відбулося зростання його сировинної та низькотехнологічної складових. Зростання вартості енергоресурсів на світовому ринку (зокрема, дворазове підвищення цін на природний газ) та переважання темпів зниження вартісних обсягів імпорту більшості товарних груп над динамікою падіння обсягів імпорту мінеральних продуктів зумовили суттєве зростання частки цієї товарної групи в загальній структурі імпорту, зокрема за 8 місяців 2011 р – на 3,4%. У структурі імпорту товарів обсяги поставок мінеральної продукції в 2,2 рази перевищили обсяги поставок продукції машинобудування, тоді як за підсумками відповідного періоду 2008 р. ці показники майже не відрізнялись.

Стан і розвиток зовнішньоекономічної діяльності залежить не тільки від об'єктивних факторів, обумовлених станом економіки, а й від рівня організації роботи в цій сфері. Координація такої діяльності повинна покладатися на органи місцевого самоврядування, керівників підприємств та організацій, що безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з питань оновлення асортименту виробів для максимального задоволення вітчизняних споживачів, зменшення випуску товарів із давальницької сировини іноземних фірм, завантаження переробних потужностей вітчизняною сировиною та підприємницьких структур, які мають кошти для її закупівлі.

За останні роки результати діяльності підприємств та організацій підтверджують збереження тенденції активізації зовнішньоекономічної діяльності поряд зі зростаючим обсягом зовнішньоторговельних операцій.

Найгострішим питанням зовнішньоекономічної політики є розвиток експортного потенціалу, а саме: розвиток та ефективне використання експортного потенціалу через збільшення обсягів експорту наукоємної, високотехнологічної продукції з високим ступенем переробки, поліпшення його структури, активізація міжрегіонального співробітництва, розширення ринків збуту [3].

Основними завданнями розвитку експортної політики має бути збільшення обсягів та підвищення ефективності експорту через:

- надання експортерам всебічної державної підтримки на рівні регіонів та галузей, спрямованої на нарощування ними обсягів експорту;
- надання пропозицій центральним органам влади стосовно нарощування обсягів експорту;
- стимулювання діяльності інвесторів, створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій;
- сприяння технічному і технологічному переоснащенню потужностей для виробництва експортної продукції;
- закріплення на традиційних ринках збуту та освоєння нових;
- розробка довгострокових планів двостороннього економічного співробітництва;

- активізація міжрегіонального співробітництва;
- впровадження у практику найбільш ефективних форм співпраці із зарубіжними країнами;
- послідовне поліпшення товарної і географічної структури експорту та імпорту.

Найбільш ефективна підтримка експорту з боку держави повинна бути у сфері валютної і кредитної політики, політики страхування і надання гарантій, податкової і митної політики, політики підтримки вітчизняних виробників-експортерів. З цього витікає необхідність змін в зовнішньоекономічній політиці на перспективу:

1) створити економічні та матеріально-технічні передумови для вирішення перспективних завдань, пов'язаних не тільки з товарною, але і з географічною диверсифікацією експорту на основі відповідних змін у структурі та матеріально-технічній базі виробництва, подальшого забезпечення процесу регіональної диверсифікації зовнішньої торгівлі з одночасною інтенсифікацією зовнішньоекономічної регіональної політики щодо країн СНД, передусім Російської Федерації, освоєння нових районів Азіатсько-тихоокеанського регіону (Китай і нові індустріальні країни Азії, країни Близького Сходу, Південно-Східної Азії), Латинської Америки, Африки тощо;

2) враховуючи прискорення глобалізації світового розвитку на державному рівні, слід затвердити лібералізацію торгівлі, тотальну інформатизацію виробництва, соціалізацію економічного розвитку, посилення конкуренції і технологічної направленості експорту;

3) пріоритетним слід визнати вирішення проблеми питань безперешкодного і недискримінаційного доступу основних експортних товарів та послуг на зовнішні ринки, отримання фінансової підтримки і технічної допомоги для успішного проведення ринкових перетворень в економіці області (перш за все – динамічних структурних зрушень і формування конкурентоспроможної економіки) [4].

Основного завдання для докорінного поліпшення ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності можна досягти за допомогою комплексу заходів зовнішньоекономічної політики, направлених на державне стимулювання експорту продукції, а також на збільшення його обсягу та підвищення ефективності.

До основних заходів удосконалення державного стимулювання експорту повинні належати:

- розвиток нових експортних галузей на основі науково-технічних монополій і пошук шляхів запобігання занепаду традиційних експортних галузей;
- створення підприємств переважно експортної орієнтації, підтримка підприємств малого та середнього бізнесу у здійсненні експортної діяльності;
- надання державної підтримки експортерам у вигляді гарантійних зобов'язань для кредитування експорту, фінансування та кредитування експортних поставок продукції із тривалим терміном виготовлення;
- створення системи страхування експортних кредитів від комерційних і політичних ризиків;
- боротьба зі встановленням безпідставних антидемпінгових мит, вжиття заходів щодо захисту інтересів товаровиробників;
- просування вітчизняних товарів і послуг на світові ринки технологій та інформації, машин і устаткування, транспортних комунікацій за активної підтримки регіональних органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- створення фонду підтримки експорту за рахунок надходжень до бюджету від митного обкладання зовнішньоторговельних операцій для надання експортерам технічного, консультаційного та інформаційного сприяння;
- забезпечення своєчасного повернення податку на додану вартість з експорту товарів, звільнення від сплати податку із прибутку на приріст експортної продукції;
- створення системи гарантійного та післягарантійного обслуговування техніки і обладнання, що продається за кордон;
- надання місцевим експортерам безкоштовних консультаційних послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- створення програм залучення іноземних капіталів;
- рекламно-інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності;
- проведення семінарів, конференцій із проблем регіонального експорту;
- здійснення програм цілеспрямованого сприяння розвитку тих галузей народногосподарського комплексу, що мають найбільший експортний потенціал;

- захист сегментів внутрішнього ринку, пов'язаного з виробництвом складної побутової техніки, текстилю, одягу, продукції конверсійних підприємств шляхом введення квот, підвищення ввізного митного збору, а також використання засобів нетарифного регулювання на основі сертифікації експортної продукції та послуг;

- державне субсидування вітчизняних підприємств, які отримують патенти і ліцензії на виробництво сучасного обладнання і технологічних ліній на основі розробки Положення про порядок оформлення документів, необхідних для придбання обладнання за імпортом з використанням коштів державного бюджету;

- державна підтримка патентування вітчизняних промислових розробок за кордоном на основі подання на розгляд уряду держави Положення про порядок відбору вітчизняних розробок, які підлягають патентуванню за кордоном з використанням коштів державного бюджету;

- надання урядом гарантійних зобов'язань під кредитні ресурси, залучені уповноваженими банками для забезпечення обіговими коштами експортоорієнтованих підприємств та організацій;

- сприяння гарантуванню і страхуванню експортних кредитів для забезпечення захисту експортерів від комерційних та політичних ризиків [5].

Серед важливих напрямків підтримки експорту з боку держави повинно бути використання заходів тарифно-нетарифного регулювання. У разі удосконалення тарифно-нетарифного регулювання та посилення його стимулюючого впливу на товаровиробників у сфері міжнародної торгівлі необхідно:

- запровадити цілісну та економічно обґрунтовану систему тарифного регулювання імпорту для встановлення припустимої до міжнародних угод максимальної ставки (на рівні 30%) за деякими винятками;

- розробити графік поступового зниження ставок митного обкладання імпорту з доведенням їх протягом п'яти–семи років до рівнів, обумовлених домовленостями;

- урахувати в системі тарифного та нетарифного регулювання імпорту значення товарів, що ввозяться, для розвитку високотехнологічного виробництва.

Висновки. Удосконалення потребує також така важлива складова зовнішньоекономічної політики, як інвестиційна політика. Вона має бути направлена на істотне збільшення іноземних інвестицій, стимулювання розвитку пріоритетних галузей економіки та виробництв, які можуть стати основою міжнародної спеціалізації регіонів та галузей, забезпечення просування вітчизняної продукції на міжнародні ринки. Активно підвищити експортний потенціал неможливо без поліпшення інвестиційного клімату і залучення іноземних інвестицій у відповідні галузі економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Долішній М. Регіональні програми як інструмент активізації державної регіональної політики / М. Долішній // Інвестиція. – 2000. – № 1. – С. 56–61.
2. Державний комітет статистики України – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Лагодієнко В.В. Напрями управління інвестиційними та інноваційними процесами в АПК / В.В. Лагодієнко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. Вип. 46. – Херсон: Айлант, 2006. – С. 151–155.
4. Мармуть Л.О. Державне управління інноваційно-інвестиційними процесами трансформації в АПК регіону / Л.О. Мармуть, А.М. Собченко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. Вип. 46. – Херсон: Айлант, 2006. – С. 138–146.
5. Шевченко Н.О. Комплекс заходів розвитку зовнішньоекономічної регіональної політики АПК / Н.О. Шевченко // Державне управління: удосконалення та розвиток // Електронне наукове фахове видання Академії муніципального управління – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>

Направления усовершенствования внешнеэкономической политики Украины

В. Лобунец

Рассмотрены проблемы внешнеэкономической политики Украины. Проведен анализ и оценено состояние внешнеэкономической деятельности Украины. Определены основные задачи по улучшению ситуации в сфере внешнеэкономической деятельности. Разработаны рекомендации по внедрению мер внешнеэкономической политики, направленных на государственное стимулирование экспорта продукции.

Ключевые слова: государственное регулирование, внешнеэкономическая политика, импортозамещение, стимулирование экспорта.

Foreign policy directions for improving the Ukraine

V. Lobunets

The problems of foreign policy of Ukraine are considered. The analysis and assessed the status of foreign economic activity of Ukraine. The main tasks improve the situation in the sphere of foreign economic activity. The recommendations on the implementation of economic policy measures aimed at the state export promotion.

Key words: government regulation, foreign policy, import substitution, export promotion.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто проблеми формування соціальної відповідальності вітчизняних суб'єктів господарювання, напрями та принципи здійснення соціальних інвестицій; досліджено зарубіжний досвід.

Ключові слова: соціальна відповідальність, підприємства, компанії, соціальні інвестиції.

Постановка проблеми. Сучасні економічні реалії національної економіки на сьогодні такі, що не дозволяють на належному рівні здійснювати у державі соціальну підтримку тих сфер суспільного життя, які того потребують. Деградація вітчизняної соціальної інфраструктури, яка почалася двадцять років тому, в останні 5–7 років була дещо припинена, але повністю відновити цей, колись потужний, комплекс, або хоча б достатньою мірою здійснювати його фінансування не вдається досі. Саме тому єдиною можливим виходом в такій критичній ситуації, який дасть можливість не тільки відновити втрачений рівень соціального розвитку суспільства, а й забезпечити його подальше зростання, є перекладання соціальної відповідальності з держави на суб'єктів господарювання. Така тенденція спостерігається в Україні в останнє десятиріччя і, власне, є підтвердженням розвитку прогресивних поглядів, відповідних досвіду цивілізованих світових економік, серед вітчизняного управлінського персоналу та власників підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення ролі та значення соціальної діяльності аграрних підприємств є темою для детального вивчення та дискусій у наукових колах між вченими-економістами протягом вже багатьох років. Цю проблематику широко висвітлено в економічній літературі як закордонними авторами – Р. Байкером, П.І. Камишановою, Ф. Котлером, У. Шарпом, так і вітчизняними дослідниками, серед яких виділяються наукові підходи В.Г. Андрійчука, В.О. Беспалова, О.Ю. Єрмакова, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяка, Ю.М. Новікова, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького, І.І. Топіхи, К.І. Якуби.

Разом з тим, питання впровадження соціальної відповідальності, як альтернативного шляху підвищення добробуту населення України, особливо сільського, не отримали достатнього висвітлення.

Метою і завданням дослідження стало узагальнення досвіду соціальної діяльності суб'єктів господарювання у провідних країнах світу та обґрунтування напрямів розвитку соціальної відповідальності вітчизняних підприємств з урахуванням зарубіжного досвіду.

Матеріали і методика дослідження. Методика дослідження базується на використанні монографічного, аналітичного та графічного методів.

Результати досліджень та їх обговорення. Соціальна відповідальність підприємств представляє собою концепцію, відповідно до якої суб'єкти господарської діяльності враховують інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив їх діяльності на замовників, поставальників, працівників, акціонерів, місцеві спільноти, в тому числі і сільські, та інші зацікавлені сторони суспільної сфери. Це зобов'язання виходить за рамки встановленого законом зобов'язання дотримуватися законодавства і передбачає, що підприємства добровільно приймають додаткові заходи для підвищення якості життя працівників та їх сімей, а також місцевого співтовариства і суспільства в цілому [1, с. 16–120]. Таким чином, соціальна відповідальність є добровільним внеском приватного сектору в суспільний розвиток через механізм соціальних інвестицій, що допоможе, на наш погляд, бізнесу створити сприятливу соціальну атмосферу навколо себе.

Підходів до реалізації соціальної відповідальності може бути декілька. Найбільше застосування отримав підхід Ф. Котлера, згідно з яким існує шість типів соціальних ініціатив:

- 1) просування соціально значущої проблеми (приклад ініціативи – привернення уваги широкої громадськості до проблеми глобального потепління);
- 2) соціальний маркетинг (зміна суспільної поведінки);
- 3) благодійний маркетинг (участь підприємств у вирішенні соціально значущих для суспільства проблем);
- 4) корпоративна філантропія (внески безпосередньо на підтримку благодійної організації або програми);

5) волонтерська робота на благо територіальної громади (підтримка і заохочення зусиль співробітників, партнерів або франчайзерів з надання допомоги місцевим громадським організаціям або жителям регіонів, в яких працює підприємство);

6) соціально відповідальні підходи до ведення бізнесу (впровадження екологічних ініціатив) [2].

На сьогодні серед підприємств України, в тому числі і аграрних, поширюється розуміння того факту, що бути соціально відповідальним – значить бути сучасним, прогресивним. Хоча за зовнішньою атрибутикою часом втрачається сутність такої діяльності. Тому сама ця ідея часто сприймається як модна тенденція і викликає чимало скептицизму. Між тим, підприємства, що реалізують ідею соціальної відповідальності послідовно і повномасштабно, отримують фактично невичерпні можливості для стратегічної диференціації. Разом з тим, дуже часто буває так, що соціальним програмам, які розробляються і проводяться вітчизняними підприємствами, в більшості випадків не вистачає цілісності. Для того, щоб реалізовані соціальні проекти стали дієвими, необхідно щоб вони містили в собі такі обов'язкові елементи, як: соціальне реагування, або виконання підприємством етичних та соціальних зобов'язань; соціально відповідальна взаємодія з партнерами по всьому ланцюжку створення цінності; послідовність етичної корпоративної поведінки. Якщо всі ці вимоги під час розробки соціального проекту дотримані, то можна відзначити наявність в компанії “соціальних ресурсів”, які будуть визначати конкурентоспроможність на ринках майбутнього [3, с. 104].

Соціальна відповідальність – це не тільки благодійність, це прийняття і поширення нових технологій і стандартів у соціальному житті, соціальній політиці, екології. Поки ж вкладення в корпоративну соціальну відповідальність багатьма українськими компаніями, як правило, сприймаються як непотрібна витрата грошей. Однак світовий досвід переконливо показує, що у разі розумного підходу витрати в рамках соціальної відповідальності можуть не тільки окупитися, але й принести солідний прибуток. У розвинених країнах внутрішньокорпоративна система задоволення потреб соціально-побутового характеру має місце і відрізняється значними масштабами (особливо з боку великих корпорацій). У таких державах відсутні жорсткі законодавчі норми для підприємств, що пропонують проведення будь-яких заходів соціально-побутового характеру або наявність будь-яких об'єктів соціально-побутової інфраструктури у складі підприємства. Законодавчо встановлені лише обов'язкові відрахування до системи соціального і виробничого страхування, частина яких здійснюється за рахунок працівників підприємств. Відповідно, у структурі задоволення потреб таких працівників більші місця займають особисті доходи, а також виплати із суспільних фондів. У всіх розвинених країнах здійснюються значні відрахування в громадські фонди (табл. 1).

Таблиця 1 – Фінансування соціальної сфери та нарахування на фонд оплати праці по різних країнах, 2011 р.*

№ з/п	Країна	Витрати країни на соціальний захист, % к ВВП	Соціальні нарахування працевлагодів на оплату праці, %
1.	Швеція	40,05	30,96
2.	Фінляндія	38,97	22,00
3.	Голландія	31,70	10,75
4.	Люксембург	29,92	13,00
5.	Австрія	25,65	25,30
6.	Німеччина	26,33	17,90
7.	Франція	24,12	34,31
8.	Канада	22,84	8,40
9.	Іспанія	22,60	32,00
10.	Великобританія	21,60	10,20
11.	Швейцарія	20,53	7,74
12.	Норвегія	19,93	14,20
13.	Греція	19,79	23,90
14.	Нова Зеландія	18,89	1,85
15.	Японія	17,88	14,38
16.	США	15,20	13,15
17.	Португалія	14,84	26,75
18.	Італія	12,40	47,62
19.	Австралія	11,75	0,00
20.	Ісландія	7,15	15,75
21.	Туреччина	5,11	19,50
22.	Україна	-	~38,3

* <http://www.e-college.ru>

Зарубіжні підприємства і компанії давно переконалися в тому, що якщо соціальній діяльності приділяється належна увага, лояльність суспільства до таких суб'єктів господарювання та їх продукції помітно зростає. За даними MORI (Міжнародного інституту досліджень ринку і громадської думки), у 2010 р. 36 % британців купували продукцію компаній, які вважалися соціально відповідальними, а 28 % – бойкотували продукцію соціально безвідповідальних виробників.

Роком пізніше американська Conference Board навела дані, згідно з якими у компаній, що реалізують концепцію соціальної відповідальності, дохід на інвестований капітал на 9,8 % вище, ніж у її конкурентів, дохід з активів більше на 3,55 %, прибуток – на 63,5 % [4, с. 72–76].

Висновки. Зараз у вітчизняних підприємств і компаній головний мотив для здійснення соціальних інвестицій полягає у прагненні стати міжнародними. І кількість організацій, що працюють із соціальними інвестиціями, буде зростати, в першу чергу, за рахунок великих холдингів, які планують вихід на міжнародні ринки. Значущість соціальної відповідальності українськими компаніями вже усвідомлена. Використання міжнародних стандартів дозволяє отримати переваги на світовому ринку, завоювати довіру іноземних інвесторів. Прозора діяльність для вітчизняних підприємств – це можливість залучення іноземних інвестицій, розширення бізнесу на території і за межами України, а також стратегічно виправданий крок до підвищення капіталізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Савицька Л.В. Стратегія соціальної відповідальності холдингів / Л.В. Савицька // Управління компанією: Міжнар. наук.-вироб. журн. – 2007. – № 7. – С. 116–120.
2. Котлер Ф. Основи маркетингу / Ф. Котлер. – М.: ИФРА-М, 2005. – 196 с.
3. Кравченко П.П. Соціальна відповідальність корпорації: її значення і місце в корпоративній культурі / П.П. Кравченко // Вісник аграр. науки Причорномор'я: Наук.-вироб. журн. – Миколаїв, 2009. – № 5 (34). – С. 104.
4. Григор'єва Н.М. Управління соціальним розвитком організації / Н.М. Григор'єва // Економіка АПК: Міжнар. наук.-вироб. журн. – 2006. – № 11. – С. 72–76.

Формирование социальной ответственности предприятий

И.В. Ксёжжик

Рассмотрены проблемы формирования социальной ответственности отечественных субъектов хозяйствования, направления и принципы осуществления социальных инвестиций; исследован зарубежный опыт.

Ключевые слова: социальная ответственность, предприятия, компании, социальные инвестиции.

Formation of the social responsibility of enterprises

I. Ksenzjik

The problems of formation of the social responsibility of local businesses, directions and principles of social investment, studied international experience.

Key words: social responsibility, firms, companies, social investment.

УДК 338.439.5:637'65

КИРИЛЮК О.Ф., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВІТЧИЗНЯНИЙ РИНОК М'ЯСА ПТИЦІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто основні аспекти розвитку вітчизняного ринку м'яса птиці, визначено чинники формування обсягів виробництва продукції на перспективу, обґрунтовано пропозиції щодо розвитку м'ясного птахівництва в умовах інтеграції галузі у світовий економічний простір.

Ключові слова: ринок м'яса, ціна, експорт, імпорт, євроінтеграція, конкурентоздатність.

Постановка проблеми. У всьому світі птахівництво розвивається швидкими темпами і є вагомим, порівняно недорогим джерелом надходження білкових продуктів харчування населення. Загальноекономічна криза вразила всі галузі тваринництва, в т.ч. і птахівництво. Вітчизняний внутрішній ринок тривалий період заповнений імпортними продуктами птахівництва. Споживання м'яса птиці в розрахунку на одну особу в Україні є одним з найнижчих в Європі, хоча має тенденцію до зростання. Тому проблеми перспективи розвитку ринку м'яса птиці, підвищення конкурентоспроможності галузі в умовах активізації інтеграційних процесів набувають особливої актуальності і значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток вітчизняного продовольчого ринку, в тому числі і продукції птахівництва, та перспективи підвищення конкурентоспроможності галузі

тривалий час залишаються предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених: О.І Бойчук, С.М. Кваші, І.В.Кобути, О.М. Шпичака, Ф.О. Ярошенка та інших. Разом з тим, важливість та багатогранність цих проблем в довгостроковій перспективі та їх вирішення залишаються актуальними і потребують подальших досліджень.

Мета дослідження – оцінити поточну ситуацію розвитку вітчизняного ринку м'яса птиці, визначити чинники впливу на формування обсягів виробництва продукції на перспективу, обґрунтувати шляхи розвитку м'ясного птахівництва в умовах поглиблення міжнародного співробітництва.

Результати дослідження та їх обговорення. За роки реформування економічних відносин тваринницька галузь пережила своєрідний період втрат досягнутих позицій по основних показниках розвитку агропромислового комплексу [1]. поголів'я великої рогатої худоби та свиней зменшується. За період 1990-2000 рр поголів'я ВРХ скоротилось на 62%, за 2001-2010 рр. – на 50%. поголів'я свиней за перше десятиліття скоротилось на 61%, в наступному – збільшилось на 4%. Тенденція до скорочення поголів'я птиці у 1990-2000 рр була притаманна і птахівництву, проте за останнє десятиліття загальне поголів'я птиці збільшилось на 55%. Частка м'яса птиці у загальній структурі м'яса скоротилась із 16,2 у 1990 до 11,6% у 2000 рр. за тривалого зниження обсягів виробництва яловичини та свинини. У 2010 р вона зросла до 46,3%. При цьому встановлено залежність кількості поголів'я птиці від цін на зерно: коли зерно стає відносно дешевшим – поголів'я птиці всіх видів збільшується, з підвищенням вартості зерна – зменшується.

Зниження доходів населення у 2009-2010 роках, безумовно, мало негативний вплив на зниження обсягів м'яса, яке споживається. За 2008-2010 рр. сукупна ємність ринку практично не змінилась, при цьому відбувається перерозподіл структури споживання м'яса у бік збільшення частки дешевого м'яса птиці (з 42,5 до 46,6 %). Така тенденція спостерігається тривалий період, проте у 2009 і 2010 рр. жорсткі умови тотальної економії значно прискорили цей процес. Виробники м'яса змушені знижувати ціни, що спричинило скорочення поголів'я ВРХ і свиней у 2010 році [4]. Водночас збільшення виробництва м'яса із 1906 тис. т. у 2008 р. до 2059 тис. т. у 2010 р. призвело до скорочення імпорту свинини з 249 до 193 тис. т, птиці – з 262 до 157 тис.т відповідно та до збільшення обсягів експорту м'яса птиці – з 9 до 33 тис.т. При цьому частка імпорту свинини скоротилась із 49,3 до 43,8%, птиці – із 41,0 до 38,6%. Частка експорту пташиного м'яса зросла із 15 до 46% відповідно [4].

Основною причиною таких змін стало наближення вартості вітчизняного м'яса до рівня цін в основних країнах-експортерах (табл. 1).

Таблиця 1 – Ціна імпорту та експорту м'яса та їстівних субпродуктів птиці – свіжих, охолоджених або морожених (дол. за 1 кг)

Види продукції	Ціна 1 кг м'яса птиці, дол.США	
	імпорт	експорт
М'ясо та їстівні субпродукти свіжі, охолоджені або морожені	1,1	1,3
Не розрізані на частини, свіжі або охолоджені		3,4
Обскубані, напівпатрані, з головою та лапами, так звані «83% курчата»		2,7
Обскубані, напівпатрані, з головою та лапами, так звані «70% курчата»		2,2
Обскубані, патрані, без голів, лапок, шиї, так звані «65% курчата»		3,3
Не розрізані на частини, морожені	1,0	1,5
Обскубані, обпатрані, так звані «70% курчата»		10,9
Обскубані, патрані, без голів, лапок, шиї, так звані «65% курчата»	1,0	1,5
Частини тушок і субпродукти, свіжі або охолоджені		0,7
Обвалені		4,2
Половинки та четвертинки		2,2
Крила цілі, з кінчиками або без них		2,5
Грудинки та їх частини		6,8
Ніжки та їх частини		3,0
Частини тушок і субпродукти, морожені	1,1	1,1
Обвалені	1,0	2,0
Половини та четвертини	1,2	1,6
Крила цілі, з кінчиками або без них	1,6	1,8
Спини, шиї, спини з шиями, гузки, кінчики крил	1,0	0,9
Грудинки та їх частини		2,4
Ніжки та їх частини	1,9	1,8

Розраховано за даними Українського клубу аграрного бізнесу [5]

Аналізом встановлено суттєве зменшення від'ємного торговельного сальдо по м'ясопродуктах у 2010 р. Виробництво м'яса птиці для вітчизняних товаровиробників ускладнюється тим, що у разі зростання цін на корми залишаються порівняно низькими ціни на продукцію [2]. За таких умов ефективно господарюють лише вертикально інтегровані аграрні холдинги (ТОВ «Комплекс «Агромарс» (ТМ «Гаврилівські курчата»), що спеціалізуються на вирощуванні птиці. Частка їх у загальному виробництві м'яса продовжує зростати і складає понад 35 %. Собівартість продукції тут на третину нижча, ніж у решти підприємств. Подальшого зростання виробництва компанія зможе досягти за рахунок введення в дію нових потужностей. Кількість виробників, які не мають вертикальної інтеграції, буде скорочуватись, оскільки ціни на курятину з початку 2011 р. знижуються (рис. 1), тоді як собівартість її виробництва продовжує зростати.

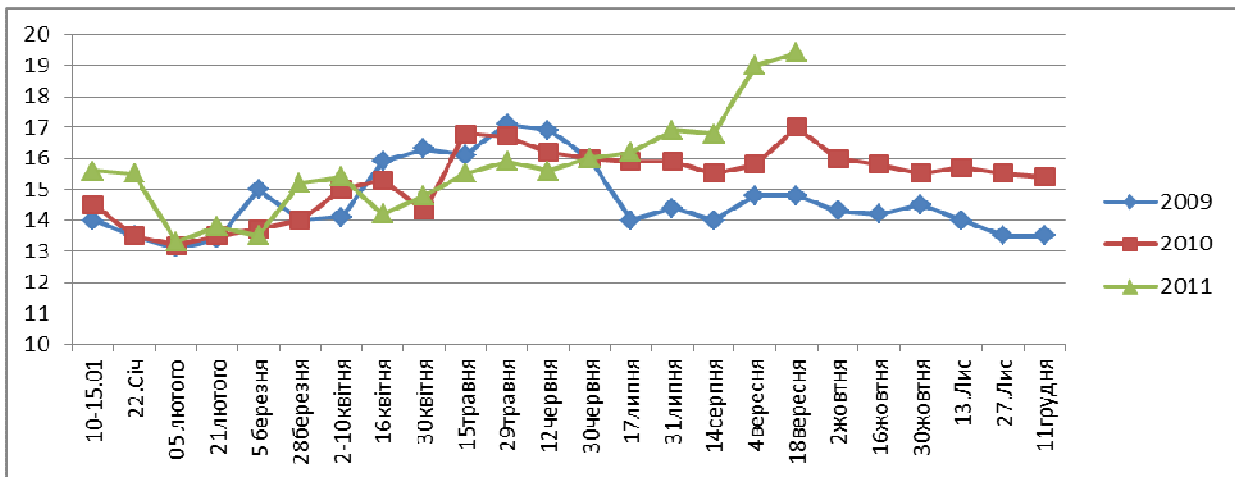

Рис. 1. Середні відпускні ціни на кури (тушка охолоджена, 2009-2011 р.), грн/кг.

Враховуючи, що протягом останніх років саме курятину залишається найбільш затребуваним продуктом, український ринок вже не може забезпечити такі обсяги споживання курятини. Отже, розвиток галузі на перспективу можливий у разі збільшення експорту продукції. У 2010 р. експорт м'яса птиці досяг 33 тис. т, що на 14 тис. т. більше рівня 2009 р. і 24 тис. т у 2008 р. Одночасно імпорт м'яса птиці в Україну скоротився на 36 і 99 тис. т відповідно. З врахуванням членства України в СОТ і подальшої євроінтеграції підприємствам галузі необхідно провести комплексну модернізацію виробництва продукції птахівництва. Для запобігання скороченню виробництва м'яса птиці і захисту внутрішнього ринку від імпортової продукції, держава має захистити цю галузь як важливу складову національної продовольчої безпеки, в тому числі квотуванням імпорту цієї продукції.

Як правило, прогнозування виробництва м'яса птиці базується на основі вивчення трендів або оцінки зміни виробничого потенціалу товаровиробників. Більш вірним є проведення розрахунків з врахуванням динаміки попиту населення залежно від рівня цін і доходів з урахуванням стереотипів споживання і традицій харчування, що склалися. При цьому ключову роль у прогнозуванні динаміки має відігравати структурний підхід до дослідження споживання цього продукту.

У роки, що передували незалежності країни, було досягнуто досить високого рівня споживання м'яса – 62,8 кг в розрахунку на одну особу. Проте перехід до ринкових відносин супроводжувався негативними змінами в агропродовольчому комплексі України. Це призвело до суттєвого скорочення споживання населенням м'яса і м'ясопродуктів. Внаслідок інтенсивного зростання цін на різні види м'яса різко змінилась і структура споживання. Спостерігається зростання цін на всі види м'яса в кризовий період, проте найдорожчою для покупців протягом цього періоду була свинина, а найбільш доступнішою – курятини (рис. 2).

При цьому зростання доходів населення та підвищення купівельної спроможності доходів були незначними. Аналіз структури споживання свідчить про випереджаючі темпи споживання м'яса птиці порівняно з іншими видами.

У першу чергу це пов'язано з впливом цінових факторів, а потім – зі смаковими споживчими якостями м'яса птиці. Однак, приріст споживання м'яса птиці не зможе компенсувати недостатне

споживання м'яса інших видів. Так звана «втома» споживача від постійного споживання одного виду продукції вимагає більшої різноманітності в раціоні.

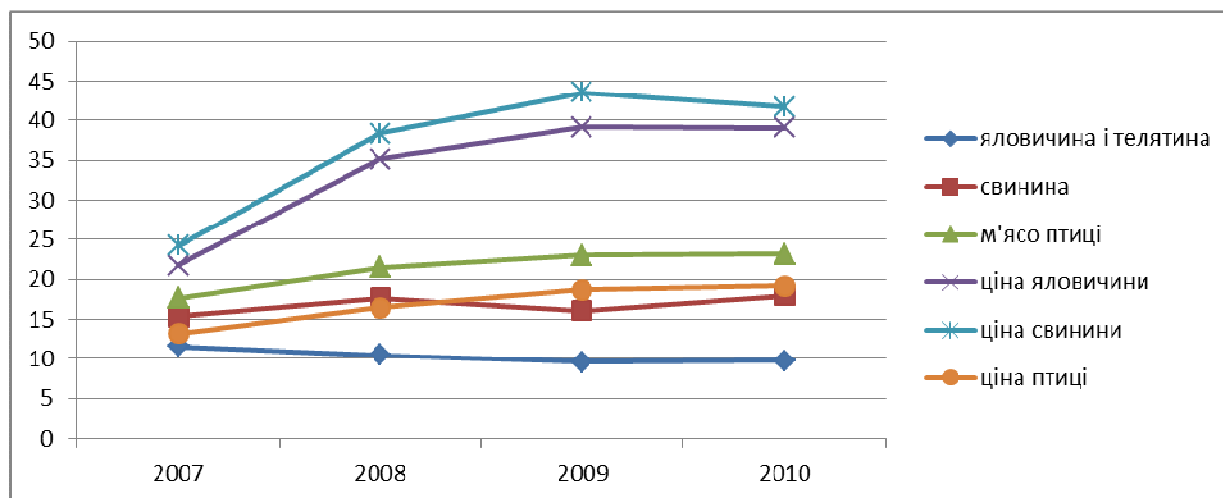

Рис. 2. Динаміка споживання м'яса в розрахунку на одну особу (кг) та ціни його реалізації (грн/кг)

Висновки і перспективи подальших досліджень. У період розвитку ринкових відносин збільшення частки населення, що живе за межею бідності, або має доходи, нижче встановленого прожиткового мінімуму, відбулося заміщення м'ясом птиці інших видів м'яса. Це пов'язано з відносною його доступністю у порівнянні з іншими видами м'яса. Така тенденція притаманна більшості країн світу. Отже, в кризові періоди розвитку країн виробництво м'яса птиці є найбільш доцільним і дає можливість зменшити соціальну напругу в суспільстві.

Визначення кількісних параметрів попиту на м'ясні продукти необхідно проводити після глибокого вивчення причин і пропорцій одночасної зміни попиту на взаємозамінні види тваринницької продукції. Розрахунок показників еластичності попиту за ціною та перехресної еластичності попиту на взаємозамінні товари дозволяє визначати кількісні пропорції обсягів споживання яловичини, свинини та м'яса птиці і цін на них на довгострокову перспективу.

Надлишок імпортного м'яса птиці становить серйозну конкуренцію вітчизняним виробникам. Заходи захисту з боку держави сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції. В умовах посилення та поглиблення кризових явищ як у світі, так і на вітчизняному продовольчому ринку, експортно-орієнтоване виробництво м'яса птиці буде сприяти зміцненню конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників, згладженню негативних наслідків світової фінансової кризи і збереженню науково обґрунтованих пропорцій виробництва та споживання м'яса птиці.

Порівняння показників експорту та імпорту м'яса в цілому і м'яса птиці свідчить, що вітчизняне птахівництво потенційно здатне за необхідних заходів підтримки з боку держави забезпечити як внутрішні потреби населення, так і створити експортний потенціал галузі. Проте, набуття членства в СОТ не відкрило перед підприємствами галузі додаткових можливостей щодо вільного доступу на ринки інших країн, що підтверджує формальність членства в цій організації, оскільки не досягнуто можливостей для експансії на зовнішні ринки. Подальші дослідження доцільно спрямувати на формування системи показників, які б дозволили кількісно визначити рівень та обґрунтувати спрямованість елементів вітчизняного ринку м'яса птиці в умовах розвитку світових інтеграційних процесів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гойчук О.І. Продовольча безпека: Монографія. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.
2. Ільчук М.М., Рудий М.М. Функціонування молокопродуктового і м'ясопродуктового підкомплексу в умовах розвитку інтеграції. – К.: Нічлава, 2006. – 384 с.
3. Павленко О.М. Важливість імпорту для збалансування ринку м'яса/ О.М. Павленко // Економіка АПК. – 2009. – №6. – С. 56-58.
4. <http://ukrstat.gov.ua>
5. <http://www.agribusiness.kiev.ua/>

Перспективы отечественного рынка мяса птицы в условиях развития мировых интеграционных процессов
О.Ф. Кирилук

Рассмотрены основные аспекты развития отечественного рынка мяса птицы, определены факторы формирования объемов производства продукции на перспективу, обоснованы предложения по развитию мясного птицеводства в условиях интеграции отрасли в мировое экономическое пространство.

Ключевые слова: рынок мяса, цена, экспорт, импорт, евроинтеграция, конкурентоспособность.

Perspectives of the domestic poultry meat markets in order to global integration processes
O. Kyryliuk

It is observed in the article the main aspects of the domestic poultry market. It is also defined a form factors of volume production for the future, justified proposals for development of poultry meat industry in terms of integration into world economy.

Key words: meat market, price, export, import, European integration, competitiveness.

УДК 338.5

БЄЛОВА Т.Г., КРАЙНЮЧЕНКО О.Ф., кандидати екон. наук
РОЗУМЕЙ С.Б., ст. викладач

Національний університет харчових технологій

**ВИБІР СТРАТЕГІЇ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РІЗНИХ
ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ТОВАРУ**

У статті розглянуто особливості стадій життєвого циклу товарів, визначено цінові стратегії залежно від того, на якій стадії життєвого циклу знаходиться товар. Узагальнено підходи щодо встановлення ціни на різних етапах життєвого циклу товарів.

Ключові слова: ціна, життєвий цикл товару, ціноутворення.

Постановка проблеми. Політика і стратегія ціноутворення залежать від стадії життєвого циклу товарів, що випускаються підприємством. У міру того, як товар проходить усі стадії життєвого циклу, відбуваються зміни у витратах на його виробництво і реалізацію, поведінці споживачів і конкурентів, політиці розповсюдження та просування тощо. Тому цінова стратегія, щоб залишатися актуальною та ефективною, також повинна змінюватися і переглядатися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення цінової стратегії на різних етапах життєвого циклу товару займалися такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: Г. Ассель, С. Гаркавенко, С. Дайновська, Л. Данілова, Дугіна, Дж. Р. Еванс, Ф. Котлер, Д. Кревенс, Ж.-Ж.Ламбен, І. Ліпсиць, А. Павленко, Л. Шкварчук та інші.

Аналіз праць цих вчених показав, що окремі теоретичні та практичні питання цієї проблеми вивчені недостатньо. Багато теоретичних положень, які розглядаються зарубіжними вченими, слабо адаптовані до реалій вітчизняної економіки. Розробки вітчизняних вчених залишають невизначеними багато питань, зокрема, які особливості окремих стадій життєвого циклу товару необхідно враховувати у виборі цінової стратегії, яким чином можна подовжити життєвий цикл і які цінові стратегії будуть доцільними для цього.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності і своєчасності проблеми, яка розглядається, метою дослідження є визначення особливостей встановлення ціни на товари, які перебувають на різних етапах життєвого циклу, та узагальнення підходів щодо вибору стратегії ціноутворення залежно від стадії життєвого циклу, на якій знаходиться товар.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання: розглянуто особливості стадій життєвого циклу товару; вивчено залежність між стадією життєвого циклу продукту і ціноутворенням на нього; визначено стратегії, які доцільно застосовувати на різних стадіях життєвого циклу.

Результати досліджень та їх обговорення. Головною рушійною силою будь-якого товарного ринку є первинний попит на товари і фактори, які його обумовлюють. Все це враховує концепція життєвого циклу товару, яка описує процес збуту продукції, прибуток, споживачів, конкурентів і стратегію маркетингу з моменту вступу торгової марки на ринок до її виходу з ринку.

Життєвий цикл характеризує процес розвитку виробництва та продажу товару на ринку і містить такі стадії: впровадження, зростання, зрілість, спад.

Перша стадія – впровадження. Вона починається з першої появи товару на ринку. Дослідження показали, що процес завоювання ринку потребує багато часу, тому обсяги продажів, як прави-

ло, зростають повільно, прибутку може взагалі не бути. Особливостями цієї стадії є те, що багато коштів витрачається на налагодження взаємозв'язків із посередниками, які будуть допомагати підприємству в розподілі продукції, пошук оптимальних каналів збуту і товароруку. З'ясовано, що ця стадія потребує великих витрат на маркетинг, тому що продукт тільки з'являється на ринку, і щоб ознайомити з ним споживачів, потрібна гарна реклама [1,с.306].

Тому підприємствам, що випускають на ринок товар, який захищений патентом, для встановлення ціни рекомендується вибирати або стратегію «зняття вершків», або стратегію тривалого впровадження на ринок. Доведено, що якщо на подібні товари підприємство призначає найвищі ціни, це дає йому змогу отримувати максимальний результат, тобто зняти «вершки» з різних сегментів ринку.

Використання такого методу ціноутворення, як «зняття вершків» з ринку, рекомендується застосовувати за умов, коли спостерігається високий рівень поточного попиту з боку достатньо великої кількості покупців; витрати малосерійного виробництва не настільки високі, щоб звести нанівець фінансові вигоди підприємства; висока початкова ціна не буде приваблювати нових конкурентів; висока ціна підтримує образ високої якості товару.

Якщо розглянуті умови не виконуються або за якихось причин не мають прояву, підприємству слід встановлювати на свою новинку порівняно низьку ціну в надії на залучення великої кількості покупців і завоювання великої частки ринку.

Встановлення ціни на новий товар-імітатор має свої особливості. Якщо виробник товару є лідером ринку, він може випускати товар з преміальною націнкою і продавати його за максимально можливою ціною. Підприємство-новачок може створити високоякісний товар і призначити на нього середню ціну, або може створити товар середнього рівня якості і призначити середню ціну тощо. Таким чином, на цьому етапі підприємство повинно визначити, якою буде стратегія ціноутворення інноваційного продукту.

Якщо товар успішно витримує іспит першою стадією, він переходить у наступну – стадію зростання.

Ця стадія характеризується зростанням продажів, що обумовлено наступними причинами: перші задоволені споживачі повторюють свої покупки і впливають на інших потенційних покупців за допомогою усної комунікації, тому рівень охоплення ринку швидко зростає; наявність товару в місцях продажів забезпечує його гарну помітність, що також сприяє його поширенню по ринку. Важливою характеристикою цієї стадії є систематичне зниження виробничих витрат у зв'язку з ростом обсягу випуску й ефектом, що дозволяє поступово охопити весь потенційний ринок.

Прибуток, який виробник одержує на цьому етапі, залучає на ринок конкурентів і ринок розширюється. Інформування ринку залишається актуальним, але тепер підприємству треба врахувати ще й конкурентів.

На цій стадії рекомендується дотримуватися такої цінової політики.

Ціни потрібно продовжити залишати високими або підвищувати. Це обумовлено тим, що попит на ринку зростає. Дослідження показали, що прибутки на цьому етапі будуть і далі зростати, оскільки витрати на стимулювання збуту доводяться на вже більший об'єм продажів за одночасного скорочення витрат виробництва.

Як тільки продукт посідає певне місце на ринку, завдання ціноутворення будуть змінюватися. Споживачі, які купують товар не вперше, вже поінформовані про його цінність. Ті, хто купує товар уперше, покладаються на суперноваторів, які вже випробували товар і склали про нього свою думку.

На цьому етапі рекомендується вибрати або стратегію цілком відмінного від оригіналу продукту, або стратегію лідерства у витратах виробництва.

Стратегія особливого продукту сфокусована на певному сегменті покупців. Роль ціноутворення має зводитися до використання вигід виробництва товару, деякі властивості якого покупці вважають унікальними. Доведено, що якщо стратегію особливого продукту підприємство зможе реалізувати правильно і використає в ціноутворенні стратегію «зняття вершків» для того ринкового сегмента, де споживачі високо оцінюють товар, воно буде отримувати прибуток.

Можна рекомендувати підприємству для товарів-замінників встановлювати ціни проникнення. Іноді ціни слід встановлювати на рівні аналогічних продуктів. Така ціна дає змогу захопити велику частку ринку, перш ніж конкуренти здогадаються знизити ціну, щоб усунути конкурентну

цінову перевагу. Найкращою ціною на етапі зростання, незалежно від використаної стратегії, рекомендується ціна трохи менша, ніж під час входження на ринок.

Наступною стадією життєвого циклу товару є стадія зрілості. Її особливістю є те, що вона продовжується довше, ніж попередні стадії, при цьому спостерігається повільне зростання обсягів продажу на ринку, насиченість певним товаром, призупинення вкладання інвестицій у виробництво товару і поява конкуренції. Конкуренти починають знижувати ціни, збільшувати витрати на рекламу і стимулювання збуту, дослідження і розробки з метою пошуку кращих модифікацій товару. Ці дії призводять до падіння прибутку і в результаті на ринку залишаються тільки сильні виробники.

Цей етап характеризується достатньо стабільною собівартістю продукції, але ціна має тенденцію до деякого зменшення.

Тому можна порекомендувати компанії збільшити споживання існуючого товару, шукати нових споживачів і нові сегменти ринку.

Типовий товар значну частину свого ринкового життя перебуває на етапі зрілості, а тому ефективне ціноутворення важливе для його виживання. Без швидкого зростання продажу та зниження витрат, що характеризують етап зростання, досягнення прибутку в зрілому періоді може відбуватися за допомогою використання всього набору можливих цінових методів і засобів.

На етапі зрілості стратегію підприємства рекомендовано спрямувати на продовження розширення клієнтської бази, на що, власне, розраховують і конкуренти, які намагаються захистити свої частки ринку.

Наступний етап характеризується виходом товару з ринку, або спадом. Доведено, що на цьому етапі різко зменшуються обсяги продажу товарів, виробництво стає збитковим і приймається рішення про припинення випуску товару. Падіння може бути поступовим або швидким. Продажі можуть знижуватися з багатьох причин, включаючи технічний прогрес, зміни смаків споживачів, зростання конкуренції. У разі надання продажів і прибутку більшість компаній покидає ринок. Ті, що залишаються, звужують ринок товару. Вони, як правило, скорочують бюджет стимулювання збуту, зменшують ціни.

Метою стратегії ціноутворення на етапі спаду має бути намагання подолати цей етап із мінімальними втратами або просто можливість пережити ринковий спад, зберегти свої конкурентні позиції і, можливо, збагатитися досвідом.

Можна рекомендувати три головні стратегії, які доцільно використовувати підприємству на етапі спаду: скорочення (ліквідація активів і вихід з ринку), «жнва» (поетапний вихід із ринку) і злиття (продаж активів конкурентам).

Треба також звернути увагу на те, що існують різні криві життєвого циклу товару. Їх існування можна пояснити таким чином.

Поки товар присутній на ринку, компанії можуть здійснювати різні дії: використовувати інновації, репозиціонувати торгову марку, стимулювати її використання різними групами споживачів, модифікувати її різними способами тощо. «Ідеальною» буде така крива життєвого циклу: стадія впровадження повинна бути короткою, стадія зростання – бурхливою, стадія зрілості – довгою, стадія спаду – довгою і поступовою.

Для підприємства найбільш вигідною є стадія зростання, тому що вона дозволяє завдяки використанню цінової стратегії «зняття вершків» отримувати високий прибуток. Щоб стадію росту можна було подовжувати, підприємству потрібно здійснювати технологічні інновації. У такій спосіб стадія росту може бути пролонгованою декілька разів, що сприяє «омолодженню» товару.

Таким чином, протягом життєвого циклу, щоб успішно розвиватися, на думку Ж.-Ж. Ламбена, компаніям слід діяти у такий спосіб: скорочувати стадію впровадження; прискорити процес зростання; подовжити стадію зрілості; сповільнити стадію спаду [2, с.350].

Висновки. Представлені пропозиції, звісно, не охоплюють всі можливі ситуації, які можуть виникнути у застосуванні стратегій ціноутворення на різних стадіях життєвого циклу товару, але можна зробити загальні висновки щодо рекомендованих цінових стратегій для різних етапів життєвого циклу торгових марок: стадія впровадження – стратегія «зняття вершків» або «проникнення на ринок»; стадія росту – зменшення ціни для розширення ринку; стадія турбулентності – перехідна стадія від росту до зрілості – стратегія високої ціни і ціннісне ціноутворення; стадія зрілості – форми нецінової конкуренції; стадія спаду – високі ціни, обумовлені низькою чутливістю до ціни.

Використання зазначених цінових стратегій буде сприяти підвищенню ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства на ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кревенс Дэвид В. Стратегический маркетинг [Текст]: учеб. / Дэвид В. Кревенс; пер. с англ. – М.: Издат. дом «Вильямс», 2003. – 752 с.

2. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. Стратегический и операционный маркетинг [Текст]: учеб. / Ж.-Ж. Ламбен; пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 800 с.

Выбор стратегии ценообразования на разных этапах жизненного цикла товара

Т.Г. Белова, О.Ф.Крайнюченко, С.Б. Розумей

В статье рассмотрены особенности стадий жизненного цикла товаров, определены ценовые стратегии в зависимости от того, на какой стадии жизненного цикла находится товар. Обобщены подходы к установлению цен на разных этапах жизненного цикла товаров.

Ключевые слова: цена, жизненный цикл товара, ценообразование.

A choice of strategy of pricing is on the different stages of life cycle of commodity

T. Belova, O. Krainiuchenko, S. Rozumey

The article discusses the features life cycle of products defined pricing strategies depending on the stage on which life cycle is good. Generalized approaches to pricing in various stages of product life cycles.

Key words: price, life cycle of commodity, pricing.

УДК 338.51

КРАЙНЮЧЕНКО О.Ф., БЕЛОВА Т.Г.,

КАПІНУС Л. В., кандидати екон. наук

РОЗУМЕЙ С.Б., ст. викладач

Національний університет харчових технологій

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СКЛАДОВИХ ПРОЦЕСУ ЦІНОУТВОРЕННЯ

У статті описано взаємозв'язок між складовими етапами процесу ціноутворення: цілями ціноутворення, методами цінового дослідження та методами встановлення ціни в ринкових умовах. Систематизовано маркетингові методи цінових досліджень з метою вибору оптимального методу ціноутворення.

Ключові слова: ціна; цінова політика; методи встановлення ціни; цілі ціноутворення; цінове дослідження; оптимальна ціна.

Постановка проблеми. Найважливішою характеристикою діяльності фірми в умовах ринкової економіки слугує ціна, яка є ключовим елементом у системі управління ціновою політикою підприємства. Саме ціна є засобом встановлення відносин між підприємством і споживачами, визначає рентабельність та прибутковість діяльності, сприяє забезпеченню фінансової стабільності компанії.

Особливе місце у системі управління ціновою політикою відводиться процесу ціноутворення, важливими складовими якого є визначення цілей ціноутворення та вибір методів цінового дослідження, на основі яких менеджерами приймається рішення про використання методів встановлення ціни. Дослідження взаємозв'язку між цілями ціноутворення, методами цінового дослідження та методами встановлення ціни в ринкових умовах носять актуальний характер, оскільки врахування перерахованих вище складових процесу ціноутворення дозволить сформувати таку ціну, яка буде оптимальною з погляду виробника та споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей застосування різних методів встановлення цін з урахуванням мети, якої хоче досягти підприємство, та використанню маркетингових методів цінових досліджень було присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних авторів. Серед них такі відомі науковці: Анн Х., Багієв Г. Л., Бернет Дж., Голубков Є., Доті Д., Дугіна С, Дурович А.П., Зверінцев А., Котлер Ф., Лук'янець Т., Лейхифф Дж. М., Моріарті С., Пенроуз Дж. М., Персі Л., Почепцов Г., Примак Т., Ромат Є., Россітер Дж. Р., Сендидж Ч., Тарасевич В. М., Уэллс У., Феофанов О. та багато інших.

Результати детального вивчення праць зазначених вчених показують, що не всі проблеми ще вирішені. На нашу думку, важливим є питання удосконалення теоретичної бази щодо оптимальності вибору методів встановлення цін, враховуючи цілі ціноутворення та маркетингові методи цінових досліджень.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності поставленої проблеми, за мету обрано розроблення теоретичних засад вибору методів встановлення ціни на основі визначення цілей ціноутворення та методу цінового дослідження.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішені такі основні завдання: досліджено та згруповано цілі ціноутворення; систематизовано методи цінового дослідження; обґрунтовано вплив цілей ціноутворення та методів цінового дослідження на вибір методу встановлення цін в ринкових умовах.

Матеріал і методика дослідження. В основу дослідження методичних засад вибору методів встановлення ціни та визначення цілей ціноутворення було покладено матеріали, що відображають результати маркетингової діяльності підприємств харчової промисловості у сфері формування цінової політики.

Методика досліджень ґрунтується на цілісному баченні процесу ціноутворення у контексті загальноекономічних змін і базується на таких методах досліджень, як системний аналіз, синтез, моделювання (для формулювання теоретичних узагальнень, висновків); монографічний (для аналізу існуючих методологічних підходів до ціноутворення, розроблення методики вдосконалення процесу ціноутворення на підприємствах); розрахунково-конструктивний та експериментальний (для аналізу існуючих методів управління ціноутворенням); порівняння, групування, індексний (для аналізу основних чинників ціноутворення та тенденцій зміни ціни на продукцію) та інші.

Результати досліджень та їх обговорення. У ході дослідження було з'ясовано, що існують три основних групи цілей ціноутворення, які може обирати підприємство: орієнтовані на збут; орієнтовані на прибуток; засновані на існуючому положенні (пов'язані з конкуренцією) (рис. 1). Названі цілі цінової політики певним чином співвідносяться між собою, але при цьому далеко не завжди збігаються. Однак усі вони в сукупності повинні слугувати досягненню більш загальної домінуючої мети – довгостроковій максимізації прибутку, досягнення якої неможливе без вибору оптимального методу ціноутворення.

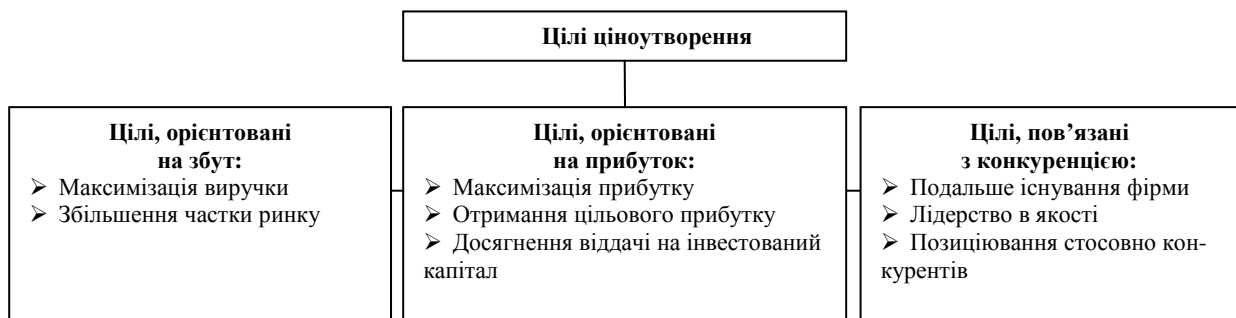

Рис.1. Цілі ціноутворення

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [2, 5, 8]

Результати досліджень різних джерел з визначеної проблематики дозволили встановити, що в економічній літературі достатньо повно описані різні методи формування ціни, але при цьому часто змінюються назви методів, а суть, методика розрахунків і базові показники залишаються незмінними. Класифікація методів ціноутворення досліджена авторами і представлена в роботі [7].

Виконані напрацювання показали, що застосування маркетингових методів цінових досліджень є надзвичайно ефективним у формуванні (встановленні, зміні) цін в сучасних умовах динамічних змін на ринку. Встановлено, що основні маркетингові методи, що використовуються в дослідженні ціни, можна об'єднати в три групи: математичні, прямі і непрямі методи. Також виявлено, що існує дві групи методів, які були утворені поєднанням підходів: латентні оцінки (сумісний аналіз та експеримент) та моделі дискретного вибору (моделювання купівлі і сумісний аналіз). Згідно з цими міркуваннями авторами згруповані і впорядковані маркетингові методи цінових досліджень (рис. 2).

До математичних методів цінових досліджень відносять статистичний аналіз історичних даних та СВС-аналіз. За використання методу статистичного аналізу історичних даних вплив зміни ціни на обсяг продаж оцінюють за допомогою статистичної обробки даних. Головною перевагою методу є

використання для аналізу реальних фактів і стандартних статистичних інструментів. Основний недолік – дані минулих періодів не мають зв'язку з реаліями ринку, в яких існує підприємство на даний момент [2, с. 48]. Метод Choice Base Conjoint – СВС-аналіз базується на економічних теоріях споживчого попиту, в яких товар розглядається як сукупність атрибутів. СВС-аналіз проводиться, коли необхідно зрозуміти ступінь впливу ціни на споживчий вибір у співвідношенні з іншими характеристиками товару. Основна ідея методу полягає в тому, що, показуючи респондентові набір альтернатив, дослідник може зробити висновок про його систему цінностей [10, с. 38].

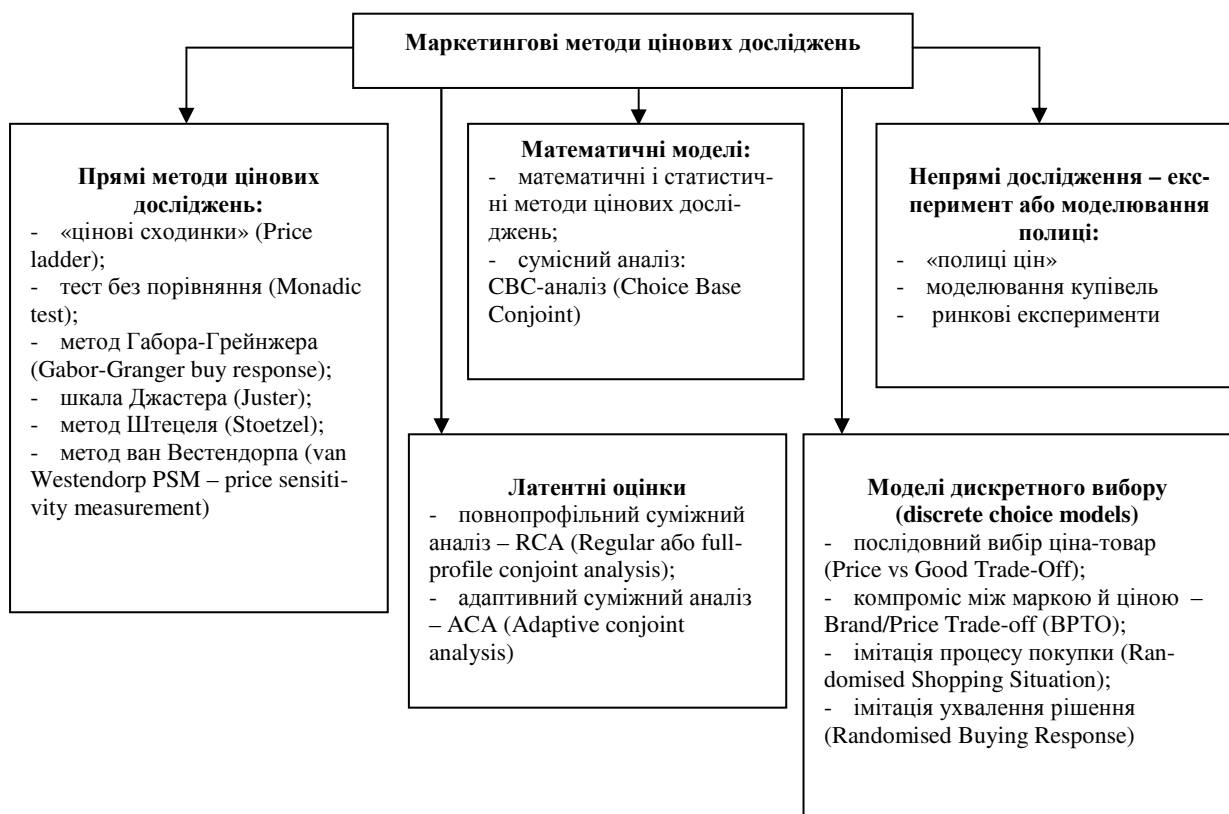

Рис. 2. Класифікація методів цінових досліджень

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10]

Прямі (спрощені) методи цінових досліджень мають певні переваги. Однією з них є простота й можливість їх одночасного використання як складових для проведення телефонних опитувань або особистих інтерв'ю. Недоліком прямих методів є той факт, що потенційний покупець розуміє мету опитування. Фактично у споживача з'ясовують, яку максимальну ціну він готовий заплатити за той або інший товар.

До основних методів цієї групи відносять: «цінові сходинки», тест без порівняння, метод Габора-Грейнджера, метод Штецеля, метод ван Вестендорпа [1, с. 75].

Метод «цінові сходинки» (Price ladder) дозволяє виміряти величину «декларованого попиту» залежно від рівнів ціни. Можна виділити два різновиди методу: 1) ціна змінюється від найнижчого можливого свого рівня, за якого респондент відмовиться від купівлі (або до задалегідь заданого верхнього значення ціни); 2) ціна змінюється від найвищого можливого свого рівня, за якого респондент заявить про однозначний намір купувати [3, с. 64].

У разі використання тесту без порівняння (Monadic test) вся вибірка розбивається на кілька груп респондентів, що тестують різні ціни. Таким чином, кожен респондент тестує тільки одну цінову позицію. Звідси й назва методики. Оцінка також відбувається за стандартною 4 або 5-бальною шкалою ймовірності придбання товару (шкала Лайкерта) [1, с. 75].

У разі використання методу Габора-Грейнджера (Gabor-Granger buy response) респондента ознайомлюють з описом товару, потім у випадковому порядку демонструють різні варіанти ціни на товар, а респондент оцінює ймовірність здійснення купівлі за пропонованими цінами. Прин-

ципова відмінність від «цінових сходів» полягає саме в тому, що тестування проводиться у випадковому порядку [8, с. 75].

Метод Штецеля (Stoetzel) дозволяє знайти мінімальну допустиму ціну, за якої споживач не сумнівається в якості товару, і максимальну ціну, яку споживач готовий заплатити [3, с. 61-63].

Метод ван Вестендорпа (van Westendorp PSM – price sensitivity measurement) ґрунтується на припущенні, що ціну треба вибирати таким чином, щоб більша кількість покупців не вважала її занадто низькою (не ототожнювало низьку ціну з низькою якістю) чи занадто високою [6, с. 82].

Непрямі дослідження – експеримент або моделювання полиці певною мірою ліквідують недоліки, що наявні у використанні прямих методів досліджень, коли теоретичне бажання придбати товар може не збігатися з реальною ситуацією купівлі цього товару. Методи цієї групи є більш точними, але і більш складними в організації і проведенні. До них відносять «полиці цін», моделювання купівлі та ринковий експеримент [5, с. 82].

Моделі дискретного вибору (discrete choice models) – це своєрідне об'єднання методу моделювання покупок з методом суміжного аналізу, що передбачає не ранжирування альтернатив, а здійснення респондентом вибору («купівлі») альтернативи із запропонованого набору. До даної групи досліджень можна віднести: послідовний вибір ціна-товар, компроміс між маркою й ціною, імітацію ухвалення рішення, імітацію процесу купівлі [1, с. 68-70].

Послідовний вибір ціна-товар (Price vs Good Trade-Off) передбачає вибір респондентом найбільш підходящої ціни для одночасно представлених концепцій (у вигляді профілів або явно). Обрана ціна замінюється на більш високу й вибір повторюється. Процес аналогічний методу звичайного повнопрофільного сумісного аналізу і розглядається як атрибути і більший набір рівнів [10, с. 77].

Компроміс між маркою й ціною – Brand/Price Trade-Off (BPTO) дозволяє оцінити цінову еластичність і визначити граничну ціну, за якою споживач купить товар даної марки, а не обере іншу (або взагалі відмовиться від купівлі) [4, с. 56-59].

Імітація ухвалення рішення (Randomised Buying Response) дозволяє протестувати ціну на товар у відриві від конкурентного середовища. Ця методика є певною мірою модифікацією методу PSM і спрямована на досягнення тих же цілей [4, с. 60-64].

Імітація процесу купівлі (Randomised Shopping Situation) є аналогічною до підходу BPTO: перед респондентом імітується розміщення товару на прилавку магазину. Виставляються як основні конкуруючі товари з їх реально існуючими середніми цінами, так і товар, що тестується [4, с. 70-73].

Необхідність в обчисленні латентних методів виникає у зв'язку з тим, що: прості прямі запитання можуть виглядати недостатньо реалістично або взагалі абстрактно; у відповідь на питання споживачі можуть оцінювати всі властивості товару як «дуже важливі», тобто відносна вага ціни в процесі прийняття споживачем рішення про купівлю може бути «невимірною»; у реальному житті ситуація вибору може бути набагато більш складною, коли споживач не зможе розглядати вигоди окремо.

Відповідь на питання про те, який саме метод краще використати в кожному конкретному випадку, багато в чому залежить від маркетингової ситуації, завдань дослідження, необхідної точності результатів, фінансових і часових ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1 – Вибір оптимальної методики залежно від завдань дослідження

Завдання	Методика
Розробка нового товару (розширення лінії/асортиментів)	Price sensitivity meter
Вивчення сприйняття існуючої ціни або сприйнятої цінності товару	Price sensitivity meter
Оцінка можливості зміни ціни на товар або послугу	Gabor Granger, monadic test
Вимір часток ринку/обсягу продажів за різних рівнів цін	Gabor Granger (ізолюваний товар) BPTO (у конкурентному середовищі)
Взаємодія марки з конкурентами	Brand/Price Trade-Off
Виявлення оптимальної ціни	Brand/Price Trade-Off
Тестування концепції нового товару на стійкому ринку, де критерії оцінки визначені й об'єктивні	Gabor Granger, monadic test
Тестування концепції нового товару для нового ринку, де не існує чітких критеріїв об'єктивної оцінки	Price sensitivity meter

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [2, 4, 5, 7, 10]

Найчастіше на практиці використовується RCA – повнопрофільний суміжний аналіз [5, с. 64-66]. Крім RCA, використовуються й інші різновиди методики, наприклад, АСА – адаптивний сумісний аналіз. Адаптивний метод суміжного аналізу був розроблений з метою реалізації можливості використання більшої кількості атрибутів та їх рівнів [9, с. 74-75].

Вивчення поставленого питання показало, що методики дослідження ціни потрібно використовувати з урахуванням їх обмежень і не намагатися розтягувати їхні скромні можливості під великі завдання дослідження з обмеженим бюджетом.

На основі проведених досліджень визначено, що вибір оптимального методу встановлення ціни залежить від цілей ціноутворення (рис. 3).

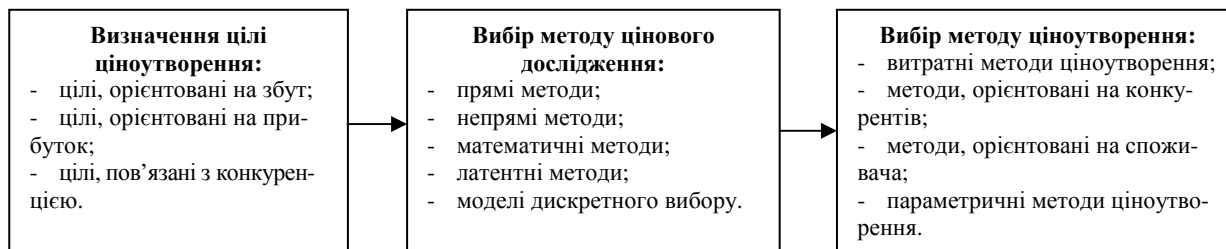

Рис. 3. Взаємозв'язок деяких етапів процесу ціноутворення

Джерело: розроблено авторами

Важливим моментом у процесі формування цін є проведення маркетингових досліджень за певною методикою, що підвищує ймовірність правильного вибору методу ціноутворення.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу з'ясувати і згрупувати цілі ціноутворення, які впливають на методи цінового дослідження та вибір оптимального методу встановлення ціни, що влаштовує і виробника, і споживача. Для підвищення ефективності управління ціновою політикою на підприємстві систематизовано маркетингові методи цінових досліджень з метою вибору оптимального методу ціноутворення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик Л.С. Ціноутворення / Білик Л.С., Парфенова Н.В. – Чернівці: Рута, 2005. – 64 с.
2. Боровская Т.Н. Моделирование и оптимизация производственных систем / Боровская Т.Н., Северилов В.А., Колесник И.С. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2002. – 150 с.
3. Викторов С.В. Цены, ценообразование, ценовая политика в системе маркетинга / Викторов С.В. – М.: Всероссийская академия внешней торговли, 2005. – 290 с.
4. Дайновська С.М. Ціноутворення: підручник / Дайновська С.М. – К.: КНТЕУ, 2009. – 319 с.
5. Даян А. Стимулирование сбыта / Даян А., Троадек Е., Тродек Л. – СПб.: Нева, 2003. – 250 с.
6. Длігач А.О. Маркетингова цінова політика: світовий досвід, вітчизняна практика / Длігач А.О. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 304 с.
7. Капінус Л.В. Сутність та систематизація методів встановлення цін в ринкових умовах / Л.В. Капінус, Н.П. Скригун // Економіка та управління АПК. – 2011. – № 5(85). – С. 51–55.
8. Лега Ю.Г. Якість, ціна та ефективність виробництва / Лега Ю.Г., Поляков О.М. – К.: Наукова думка, 2008. – 503 с.
9. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення / Литвиненко Я.В. – К.: КНЕУ, 2001. – 232 с.
10. Марн М.В. Ценовое преимущество / Марн М.В., Регнер Э.В., Завада К.К.; пер. с англ. Т. Гутниковой. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 320 с.

Взаимосвязь составляющих процесса ценообразования

О.Ф. Крайнюченко, Т.Г. Белова, Л.В. Капинус, С.Б.Розумей

В статье описана взаимосвязь между составляющими этапами процесса ценообразования: целями ценообразования, методами ценового исследования и методами установления цены в рыночных условиях. Систематизированы маркетинговые методы ценовых исследований с целью выбора оптимального метода ценообразования.

Ключевые слова: цена; ценовая политика; методы установления цены; цели ценообразования; ценовое исследование; оптимальная цена.

Intercommunication of constituents pricing process

O. Krainiuchenko, T. Belova, L. Kapinus, S. Rozumey

In the article intercommunication is described between the making stages of process of pricing: the aims of pricing, methods of price research and methods of establishment of price, in market conditions. The marketings methods of price researches are systematized with the purpose of choice of optimum method of pricing.

Key words: price; price policy; methods of establishment of price; whole pricing; price research; optimum price.

ВОЛКОВ С.С., аспірант

Науковий керівник – ШУБРАВСЬКА О.В., д-р екон. наук

ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАНУ

ДО ПИТАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ВІД ФАКТОРІВ ЙОГО РОЗВИТКУ

Досліджено ряд зовнішніх і внутрішніх чинників і факторів впливу на рентабельність сільськогосподарського виробництва. Розроблено економічний механізм забезпечення підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, економічний механізм забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва, резерви зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми. В умовах інноваційно-інформативного розвитку економіки і трансформації економічної системи важливим питанням є забезпечення рентабельності сільськогосподарського виробництва. Адже на галузь припадає близько третини національного доходу, формується близько 70% роздрібного товарообороту. Сільськогосподарське виробництво налічує майже 21 тис. підприємств і організацій, понад 35 тис. селянських (фермерських) господарств. Для українського сільськогосподарського товаровиробництва показник номінального паритету в 1990–2010 рр. становив 0,19, тобто ціни придбання за цей період зросли майже в 6 разів більше, ніж ціни реалізації. Тому винятково важливим на сьогодні є питання дослідження впливу ендогенних та екзогенних чинників, а також тих, які прямо чи (та) опосередковано залежать від діяльності сільськогосподарських підприємств на формування, використання та розподіл прибутку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні значна увага приділяється проблемам ефективності сільськогосподарського виробництва. Багатьма вітчизняними науковцями висвітлено низку проблем галузі і взаємозалежностей, що їх обумовлюють, ними обґрунтовано шляхи вирішення та напрями подальших досліджень. Серед реципієнтів цієї проблематики слід відзначити таких вчених: В.Г. Андрійчук [1], П.С. Березівський [2], В.П. Галушко [4], О.Ю. Єрмаков [5], М.І. Кісіль [6], Б.Й. Пасхавер [7], В.М. Трегобчук [9] та багато інших.

Мета і методи дослідження. Метою є дослідження зовнішніх і внутрішніх чинників, а також факторів впливу на рентабельність сільськогосподарського виробництва, розробка економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва з метою підвищення прибутковості та збільшення агресурсного потенціалу галузі.

Результати досліджень та їх обговорення. На формування необхідних ресурсів і отримання доходів галузі впливає ряд залежних та незалежних факторів. До залежних від діяльності підприємств факторів впливу на формування доходів сільськогосподарського виробництва належать: невеликі розміри значної кількості сільськогосподарських підприємств; низька якість управління виробництвом, а також рівень кваліфікації персоналу; незадовільна робота служб контролінгу; прорахунки в інвестиційній політиці та дефіцит у фінансуванні; втрата ринків збуту продукції та низький рівень маркетингу; брак інновацій та раціоналізаторства; недоліки у виробничій сфері та прорахунки у галузі постачання [4].

Незалежними факторами формування доходів сільськогосподарського виробництва є: диспаритет цін; сезонність виробництва; низька еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію; незадовільний рівень державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників; висока витратність сільськогосподарського виробництва із високою диференціацією структури та рівнем витрат залежно від регіону й виду продукції; диференціальна земельна рента, що з одного боку є позитивною різницею прибутку; неможливість точного визначення собівартості продукції аж до моменту її фактичного виробництва [1].

Зазначимо, що в процесі управління підприємствами важливим є дослідження зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на дохідність (прибутковість) агропромислових формувань. Зовнішні фактори впливу на прибутковість сільськогосподарського виробництва містять: наявність національної ідеї розвитку економіки держави, що враховує інтереси сільськогосподарських формувань; забезпечення всіх об'єктів господарювання програмами їх розвитку; наявність науково обґрунтованої системи підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва; незавершеність економічних та аграрних реформ (приблизно 30% необхідного їх обсягу); ринок і капіталізація землі; методологія ціно-

утворення на сільськогосподарську продукцію; відсутність інфраструктури аграрного ринку; адміністративне втручання у розвиток галузі; форми господарювання на землі [2].

До внутрішніх факторів впливу на прибутковість сільськогосподарського виробництва належать: технологічна потреба аграрного сектору в системі машин, оновленні машинно-тракторного парку; покращення якості сільськогосподарської продукції; родючість ґрунтів, охорона земель і екологізація сільського господарства; структура витрат та шляхи її оптимізації; раціональні розміри сільськогосподарських формувань, тваринницьких ферм і комплексів; управління інноваційним оновленням сільськогосподарського виробництва [5].

На фінансовий стан сільськогосподарського підприємства, крім загальних факторів, притаманних всім підприємствам, має вплив і ряд особливих факторів.

Таблиця 1 – Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, 2009 р., %

Галузь сільського господарства	Державні підприємства	Недержавні підприємства, всього	У тому числі			
			господарські товариства	приватні підприємства	виробничі кооперативи	інші
Рослинництво	5,1	11,5	11,1	15,2	9,0	-0,7
Тваринництво	-26,6	-10,4	-8,0	-14,7	-23,4	-10,2

Джерело: Сільське господарство України, 2009.– Статистичний збірник. – Держкомстат України, 2010. – С. 224.

Як видно з даних табл. 1, рівень рентабельності рослинництва і тваринництва у різних сільськогосподарських підприємств не є однаковим. Нині в Україні рентабельним є лише рослинництво, тоді як тваринництво – збиткове. При цьому найменш рентабельними (і більш збитковими) є державні підприємства. Так, рентабельність рослинництва у державних сільськогосподарських підприємствах у 2009 році становила трохи більше 5%, а у приватних підприємствах – утричі вища і скадає більше 15%.

Аналіз динаміки показників ефективності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах свідчить, що упродовж 2004–2009 років прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції в абсолютних величинах постійно скорочувався, і у 2009 році становив 0,63 млрд грн. Постійно знижувалася також рентабельність виробництва (табл. 2).

Таблиця 2 – Показники ефективності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах, 2004-2009 рр.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Прибуток від реалізації с.-г. продукції, млрд грн	2,16	0,61	1,48	1,28	1,25	0,63
У тому числі:						
– рослинництво	2,48	1,65	2,53	1,97	0,90	1,57
– тваринництво	-0,32	-1,03	-1,06	-0,69	0,35	-0,94
Рентабельність (збитковість) с.-г. продукції	18,3%	4,9%	12,6%	8,1%	6,8%	2,8%
У тому числі:						
– рослинництво	35,8%	22,3%	41,7%	20,3%	7,9%	11,3%
– тваринництво	-6,6%	-19,8%	-18,8%	-11,3%	5,0%	-11,0%

Джерело: Сільське господарство України, 2009.– Статистичний збірник. – Держкомстат України, 2010.– С. 224.

Тому в цих умовах потрібно здійснювати правильний вибір різних варіантів ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва залежно від наявного ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Для цього потрібно використовувати наукові напрацювання економістів-аграріїв у вигляді технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур з різним ресурсним забезпеченням сільськогосподарських підприємств, виробництва продукції тваринництва і птахівництва, нормативів витрат із розрахунку на 1 га посівної площі та 1 ц продукції, зведених економічних показників вирощування продукції рослинництва й виробництва продукції тваринництва за різних рівнів ресурсного забезпечення. Такі розробки здійснюються з урахуванням зонального розміщення сільськогосподарських підприємств [11].

Нині виникає необхідність бюджетування роботи первинних підрозділів, що означає перехід від натурального до вартісного балансу виробничо-збутової діяльності сільськогосподарського

підприємства, що, у свою чергу, є складовою частиною розробки річного управлінського бізнес-плану. Річний бюджет первинного підрозділу сільськогосподарського підприємства є документом, який регламентує його діяльність і виконує роль бази для її оцінки впродовж та в кінці року, а також матеріального стимулювання працівників за результати роботи. Бюджет первинного підрозділу є складовою механізму внутрішньогосподарських економічних виробничо-трудомих відносин, а тому повинен мати деталізацію як стосовно витрат, так і грошових надходжень та прибутків. Економічним інструментом регулювання доходів підрозділів підприємств має бути частка ринкової ціни кожного виду реалізованої продукції.

Розробка економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва як частина загальної системи управління підприємствами спрямована на досягнення загальних стратегічних і тактичних цілей їх діяльності. Водночас як самостійна управлінська система, він має свої стратегічні і тактичні цілі, що реалізуються безпосередньо в галузях відновлення та розвитку потенціалу сільського господарства. Таким чином, головна мета вдосконалення та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва тісно пов'язана із загальними цілями управління підприємством і реалізується з ними в єдиному комплексі (рис. 1).

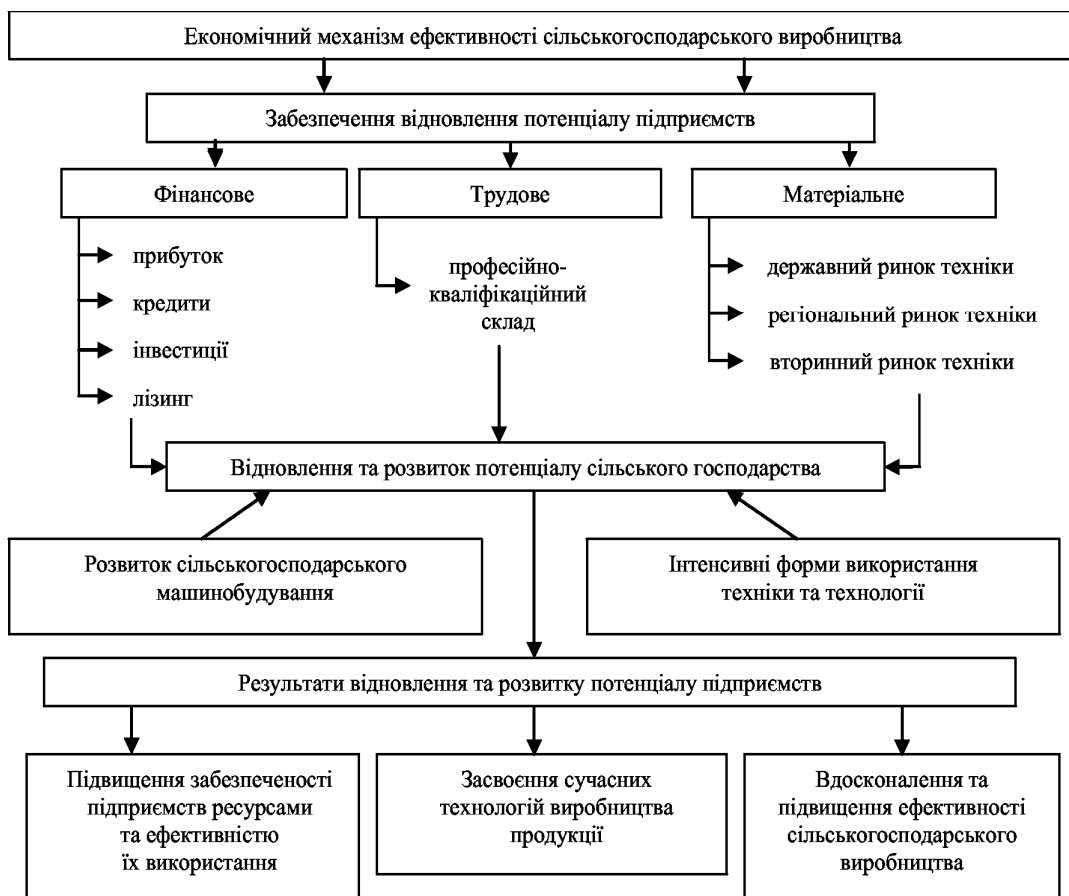

Рис. 1. Механізм забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва

Джерело: побудовано авторами.

Дія цього механізму в повному обсязі має забезпечити організаційну направленість та взаємну узгодженість всіх структурних блоків і ланок. У результаті, по-перше, має підвищитись рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств ресурсами та ефективність їх використання; по-друге, повинно відбутися впровадження та освоєння сучасних технологій виробництва сільськогосподарської продукції; по-третє, все це призведе до вдосконалення сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підвищення рентабельності, а отже і ефективності сільськогосподарського виробництва, і, як наслідок, – збільшення ресурсів галузі

впливає ряд визначених зовнішніх та внутрішніх чинників, а також тих, які безпосередньо залежать від сільськогосподарського виробництва та тих факторів впливу на прибутковість, що не залежать від виробництва. За впровадження у практику внутрішньогосподарських організаційно-економічних механізмів забезпечення рентабельності сільського господарства важливе місце займають так звані інвестиційні та неінвестиційні чинники.

Використання останніх у нинішніх умовах є основним резервом забезпечення високорентабельного сільськогосподарського виробництва. Шляхами підвищення прибутковості підприємств є зниження собівартості продукції, збільшення обсягів виробництва, підвищення якості продукції. Основними джерелами резервів зниження собівартості сільськогосподарської продукції є: збільшення обсягу її виробництва за рахунок повнішого використання виробничих потужностей підприємств; скорочення витрат на її виробництво за рахунок підвищення рівня продуктивності праці; ощадливе використання сировини, матеріалів, електроенергії, палива, обладнання; запобігання невиробничим витратам тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Монографія / В.Г. Андрійчук – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Березівський П.С. Ефективність скотарства та шляхи її підвищення / П.С. Березівський – Л.: Укр. технології, 1998. – 156 с.
3. Березівський П.С. Впровадження внутрішньогосподарських організаційно-економічних механізмів забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / П.С. Березівський // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 52-54.
4. Галушко В. Ефективність сільськогосподарських підприємств і зростання продуктивності в сільському господарстві / В. Галушко, С. Дем'яненко, Б. Брюмер – К. : Ін-т екон. досліджень і політ. консультацій України, 2004. – 25 с.
5. Єрмаков О.Ю. Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва / О.Ю. Єрмаков // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 31-37.
6. Кісіль М.І. Критерій і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – №8. – С. 59-64.
7. Пасхавер Б.Й. Рентабельність агросфери: проблеми стабільності / Б.Й. Пасхавер // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 73-82.
8. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19-37.
9. Трегобчук В.М. Економічні проблеми відтворення і модернізації ресурсного потенціалу АПК / В.М. Трегобчук // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С.54-58.
10. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: Підручник / М.Й. Хорунжий – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.
11. Чорнопишук Т.І. Роль стратегічного управління у формуванні доходів сільськогосподарських підприємств / Т.І. Чорнопишук, С.В. Зазанська // Вісник Вінницького державного аграрного університету. – 2009. – № 2. – С. 159-167.

К вопросу о зависимости эффективности сельскохозяйственного производства от факторов его развития С.С. Волков

Изучен ряд внешних и внутренних факторов влияния на рентабельность сельскохозяйственного производства. Разработан экономический механизм обеспечения повышения эффективности сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, экономический механизм обеспечения эффективности сельскохозяйственного производства, резервы снижения себестоимости сельскохозяйственной продукции.

To the question of efficiency of agricultural production by factors of its development S. Volkov

Investigational row of external and internal factors, and also factors of influence on profitability of agricultural production, that directly depend and does not depend on activity of enterprises. With the purpose of increase of profitability and increase of resources of enterprises the economic mechanism of providing of efficiency of agricultural production is developed.

Key words: agricultural production, economic mechanism to ensure efficiency in agricultural production, reserves to reduce the cost of agricultural products.

УДК 330:331:338

КАРМАЗІН В.І., аспірантка

Науковий керівник – **ЮХИМЕНКО П.І.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У сучасних умовах модернізації української економіки необхідна реалізація моделі сталого розвитку, яка забезпечить інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості. У статті проаналізовано досвід розвинених країн щодо залучення некомерційних організацій до вирішення питання підвищення

ефективності соціальної політики, визначено потребу у відмові від монополії держави в частині надання соціальних послуг за рахунок більш широкої участі некомерційних організацій, у залученні механізмів та інструментів, які дозволять соціально орієнтованим некомерційним організаціям надавати соціальні послуги населенню, необхідність створення сприятливого соціального середовища.

Ключові слова: модернізація, глобалізація, соціально-економічний розвиток, соціально-орієнтована економіка.

Постановка проблеми. Модернізація української економіки являє собою масштабний і комплексний процес приведення її до рівня економік світових лідерів. Для реалізації поставленої задачі необхідно враховувати всі історичні і сучасні особливості країни, мобілізувати наявні ресурси – соціальні, матеріальні, фінансові, організаційні та інші. Соціальна сфера розглядається, багаторазово в чому, як головний тягар бюджету, а не як сфера вкладення в людський капітал. Необхідно налагоджувати реальну взаємодію між владою й суспільством, приймаючи до уваги прогалини в соціально-правовій грамотності населення, а також утриманські настрої в суспільстві. Країна на сьогодні потребує соціальної модернізації, яка зробить її справді соціальною державою.

Держава повинна забезпечувати соціальні гарантії громадянам, а не монополізувати сферу надання соціальних послуг. Проведення ефективної соціальної модернізації вимагає включення механізмів суспільно-державного партнерства, залучення коштів бізнесу та недержавних фінансових фондів.

Соціальна модернізація неможлива без залучення в цей процес інститутів громадянського суспільства (некомерційні організації, особливо благодійні та волонтерські організації, підприємництво в соціальній сфері), які нині найбільш активні, але не повною мірою можуть реалізувати свої можливості. Особливу роль слід відвести громадському контролю. Необхідно більш активно впроваджувати нові механізми у соціальній політиці: суспільно-державне та державно-приватне партнерство. Розвиток громадянського суспільства та зміцнення соціально-орієнтованих некомерційних організацій підвищать соціальну стійкість країни, зміцнять довіру суспільства до влади, дозволять на консолідованій основі вирішувати завдання соціальної й технологічної модернізації України.

Цілеспрямована, комплексна молодіжна соціальна політика, спрямована на вирішення актуальних соціальних проблем молоді, створить умови для максимального розкриття потенціалу молодого покоління в інтересах стабільного і сталого розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи дослідження закладені у працях фундаторів інституціонального соціального напрямку економічної теорії: Р. Арон, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Є. Масуд, Дж. Нейсбіт, У. Ростоу, Е. Тофлер та інші. Аналіз змісту і ролі соціальної політики у розвитку суспільства та окремого індивіда, її структурних компонентів і механізмів реалізації розкриті українськими вченими П. Беленьким, І. Бондар, С. Вовканичем, В. Геєцем, М. Долішнім, С. Злупком, В. Куценко, Е. Лібановою, О. Палієм, С. Пирожковим, Я. Побурком, В. Симоненком, В. Скуратівським та ін.

Метою дослідження є виявлення особливостей модернізації у соціальній сфері, визначення основних задач, що стоять перед українською владою в реформуванні системи відносин між державою та бізнесом, у створенні сприятливого інвестиційного середовища й у активному залученні інститутів громадянського суспільства до модернізаційних процесів в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Пошук власної моделі розвитку – це, передусім, намагання визначити оптимальний шлях побудови сучасної, конкурентоспроможної, привабливої для життя країни. Безперервна модернізація та інноваційність – такою має бути універсальна формула не тільки політичного, а й економічного, соціального, культурного, гуманітарного розвитку [1, с. 8].

Наразі відбувається перехід економіки на соціально-орієнтовану модель функціонування. Постає потреба у прийнятті системних і комплексних рішень у сфері соціальної політики країни, створенні умов, які забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини, соціальну справедливість в умовах розширення суспільства.

Соціальну сферу сучасної України можна охарактеризувати наступним чином:

- правовою, соціальною незахищеністю частини населення країни;
- повільними темпами зниження бідності, у тому числі сімей з дітьми;
- недостатньою увагою до створення безбар'єрного середовища для людей з обмеженими можливостями;

- незадовільною роллю житлового господарства та комунальної сфери у поліпшенні якості життя населення;
- повільним зниженням кількості неблагополучних сімей та соціального сирітства;
- соціальними проблемами мігрантів, біженців, вимушених переселенців;
- зниженням здоров'я і тривалості життя населення;
- зростанням осіб, що зловживають алкоголем, збільшенням кількості ВІЛ-інфікованих, поширенням наркоманії в молодіжному середовищі.

Тому на новому етапі соціально-економічного розвитку країни потрібна активна модернізація соціальної політики, формування сильної в економічному, політичному, військовому, науковому та інших відносинах країни за зростання добробуту її населення. Соціально-економічна політика має бути практично орієнтованою на такі сегменти, як інститути, освітня сфера, адміністративна, судова система, і т.д., які можуть бути створені чи реформовані державою. Громадянське суспільство, приватна ініціатива не можуть повною мірою розкритися без широкої, комплексної інфраструктури соціалізації взаємодії, яка підтримується сильною державою.

Модернізація – це система заходів щодо подолання економічного й технологічного відставання України від розвинених країн Заходу. Вона може відбуватися різними шляхами. Модернізація знизу може призвести до революції, а зверху – до мобілізаційного сценарію, який передбачає безробіття, податковий тиск, соціальну незахищеність і т.д. Тому важливо, коли в цьому процесі проходить активний діалог та взаємодія між суспільними групами та верховною владою, Урядом, що враховує як потреби населення, так і можливості держави [2, с. 17].

За даними дослідження, здійсненого науковцями університету ім. Дж. Хопкінса (США), в середньому по групі із 38 країн частка державного фінансування в загальному обсязі доходів недержавних некомерційних організацій складає близько 36%. У країнах Західної Європи, в Канаді та Ізраїлі вона перевищує половину всіх доходів некомерційних організацій і досягає 54%. Частка державного фінансування в доходах некомерційних організацій в країнах Східної Європи, Скандинавії та англосаксонських нижча – 42%, 35 і 36% відповідно. Істотно нижчий цей показник в країнах Латинської Америки – 19%. Цілком природно, що некомерційні організації в сферах освіти і науки, охорони здоров'я лідирують серед одержувачів державних коштів. У Німеччині частка державних коштів в доходах некомерційних організацій, що діють у сфері охорони здоров'я, доходять до 94%. На рівні 75-80% цей показник знаходиться у Франції, Австрії, Канаді. Високою є частка державних коштів у доходах некомерційних організацій, що діють у сфері освіти і науки в Австрії, Німеччині та Франції – 72-75% [3]. З наведених даних випливає, що в більшості розвинених країн рівень державного фінансування некомерційних організацій в цих соціальних сферах перевищує середній рівень державного фінансування некомерційного сектору.

Однак, навіть у самих ринкових економіках великі інноваційні прориви – продукти державних програм. Манхеттенський проект, який призвів до створення атомної зброї та ядерних технологій – це чисте держзамовлення американського уряду. Інтернет був розроблений і запущений Пентагоном.

Тому роль держави в інноваційній економіці повинна складатися у створенні нормального інвестиційного середовища, у стимулюванні бізнесу та науки до інновацій за допомогою чітко сформульованого і профінансованого держзамовлення на наукові дослідження, на підтримку академічної науки й університетів.

Ще за часів Радянського Союзу у населення нашої країни сформовано утриманський підхід у багатьох питаннях, що стосуються соцзабезпечення. Ситуація, що склалася в соціальній сфері в Україні, переважним чином використовує старі механізми. При цьому свою роль відіграють різні фактори: нелінійність розвитку, позитивна роль національних традицій соціальної еволюції, вплив на суспільний розвиток ендегенних та екзогенних факторів, варіативність розвитку соціальних структур в умовах однієї системи, можливість переривчастості соціального розвитку та підсилення залежності результатів від реальних дій основних факторів.

Глобалізаційні процеси перед усіма країнами світу ставлять задачі докорінної перебудови власних соціально-економічних систем у бік розвитку людини, інвестицій у людський потенціал, підвищення продуктивності праці. Основний акцент в розвинених країнах та основна конкурентна перевага ставляться на якості людського капіталу та факторів, що забезпечують його підви-

щення – освіта, інститути, охорона здоров'я, житло, інфраструктура, пенсійне забезпечення, відтворувальний потенціал населення в кількісному та якісному вимірах.

Основним завданням держави в процесі модернізації є гарантія вирішення соціально-економічних проблем суспільства, встановлення справедливих правил, законодавчої та нормативної бази, соціального партнерства між бізнесом та робітниками. Більш конкретним завданням держави на етапі модернізації стають формування, розвиток і реалізація корпоративної етики у відносинах між бізнесом і суспільством в цілому. У результаті бізнес отримує законодавче визнання та несе соціальну відповідальність перед суспільством.

Для ефективного регулювання ринку праці необхідним є прогнозування потреб економіки у професійних кадрах. Сприятиме цьому створення системи довгострокового прогнозування зайнятості населення у відповідних виробничих галузях економіки з метою планування потреб у підготовці фахівців в установах вищої і середньої професійної освіти; реалізація комплексу заходів, що сприяють підвищенню престижу робітничих професій; забезпечення за участю об'єднань роботодавців розробки регіональних комплексних програм розвитку професійної освіти, за взаємодії науки, вищої та середньої освіти й бізнесу, спрямованих на досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку.

Сучасне суспільство висуває вимоги до якості робочої сили, що постійно змінюються. Це стосується як випускників навчальних закладів, так і осіб, які пройшли перепідготовку. І тут також необхідні скоординовані дії всіх учасників цього процесу: органів центрів зайнятості, системи освіти та роботодавців для узгодження обсягів і профілів підготовки та перепідготовки кадрів. Для виявлення співвідношення спеціалістів, що випускаються, потребою в них на ринку праці, необхідний детальний моніторинг працевлаштування випускників закладів професійної освіти. Це дозволить зменшити професійні диспропорції ринку праці та підвищити ефективність роботи навчальних закладів.

Важливим є процес інформування населення, залучення не тільки робітників сфери освіти та служби зайнятості у профорієнтаційній роботі, а й засобів масової інформації.

Найважливішим результатом соціальної модернізації України має стати оновлення системи встановлення, організації і виконання соціальних зобов'язань держави перед громадянами із побудовою на цій основі сучасної соціальної держави і формуванням сучасного споживача соціальних благ і послуг, громадянина, готового до самовдосконалення, до набуття надалі самостійності та спроможності до самозабезпечення.

Зберігаючи існуючі гарантії та обсяги надання соціальних послуг, необхідно зробити їх більш якісними, інноваційними та такими, що відповідають рівню кращих світових практик. При цьому механізми і процес модернізації соціальної сфери повинні, перш за все, бути соціально безпечними для населення і орієнтованими на залучення громадян до їх здійснення.

Західні країни вже давно перейшли на приватне інвестування соціальної політики, яке становить майже 40% від загальних грошових вливань у цю структуру, тоді як в Україні влада продовжує фінансувати сумнівні проекти з держбюджету.

Висновки. Владі потрібно зробити соціальну політику привабливою для інвесторів і, насамперед, мегакорпорацій, щоб осередки українського суспільства були не тільки економічно спрямованими, а також гуманітарно та соціально захищеними, створити сприятливе інвестиційне середовище.

Нині необхідні використання інноваційних технологій в соціальній сфері, розробка й прийняття державних пріоритетів модернізації соціальної сфери, інноваційного управління соціальною політикою та заходів, спрямованих на створення умов для організації соціального захисту та зростання добробуту населення, забезпечення доступними і якісними послугами, розвиток житлового господарства та комунальної сфери, підвищення якості підготовки фахівців, що працюють у сфері соціальної політики (сімейної, демографічної, молодіжної, гендерної), сприяння професійному кар'єрному зростанню й успіху як фактору якісних змін у соціальній політиці України, розвитку кадрової молодіжної політики.

Потрібна сучасна законодавча база в галузі модернізації соціальної сфери, інноваційних підходів у сфері реалізації гарантованих Конституцією України соціальних прав і свобод громадян, подальшого вдосконалення на правовій основі професійної діяльності працівників соціальної сфери.

Реалізація політики соціальної модернізації дозволить створити в Україні дійсно соціальну державу, наблизить українську соціальну сферу до формату, який відповідає вимогам європейського та світового рівнів та забезпечить дотримання принципу соціальної справедливості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
2. Модернізація Росії: умовия, предпосылки, шансы: Сборник статей и материалов. Выпуск 2 / Под ред. В.Л. Иноземцева. – Москва: Центр исследований постиндустриального общества, 2009. – 272 с.
3. Модернізація інститутів соціальної політики на основі громадсько-державного партнерства <http://infopublic.ru/index.php?dn=nko&to=art&id=196>

Социальная политика государства в условиях модернизации

В.И. Кармазин

В современных условиях модернизации украинской экономики необходима реализация модели устойчивого развития, обеспечивающая интегральное сочетание экономической эффективности, социальной справедливости, ресурсной сбалансированности. В статье проанализирован опыт зарубежных стран по привлечению некоммерческих организаций к решению вопроса повышения эффективности социальной политики, выявлена необходимость в отказе от монополии государства в части предоставления социальных услуг за счет более широкого участия некоммерческих организаций, в привлечении механизмов и инструментов, которые позволят социально ориентированным некоммерческим организациям оказывать социальные услуги населению в целях создания благоприятной социальной среды.

Ключевые слова: модернизация, глобализация, социально-экономическое развитие, социально-ориентированная экономика.

State social policy in the modernization

V. Karmazin

In modern terms of modernization of the Ukrainian economy requires the implementation of sustainable development model that will provide integrated combination of economic efficiency, social justice, resource balance. The article analyzes the experience of developed countries to attract non-profit organizations to address issues of improving the efficiency of social policy, the needs identified in the refusal of the state monopoly in terms of social services through the wider participation of nonprofit organizations in attracting mechanisms and tools that enable socially oriented non-profit organizations provide social services to the population, the need to create a favorable social environment.

Key words: modernization, globalization, social and economic development, social-oriented economy.

УДК 338.516.22:631.14:636.4

ЧЕРНАДЧУК Ж.В., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РИНКОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДУКЦІЮ СВИНАРСТВА

Ефективне функціонування ринку свинини залежить переважно від співвідношення між цінами на свинину та зерно. Це зумовлено важливістю зерна, яке є основним кормовим ресурсом цієї галузі. Обґрунтовуються оптимальні співвідношення між цінами на ці види товарів.

Ключові слова: свино-зернове співвідношення, ціна реалізації свинини, ціна реалізації зерна, рентабельність, ефективність.

Постановка проблеми. В Україні вітчизняні товаровиробники під час визначення виду виробничої діяльності надають перевагу вирощуванню зернових культур та кукурудзи. Проте в свинарстві спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах, порівняно з показниками 1990 р.. Виникає парадоксальна ситуація, Україна є одним зі світових експортерів фуражного зерна, зокрема у 2010 р. було експортовано 13,9 млн т зернових, з яких тільки 1,8 млн т – продовольче зерно, при цьому на внутрішньому ринку відчувається дефіцит продуктів забою свиней, що призводить до імпорту. Так, у 2010 р. імпорт м'яса та м'ясопродуктів становив 348,8 тис. т, з них 108,6 тис. т, або 31,1 % належить імпорту свинини. За словами Міністра аграрної політики України М. Присяжнюка, однією із трьох пріоритетних реформ на цьому етапі, що стосується системоутворюючих галузей агропромислового комплексу, є розвиток свинарства зміною напрямків експорту із фуражного зерна на продукти забою свиней, тому для виробників постає вибір, який виражається у становленні прийняття пропорцій між цінами на фураж і живих свиней.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реальний стан і зміни у виробництві та реалізації свинини досліджені в роботах В.Я. Месселя-Веселяка, О.В. Мазуренко, І.В. Свиноуса, І.Б. Яціва. Питання пов'язані з проблемами економічного регулювання, а також ефективністю виробництва свинини, розглядали у своїх роботах такі вчені: В.К. Збарський, В.П. Горьовий, О.М. Шпичак, О.А. Бугуцький, С.І. Михайлов. Однак недостатньо уваги приділялося питанням, пов'язаним зі співвідношенням між цінами на свинину та зерно як одним із факторів регулювання ринку свинини. Крім того, в умовах високодинамічних змін у внутрішньому та зовнішньому економічних середовищах ринок свинини активно змінюється та вимагає подальшого дослідження.

Мета дослідження – надати наукове обґрунтування співвідношенню цін на продукти забою свиней та фуражне зерно, що забезпечить економічну привабливість свинарства в сільськогосподарських підприємствах.

Результати дослідження та їх обговорення. Для сільськогосподарських виробників громадського сектору економіки характерною є багатогалузевість. Так, більшість господарств здійснює виробничу діяльність як у рослинництві, так і в тваринництві, тобто поряд із відгодівлею свиней тут одночасно займаються виробництвом зерна. Кожний суб'єкт господарювання, встановлюючи певні пропорції у розмірах функціонуючих галузей, виходить із сукупності факторів та умов, що можуть вплинути на розмір одержаного прибутку. Прибутковість того чи іншого товару визначається співвідношенням ціни, за якою виробник продав свій товар, і витрат на його виробництво та реалізацію.

Під ціною розуміють відносно кількісний вираз вартості одного товару в одиницях іншого товару [2;7]. Так, виробник, обираючи пріоритети під час відгодівлі свиней та виробництві зерна, орієнтується на фактичний та очікуваний рівні цін на свинину та зерно, тобто його вибір визначається так званим свино-зерновим співвідношенням, або коефіцієнтом, що показує: ціна кількох центнерів зерна дорівнює ціні центнера свинини.

Встановлення певного рівня цього співвідношення передбачає врахування ряду виробничо-економічних особливостей функціонування свинарства на певній території. Так, американські економісти пропонують для визначення рівня прибутковості галузі свинарства в цілому використовувати коефіцієнт “свиня/кукурудза”, який розраховується як співвідношення ціни 100 фунтів свинини до ціни бушеля кукурудзи. Зростання рівня коефіцієнта вказує на підвищення рівня рентабельності галузі, що призводить до збільшення обсягів виробництва свинини в період від 12 до 24 місяців виробничого циклу, або як вони визначають, бізнес-циклу. Зниження рівня коефіцієнта вказує на скорочення обсягів виробництва свинини в той же період. Дослідження американських учених показали, що динамічний процес цього виробничого циклу нелінійний, а прогнозування цін, на базі історичних характеристик галузі, тільки якісне. Оптимальний розмір коефіцієнта – 15,1, він включає час виробничого циклу, ціну на вироблену фермерами свинину та якість свинини. Отриманий коефіцієнт та ціни на свинину з роками змінюються [8].

Розраховуючи рівень співвідношення для України, ми орієнтувалися на два аспекти. Перший визначається важливістю концентрованих кормів для згаданої галузі. З одного боку, свинарству властивий концентратний тип відгодівлі, що характеризується 80–90 % часткою концентрованих кормів у раціоні. З іншого боку, у структурі собівартості центнера живої маси свинини питома вага концентратів коливається в межах 50–65 %. Це, на наш погляд, зумовлює найбільшу визначальність цього аспекту на встановлення рівня виробничої собівартості.

Другий етап полягає в залежності від орієнтовного рівня рентабельності виробництва. При цьому береться мінімальний рівень – 20%, тобто такий, що забезпечує самоокупність виробництва свинини.

Виходячи із цього, за 50% частки концентрованих кормів у собівартості центнера живої маси свиней свино-зернове співвідношення дорівнюватиме 1:17, а за 65% частки – 1:13. Отже, щоб вести виробничу діяльність, забезпечуючи при цьому зазначений рівень рентабельності, ціна центнера свинини в першому разі має дорівнювати ціні 17 ц зерна, а в другому – ціні 13 ц зерна.

Знаючи питому вагу концентратів у собівартості центнера живої маси свиней та орієнтовний рівень рентабельності, кожне господарство може розрахувати свій власний свино-зерновий коефіцієнт.

Ґрунтуючись на середніх цінах реалізації по Київській області за 2010 р., коли середня ціна реалізації центнера зернових становила 119,04 грн, ми визначаємо бажаний рівень ціни центнера

свинини: за першим співвідношенням – 2023,68 грн, за другим – 1547,52 грн. Фактично в 2010 р. середня ціна була на рівні 1238,77 грн, що відповідало пропорції 1:10,4 свино-зернового коефіцієнта (табл. 1).

Зростання цього співвідношення означає ціну більшої кількості центнерів зерна в ціні одиниці живої маси свиней, тобто здешевлення концентрованих кормів і відгодівлі, та підвищення пріоритету виробництва свинини.

Зменшення співвідношення означає, що виробнику вигідніше продавати якомога більше зерна за умови збереження галузі свинарства на мінімально допустимому рівні.

Таблиця 1 – Динаміка виробничих показників галузі свинарства сільськогосподарських підприємств Київської області*

Рік	Свино-зернове співвідношення	Поголів'я		Середньодобовий приріст		Середня вага реалізованої голови	
		тис. гол.	у % до 2000 р.	г	у % до 2000 р.	кг	у % до 2000 р.
2000	1:7,2	178,9	100	124	100	92	100
2005	1:22,3	267,4	149,5	300	241,9	106	115,2
2007	1:9	297,5	166,3	298	240,3	104	113,0
2009	1:17,3	320,5	179,2	404	325,8	110	119,6
2010	1:10,4	340	190,1	419	337,9	110	119,6

* Розраховано автором на основі даних Держкомстату України

Дані таблиці свідчать, що майже всі роки, за винятком 2005 та 2009 рр., характеризуються недостатнім рівнем співвідношення. Найбільш сприятливе співвідношення було в 2005 р. – 1:22,3, а найменш сприятливе у 2000 р. – 1:7,2.

Ціни на сучасному етапі функції регулятора не виконують. Зняття обмежень з утримання певної кількості відгодівельного поголів'я за неврегульованості цінних відношень між зерном і свининою обернулося незацікавленістю виробника в результатах своєї праці [6].

Незважаючи на низьку ефективність виробництва продукції свинарства, неврегульованість ринкових механізмів на фоні погіршення виробничої ситуації, сільськогосподарські виробники продовжують вкладати значні кошти у розвиток галузі свинарства, про що свідчить збільшення частки великотоварних господарств. Із понад 7,8 тис. розпорозених підприємств, що утримували свиней у 2005 році, до 2010 року залишилося 4,6 тис. господарств, при цьому частка великих і середніх господарств (понад 1 тис. голів) суттєво зросла – із 470 до 655 одиниць; питома вага свиней, що припадає на ці господарства склала майже 70% до загального поголів'я по сільськогосподарських підприємствах [1]. Однак слід зауважити, що якщо в найближчому майбутньому не зміниться рівень свино-зернового співвідношення, то галузь свинарства очікує обвальний спад виробництва.

Висновки. Вважаємо, що у ситуації, коли об'єктивно зростають ціни на корми, повинна підвищуватися і вартість свиней у живій вазі. Оскільки експерти прогнозують, що подорожчання зернових і олійних на світовому ринку є довготривалою тенденцією, то вагома роль у забезпеченні зниження собівартості вирощування свиней повинна відводитися державній підтримці галузі. Насамперед необхідно впорядкувати імпорт, надавати фінансову підтримку галузі за жорсткого порядку їх використання, а також використання заходів щодо стимулювання експорту свинини, що сприятиме зростанню обсягів виробництва. Крім того, врегулювання рівня свино-зернового коефіцієнта, як одного з ринкових аспектів, сприятиме налагодженню ефективного виробництва свинини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Збарський В.К. Регіональні аспекти розвитку галузі свинарства / В.К. Збарський, В.П. Горьовий // Вісник аграрної науки. – 2010. – №7. – С.69-73.
2. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 198 с.
3. Михайлов С.І. Економіка виробництва свинини / С.І. Михайлов, О.А. Бугуцький. – К.: Урожай, 1990. – 216 с.
4. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на 2007/08 маркетинговий рік. Випуск 18 / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 2007. – 169 с.

5. Присяжнюк М. Аграрні реформи як стимул для виробників / М. Присяжнюк // Тваринництво сьогодні. – 2010. – № 2. – С. 10–13.
6. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами і витрати, ціни, ефективність: моногр. / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.
7. Яців І.Б. Регіональний ринок м'яса: ефективне функціонування і перспективи розвитку : моногр. / І.Б. Яців, С.Ф. Яців. – Л., 2008. – 185 с.
8. Competition in Agriculture: the United States in the World Market / Dale Colyer, P. Lynn Kennedy editors, 2001. – 358 p.

Методические подходы к рыночному ценообразованию на продукцию свиноводства

Ж.В. Чернадчук

Эффективное функционирование рынка свинины зависит преимущественно от соотношения между ценами на свинину и зерно. Это предопределено важностью зерна, которое является основным кормовым ресурсом данной отрасли. Обосновываются оптимальные соотношения между ценами на эти виды товаров.

Ключевые слова: свино-зерновое соотношение, цена реализации свинины, цена реализации зерна, рентабельность, эффективность.

Methodical going of market pricing on pig breeding products

Zh. Chernadchuk

The effective functioning of pork market has been depends mainly on a between's by prices on pork and grain. It has been predefined by importance of grain which is the basic feed resource of this industry. Optimal between's has been ground by prices on these types of commodities.

Key words: pork-grain-growing correlation, cost of pork realization, cost of grain realization, profitability, efficiency.

УДК 631.164.23:330.322

УСТИМЕНКО І. В., аспірантка

Науковий керівник – **ГУБЕНКО В. І.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

На сучасному етапі розвитку економіки найбільш актуальною є проблема активізації інвестиційної діяльності в аграрних підприємствах України. Сформульовано ризики, що впливатимуть на динаміку аграрного виробництва України. Визначено шляхи зростання обсягів інвестування розвитку аграрних підприємств за рахунок різних джерел, а саме: самоінвестування, коштів іноземних інвесторів, кредитування підприємств.

Ключові слова: аграрний сектор, паритет цін, інтеграція, інвестиції, індустріалізація, оптимізація, потенціал, якість, ефективність.

Постановка проблеми. АПК є найбільш складною системою національної економіки кожної держави, життєдіяльність якого відбувається під впливом закономірностей економічного, соціального та біологічного факторів.

На цьому етапі розвитку України у валовій доданій вартості країни частка АПК складає понад 13 %. Основою положенням є соціальне значення галузі як економічної бази для забезпечення життєдіяльності 30 % населення країни та незамінного виробника продуктів харчування і сировини для промисловості. У країнах з ринковою економікою саме ці фактори враховуються у розбудові ефективних відносин розподілу, як ключових у відтворювальних процесах сільськогосподарського виробництва.

Проблема інвестиційного забезпечення фінансового механізму в сільськогосподарських підприємствах України відрізняється особливою її складністю та багатогранністю, оскільки в ній поєднуються інтереси всіх суб'єктів господарювання [2, с. 81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність цієї проблеми, її вивченню та пошуку шляхів вирішення присвятили свої праці В. І. Губенко, А. С. Даниленко, С.І. Дем'яненко, С. М. Кваша, П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко та ін. У своїх працях науковці визначають концептуальні підходи до формування інвестиційного забезпечення в стратегії розвитку АПК, основною метою якого є забезпечення продовольчої безпеки країни. Дискусійними залишаються питання розробки напрямів фінансового механізму інвестиційного забезпечення в окремих регіонах, а тому потребують вивчення та подальшого удосконалення.

Метою і завданням дослідження є розкриття відносин держави та аграрних формувань у контексті інвестиційного забезпечення галузі, як складової підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Матеріалами досліджень є публікації вітчизняних вчених щодо інвестиційного забезпечення аграрних підприємств та дані Державного комітету статистики України.

Результати досліджень та їх обговорення. Аграрний сектор в Україні є однією із головних складових економіки держави, саме він формує понад 13 % загальної валової доданої вартості та 9-11 % державного бюджету, а з урахуванням ПДВ, яке залишається в розпорядженні сільгоспвиробників як елемент його підтримки, це 16-17 %. Він займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту, тобто 16,9–24,6 % відповідно у 2008–2009 рр [5, с. 41].

Ефективність сільськогосподарського виробництва залежить від обсягу державної підтримки аграрного сектору, вона широко застосовується в усіх країнах світу, що цілком справедливо, адже сільське господарство має сезонний характер виробництва й уповільнений термін обороту капіталу. Це усвідомлювали і за радянських часів, коли у 1990 р. державна підтримка тваринництва в сільськогосподарських підприємствах складала 5,5 млрд. крб. на рік, що за середнього співвідношення карбованця до гривні складало 1:8 і дорівнювало 44 млрд грн [7, с.13]. З економічного погляду сільське господарство через неврегульованість цінової політики, за якої склався восьмикратний диспаритет цін не на користь сільського господарства, призвело до втрати галуззю за 1991–2010 рр. 1,2 трлн грн, занепаду матеріально-технічної бази, зменшення оплати праці в сільському господарстві, призупинення соціального розвитку села [7, с.17].

Для сільського господарства України активізація інвестиційної діяльності вимагає підтримки держави. На сучасному етапі держава не є основним виконавцем інвестування, але може впливати на інвестиційний процес через систему податків, кредитів, амортизаційної політики, пільг, субсидій.

Підвищена ризикованість аграрного виробництва повинна компенсуватися вищою ставкою прибутковості порівняно з іншими видами економічної діяльності. Проте в Україні ще не відпрацьовано паритет міжгалузевих економічних відносин для підвищення інвестиційної привабливості для приватних інвесторів [6, с. 8].

Україна належить до країн з найнижчим рівнем державної підтримки відтворення у сільському господарстві з розрахунку на 1 га орних земель, тому потенціал виробництва сільськогосподарської продукції України використовується недостатньо. Так, якщо у 1990 р. площа сільськогосподарських угідь становила 42030 тис. га і було вироблено валової продукції сільського господарства на суму 145,9 млрд грн. (у порівнянних цінах 2005 р.), то у 2009 році за скорочення сільськогосподарських угідь на 433,6 тис. га (на 1,3 %) виробництво валової продукції зменшилося на 43,8 млрд грн (на 30 %) [3, с.138]. Частка сільського господарства у структурі ВВП країни у 1991 р. відповідно складала 23 % від 77,5 млрд \$, а в 2010 р. – 9,8 % від 138 млрд \$.

Для України важливе значення має вивчення зарубіжного досвіду розвинутих країн для узагальнення особливостей та специфіки процесів, які здійснюються у сфері фінансового механізму інвестиційної діяльності аграрного сектору. У переважній більшості країн законодавчо дозволено використовувати землю як базу кредитного забезпечення або її заставу для отримання кредиту. Переваги землі як об'єкта застави пояснюються незмінністю місцеположення і тенденцією безперервного підвищення вартості, при цьому фізично земельну ділянку, як закладений об'єкт, можна залишити у володінні і користуванні заставника. За даними Європейської іпотечної федерації, сумарна вартість кредитів, що діють, під заставу нерухомості, складає в Європі 3,4 трлн євро, або 40 % всіх банківських активів. Світова практика свідчить про те, що система об'єднання банківських і земельних капіталів виробила особливі фінансово-кредитні інститути, куди можна включити земельні банки, товарно-кредитні корпорації, асоціації виробничого кредиту, адміністрації у справах фермерів, небанківські кредитні організації (іпотечні агентства).

Зацікавленість інвесторів, особливо зарубіжних, підвищилася після вступу України у 2008 р. до Світової організації торгівлі. Нові можливості для інвесторів має відкрити припинення дії мораторію на продаж сільськогосподарських земель, що дасть змогу напряму і легально включити зазначені землі до процесу інвестування.

Відтворювальні можливості української економіки збільшуються і важливим залишається питання якості інвестицій, тобто ефективності їх використання [4, с.37].

Для подальшого розвитку інвестиційного забезпечення аграрних підприємств України необхідно постійно здійснювати моніторинг змін та вносити відповідні корективи. У першу чергу потрібно відновити довіру інвесторів та населення, проводити більш виважену діяльність банків і

підприємств, що буде гарантією для забезпечення стабільності кредитних та інвестиційних ринків. Важливо відрегулювати економічні відносини в державі так, щоб вони забезпечували еквівалентний обмін між сільським господарством та іншими сферами економіки. Потрібні також прямі державні інвестиції для забезпечення реалізації пріоритетів розвитку через підтримку селекції у тваринництві, захисту навколишнього середовища, розвитку соціальної сфери села [1, с.71].

В умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів розв'язання проблеми достатнього інвестиційного забезпечення аграрних формувань вимагає пошуку перспективних джерел фінансування, серед яких можуть бути створення венчурних фондів через ефективне залучення коштів корпоративного сектору економіки і заощаджень населення з відповідними державними гарантіями для фінансового забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських товаровиробників; використання банківського кредитування та іноземних інвестицій; активізація участі приватного сектору.

Для використання різноманітних джерел інвестування необхідно здійснювати акумулювання та раціоналізацію використання залучених і власних коштів під виділені пріоритети розвитку, запроваджувати передовий вітчизняний та зарубіжний досвід формування інвестиційних площадок. Під інвестиційні площадки на практиці доцільно виділяти матеріально-майнові активи, а саме: земельні ділянки, об'єкти незавершеного будівництва, вільні виробничі потужності, цілісні майнові комплекси та інші об'єкти, які надаються інвестору на договірній основі для реалізації інвестиційного чи інноваційного проекту.

Серед зарубіжних фірм-інвесторів, що розпочали свою діяльність в Україні і досить активно інвестують агропромисловий комплекс, чимало провідних іноземних компаній і навіть світових лідерів у певних галузях. Це дає підстави стверджувати, що інтерес до України з боку іноземних інвесторів все ж таки є.

В умовах відкритості національної економіки світові тенденції щодо наростання дефіциту продовольства і зростання цін можуть розглядатися як потужний виклик для українського аграрного виробництва і діяти як активний стимул поживлення сільгосппродукції, джерело додаткових фінансових ресурсів для розвитку та капіталізації аграрного сектору, підґрунтя для розкриття вітчизняного аграрного потенціалу.

Утримання конкурентних переваг українських агровиробників як на світовому, так і на вітчизняному ринках вже у середньостроковому періоді вимагатиме суттєвого організаційного та технологічного оновлення виробництва, посилення його великотоварності й індустріалізації, приведення технологічних процесів до міжнародних ветеринарних і фіто-санітарних вимог тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Протягом останніх років в агропродовольчому секторі України відбулись важливі зміни, зокрема, інтеграція у світову господарську систему, лібералізація торгівлі в рамках СОТ тощо. Зростання глобального попиту на продовольство та сільськогосподарську сировину викликали структурні зміни у національному агровиробництві.

Усталення світової тенденції підвищення аграрних цін неминуче стане підґрунтям поживлення технологічної революції в аграрному секторі, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності товаровиробників.

У найближчій перспективі слід очікувати збільшення надходження інвестицій в аграрні підприємства і підвищення їхнього впливу на результативність діяльності галузі.

Отже, основними шляхами поліпшення інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки України вважаємо: створення умов для нагромадження власного капіталу вітчизняних товаровиробників в умовах ринкового саморегулювання; залучення зовнішніх інвестицій для розширення аграрного виробництва на інноваційній основі; оптимізація ефективності використання наявних продуктивних сил і виробничих відносин галузі; вдосконалення державної інвестиційної політики у сфері технічного забезпечення галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волощук К. Б. Інвестиційні пріоритети сучасного розвитку аграрних підприємств / Волощук К. Б. // Економіка АПК. – 2010. – №8. – С.68-72.
2. Гаврилюк О. М. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 79-93.
3. Жаліло Я. А., О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко. Світова продовольча криза та виклик для України / Жаліло Я. А. // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С.135-144.

4. Захарін С. Заощадження та інвестиції в корпоративному секторі України в контексті макроекономічного розвитку // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 36-44.
5. Лузан Ю. Я. Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 40-48.
6. Мельник Ю. Ф., Саблук П. Т. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 3-15.
7. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С.3-18.
8. Сільське господарство України, 2009. / Держкомстат України; за ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Державний комітет статистики України, 2010.–376с.– [http: www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Состояние, проблемы и возможности улучшения финансового обеспечения инвестирования аграрных предприятий

И.В. Устименко

На нынешнем этапе развития экономики наиболее актуальной является проблема активизации инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий Украины. Сформулированы риски, которые будут влиять на динамику аграрного сектора Украины. Определены пути увеличения объемов инвестирования для развития аграрных предприятий за счет разных источников: самоинвестирования, средств иностранных инвесторов, кредитования предприятий.

Ключевые слова: аграрный сектор, паритет цен, интеграция, инвестиции, индустриализация, оптимизация, потенциал, качество, эффективность.

State, problems and possibilities of improvement of financial providing of investing of agrarian enterprises

I. Ustyenko

On the modern stage of development of economy most actual is a problem of activation of investment activity in the agrarian enterprises of Ukraine. Risks which will influence on the dynamics of agrarian production of Ukraine are formulated. Certainly ways of growth of volumes of investing of development of agrarian enterprises due to different sources, namely: investing, money of foreign investors, crediting of enterprises.

Key words: agrarian sector, parity of prices, integration, investments, industrialization, optimization, potential, quality, efficiency.

УДК 636.2:631.151.2:636.085

СЕМЕНДА О.В., аспірант

Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОЇ КОРМОВОЇ БАЗИ ЯК ЕЛЕМЕНТА ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

Досліджено роль кормової бази у розвитку галузі молочного скотарства. Проаналізовано залежність між витратами на корми та продуктивністю корів і рівнем окупності витрат.

Ключові слова: молочне скотарство, молоко, кормова база, годівля, продуктивність, інтенсифікація.

Постановка проблеми. Продуктивність корів на 50-60% визначається якістю кормів і повноцінністю годівлі. Раціони, збалансовані за 20-24 показниками, підвищують продуктивність тварин на 25-30%, знижують витрати кормів на одиницю продукції на 30-35%, а її собівартість – на 20%. Незважаючи на ці давно відомі незаперечні істини й достатній господарський досвід, проблема кормовиробництва залишається такою ж гострою, як і проблема розвитку галузі скотарства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем інтенсифікації молочного скотарства через формування стійкої кормової бази присвячено багато праць вітчизняних вчених: П.С. Березівського, П.П. Борщевського, Д.П. Глуценка, В.В. Гришка, В.П. Долинського, О.А. Лози, А.А. Побережної, Д.К. Семенди, Л.М. Худорлій, А.А. Шутькова, В.А. Юдіної та ін.

Недостатня вивченість проблеми, важливість її для науки і практики визначають необхідність подальшого її опрацювання, що свідчить про актуальність проведеного дослідження.

Мета – дослідження ролі та місця кормової бази в розвитку галузі молочного скотарства Черкаської області.

Результати досліджень та їх обговорення. Молочне скотарство – одна з головних тваринницьких галузей сільськогосподарського виробництва в агропромисловому комплексі України. В умовах ринкової економіки функціонування молочного скотарства відбувається в економічній нестабільності, скорочується виробництво молока і, як наслідок, споживання молочних продуктів.

Відродження молочного скотарства та забезпечення подальшого підвищення ефективності галузі в умовах ринкової економіки можливе на основі послідовної інтенсифікації, яка є проце-

сом якісного перетворення виробництва та всебічного удосконалення всіх його складових ланок через створення паритетних економічних відносин в системі АПК, впровадження досягнень науково-технічного прогресу на інноваційній основі та раціональних систем його ведення. Необхідно подолати ті деструктивні процеси та упереджене ставлення до здійснення процесу інтенсифікації, які склались за роки становлення нових виробничих відносин [1].

У вирішенні проблеми збільшення виробництва молока виникає питання про вибір напрямку інтенсифікації. Звісно, найважливішою умовою здійснення інтенсифікації галузі молочного скотарства слід вважати підвищення продуктивності тварин. Одним з основних чинників, що впливає на рівень продуктивності тварин, є повноцінна збалансована годівля корів і забезпеченість їх енергією, тому ефективність інтенсифікації виробництва в молочному скотарстві вирішальною мірою визначається наявністю кормової бази, що дозволяє здійснювати повноцінну, збалансовану годівлю тварин.

Кормовиробництво відіграє провідну роль в економіці сільського господарства в цілому і молочного скотарства зокрема, дозволяє вирішувати багато проблем її розвитку і є найважливішим чинником інтенсифікації галузі. Скотарству воно дає корми, землеробству – підвищення родючості ґрунтів, рослинництву – підвищення врожайності культур. Кормовиробництво об'єднує воедино рослинництво і тваринництво, підтримує в сільському господарстві необхідний баланс галузей.

На жаль, скорочення поголів'я тварин, що відбулося в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, спричинило значне скорочення посівних площ під кормовими культурами. Так, якщо у 1995 році питома вага посівних площ кормових культур у загальній структурі посівів становила 33%, у 2000 – 27,6 %, то у 2010 році – лише 11%.

Відбулося абсолютне скорочення площі посіву під кормовими культурами – з 362,6 тис. га в 2000 році до 126,4 тис. га в 2010 році, або на 65,1 % (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка посівних площ основних кормових культур в господарствах усіх категорій Черкаської області за роками, тис. га*

Види культур	2000	2006	2007	2008	2009	2010		2010 р. у % до 2000 р.
						тис. га	%	
Кормові культури, всього	362,6	134,1	133,4	131,5	131,7	126,4	100	34,9
у т. ч.: багаторічні трави посіву минулих років і безпокровні посіви поточного року	102,8	49,4	45,1	44,1	46,7	46,3	36,6	45,0
- однорічні трави (вкл. посіви озимих на зелений корм)	111,9	30,8	27,7	29,7	28,1	26,3	20,8	23,5
- кукурудза на силос і зелений корм	126,6	36,1	42,9	39,2	40,2	36,3	28,7	28,6
- кормові коренеплоди (вкл. цукрові буряки на годівлю худоби і кормові баштанні)	16,1	17,7	13,7	13,9	12,6	13,0	10,3	80,7

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області [2].

Як свідчать дані табл. 1, у 2010 році в структурі посівних площ кормових культур Черкаської області найбільш питому вагу займали площі під багаторічними травами – 36,6 %, найменшу – площі під кормовими коренеплодами (10,3 %). За досліджуваний період найбільше скоротилися площі посіву однорічних трав (на 76,5 %) та кукурудзи на силос та зелений корм (71,4 %). Відповідно, такі тенденції негативно позначаються на розвитку галузі молочного скотарства і не дозволяють отримувати високі надії молока.

Найбільш важливим показником, що впливає на продуктивність тварин, є витрати кормів. Повноцінна і збалансована годівля – основний чинник досягнення високої молочної продуктивності корів (табл. 2). Кількість і якість кормів, їх вартість – це найбільш істотні фактори, що впливають на підвищення продуктивності корів та ефективність молочного скотарства. Одним з основних факторів, що визначають молочну продуктивність корів, є енергетичне харчування. Підвищення його рівня вдвічі збільшує молочну продуктивність в 3-3,5 рази.

Таблиця 2 – Середні витрати кормів на молочне скотарство у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, ц.к.од.*

Витрати	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2010 р. у % до 2000 р.
На одну умовну голову худоби, корми всіх видів	28,14	30,36	28,69	26,33	25,58	23,37	83,0
в т. ч. концентрованих	8,95	15,36	17,50	17,75	19,04	17,90	200,0
На виробництво одного центнера молока, корми всіх видів	1,69	1,30	1,15	1,11	1,09	1,08	63,9
в т. ч. концентрованих	0,29	0,35	0,32	0,32	0,37	0,36	124,1

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області [2].

Протягом аналізованого періоду спостерігається зниження витрат кормів як з розрахунку на одну умовну голову худоби, так і на виробництво одного центнера молока. Одночасно витрати концентрованих кормів, навпаки, мають стабільну тенденцію до зростання: у 2010 р. у розрахунку на одну умовну голову худоби вони зросли вдвічі порівняно з 2000 р., а на виробництво одного центнера молока – у 1,2 раза. У структурі витрат кормів на одиницю продукції концентровані займали 33,3 % (2010 р.) проти 17% у 2000 р.

За нормування та оцінки повноцінності годівлі худоби до теперішнього часу на перше місце висувається поживність раціону, але іноді недооцінюється його структура. Деякі науковці переконані, що пріоритетною умовою, яка впливає на обмін речовин в організмі тварин і ефективність годівлі, є не набір кормів у раціоні, а збалансованість його за енергією, поживними і біологічними речовинами. Дотримання принципу збалансованості кормів дозволяє на 15-20% підвищити їх віддачу [3].

Відомо, що інтенсифікація супроводжується зростанням витрат на виробництво. Проте зростання витрат виправдане в тому випадку, якщо вони призводять до збільшення об'ємів виробництва, зростання продуктивності тварин, підвищення якості продукції та в кінцевому підсумку – до підвищення ефективності виробництва.

Проаналізуємо, як впливають зміни витрат на годівлю тварин на продуктивність корів та показники ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (табл. 3).

Таблиця 3 – Вплив вартості кормів у розрахунку на 1 голову на ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області за 2010 рік*

Показники	Групи за сумою витрат кормів на 1 голову, грн					Усього по області
	до 3000	3001-4000	4001-5000	5001-6000	понад 6000	
Кількість господарств у групі	58	24	23	26	21	152
Поголів'я корів, голів	10607	7451	7526	10985	7555	44124
Кількість корів на господарство, голів	182,88	310,46	327,22	422,5	359,76	290,29
Виробництво молока, ц	345715	326074	390447	582975	471781	2116992
Надій від 1 корови, кг	3259,31	4376,24	5187,98	5307,01	6244,62	4797,82
Виробничі витрати на 1 голову, грн	5783,13	7963,28	10389,46	10617,13	15089,01	9733,79
у т.ч. витрати кормів на 1 голову, грн	2236,16	3557,0	4602,54	5512,63	7549,56	4588,29
Виробнича собівартість 1 ц, грн	177,43	181,97	200,26	200,06	241,63	202,88
Реалізовано молока, ц	305950,0	296786	359989	535194	445772	1943691
Реалізовано молока на 1 господарство, ц	5275,0	12366,08	15651,7	20584,38	21227,24	12787,44
Повна собівартість 1 ц, грн	198,47	256,52	234,5	219,44	261,2	234,17
Ціна реалізації 1 ц, грн	256,73	272,42	275,66	275,71	281,99	273,65
Прибуток, тис. грн	17825,6	4719,5	14815,2	30116,9	9267,5	76744,7
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн	58,26	15,9	41,15	56,27	20,79	39,48
Рівень рентабельності, %	29,36	6,2	17,55	25,64	7,96	16,86

*Джерело: форми 50 сільськогосподарських підприємств, що подають в повному обсязі фінансову та статистичну звітність.

Як свідчать дані таблиці 3, зростання вартості кормів на 1 голову худоби супроводжується зростанням продуктивності корів. Однак, ефективність виробництва молока у процесі інтенсифі-

кації може знижуватися, що пов'язано із перевищенням оптимального рівня витрат кормів на одну голову худоби, обумовленого станом продуктивних сил. Витрати на корми, що перевищують оптимальний рівень, не можуть бути раціонально виправдані та є причиною зниження показників ефективності виробництва молока. Таким чином, можна зробити висновок, що оптимальними розмірами витрат кормів на одну голову є витрати в сумі 5-6 тис. грн, за яких середньорічний надій від однієї корови становить 5,3 ц, а рівень рентабельності – 25,64%. Підприємства, що входять до даної групи, – це великі спеціалізовані господарства, з середньорічним поголів'ям корів понад 400 голів та обсягами виробництва молока понад 580 тис. ц. Власники таких господарств зуміли зберегти поголів'я і кормову базу, що ефективно вплинуло на всі економічні показники господарювання.

Висновки. Результати досліджень переконують, що досягнення високої молочної продуктивності корів можливе за умови створення міцної кормової бази, забезпечення тварин всіма поживними і біологічно активними речовинами відповідно до норм годівлі молочної худоби.

Відповідно, вирішення проблеми максимального використання продуктивності корів вимагає істотного збільшення виробництва кормів, підвищення їх якості та вдосконалення структури кормовиробництва. Тому збільшення виробництва молока значною мірою пов'язане із інтенсифікацією кормовиробництва, економічно обгрунтованим використанням кормових ресурсів і організацією на цій основі повноцінної годівлі корів.

Комплекс заходів з інтенсифікації кормовиробництва повинен включати в себе: поліпшення природних та створення багаторічних культурних пасовищ; відновлення посівних сінокосів і пасовищ; створення і використання осінньо-зимових пасовищ за рахунок посівів сорго, злакових зернових сумішей; формування раціональної схеми зеленого конвеєра; створення травостоїв із підвищеним вмістом бобових трав.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мерчанський В.В. Економічне обгрунтування напрямів інтенсивного розвитку молочного скотарства в ринкових умовах: Автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. екон. наук : 08.07.02 / В.В. Мерчанський; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х., 2004. – 20 с.
2. Статистичний збірник Черкаської області за 2010 рік / Головне упр. стат. у Черкаській обл.; за ред. Приймак В. П. – Черкаси, 2011. – 546 с.
3. Левина Г. Влияние кормосмесей на удои коров и качество молока / Г. Левина // Молочное и мясное скотоводство. – 2002. – №2. – С. 26-27.

Формирование устойчивой кормовой базы в качестве элемента интенсификации молочного скотоводства Е.В. Семенда

Исследована роль кормовой базы в развитии отрасли молочного скотоводства. Проанализирована зависимость между затратами на корма, продуктивностью коров и уровнем окупаемости затрат.

Ключевые слова: молочное скотоводство, молоко, кормовая база, кормление, продуктивность, интенсификация.

Formation of a stable food supply as part of the intensification of dairy farming

E. Semenda

The role of prey in the development of the dairy industry. The dependence between the cost of feed and the productivity of cows and level of cost recovery.

Key words: dairy cattle, milk, food supply, feeding, efficiency, intensification.

УДК 332.146.2:711.438

РУБАН О.О., аспірантка

Національний університет біоресурсів і природокористування України

olya_ruban@mail.ru

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано та узагальнено формування економічного механізму сталого розвитку сільських територій на прикладі Полтавської області. Обгрунтовано першочергові заходи щодо подолання існуючих негативних тенденцій у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: сталий розвиток, економічний розвиток, сільські території, сільськогосподарське виробництво.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку сільських територій, об'єктивна необхідність у регулюванні та підтримці агропромислового комплексу та запровадження відповідних заходів для їх реалізації на сьогодні є одним із пріоритетів державної політики України. При цьому економічне зростання будь-якою ціною не повинно поступатися якісним складовим його розвитку. Але нині існує ряд невирішених питань, які цьому перешкоджають: незавершеність аграрної реформи, розбалансованість системи господарювання, недостатній захист прав власників земельних часток (паїв) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сталого розвитку сільських територій досліджують такі вітчизняні вчені: О.М. Бородіна, Ю.Е. Губені, М.К. Орлатий, О.І. Павлов, О.Л. Попова, І.В. Прокопа, В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, В.В. Юрчишин, К.І. Якуба та багато інших. Кожен з них досліджує окремі аспекти, але питання комплексної взаємодії всіх його складових залишається недостатньо розглянутим і вивченим.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є оцінка та обґрунтування основних економічних засад сталого розвитку сільських територій на прикладі Полтавської області.

Відповідно до визначеної мети поставлені такі завдання:

- оцінити вплив кризових явищ на сільських територіях на функціонування економічної сфери;
- визначити напрями агропромислового розвитку села.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалом слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативно-правові акти, відповідні статистичні збірники. Для дослідження застосовувалися такі методи: абстрактно-логічний, метод порівняння, історичний, нормативний та статистичні методи.

Результати досліджень та їх обговорення. Полтавська область має рівнинний рельєф, сприятливі агрокліматичні умови, родючі чорноземи (90% від загальної площі області). У структурі земельного фонду Полтавської області сільськогосподарські угіддя займають значну частину – 2189,4 тис. га, що складає 76,1%, з них 1,5 млн га – рілля. Все це створює відповідні передумови для розвитку багатогалузевого рослинництва, м'ясо-молочного тваринництва та птахівництва.

У структурі вартості валового регіонального продукту області частка сільського господарства становить 23,1%. Полтавщина залишається житницею держави, збережено найбільш потужний серед всіх областей експортний потенціал сільськогосподарської продукції. За результатами останніх трьох років область займає перші місця в державі за обсягами виробництва зерна та цукрових буряків, 2-ге місце з виробництва сої.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що для проблеми вирішення сталого розвитку сільських територій Полтавської області велике значення має системне відродження аграрної сфери та перетворення сільського господарства у високопродуктивну та прибуткову галузь. Це дасть змогу сільськогосподарському виробництву, що мало на початку 90-х років ХХ ст. найбільші потенційні можливості, порівняно з іншими галузями економіки, стати лідером реформ, потужним постачальником продовольчих продуктів та сировини на вітчизняному та світових ринках, але через тривалі політичні дискусії фактично останнім вступило у фазу ринкових перетворень.

Навіть за роки державної незалежності та постійного аграрного реформування спостерігаються значні відмінності у поглядах на розвиток народного господарства взагалі і особливо сільськогосподарського виробництва. Для вироблення оптимальних шляхів розвитку сільського господарства необхідно дати глибоку оцінку ситуації, в якій воно знаходиться (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Полтавській області, тис. т.

Основні види продукції	Роки						2009 р. у % до 2005 р.	2009 р. у % до 1990 р.
	1990	2005	2006	2007	2008	2009		
Зернові культури	3450	2851	2447	2866	4531	3830	134,3	111,0
Цукрові буряки	4625	1543	2364	2196	2701	2078	134,7	44,9
Соняшник	174	288	292	347	458	484	168,1	278,1
Картопля	603	950	927	892	910	902	94,9	149,6
М'ясо (у забійній вазі)	225	40	48	54	44	44	110,0	19,6
Молоко	1316	745	800	681	656	718	95,2	54,6

Створено за даними Державного комітету статистики України.

Аналіз динаміки виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Полтавській області свідчить, що майже всі показники мають тенденцію до збільшення, порівнюючи 2009 рік з відповідними показниками 2005 року і зернових – на 34,3%, або на 979 тис. т, цукрові буряки – на 34,7%, або 535 тис. т, соняшник – на 68,1%, або на 196 тис. т, м'ясо – на 10%, або на 4 тис. т.

Проведений аналіз в довгостроковому періоді свідчить, що виробництво цукрових буряків в 2009 році, порівнюючи з 1990 роком, зменшилось на 55,1% через скорочення посівних площ. Це при тому, що на сьогодні їх виробництво в Полтавській області становить близько 1/5 від всього виробництва цукрових буряків України, отже невикористані можливості призводять до занепаду взагалі цієї галузі.

Виробництво соняшнику збільшилось на 178,1% у 2009 році за рахунок збільшення не урожайності, а посівних площ. На думку науковців, граничне насичення сівозмін соняшником не повинно перевищувати 12-13% з мінімальною періодичністю повернення його на попереднє місце вирощування 7-8 років. Але ці умови в сівозмінах регіону порушуються, а посівні площі соняшнику з кожним роком збільшуються.

Ще гірша ситуація спостерігається після аналізу динаміки виробництва продукції тваринництва. У 2009 році в області виробництво м'яса скоротилось на 80,4%, молока – на 45,4%, порівнюючи з відповідними показниками 1990 року. По Україні виробництво м'яса зменшилось на 44%, молока – на 47,4% за відповідний період, що свідчить про загрозливу ситуацію в цій галузі. Але в Полтавській області існують великі можливості для розвитку тваринницької галузі: досить різноманітна кормова база, велика кількість пасовищ, завершення розпочатих інвестиційних проєктів загальною вартістю більш як на 0,5 млрд грн.

Доводиться констатувати, що навіть високі врожаї зернових і технічних культур на Полтавщині за останні роки не сприяють розвитку села, підвищенню добробуту сільських мешканців та зниженню роздрібних цін на продукти харчування. Як наслідок, торговельні мережі міст Полтавщини заповнені здебільшого імпортними фруктами й овочами, а місцеві середні та дрібні сільгоспвиробники не мають можливостей збути свою продукцію.

Сільськогосподарська галузь області представлена такими організаційно-правовими формами: господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи фермерські господарства, державні підприємства та незначна кількість підприємств інших форм господарювання.

На відміну від України в цілому в області створюються і розвиваються фермерські господарства, які є значною часткою економічного потенціалу області (рис.1).

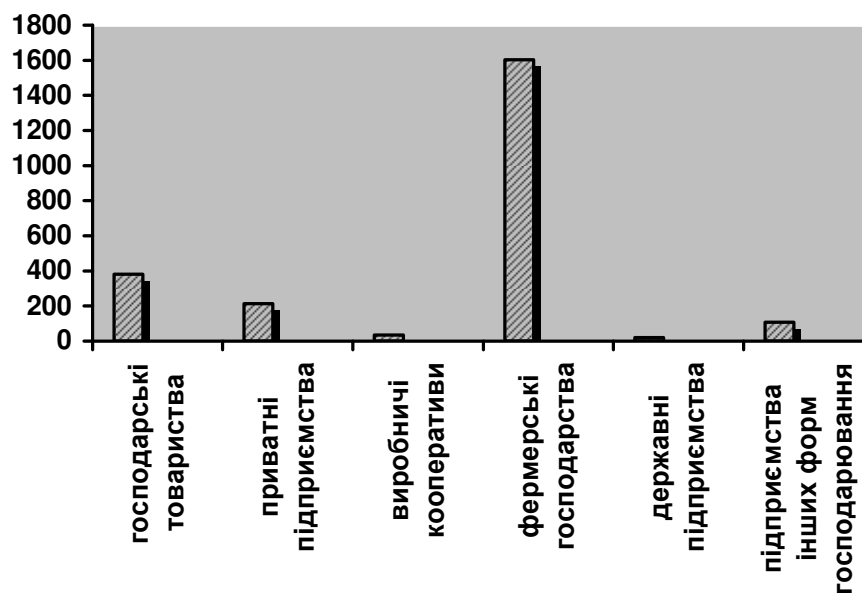

Рис.1. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у Полтавській області, 2009 рік.

Створено за даними Державного комітету статистики України.

Фермерськими господарствами використовується 87,3 тис. га сільськогосподарських угідь, з яких 84,7 тис. га орних. Малі тваровиробники сільськогосподарської продукції виробляють понад 60% м'яса і молока, 40 яєць, 30% зернових, більшу частину картоплі, овочів та фруктів.

В області існують цілісні майнові комплекси колишніх колгоспів які, на жаль, не впливають на загальну ситуацію, але переконують у тому, що у разі відповідального підходу керівників виробничий потенціал господарств не тільки буде збережено і примножено, а й розвиватиметься інфраструктура села, населення забезпечать роботою і буде впевненість у завтрашньому дні.

Щодо великих сільськогосподарських товаровиробників області, то вони, враховуючи реалії сьогодення, намагаються створювати комплекси з повної переробки власної сировини. Складність збуту ними готової продукції призводить до мільярдних збитків.

Пріоритетами сталого розвитку сільських територій Полтавської області повинні стати: відновлення виробництва в агропромисловому комплексі, нарощування обсягів переробки сільськогосподарської продукції в місцях її виробництва, розвиток агросервісу, сфери обслуговування населення, що дасть змогу розширити сферу зайнятості на селі, отримати роботу за місцем проживання, забезпечить роботою працездатну молодь.

Висновки. Обґрунтувавши найважливіші особливості сучасного етапу функціонування сільських територій в Полтавській області, можемо зробити висновок, що невідкладними заходами для сталого розвитку є: розробка і прийняття стратегічних програм розвитку сільського господарства на державному рівні; завершення аграрної реформи; всебічна підтримка фермерських господарств; розробка програми прав захисту власників паїв; нарощування обсягів виробництва великотоварного тваринництва та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.un.org/russian/document/ declarat/riodecl.htm](http://www.un.org/russian/document/declarat/riodecl.htm).

2. Повестка дня на XXI век [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.un.org/russian/conferen/wssd/ agenda21/part1/ch2.htm](http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/part1/ch2.htm).

3. Соціально-економічний розвиток села і сільських територій / [Лайко П. А., Терещенко В.К. та ін.]; за ред. Терещенка В.К. і Лайка П. А. — К.: Нічлава, 2006.—264 с.

4. Дані Державного комітету статистики України за 2005-2009 роки.

Экономические принципы устойчивого развития сельских территорий региона

О.О. Рубан

В статье проанализированы и обобщены особенности экономически устойчивого развития сельских территорий Полтавской области. Предложены рекомендации относительно основных путей преодоления существующих негативных тенденций на селе.

Ключевые слова: сельское население, сельские территории, сельскохозяйственное производство, экономическое развитие, устойчивое развитие.

Economic principles of steady development of rural territories of region

O. Ruban

In the article are analysed and generalized a feature economic steady development of rural territories of the Poltava area. It is offered to recommendation in relation to the basic ways of overcoming of existent negative tendencies on a village.

Keywords: rural population, rural territories, agricultural production, economic development, steady development.

УДК 338.43+339.33

РИНДЕНКО Н.А., аспірантка

Науковий керівник – **ШУБРАВСЬКА О.В.**, д-р екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

demetraevro@mail.ru

ОПТОВІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОЇ ПІДТРИМКИ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано асортимент продукції ОРСП у Франції, Іспанії та в Україні. Досліджено структуру виробництва продукції, яка входить до основного асортименту продукції ОРСП. Надано рекомендації щодо налагодження процесу доставки виробленої господарствами населення продукції на ОРСП в Україні.

Ключові слова: оптові ринки сільськогосподарської продукції, асортимент продукції ОРСП, господарства населення, структура виробництва сільськогосподарської продукції в Україні.

Постановка проблеми. Величезний аграрний потенціал України визнаний і загальновідомий [1]. Проте, значні потенційні можливості аграрного сектору не використовуються в повному обсязі. Однією із ключових проблем, яка суттєво гальмує розвиток сільського господарства, є відсутність цивілізованої інфраструктури збуту аграрної продукції. Важлива роль у їх створенні відводиться оптовим ринкам сільськогосподарської продукції (ОРСП). Верховною радою України 25 червня 2009 р. прийнято Закон «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» [2]. Але прийняття законодавчого акту відразу не активізувало процес розбудови ОРСП в нашій державі. Незважаючи на виняткову важливість такої інфраструктурної ланки, як ОРСП у налагодженні ефективних каналів збуту сільськогосподарської продукції, процес їх розбудови лише останнім часом пришвидшився з ініціативи Уряду держави. З метою налагодження ефективної і прибуткової роботи ОРСП необхідно дослідити асортимент їх продукції в розвинених європейських країнах та в Україні, а також структуру виробництва продукції, яка входить до основного асортименту продукції ОРСП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку міністра аграрної політики та продовольства М. Присяжнюка, «країна не може розвиватись за рахунок лише відновлення великого товарного виробництва, оскільки це призводить до трудової міграції, концентрації бідності в сільській місцевості, сприяє зростанню розриву в рівні доходів між містом і селом. Тож велику увагу слід приділити розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, орієнтованого на внутрішні продовольчі ринки» [3]. Водночас міністр констатував відсутність фінансової підтримки від держави сектору господарств населення.

На важливість розв'язання проблеми розбудови дієвого організаційно-економічного механізму ринкової інфраструктури збуту сільськогосподарської продукції та підтримки господарств населення неодноразово наголошували в свої працях провідні українські вчені: П.Т. Саблук, Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, О.Г. Білоус, С.М. Кваша, В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин, А.В. Розгон, Р.П. Саблук, М.В. Гладій, Н.М. Міщенко, Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко, Ю.П. Воскобійник, М.Й. Малік, О.М. Могильний, Н.Г. Копитець, Р.М. Шмідт, О.Г. Шпикуляк, Ю.Я. Лузан, В.В. Стегура, А.В. Степанець, О.Б. Звягінцева, В.А. Фостолович, І.С. Стасевич, О.А. Алейнікова.

Проте, широке коло питань, пов'язаних із розбудовою та функціонуванням ОРСП в Україні та підтримкою господарств населення як в теоретичній, так і в практичній площині, залишається невирішеним і потребує подальших досліджень.

Мета і завдання дослідження. Проаналізувати асортимент продукції ОРСП в розвинених європейських країнах і в Україні. Дослідити структуру виробництва продукції в Україні, яка входить до основного асортименту продукції ОРСП. З'ясувати роль господарств населення у виробництві цієї продукції.

Розбудова ОРСП в Україні покликана створити цивілізовані канали збуту сільськогосподарської продукції. Найбільших втрат від відсутності налагоджених, постійних каналів збуту виробленої продукції зазнають дрібні виробники – господарства населення [4]. З метою створення ефективних каналів реалізації сільськогосподарської продукції в Україні, завдяки підтримці Уряду і Президента, останнім часом значно активізувався процес створення ОРСП.

Результати досліджень та їх обговорення. Одними з найбільш відомих ОРСП у світі, досвід роботи яких активно переймають інші країни, є ринки у Франції та Іспанії. У Франції функціонує 16 оптових ринків сільськогосподарської продукції, які є ринками «загальнонаціонального інтересу». Відповідно до законодавства Франції, ринками загальнонаціонального інтересу є місця укладання угод, які не є роздрібними, із продуктами, перелік яких визначається спільною постановою міністрів-попечителів [5].

Найбільш відомим ОРСП Франції є оптовий ринок Ронжі, розташований в шести кілометрах на південь від Парижа, на перетині головних автострад, неподалік від аеропорту Орлі. На ринку Ронжі здійснюється оптовий продаж фруктів, овочів, м'яса, молочної продукції та яєць, делікатесів, холодних закусок, риби та морепродуктів, зрізаних квітів, рослин у горщиках. У 2010 році на ОРСП Ронжі реалізовано більше 797 тис. тонн фруктів та овочів, майже 300 тис. тонн м'яса, більше 167 тис. тонн риби та морепродуктів (табл. 1).

Таблиця 1 – Асортимент та обсяги реалізації продукції ОРСП Ронжі в 2009–2010 рр., т*

Асортимент продукції	Обсяги реалізації у 2009 р.	Обсяги реалізації у 2010 р.
Фрукти та овочі (т)	823585	797388
М'ясо (т)	301653	298933
Молочна продукція (т)	67865	66087
Делікатеси та холодні закуски (т)	100016	100225
Риба та морепродукти (т)	169072	167107
Зрізані квіти (тис. квіток)	199066	200362
Рослини у горщиках (тис. горщиків)	18482	15707

* Джерело: [6].

В Іспанії функціонує ефективна мережа ОРСП, яка об'єднує 23 ОРСП, розташованих у всіх регіонах Іспанії. Оптовий продаж фруктів і овочів здійснюється на всіх 23-х ринках мережі Меркаса. Оптовий продаж риби та морепродуктів – на 17 ОРСП мережі Меркаса. Продаж м'ясної продукції здійснюється лише на шести ОРСП мережі Меркаса. Тільки на чотирьох ринках із 23 ринків мережі здійснюється оптовий продаж квітів.

В Україні, на ОРСП «Шувар» у м. Львові, здійснюється продаж овочів, фруктів, екзотичних фруктів, цитрусових, свіжого м'яса телятини, свинини, кролів, м'яса птиці (курятини, індичатини), ковбасних виробів, молокопродуктів, риби та морепродуктів, квітів, ландшафтних рослин. На ОРСП «Столичний», в місті Києві, нещодавно введено в експлуатацію павільйон для продажу овочів і фруктів. Заплановано ввести в експлуатацію павільйони з продажу м'яса, ковбасних та молочних виробів, риби та морепродуктів, а також квітів. На ОРСП «Господар», неподалік від міста Донецьк, який відкрито 26 серпня 2011 р., працює павільйон «Овочі і фрукти», до кінця цього року планується відкриття терміналу «М'ясо, м'ясопродукти, риба і морепродукти».

На всіх функціонуючих ОРСП в Україні здійснюється як оптовий, так і роздрібний продаж сільськогосподарської продукції. У розвинених європейських країнах роздрібний продаж продукції на ОРСП не здійснюється. Європейська академічна спільнота вважає, що роздрібний продаж сільськогосподарської продукції на ОРСП суперечить самій концепції ОРСП, в основу якої покладено розуміння ОРСП як інфраструктурних об'єктів, покликаних здійснювати виключно оптові операції із сільськогосподарською продукцією.

Дослідження асортименту продукції, продаж якої проводиться на ОРСП в європейських країнах і в Україні, дає підстави стверджувати, що найбільша питома вага в обсягах реалізації належить продукції рослинництва і тваринництва. З метою налагодження ефективної роботи ОРСП доцільно дослідити структуру виробництва продукції рослинництва і тваринництва в Україні.

Протягом останніх 20 років суттєво змінилось співвідношення часток у структурі виробництва валової продукції сільського господарства взагалі і валової продукції рослинництва і тваринництва. В 1990 р. майже 70% продукції сільського господарства вироблялось в сільськогосподарських підприємствах і трохи більше 30% – у господарствах населення (рис. 1).

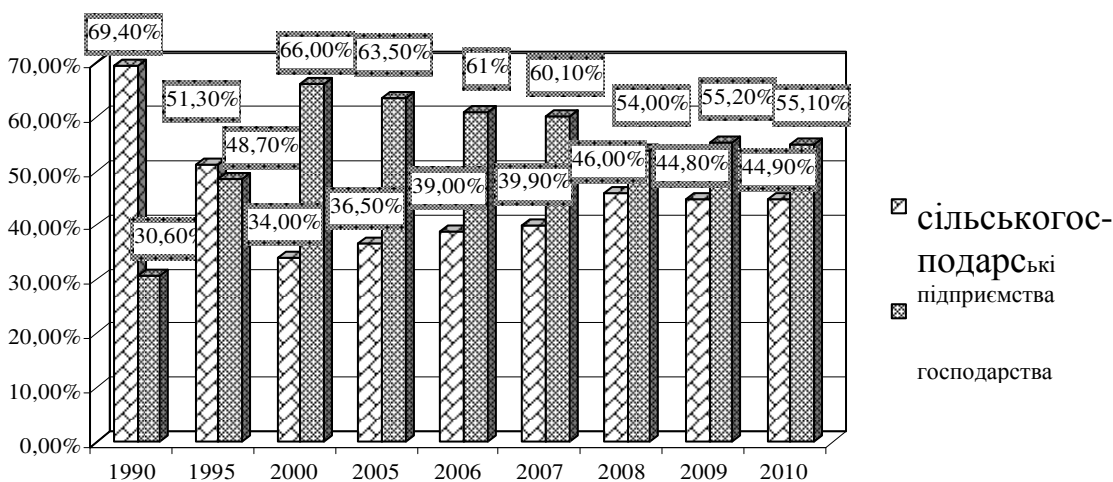

Рис. 1. Структура виробництва валової продукції сільського господарства за категоріями господарств у 1990–2010 рр., %

* Джерело [7].

У 2010 р. лише 44,9% валової продукції сільського господарства вироблялось в сільськогосподарських підприємствах, 55,1% – у господарствах населення.

ОРСП покликані забезпечити національного виробника цивілізованими каналами розподілу у спеціально обладнаних місцях, де формуються ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію. Процес розбудови ОРСП набуває своєї актуальності з огляду на те, що частка продукції господарств населення в структурі виробництва валової продукції сільського господарства найбільша, отже, робота ОРСП сприятиме підтримці і розвитку господарств населення.

У 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробляли 75% продукції рослинництва, в 2010 р. – тільки 45,1%. Господарства населення, навпаки, значно збільшили свою частку у виробництві продукції рослинництва з 25% у 1990 р. до 45,1% у 2009 р. (рис. 2).

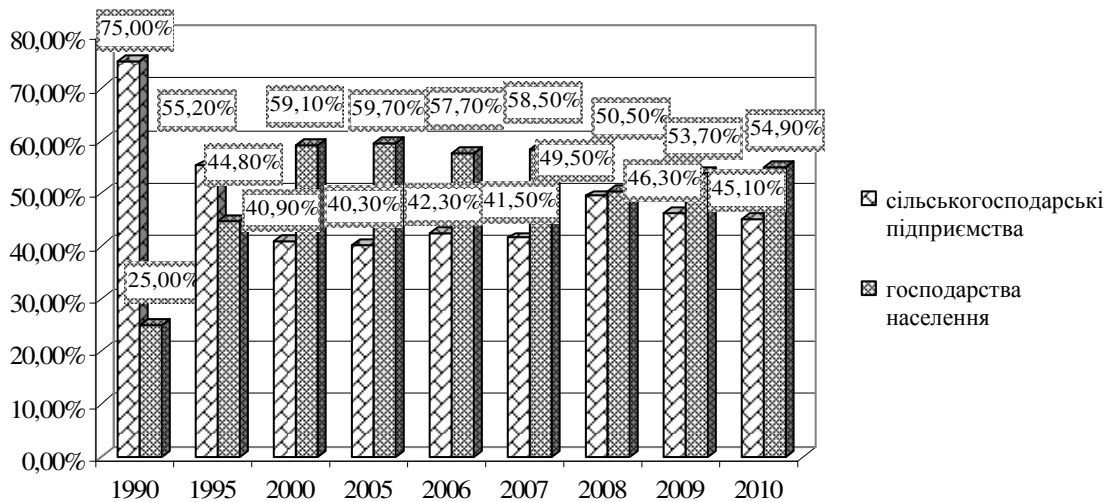

Рис. 2. Структура виробництва валової продукції рослинництва за категоріями господарств у 1990–2010 рр., %

*Джерело: [7].

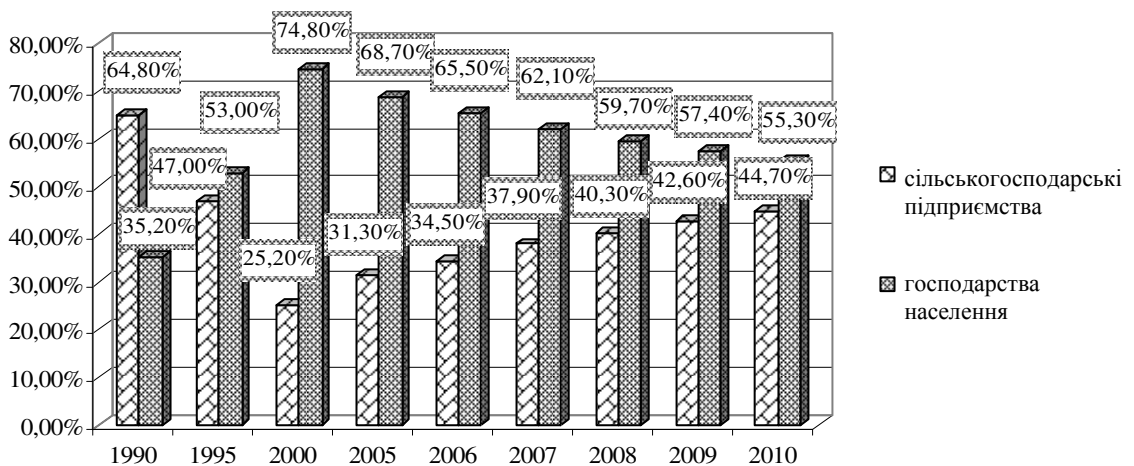

Рис. 3. Структура виробництва валової продукції тваринництва за категоріями господарств у 1990–2010 рр., %

*Джерело: [7].

Частка продукції сільськогосподарських підприємств в структурі виробництва валової продукції тваринництва зменшилась з 64,8% в 1990 р. до 44,7% в 2010 р. (рис. 3). Водночас, частка продукції господарств населення збільшилась з 35,2% у 1990 р. до 55,3% у 2010 р. Найбільша частка господарств населення в структурі виробництва валової продукції тваринництва – 74,8% відмічена в 2000 р. У господарствах населення зосереджена значна частина поголів'я худоби та

птиці: на початок 2011 р. вони утримували майже дві третини (66%) поголів'я великої рогатої худоби (у т.ч. корів – 77,6%; 54,5% свиней; 82,8% овець та кіз; 45,8% птиці всіх видів) [7].

З 1990 до 2000 рр. спостерігалось значне скорочення частки сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва валової продукції сільського господарства, в тому числі у структурі виробництва валової продукції рослинництва і тваринництва. Цей процес пов'язаний зі значними структурними перетвореннями, які відбувались на селі в 90-ті роки: розпаювання землі, зміна форм власності і форм господарювання на землі. Організаційно-правові форми господарювання, такі як радгоспи і колгоспи, що ефективно діяли на селі у планово-адміністративній економіці, поступово припинили своє існування. Нові організаційно-правові форми господарювання ще не стали потужною силою. Далось взнаки руйнування господарських зв'язків, проблеми з обіговими коштами, низький рівень інвестицій в сільське господарство, ліквідація налагодженої за радянських часів системи заготівель сільськогосподарської продукції.

Починаючи з 2000 р., поступово, частка сільськогосподарських підприємств у валовій продукції сільського господарства збільшується, а частка господарств населення зменшується. Таку тенденцію можна пояснити встановленням на селі нових організаційно-правових форм господарювання, накопиченням сільськогосподарськими підприємствами фінансових ресурсів (обігових коштів), збільшенням посівних площ.

У господарствах населення питання збуту виробленої продукції стоїть найбільш гостро. На відміну від сільськогосподарських підприємств, де канали збуту сільськогосподарської продукції стабільніші, господарства населення вимушені продавати свою продукцію комерційним посередникам за заниженими цінами. В багатьох господарствах відсутній власний автотранспорт для доставки своєї продукції у міста на ринки та базари, де реалізувати продукцію можна за вищими цінами. Також важливим елементом є фактор часу. Зайняті вирощуванням сільськогосподарської продукції, селяни позбавлені можливості здійснювати значні витрати часу на пошук більш економічно вигідних каналів збуту своєї продукції. У зв'язку з цим, з метою підвищення ефективності роботи ОРСП в Україні доцільно налагодити постачання продукції від господарств населення на ОРСП. Для цього в структурі ОРСП необхідно створити транспортні підрозділи, в обов'язки яких входить закупівля сільськогосподарської продукції у господарств населення і доставка цієї продукції на ОРСП. ОРСП в Україні доцільно мати у власності транспортний парк для перевезення продукції дрібних виробників. Закупівлю продукції необхідно здійснювати за середніми цінами, які склались на ОРСП на той чи інший вид продукції.

Висновки. Дослідження дало змогу виявити, що до основного асортименту продукції, яка реалізується на ОРСП, належать фрукти, овочі, м'ясо. Найбільша частка у структурі виробництва валової продукції рослинництва та продукції тваринництва належить господарствам населення. Аналіз структури виробництва сільськогосподарської продукції в Україні дає змогу стверджувати, що розбудова та ефективна робота ОРСП в Україні створюватиме цивілізовані канали збуту сільськогосподарської продукції та підтримуватиме виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення. Одним зі шляхів розв'язання проблеми доставки виробленої сільськогосподарської продукції на ОРСП є створення підрозділів в структурі ОРСП із закупівлі і доставки продукції від господарств населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Функціонування аграрного ринку в умовах глобалізації економіки / [Саблук П.Т., Білоус О.Г., Кваша С.М. та ін.]. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 56 с.
2. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1561-17>
3. Виступ Міністра аграрної політики України Миколи Присяжнюка перед делегатами звітно-виборчої конференції Аграрного Союзу України. 25.05.2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/news/?pg=10342>.
4. Микола Присяжнюк. На будівництво оптових ринків виділено 200 млн грн. 17.08.2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pryss.org/2011/08/17/mikola-prisyazhnyuk-na-budivnictvo-optovix-rinkiv-vidileno-200-mln-grn/>.
5. Dйcret n°68-659 du 10 juillet 1968 portant organisation gйnйrale des marchйs d'intйrйt national. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006061578&dateTexte=20110916>.
6. Rungis international market. Annual report 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rungis-market.com/en/rouge/lessentiel/index.asp>.
7. Сільське господарство України 2010 р.: статистичний збірник. – К., 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Оптовые рынки сельскохозяйственной продукции в качестве фактора эффективной поддержки хозяйств населения в Украине

Н.А. Рынденко

Проанализирован ассортимент продукции ОРСП во Франции, Испании и в Украине. Исследована структура производства продукции, относящаяся к основному ассортименту продукции оптовых рынков сельскохозяйственной продукции. Представлены рекомендации относительно налаживания процесса доставки произведенной хозяйствами населения продукции на ОРСП в Украине.

Ключевые слова: оптовые рынки сельскохозяйственной продукции, ассортимент продукции ОРСП, хозяйства населения, структура производства сельскохозяйственной продукции.

The wholesale markets of agricultural products are the factor of more efficiently support of the farms population

N. Ryndenko

The assortment of production of the wholesale markets of agricultural production in France, Spain and Ukraine is analyzed. The structure of production which concerns the basic assortment of production of the wholesale markets of agricultural production is investigated. The recommendations for the establishment of the delivery of products produced by the farms of population to the wholesale markets of agricultural products in Ukraine are presented.

Key words: the wholesale markets of agricultural products, the assortment of production of the wholesale markets of agricultural production, the farms of population, the structure of agricultural production.

УДК 631.15:637.54(477.52/6)

БУБЛИК М.Б., асистент

Луганський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО ПТАХІВНИЦТВА НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано ефективність виробництва м'яса птиці в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Харківській областях і в цілому по Україні.

Ключові слова: птахівництво, ефективність виробництва, рентабельність, собівартість, вирощування, відгодівля, виробництво м'яса, східні регіони України.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні в умовах ринкових перетворень стратегічним пріоритетом економічного розвитку є підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості та збалансованості за поживними речовинами, а також забезпечення захисту інтересів вітчизняного виробника. Продовольча система України повинна забезпечити населення високоякісними продуктами харчування за доступними цінами. Птахівництво характеризується швидкими темпами відтворення поголів'я, найменшими витратами матеріальних засобів і живої праці на одиницю виробленої продукції порівняно з іншими галузями тваринництва. Птиця відрізняється високою продуктивністю, інтенсивним зростанням, здатністю до найвищої конверсії корму за гарної пристосованості до промислових умов утримання. У зв'язку з цим, продукти птахівництва, зокрема, виробництво пташиного м'яса за співвідношенням ціни та якості, враховуючи купівельну спроможність населення України, завжди займало провідні позиції.

Нині в птахівництві, яке досить швидко та стрімко розвивається, залишаються проблемні питання. Необхідно створити сприятливі умови для підвищення ефективності галузі в цілому, забезпечити населення високоякісними продуктами харчування, витримати значну конкуренцію на внутрішньому ринку і знайти шляхи виходу на зовнішній ринок. Птахівництво належить до галузей, які мають можливість здійснювати розширене відтворення за рахунок впровадження прогресивних технологій, застосування інновацій і випуску конкурентоспроможної продукції. Стратегічний розвиток вітчизняного птахівництва безпосередньо зв'язаний з інноваціями – вдосконаленням відтворювального процесу з використанням досягнень науки, техніки, технологій, що призведе до підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності кінцевої продукції галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років спостерігається збільшення споживання м'яса і м'ясопродуктів, у тому числі за рахунок споживання м'яса птиці. Підвищення споживчого попиту на цей вид м'яса стимулює нарощування його обсягів на промисловій основі, перш за все, виробництво бройлерів як скоростиглої і високопродуктивної птиці.

Вітчизняні вчені-економісти Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Ярошенко Ф.О., Мельник А.С., Мармуль Л.О. та ін. в своїх наукових працях приділяли увагу проблемам виробництва м'яса пти-

ці, розвитку птахівництва як однієї з найперспективніших галузей тваринництва, покликаної забезпечити населення країни повноцінним м'ясом і створити продовольчу безпеку.

Мета і завдання дослідження – проаналізувати сучасний стан виробництва м'яса птиці в регіоні та намітити заходи для підвищення ефективності виробництва м'яса птиці.

Результати досліджень та їх обговорення. Птахівництво у порівнянні зі скотарством має суттєві переваги у розв'язанні продовольчої проблеми країни, оскільки ця галузь спроможна в короткі терміни значно збільшити обсяги виробництва та ефективно використати всі наявні ресурси. Визначальною причиною неухильного нарощування виробництва м'яса птиці є те, що птахівництво характеризується найбільш швидкою віддачею на вкладені кошти порівняно з іншими галузями тваринництва [5].

Птахи мають велику швидкість росту – через п'ять днів після виведення курчата подвоюють свою вагу, тоді як у телят це спостерігається через 50 днів. Конверсія протеїну корму в протеїн продукції у бройлерів становить 1,9, у бичків на відгодівлі – 10,6 кг/кг. Застосування сучасних методів селекції та розведення з метою створення високопродуктивних кросів, розміщення великих груп птиці на великій площі приміщень і в клітинних батареях, механізація і автоматизація більшості виробничих процесів найбільшу користь дають саме у птахівництві порівняно з їх використанням в інших галузях тваринництва. Незважаючи на державну фінансову підтримку, поголів'я худоби продовжує скорочуватися. З 2003 до 2010 рр. поголів'я ВРХ зменшилося майже в два рази, водночас поголів'я птиці постійно збільшується (табл. 1). За прогнозами вчених-економістів Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», поголів'я ВРХ з 2010 до 2030 рр. зросте в 2,8 рази, поголів'я птиці – в 1,5 рази [1].

Таблиця 1 – Динаміка поголів'я великої рогатої худоби та птиці

Види поголів'я, млн гол.	Роки										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2020	2030
										Прогнозовані дані	
ВРХ	9,1	7,7	6,9	6,5	6,2	5,5	5,1	4,8	7,4	10,6	13,4
Птиця	142	153	162	167	169	178	191	201	239	266	302

Джерело: за даними Держкомстату України.

Для вивчення розподілу птахопоголів'я в господарствах різних форм власності нами було проведено аналіз даних за 2003-2010 роки по чотирьох областях сходу України (табл. 2). Станом на 1 січня 2010 року найбільша чисельність поголів'я птиці на сході України є в Дніпропетровській області – 17,049 млн голів, що становить 8,9% від показника в Україні, найменша – у Луганській області – 5,930 млн голів (3,09%). За період з 2003 до 2010 рр. поголів'я птиці в країні збільшилося на 29,8%, найбільш істотне збільшення (на 58,6%) відбувалося в Дніпропетровській області, найменше в Харківській області – 12%.

В умовах ринкової економіки розвиток галузі птахівництва відбувається переважно на основі крупнотехнологічного виробництва промислового типу, який має суттєві переваги, обумовлені крім застосування прогресивних енергозберігаючих технологій, спеціалізації і концентрації виробництва, також здійсненням цілеспрямованої селекції з використанням високопродуктивних кросів птиці та збалансованої кормової бази для комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів.

У Луганській області відзначалося найбільше зростання поголів'я птиці у фермерських господарствах. За досліджуваній період поголів'я збільшилося в 5,7 рази, водночас у фермерських господарствах Харківської області спостерігається різке зниження поголів'я – у 5,5 рази. В Дніпропетровській та Донецькій областях відбулось незначне збільшення поголів'я птиці (у 2,6 та 2,42 рази відповідно), тоді як у цілому по країні поголів'я птиці збільшилося в 7,77 рази.

З даних таблиці 2 видно, що поголів'я птиці в сільськогосподарських підприємствах в цілому по Україні збільшилось з 2003 до 2010 рр. у 2,4 рази. В Донецькій, Луганській та Харківській областях поголів'я птиці на цих підприємствах зросло в 1,8 рази. На сільськогосподарських підприємствах Дніпропетровської області за цей період відбулось значне збільшення поголів'я – у 2,87 рази.

Таблиця 2 – Чисельність птиці за формами господарювання в східних областях України, тис голів (на початок року)

Регіони України	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Всі категорії господарств</i>								
Дніпропетровська обл.	10748,7	10954,3	12477,8	14430,7	14931,6	14230,1	16968,5	17049,3
Донецька обл.	10991,9	9913,6	11882,7	11855,9	12307,4	11005,0	11516,1	13338,6
Луганська обл.	4625,0	4528,9	4868,1	5054,9	4568,7	5383,5	5695,4	5930,2
Харківська обл.	7510,4	8280,4	8067,6	8281,1	8130,9	7419,9	8049,2	8411,6
Україна	147445,0	142374	152783	161993,5	166531,0	169290,3	177555,9	191446,4
<i>У тому числі сільськогосподарські підприємства</i>								
Дніпропетровська обл.	4359,2	5174,0	6780,1	8879,6	9271,3	9388,3	12279,0	12523,4
Донецька обл.	4520,2	4002,2	4983,9	5911,0	6533,1	5977,5	6592,3	8156,8
Луганська обл.	2443,8	2412,0	2689,7	3142,8	2722,7	3718,0	4109,0	4330,1
Харківська обл.	2367,3	3130,5	3116,8	4058,7	4040,3	3603,4	4109,0	4259,6
Україна	41705,0	42263,0	50557,0	66625,3	72219,0	80124,3	87973,7	100354,2
<i>З них: фермерські господарства</i>								
Дніпропетровська обл.	33,5	23,1	36,7	78	74,1	62,0	84,3	88,2
Донецька обл.	51,1	28,3	21,0	44,4	88,2	72,7	83,2	123,4
Луганська обл.	2,1	2,6	3,1	26,1	32,2	18,8	13,7	12,0
Харківська обл.	37,4	8,5	6,1	13,9	20,1	9,4	6,9	6,8
Україна	350	270	387	1083,8	1112,6	1643,0	2309,9	2718,6
<i>– господарства населення</i>								
Дніпропетровська обл.	6389,5	5780,3	5697,7	5551,1	5660,3	4841,8	4689,5	4525,9
Донецька обл.	6471,7	5911,4	6898,8	5944,9	5774,3	5027,5	4923,8	5181,8
Луганська обл.	2181,2	2116,9	2178,4	1912,1	1846,0	1665,5	1586,4	1600,1
Харківська обл.	5143,1	5149,9	4950,8	4222,4	4090,6	3816,5	3640,2	4152,0
Україна	105741	100111	102226	95368,2	94312,0	89166,0	89582,2	91092,2

Джерело: за даними Держкомстату України.

У домогосподарствах в цих областях і по Україні в цілому спостерігається зменшення поголів'я птиці. Для особистих господарств та дрібних підприємств промислова технологія виробництва птиці практично не під силу. Але вони будуть продовжувати утримувати птицю через низькі доходи сільського населення, яке змушене за рахунок птиці забезпечувати свою сім'ю м'ясом.

Дослідження виробництва м'яса птиці на сході України свідчить про значні відмінності між окремими областями не тільки в обсягах, а й ефективності виробництва [1].

Основними показниками економічної ефективності виробництва м'яса птиці є: прибуток, прирост на 1 ц живої маси (приріст), собівартість 1 ц живої маси і рівень рентабельності. Економічність виробництва або здатність виробничої системи економити ресурси, показує собівартість продукції, що є невід'ємним показником ефективності виробництва. Як економічна категорія собівартість – це частина вартості товару, яка характеризує рівень організації та ведення виробництва, впливаючи безпосередньо на його рентабельність. Рівень прибутковості або збитковості визначається за допомогою показника рентабельності, який показує стан організації виробництва, результати витрат живої і матеріалізованої праці, якість реалізованої продукції, скільки грошових одиниць прибутку створено однією грошовою одиницею у процесі виробництва. З 2008 до 2010 рр. спостерігається коливання рівня рентабельності на підприємствах аналізованих областей (табл. 3).

Темпи зростання собівартості м'яса птиці перевищували темпи підвищення цін реалізації, і це значно вплинуло на рівень рентабельності. Рівень рентабельності з дотаціями в цілому по Україні знизився з 58,6% у 2008 році до 15,4% у 2009р. Рівень рентабельності по Україні без дотацій коливався від мінус 11,3% у 2008 році до мінус 4,4% у 2010 році.

Собівартість 1ц м'яса птиці в східних областях України збільшувалася, як і в цілому по Україні. І тільки на підприємствах Дніпропетровської області в 2010 році вона знизилася на 352,42 грн (30,55%) стосовно 2008 року. Собівартість 1ц м'яса птиці за три роки збільшилась в Донецькій області на 38,1%, в Луганській області – на 31,42%, в Харківській області – на 48,32%. В цілому на птахопідприємствах України цей показник виріс на 15,18%. Темпи зростання собівартості м'яса птиці порівняно із ціною її реалізації досить високі. Це пов'язано зі збільшенням витрат на комбікорми, ветеринарні препарати, електроенергію, газ та низькою купівельною спроможністю населення [5].

Таблиця 3 – Ефективність виробництва м'яса птиці на сільськогосподарських підприємствах України

Показники за роками	Дніпропетровська обл.	Донецька обл.	Луганська обл.	Харківська обл.	Україна	
2008 р.						
Реалізовано, тис.т.	2,60	32,50	4,82	1,58	116,32	
Собівартість 1 ц, грн	1153,6	924,6	988,5	810,0	877,4	
Ціна реалізації 1 ц, грн	без дотацій	534,1	879,6	873,4	645,3	778,1
	з дотаціями	3990,1	1022,3	1287,3	2312,3	1391,6
Рентабельність, %	без дотацій	-53,7	-4,9	-11,6	-20,3	-11,3
	з дотаціями	245,9	10,6	30,2	185,5	58,6
2009 р.						
Реалізовано, тис.т.	4,13	5,76	1,96	1,58	84,40	
Собівартість 1 ц, грн	1145,0	1309,7	1197,7	1314,5	1088,8	
Ціна реалізації 1 ц, грн	без дотацій	774,4	846,6	1327,9	747,4	843,7
	з дотаціями	774,4	1773,3	1691,1	829,8	1256,7
Рентабельність, %	без дотацій	-32,4	-35,4	10,9	-43,1	-22,5
	з дотаціями	-32,4	35,4	41,2	-36,9	15,4
2010 р.						
Реалізовано, тис.т.	40,8	4,9	2,7	1,3	108,6	
Собівартість 1 ц, грн	801,18	1494,80	1441,28	1567,48	1034,37	
Ціна реалізації 1 ц, грн	без дотацій	886,42	714,06	1427,75	961,41	989,29
	з дотаціями	-	-	-	-	-
Рентабельність, %	без дотацій	10,6	-52,2	-0,9	-38,7	-4,4
	з дотаціями	-	-	-	-	-

Джерело: дані Держкомстату України, власні розрахунки.

Найвищий рівень рентабельності з дотаціями за аналізований період спостерігався в Дніпропетровській та Харківській областях в 2008 році. У цей період відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 348 від 1 березня 2007 року «Про затвердження порядку використання у 2008 році коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку тваринництва» була передбачена дотація для сільськогосподарських підприємств за птицю м'ясних порід у розмірі однієї гривні за кілограм прийнятої маси тіла. Найбільше зростання рентабельності у 2008-2009 роках спостерігається в Луганській та Донецькій областях – в 1,4 та 3,3 рази відповідно.

Аналіз показників ефективності цієї галузі вказує на досить складну ситуацію, яка відповідає загальним тенденціям розвитку тваринництва в Україні. Загальний рівень рентабельності виробництва м'яса птиці на сільськогосподарських підприємствах в 2010 році склав мінус 4,4%, при цьому обсяги державної підтримки для цієї галузі забезпечують умови лише для простого відтворення [6].

Висновки. Птахівництво України залишається перспективною галуззю, не позбавленою проблем в її розвитку, вимагає постійно нових інноваційних та інвестиційних вкладень, розробки, придбання і застосування нових сучасних технологій для забезпечення конкурентоспроможності продукції птахівництва на внутрішньому і світовому ринках.

Враховуючи високу потенційну прибутковість продукції птахівництва, інноваційні витрати можуть давати досить швидку віддачу, але за умов розробки та реалізації державних програм субсидування розвитку галузі та виробництва обладнання для неї, застосування пільгового оподаткування і кредитування. Подальше нарощування обсягів виробництва м'яса птиці можливе лише за умови гнучкої та прозорої підтримки держави в напрямі створення сприятливого інвестиційного клімату в галузі.

Основні напрями підвищення ефективності птахівництва регіону – це замкнутий технологічний цикл, який складається з утримання батьківських стад у племрепродукторах, виробництва власних кормів та кормових сумішей, виробництва і переробки м'ясної продукції та її реалізації у власній торговельній мережі. У цьому випадку виробник не залежить від переробних і торговельних монопольних структур та створює для себе кращі ринкові передумови господарювання.

Пріоритетними напрямами в м'ясному птахівництві регіону необхідні статі: створення нових високопродуктивних порід і кросів птиці та їх використання; використання найбільш ефективних будівельних конструкцій для будівництва та реконструкції птахопідприємств; впровадження но-

вого технологічного обладнання; розробка та застосування нових енерго- і ресурсозберігаючих технологій для виробництва та переробки продукції; створення інтеграційних угруповань із фінансовими, промисловими, обслуговуючими та іншими підприємствами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) /Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.; За ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова.– К.: ННЦ ІАЕ, 2011.– 108 с.
2. Бутенко О.С. Оптимізація розміщення і нова парадигма розвитку птахівництва в Україні //Агросвіт. – 2008.– №9. – С. 24-26.
3. Гайдаєнко А.А. Основные пути повышения эффективности птицеводства в современных условиях //Эффективное птахівництво. – 2009. – №5. – С.9-15.
4. Копитець Н. Український ринок м'яса птиці //Мясной бизнес. – 2010. – № 3. – С. 89-91.
5. Мармуль Л.О., Аверчева Н.О. Проблеми і перспективи розвитку птахівництва в регіоні //Економіка АПК. – 2009. – №4. – С.16-24.
6. Мельник Б.А. Економіка, організація та стратегія розвитку промислового птахівництва в Україні: Монографія. – К.: ПоліграфІнко, 2006. – 270 с.
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 р.: Статистичний бюлетень. – К., 2011. – 88 с.

Проблеми и перспективы развития мясного птицеводства на востоке Украины

М.Б. Бублик

В статье проанализирована эффективность производства мяса птицы в Донецкой, Днепропетровской, Луганской, Харьковской областях и в целом по Украине.

Ключевые слова: птицеводство, эффективность производства, рентабельность, себестоимость, выращивание, откорм, производство мяса, восточные регионы Украины.

Problems and perspectives of beef poultry in eastern Ukraine

M. Bublik

The article analyzed the efficiency of poultry production in the Donetsk, Dnipropetrovsk, Luhansk and Kharkiv regions and in Ukraine as a whole.

Key words: poultry, production efficiency, profitability, costs, raising, fattening, meat production, the eastern regions of Ukraine.

УДК 338.439:633.85

СТАРЧЕНКО А.Ю., асистент

Луганський національний аграрний університет

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглянуто показники собівартості, цін та рентабельності основних олійних культур в Україні та Луганській області, досліджено розмір витрат на виробництво основних видів олійних культур, виробничої собівартості 1 ц олійних культур у Луганській області, динаміку валового збору, виробництва та урожайності соняшнику у сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: олійні культури, ціна, рентабельність, витрати, виробнича собівартість, посівні площі, урожайність.

Постановка проблеми. Олійні культури займають важливе місце в сільськогосподарському виробництві України. Рослинна олія використовується не лише на внутрішні потреби, але й є істотною складовою експортного потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу. Тому від підвищення якості та нарощування обсягів виробництва продукції олійних культур залежить покращення ситуації в економіці країни та аграрному секторі, зокрема.

Площа вирощування олійних культур у світі має чітку тенденцію до розширення, що зумовлено збільшенням чисельності населення і його потреби в харчових рослинних жирах, а тваринництва – у високобілкових кормах. Олійні культури, що виробляються в Україні, є конкурентоспроможними на міжнародному ринку. За прогнозними даними темпи зростання світового виробництва тваринних жирів будуть відставати від темпів зростання попиту на жири та олії в цілому, тобто попит на рослинні олії зростатиме.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних аспектів виробництва олійних культур займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, О.В. Воронянська, П.І. Гайдуцький, М.В. Гладій, О.Д. Гудзинський, Л.О. Мармуль, П.Т. Саблук та багато інших.

Разом з тим, проблеми формування та функціонування олійного підкомплексу, створення ринкового механізму господарювання в ньому, збалансованого розвитку всіх ланок виробничого процесу на основі інновацій, енергозберігаючих технологій, інтенсифікації, адаптації та відповідності до потреб споживчого ринку досліджені недостатньо глибоко.

Мета і завдання дослідження. В останні роки в Україні площа соняшнику перевищує межу науково обґрунтованих оптимальних розмірів посівів цієї культури, що є екологічно небезпечним. За таких умов виникає необхідність зміни структури посівних площ на користь інших олійних культур. Однією з таких культур є, насамперед, ріпак.

Виходячи із зазначеного вище, метою є дослідження динаміки виробництва олійних культур у Луганській області.

Результати досліджень та їх обговорення. Розвиток науково-технічного прогресу, впровадження новітніх технологій переробки насіння олійних культур створює передумови для освоєння нових напрямів їх використання і підвищує значення для економіки країни.

Таблиця 1 – Показники собівартості, цін та рентабельності основних олійних культур Луганської області

Показник	Культура	2006	2007	2008	2009
Повна собівартість 1 ц, грн	Соняшник	81,71	92,15	127,05	158,34
	Соя	106,57	178,17	262,57	224,89
	Ріпак	93,28	190,77	187,56	442,37
Ціна реалізації 1 ц, грн	Соняшник	94,75	215,14	155,98	175,15
	Соя	107,69	151,37	156,05	244,41
	Ріпак	112,42	228,98	228,19	206,14
Рівень рентабельності (збитковості), %	Соняшник	16,0	133,5	22,8	10,6
	Соя	1,1	-15,0	-40,6	8,7
	Ріпак	20,5	20,0	21,7	-53,4

Досвід вирощування сої в сільськогосподарських підприємствах Луганської області показує, що ця культура є низькорентабельною, а часто навіть збитковою, тому її вирощують лише 6 господарств області.

Виробництво озимого ріпаку істотно залежить від погодних явищ – за умови холодної зими посіви майже всі вимерзають. Саме цим пояснюється різке коливання собівартості виробництва 1 ц продукції. У сприятливі роки (2006 р.) вона знаходиться на рівні собівартості насіння соняшнику, у несприятливі – перевищує собівартість соняшнику в 1,5-2,8 рази (табл. 1).

Порівняємо показники собівартості 1 ц основних олійних культур, що вирощувалися в Луганській області, з показниками по Україні у 2009 році у наступній діаграмі (рис. 1).

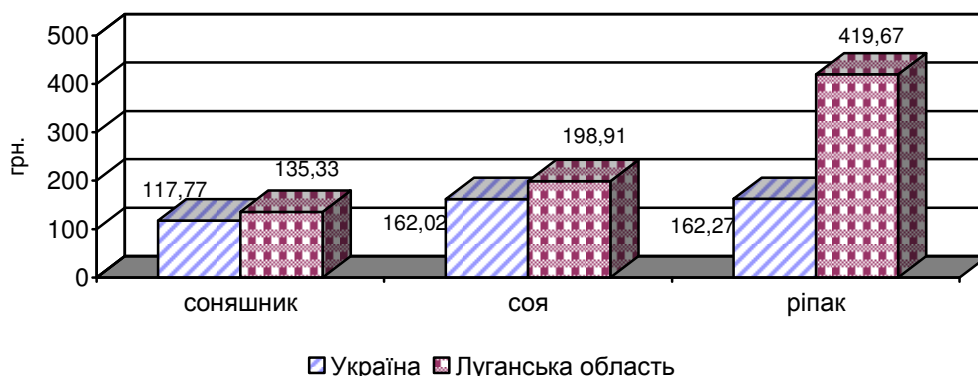

Рис. 1. Динаміка собівартості 1 ц олійних культур в Україні і в Луганській області у 2009 році, грн

Розмір собівартості 1 ц соняшнику, сої та ріпаку у Луганській області вищий за аналогічний показник по Україні в цілому. Це свідчить про те, що регіон знаходиться у зоні ризикованого сільгоспвиробництва. Так, собівартість 1 ц соняшнику в області більша, ніж по країні на 17,56 грн; сої – на 36,89 грн; ріпаку – на 257,4 грн.

Динаміка витрат на виробництво основних видів продукції олійних культур у Луганській області у 2008 та 2009 роках наведена у таблиці 2.

Найбільшу питому вагу у складі виробничої собівартості продукції олійних культур займають прямі матеріальні витрати, найменшу – витрати на оплату праці. Слід відмітити, що істотно зменшено частку прямих матеріальних витрат у 2009 році порівняно із 2008 роком у структурі собівартості ріпаку – на 21,2% та сої – на 9,7%. Прямі витрати на оплату праці у виробництві ріпаку було зменшено на 2,7%, соняшнику – на 0,5, сої – збільшено на 0,9%. При цьому постійно спостерігається збільшення інших прямих та загальновиробничих витрат на виробництво всіх олійних культур: ріпаку – на 26%, сої – 8,8, соняшнику – 0,3%.

Таблиця 2 – Витрати на виробництво основних видів продукції олійних культур у Луганській області у 2008-2009 рр.

Показники		Соняшник на зерно		Соя		Ріпак	
		2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.
Виробнича собівартість, всього	тис. грн	300236,4	411782,4	921,6	1056	14373,9	13617,9
	%	100	100	100	100	100	100
у тому числі: – прямі матеріальні витрати	тис. грн	209383,3	288297,8	638,8	629,1	11568,1	8074,8
	%	69,8	70,0	69,3	59,6	80,5	59,3
– прямі витрати на оплату праці	тис. грн	26224,8	33852,7	83,4	104,5	1244,6	821,2
	%	8,7	8,2	9,0	9,9	8,7	6,0
– інші прямі та загальновиробничі витрати	тис. грн	64628,3	89631,9	199,4	322,4	1561,2	5021,9
	%	21,5	21,8	21,7	30,5	10,9	36,9

Розглянемо, як змінювалася виробнича собівартість 1 ц насіння соняшнику, сої та ріпаку за останні 4 роки (2006-2009) у наступній діаграмі (рис.2).

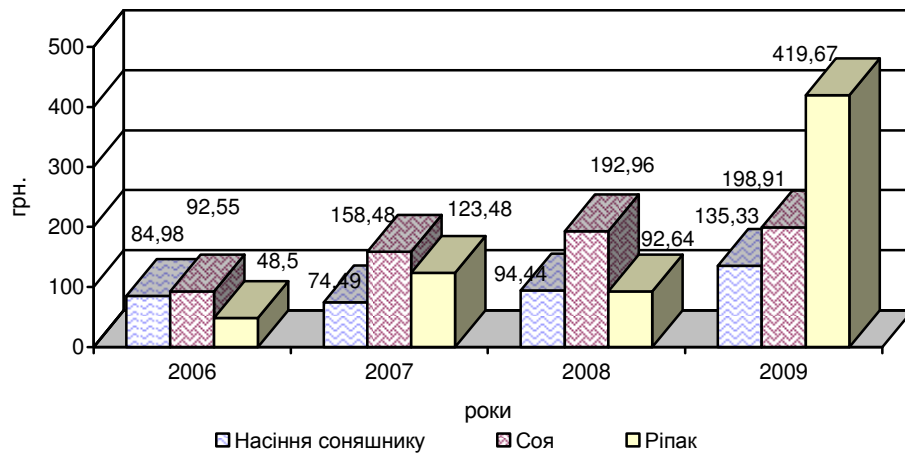

Рис. 2. Динаміка виробничої собівартості 1 ц олійних культур у Луганській області, грн

У 2008 році собівартість 1 ц насіння соняшнику збільшилася на 11% у порівнянні з 2006 роком та майже на 27% порівняно з 2007 роком. Собівартість 1 ц сої у 2008 році збільшилася у 2 рази порівняно з 2006 роком та у 1,2 рази порівняно з 2007 роком. Збільшилася у 2008 році собівартість 1 ц ріпаку у порівнянні з 2006 роком майже у 2 рази та зменшилася порівняно з 2007 роком на чверть. У 2009 році виробнича собівартість 1 ц всіх олійних культур порівняно з 2008 роком зросла: соняшнику – на 40,89 грн, сої – на 5,95, ріпаку – на 220,76 грн.

За результатами складання наступної діаграми (рис. 3) можна підтвердити ризикованість виробництва соняшнику через його залежність від погодних умов.

На території Луганської області у 2009 році порівняно з 2008 роком відмічається збільшення на 5% розмірів площ, з яких зібрано урожай соняшнику, та на 54% порівняно з 2000 роком. Валовий збір цієї культури серед сільськогосподарських підприємств у 2009 році збільшився на 9% порівняно з 2008 роком, та більш ніж в 7 разів у 2000 році. При цьому показники урожайності знизилися у 2009 р. порівняно з 2008 р. на 14% та підвищилися порівняно з 2000 роком на 14%.

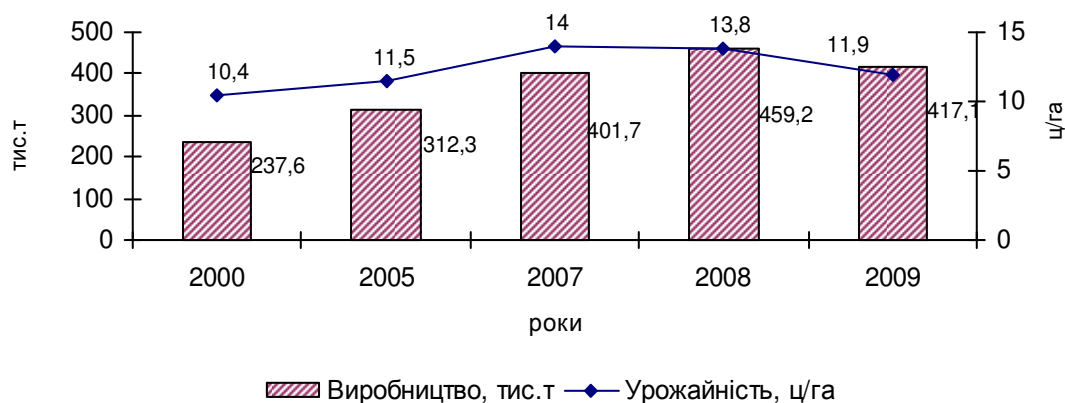

Рис. 3. Динаміка валового збору та урожайності соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Луганської області за роками

Також слід звернути увагу на збільшення посівних площ під ріпаком, що пов'язано із постійно зростаючою привабливістю цієї культури на світовому ринку. Розглянемо динаміку урожайності та валового збору ріпаку в Луганській області у наступній діаграмі (рис. 4).

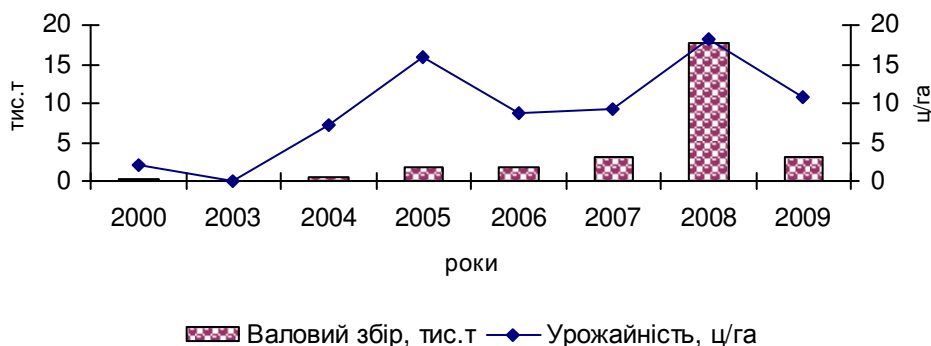

Рис. 4. Динаміка виробництва та урожайності ріпаку у сільськогосподарських підприємствах Луганської області

Посівні площі під ріпаком у 2008 році зайняли на 86,5% більше, ніж у 2007 році та майже на 100 відсотків ніж у 2000 році. Досить вагомо збільшився валовий збір цієї культури серед сільськогосподарських підприємств Луганської області. У 2008 році він збільшився майже в 6 разів порівняно з 2007 роком та на 100% порівняно з 2000 роком. При цьому урожайність його склала у 2008 році на 96% більше, ніж у 2007 році та майже у 9 разів збільшилася порівняно з 2000 роком. У 2009 році ріпаку у Луганській області було вироблено на 80% менше, ніж у 2008 році, врожайність середня – 10,9 ц/га. Найменші обсяги виробництва цієї культури спостерігалися у 2005 році – 1,7 тис. т за найбільшої урожайності – 15,8 ц/га. У 2009 році було зафіксовано середні показники валового збору – 3,2 тис. т та урожайності – 10,7 ц/га.

Зростання посівних площ і валового збору ріпаку обумовлюється поширенням вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також новітніми науковими розробками щодо економіко-екологічного використання цієї культури і продуктів її переробки. Крім цього, не слід забувати і про особливості покращення фітосанітарного стану ґрунтів за допомогою внесення у сівозміни олійних культур, ріпаку зокрема.

Висновки. Виробництво олійних культур у Луганській області, як і раніше, зорієнтовано переважно на соняшник. В останні роки намітилася чітка тенденція до збільшення обсягів виробництва ріпаку, але при цьому не спостерігається зменшення посівів соняшнику. Таку ситуацію слід розглядати як екологічно небезпечну, бо за наслідками її можна прирівняти до вивозу за межі країни родючого шару ґрунту.

Дуже великі витрати та несприятливі агрокліматичні умови регіону під час виробництва сої обумовлюють невеликі посівні площі під цією культурою.

Важливим завданням структурної перебудови є визначення оптимального співвідношення між посівами олійних культур – сої, соняшнику, ріпаку, відхід від монопольного вирощування соняшнику, надмірне розширення посівів якого призвело до значного зниження урожайності. Структурна перебудова виробництва олійних культур має враховувати світові тенденції у виробництві рослинного білка й олії, повинна бути спрямована на стабілізацію їх виробництва, більш повне задоволення потреб ринку, впровадження нових сортів (гібридів) та інтенсивних технологій їх вирощування.

Ріпак, як жодна інша культура, має великі можливості щодо розширення площ його вирощування. Розширення посівів ріпаку матиме кілька позитивних наслідків. По-перше, посіви ріпаку можуть розміщуватись на землях, вивільнених від зменшення площ посіву соняшнику, що дасть можливість ефективніше використовувати землю. По-друге, отримані врожаї завдяки відносно невеликій собівартості та достатньо високій ціні на ринку позитивно відобразяться на економічній ефективності сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилук В.М. Напрями розвитку виробництва олійних культур в Україні // Економіка АПК. – 1999. – № 10. – С.76-82.
2. Кучеренко С.Ю. Ціновий механізм олійно-жирового підкомплексу України // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С.54-60.
3. Мартянов В.П., Петров В.М. Організація виробництва та агробізнесу в олійнопродуктовому підкомплексі АПК: Навч.посібн. / Харківський держ. аграр. ун-т ім.В.В. Докучаєва. – 2 вид., доп. – К.; Х., 2000. – 103 с.
4. Побережна А.А. Формування світового і вітчизняного ринків олійних культур // Економіка АПК. – 1999. – № 8. – С. 91-96.
5. Статистичний щорічник Луганської області за 2009 р.
6. Фаїзов А.В. Економічний механізм формування і функціонування ринку ріпаку та продуктів його переробки: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. 08.07.02 / А.В.Фаїзов, Нац. наук.центр «Ін-т аграрної економіки» УААН. – К., 2006. – 20 с.
7. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.

Анализ производства масличных культур в Луганской области

А.Ю. Старченко

Рассмотрены показатели себестоимости, цены и рентабельность основных масличных культур в Украине и Луганской области, исследованы объемы затрат на производство основных видов масличных культур в Луганской области, производственной себестоимости 1 ц масличных культур в Луганской области, динамика валового сбора, производства и урожайности подсолнечника в сельскохозяйственных предприятиях

Ключевые слова: масличные культуры, цена, рентабельность, затраты, производственная себестоимость, посевные площади, урожайность.

The analysis of manufacture of olive cultures in Lugansk area

A. Starchenko

Indicators of the cost price, the price and profitability of the basic olive cultures in Ukraine and Lugansk area are considered, the size of expenses for manufacture of principal views of olive cultures in Lugansk area, the industrial cost price 1 ц olive cultures in Lugansk area, dynamics of total gathering, manufacture and productivity of sunflower in the agricultural enterprises is investigated

Key words: olive cultures, the price, profitability, expenses, the industrial cost price, areas under crops, productivity.

УДК 631.115.11.004.14:005

КАРМАН О.В., аспірант

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.,** д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У ВИРОБНИЦТВІ ОВОЧІВ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Проаналізовано економічні відносини у виробництві овочів в особистих селянських господарствах. Доведено, що економічна зацікавленість є стимулюючим фактором виробництва овочів в ОСГ.

Ключові слова: овочі, ОСГ, споживачі.

Постановка проблеми. Овочі є незамінними продуктами харчування, вони забезпечують нормальну життєдіяльність організму, оскільки сприяють повноцінному обміну речовин. Високий вміст вітамінів, мінеральних речовин покращує біологічні функції організму, зміцнює здоров'я, а

відтак підвищує працездатність. Низька калорійність овочів та їх властивість стримувати перетворення вуглеводів в жири є незамінними для дієтичного харчування.

Нині особисті селянські господарства є основним товаровиробником овочів в Україні. В структурі виробництва овочів в 2009 р. вони займали близько 90 %. Така ситуація викликана як об'єктивними, так і суб'єктивними обставинами, які відбулися в аграрній економіці країни, в першу чергу, збитковістю виробництва овочів в сільськогосподарських підприємствах протягом досить тривалого часу. Так, впродовж останнього десятиліття рівень збитковості становив близько 10%. Негативний вплив на виробництво овочів мало призупинення діяльності овочепереробних підприємств, а також безсистемний імпорт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами виробництва овочів та функціонуванням ОСГ протягом тривалого часу займалися Охріменко І.В., Саблук П.Т., Шпичак О.М. та ін. Проте, малодослідженими залишаються питання виробництва овочів відкритого ґрунту в господарствах населення.

Мета і завдання дослідження – дати оцінку виробництву овочів відкритого ґрунту в ОСГ та запропонувати шляхи та нарощування їх обсягу.

Результати досліджень та їх обговорення. Як свідчать статистичні дані вибіркового обстеження діяльності сільських домогосподарств, у структурі посівних площ частка овочів залежить від розмірів землекористування (табл. 1).

Таблиця 1 – Частка овочів відкритого ґрунту в структурі посівних площ залежно від площі землекористування

Рік	В цілому по домогосподарствах	В т.ч.		
		0,5 га і менше	0,51–1,00 га	1,01га і більше
2007	4,1	15,4	6,0	1,9
2008	4,6	15,2	6,6	2,5
2009	4,1	15,4	6,7	1,8
2010	4,3	16,4	6,8	2,1

Як свідчать дані таблиці 1, найбільшу питому вагу в структурі посівних площ займають домогосподарства з площею до 0,5 га. Така ситуація пояснюється, в першу чергу, орієнтацією виробництва овочів в особистих селянських господарствах на власне забезпечення та задоволення потреб родичів, використовуючи неформальні зв'язки. Так, за статистичними даними, в 2009 р. сільське населення за рахунок виробництва овочів в ОСГ задовольняють потребу на 50–78% залежно від рівня сукупних грошових доходів. Як наголошував О.В. Чайнов: «Селянське господарство існує у разі мінімального звертання до ринку, лише в міру утворення надлишкового продукту. Його головна мотивація – виробництво продуктів для родини...» [1, с. 123]. В умовах економічної кризи, для якої характерна наявність значної кількості безробітних, грошові доходи від ведення ОСГ стали основним джерелом наповнення сімейного бюджету, за економії при цьому на власному споживанні. Саме вказані риси натурального підсобного господарства використала під час його пропаганди в 1943 році Елеонора Рузвельт.

Твердження О.В. Чайнова мають пряме відношення і до особистих селянських господарств, які здійснюють товарне виробництво.

Так, найбільшу площу в сільських домогосподарствах з площею землекористування до 0,5га відводять під овочі відкритого ґрунту у промислово розвинутих регіонах – Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська області, з придатними природно-кліматичними умовами для їх вирощування – АР Крим, Херсонська область.

Спеціалізація господарств населення виявляється досить стійкою. Головним носієм інерції, зважаючи на це, слугує соціальне середовище, яке зумовлює у визначеному місці одну й ту ж саму спеціалізацію приватного сектору. Прикладом є формування зони, яка спеціалізується на вирощуванні овочів відкритого і закритого ґрунту в особистих селянських господарствах у Заліщицькому районі Тернопільської області. Подібні зони з різною спеціалізацією існують у Херсонській, Одеській областях – з вирощування овочів. Виникає співтовариство, в якому реалізується певна програма поведінки. Відходять покоління, з'являються нові люди, навіть міські дачники, змінюються економічні умови, політичний устрій, але програма діє, залучаючи до виробництва нових людей. Таке відтворення відповідних форм людської поведінки по

безпосередніх зразках можна визначити як "соціальну естафету". Проте нам видається сумнівним твердження М.А. Розова, що реалізація такої соціальної програми не залежить від людських ресурсів (трудомісткість) [2, с. 121]. Крім того, "соціальні естафети" частково пояснюють механізм реалізації програми, але не її виникнення. І хоча загальні чинники зрозумілі, конкретне місце виникнення кластера часто пояснити складно. Недаремно у західних авторів, що намагалися пояснити виникнення технополісів, популярна формула причинності: "Час, місце і ...загадка".

Таким чином, мотивація діяльності в господарствах населення має двоякий характер. Вона лише частково – тільки в товарних господарствах – пов'язана з прагненням поліпшувати своє матеріальне положення. Частіше – це необхідність, пов'язана з нестачею грошей і дефіцитом продовольства. Великою залишається і роль традицій, тих самих "соціальних естафет".

Аналізуючи урожайність овочів відкритого ґрунту, необхідно зазначити, вони дещо вищі ніж в сільськогосподарських підприємствах (рис.1). Проте значно поступаються відповідному показнику провідних країн. Особисті селянські господарства через відсутність грошових коштів не мають можливостей придбати сучасні технології, які базуються на повній механізації вирощування, збирання і післязбиральної дообробки, застосуванні високоякісного насіння високоврожайних сортів і гібридів, сертифікованих засобів захисту рослин, мінеральних та органічних добрив тощо.

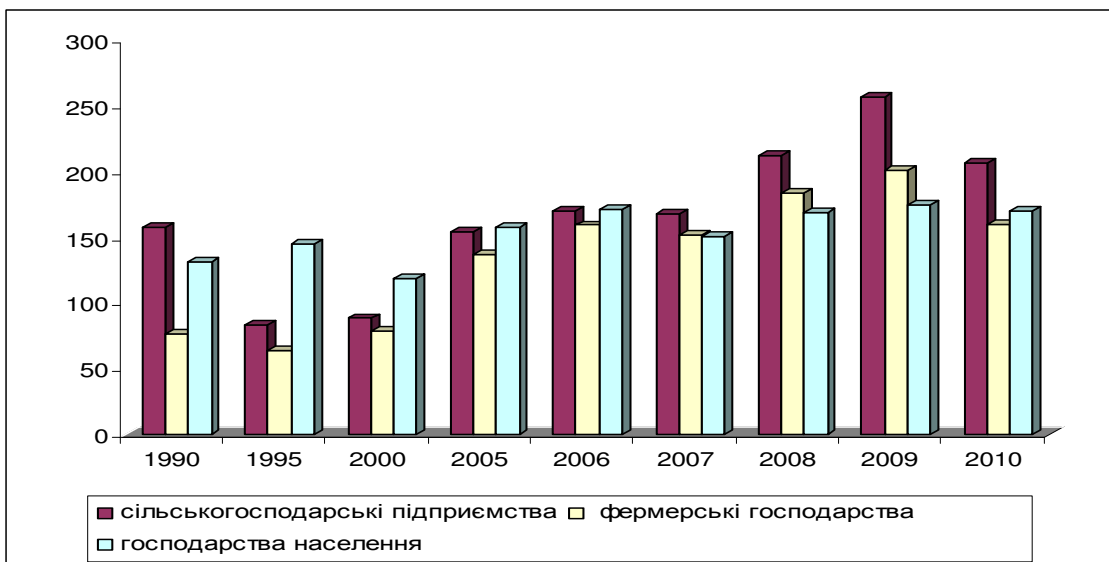

Рис. 1. Динаміка урожайності овочів відкритого ґрунту підприємств усіх форм господарювання (ц/га)

Разом із тим, за роки досліджень зріс відсоток домогосподарств, які застосовують мінеральні добрива для підвищення родючості своєї земельної ділянки (табл. 2).

Через зниження поголів'я сільськогосподарських тварин власники особистих селянських господарств намагаються, використовуючи міжсільські зв'язки, або шляхом обміну на послуги чи на одержану продукцію придбати гній. Адаже в сільській місцевості гній та перегній і нині залишається основним засобом відновлення родючості ґрунту для більшості сільських домогосподарств.

Основним каналом придбання насінневого та садивного матеріалу є ринки, де торгівлю здійснюють суб'єкти підприємницької діяльності. Основна перевага над іншими каналами надходження насіння (магазини та громадяни) – ціна та якість. Як свідчать спостереження, ціни у приватних підприємців дещо нижчі ніж у спеціалізованій торговельній мережі за однакової якості товару, у громадян ціна садивного матеріалу дещо нижча, проте якість в більшості випадків сумнівна.

На вибір каналу надходження садивного матеріалу впливають, в першу чергу, неформальні зв'язки в середині сільської громади, це стосується без винятку всіх каналів надходження садивного матеріалу. Досить широкого поширення набуває міжворовий обмін цим матеріалом.

Таблиця 2 – Використання мінеральних та органічних добрив, засобів захисту рослин та районованих сортів, %*

Показники	Рік			
	2007	2008	2009	2010
Усі домогосподарства				
Мінеральні добрива	54,9	58,5	56,4	54,5
Органічні добрива	86,3	85,7	84,8	84,0
Засоби захисту рослин	86,3	88,5	86	86,0
Використання районованих сортів	25,4	27,7	27,1	28,1
У тому числі домогосподарства з розміром землі 1,01га і більше				
Мінеральні добрива	69,0	69,2	66	69,6
Органічні добрива	93,4	91,8	90,8	90,9
Засоби захисту рослин	86,8	89,6	88,1	90,2
Використання районованих сортів	27,7	28,2	27,9	27,7

*Джерело: Основні сільськогосподарські характеристики сільських домогосподарств у сільській місцевості в 2010 р.

За статистичними даними, у 2009 році для обробітку землі 94,2 % сільських домогосподарств використовували ручну працю, для 17,6 % – із площею землекористування до 0,5 га. Лише 13,6 % обстежених сільських домогосподарств мали технічні засоби для механізації виробничих процесів для здійснення сільськогосподарської діяльності. Важка фізична праця негативно відбивається на стані здоров'я селянина, що виявляється у зростанні захворювань опорно-рухової та серцево-судинної систем, скороченні тривалості життя. Крім того, у дрібному виробництві сільськогосподарської продукції широко використовується дитяча праця, яка недопустима у великотоварних господарствах. «Дрібні селяни, – цитує Каутський К., – непомірно завантажують своїх дітей роботою, так що їх фізичний розвиток затримується; таких негативних сторін не має робота по найму» [3, с. 191].

Проте, виробництво трудомістких культур, як овочів, в особистих селянських господарствах носить не стільки економічний, як соціальний характер. Як підтверджують дослідження, здійснені О.В. Чановим, трудомісткі культури давали надзвичайно малий чистий прибуток і тому не отримували значного поширення в господарствах підприємницького типу. Навпаки, серед мало-земельних селян це набувало поширення, оскільки вони втрачали у розмірах чистого прибутку, проте отримували можливість розширювати обсяги власної праці в своєму господарстві, скорочуючи при цьому сезонне безробіття.

Розглядаючи проблему виробництва овочів, необхідно загострити увагу на проблемі якості продукції.

На початку літа 2008 року інформаційні повідомлення в Інтернеті подали статистичну довідку про зростання інтересу громадян Англії до вирощування овочів і фруктів на невеликих земельних ділянках. За останні два роки громадяни цієї острівної держави отримали в оренду понад 300000 невеликих ділянок землі. При цьому слід зазначити, що лише на розсаду і насіння землероби-любители Англії витратили у 2007 році близько 122 мільйонів доларів. Якщо мати на увазі, що на Британських островах проживає близько 60 мільйонів чоловік, а дрібним сільськогосподарським виробництвом займається хіба що кожен шістдесятий, то кожний лише на розсаду й насіння виділив 120 доларів, це на 1-5 соток землі. При цьому, як уже вказувалося раніше, прихильницею органічної продукції також є дружина президента США Мішель Обама.

Більшість власників особистих селянських господарств не розподіляють виробництво продукції овочів для власного споживання і на призначену для реалізації. Крім того, технологія виробництва сільськогосподарської продукції, що передається із покоління в покоління, ґрунтується, насамперед, на екологічній інтуїції селянина, яка вже втрачена у фермера – «підприємця на землі». Прикладом може бути використання фермерами різноманітних стимуляторів росту під час відгодівлі сільськогосподарських тварин та птиці, проведення агротехнічних заходів із застосуванням сильнодіючих хімічних препаратів тощо. К. Лоренц зазначав: «...Неспособность испытывать уважение – опасная болезнь нашей цивилизации. Научное мышление, не основанное на достаточно широких познаниях, своего рода половинчатая научная подготовка, ведет к потере уважения к наследуемым традициям. Всезнающему педанту кажется невероятным, что в перспективе возделывание земли так, как это делал крестьянин с незапамятных времен, лучше и рациональнее американских агрономических систем, технически совершенных и предназначенных для интенсивной эксплуатации, которые во многих случаях вызвали опустынивание земель в течение всего двух-трех поколений» [4, с. 321].

Бажання отримати максимальний прибуток від виробництва овочевої продукції стимулює до впровадження інтенсивних методів його ведення, що негативно відбивається в першу чергу на землі. Великотоварні сільськогосподарські підприємства відмовляються від впровадження сівозмін, вирощуючи при цьому монокультури з внесенням значної кількості мінеральних добрив, різноманітних засобів захисту рослин, стимуляторів росту і т.п. За даними Інтернет видань, у більшості країн Європи не використовують воду з верхніх водоносних шарів для пиття, оскільки рівень хімічних сполук тут надто високий. Це очікує в найближчій перспективі і Україну. Так, ще К. Маркс зазначав: «В современном, капиталистическом, земледелии, как и в современной промышленности, повышение производительной силы труда и большая подвижность его покупаются ценой разрушения и истощения самой рабочей силы. Кроме того, всякий прогресс капиталистического земледелия есть не только прогресс в искусстве грабить рабочего, но и в искусстве грабить почву... Капиталистическое производство, следовательно, развивает технику и комбинацию общественного процесса производства лишь таким путем, что оно подрывает в то же самое время источники всякого богатства: землю и рабочего» [5, с. 345].

Проте в умовах ринку економічні цілі завжди домінують над екологічними та соціальними.

Висновки. За умова дефіциту на деякі види продуктів харчування, їх низької якості, а також збереження суттєвих відмінностей в оплаті праці різних категорій працівників, недостатньо високого життєвого рівня міського і сільського населення, головним стимулюючим фактором виробництва овочів в особистих селянських господарствах є економічна зацікавленість. Тільки у разі задоволення життєво необхідних потреб, потреба у виробництві овочів як для власного самозабезпечення, так і для продажу зникне. На думку Є. Серової, «подальший розвиток ОСГ буде пов'язаний з макроекономічними тенденціями й еволюцією сільськогосподарських підприємств. Економічний ріст і пов'язані з ним зростання реальних доходів населення й соціальної стабільності, зниження ризиків втрати роботи й т.п. призведуть до збільшення альтернативної вартості праці в суспільстві. Це, у свою чергу, буде сприяти скороченню особистого підсобного господарства як міських, так і сільських жителів» [6, с. 229].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чайнов А.В. Крестьянское хозяйство / А.В. Чайнов. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.
2. Розов М.А. Теория социальных эстафет и проблемы эпистемологии / М.А. Розов. – Смоленск: Смолен. гос. ун-т, 2006. – 561 с.
3. Каутский К. Материалистическое понимание истории / К. Каутский. – М.: Л., 1931. – 534 с.
4. Лоренц К. Агрессия – так называемое "зло" / К. Лоренц. – М.: Прогресс, 1994. – 236 с.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс // Собр. соч. – Т. 25, Ч.2. – 465 с.
6. Серова Е. Аграрная реформа в странах с переходной экономикой / Е. Серова, И. Храмов, Н. Карлова. – М.: ИЭПП, 2000. – 245 с.

Экономические отношения при производстве овощей в ЛПХ

О.В. Карман

Проанализированы экономические отношения при производстве овощей в личных крестьянских хозяйствах. Доказано, что экономическая заинтересованность является стимулирующим фактором производства овощей в личных крестьянских хозяйствах.

Ключевые слова: овощи, ЛПХ, потребители.

Economic relations with vegetable production on household plot

O. Karman

Analysis of economic relations in the production of vegetables in the household plot. It is proved that the economic interest is a factor that stimulates the production of vegetables in Personally farms.

Key words: vegetables, Personally farms, consumers.

УДК 368.5

ГЕВЛИЧ В.В., здобувач

Українська екологічна страхова компанія

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Проаналізовано причини виникнення та еволюцію екологічного страхування. Виявлені економічні передумови та правові умови виникнення екологічного страхування, висвітлено механізм його реалізації.

Ключові слова: еволюція, екологічні ризики, екологічне страхування, страхування, страхувальники.

Постановка проблеми. Страхування як форма суспільних відносин має глибоке історичне коріння. Перші форми страхування можна виявити в законах Хаммурапі, в яких передбачалось укладання угоди між учасниками торговельного каравану для того, щоб розділити ризик збитків від нападу розбійників. У Древньому Римі існували спеціальні колегії, члени яких періодично сплачували внески. У випадку смерті члена колегії його спадкоємцеві виплачувалася грошова сума, призначена для фінансування видатків на поховання та матеріальну підтримку родини.

У наведених вище прикладах можна виявити початкові риси страхових відносин, які чітко сформувалися лише за Середньовіччя. Історія ж екологічного страхування куди більш молодша. Для появи інституту екологічного страхування склався необхідний ряд передумов, з формуванням яких відбувається законодавче закріплення норм щодо відповідальності за забруднення навколишнього середовища, заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей та майну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи системи екологічного страхування розглянуті в працях В.Д. Базилевича, Є.В. Бридуна, Р.Д. Василюшина, С.М. Гладченко, М.А. Гопонюка, В.С. Деньги, О.В. Козьменко, Г.А. Моткіна, О.В. Огаренко, С.С. Осадця та ін. Проте рівень теоретичного дослідження причин виникнення та еволюції екологічного страхування, а також рівень теоретико-методичного обґрунтування подальшого розвитку системи екологічного страхування потребують поглиблених науково-теоретичних розробок та практичної реалізації стосовно сучасних вимог господарювання. Все це і зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Мета дослідження – дослідити причини виникнення та еволюцію екологічного страхування та надати визначення екологічного страхування в сучасних умовах.

Результати досліджень та їх обговорення. Правові системи більшості економічно розвинених держав не використовують поняття екологічного страхування, закріплюючи в правових актах лише страхування відповідальності на випадок заподіяння шкоди природним об'єктам [1, с. 12].

Проблема відшкодування збитку, заподіяного навколишньому природному середовищу, стала особливо актуальною в середині 50-х років ХХ сторіччя. У цей час в європейських державах почалося формування законодавчих актів, які були покладені в основу регулювання інституту відповідальності за збиток, заподіяний навколишньому природному середовищу, і дозволили моделювати відповідне страхове покриття ризиків, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища [2, с. 52].

Особлива увага до цього виду страхування та необхідність його розвитку були обумовлені різними факторами, але, насамперед, величезний вплив на цей процес мали значні розміри екологічного збитку, які приблизно в 20–50 разів перевищували страхові виплати за збиток, заподіяний у результаті пожеж і стихійних лих. Наприклад, за різними оцінками, прямі витрати, пов'язані з техногенними аваріями та хронічними захворюваннями населення від забруднення навколишнього середовища, становлять в Україні 4–6% ВВП. На частку цих факторів припадає 15–25% випадків передчасної смертності. Щорічно спостерігається значна кількість аварійних забруднень.

Негативні наслідки погіршення якості середовища проявляються, зокрема, у шкоді здоров'ю людини (передчасна смерть, фізичні та психічні розлади, що супроводжуються різними хворобами), у збитку майна фізичних і юридичних осіб, а також у руйнуванні природних ресурсів.

Екологічне страхування вперше було зафіксовано в міжнародних правових нормах, а не в нормативних актах національних правових систем. Це пояснюється прогресивністю на той період міжнародного законодавства, котре раніше за законодавства багатьох держав звернуло увагу на екологічні проблеми й, зокрема, на проблему відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням.

Страхування відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища виникло в 1960-х роках у Німеччині, згодом у Японії, Франції, Нідерландах, Швеції, Великобританії й ряді інших країн, в основному у формі страхування майнової відповідальності власників потенційно небезпечних об'єктів. Винятком у цьому випадку є законодавство США, що закріпило в середині 50-х років минулого сторіччя страхування ядерних ризиків. Зокрема, в 1957 році Конгрес прийняв зміни до статті 170 Закону Прайса-Андерсона, які вимагають наявності страхового поліса для здійснення діяльності у сфері використання ядерної енергетики. Ліміт відповідальності за договорами страхування встановлювався спеціальною комісією, що частково пояснюється високими позовними вимогами до операторів ядерних установок. Так, максимальний страховий позов становив \$9,43 млрд [3, с. 35].

Спочатку ризику відповідальності за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну третіх осіб у результаті забруднення навколишнього середовища, спричиненого нещасним випадком (аварія, пожежа, стихійні лиха та ін.), включалися у звичайний договір страхування цивільної відповідальності. При цьому страхове відшкодування виплачувалося тільки у випадку раптового та непередбаченого забруднення навколишнього середовища й не поширювалося на збиток, нанесений у результаті постійних або повторюваних викидів. Тоді страхові поліси були спрямовані на забезпечення покриття аварійних і непередбачених ситуацій, обумовлених як "випадок, що включає тривалі або повторювані впливи на умови, які тягнуть особистий або майновий збиток і є несподіваними й ненавмисними з боку страхувальника".

Незабаром ситуація змінилася, що було обумовлено прийняттям спеціальних законодавчих актів про відповідальність за забруднення навколишнього природного середовища (Закон про відповідальність за забруднення навколишнього природного середовища в Німеччині, Закон про компенсацію й загальну відповідальність у США та ін.). У Великобританії, наприклад, на початку 60-х рр. XX століття страховики виключали з договорів страхування відповідальності ризику, пов'язані з негативними наслідками забруднення навколишнього середовища, викликаними діяльністю очисних споруд, а також викидами шкідливих речовин, диму, випарів та інші. Трохи пізніше договори страхування цього виду відповідальності містили лише один виняток, пов'язаний з різними видами забруднень, – забруднення радіоактивними речовинами. На початку 70-х рр. страхувальники поступово почали включати до обсягу страхової відповідальності зобов'язання щодо страхових виплат у зв'язку зі збитками, пов'язаними із поступовим забрудненням навколишнього середовища.

У міжнародному законодавстві відносини з екологічного страхування, передбачені в Конвенції про збиток, заподіяний іноземними повітряними судами третім особам на поверхні (Рим, 7 жовтня 1952 року) [4, с. 164]. Незважаючи на те, що в цьому акті не вказується й не персоніфікується навколишнє природне середовище як можливий об'єкт заподіяння шкоди, за змістом даного джерела вона поглинається узагальненою категорією майна, що належить громадянам, юридичним особам, державі або органам муніципальної влади.

У відповідності зі статтею 15 цього акту, будь-яка держава, що ратифікувала Конвенцію, може вимагати, щоб організація, що експлуатує повітряне судно, покривала страхуванням або гарантувала іншим забезпеченням свою відповідальність за збиток, заподіяний на її території.

Подібні норми міжнародного права з екологічного страхування передбачені в Міжнародній конвенції про цивільну відповідальність за збиток внаслідок забруднення нафтою від 9 березня 1969 року [5, с. 398].

Відповідно до цієї Конвенції (стаття 7) власник судна, зареєстрованого в Договірній державі, який транспортує понад 2000 тонн нафти наливом як вантаж, повинен для покриття своєї відповідальності за збиток через забруднення здійснити страхування або надати інше фінансове забезпечення, як, наприклад, гарантія банку або свідоцтво, видане міжнародним компенсаційним фондом, на суму, що дорівнює 133 СПЗ за кожен тонну місткості судна, при цьому загальна сума не може перевищувати 14 мільйонів СПЗ.

За наявності страхового поліса або іншого забезпечення власникові судна видається свідоцтво встановленого зразка, необхідне для державної реєстрації судна та можливості здійснення міжнародних перевезень і заходів до портів різних держав.

Екологічне страхування поряд з іншими видами фінансового забезпечення передбачається також у Віденській Конвенції про цивільну відповідальність за ядерний збиток від 21 травня 1963 року.

Починаючи з 60-х років XX століття, Ллойдс надавав покриття компенсацій за позовами, висуненими третіми особами за шкоду їх здоров'ю та нерухомому майну внаслідок забруднення, а також у разі ущемлення інших прав та погіршення умов життя, що захищаються законом. У страхове покриття включались і витрати на превентивне очищення. Поліс покривав не лише забруднення внаслідок нещасного випадку [6, с. 400].

З 1970-х років в Європі набув широкого поширення суспільний екологічний рух. Уряди європейських країн швидко відреагували на вимоги екологів. Зокрема, Європейський Союз прийняв в 1982 році Директиву SEVESO, що заклала основи європейської політики попередження великих промислових аварій. Ця Директива класифікувала всі промислові об'єкти за ступенем небезпеки, залежно від якої виділяють підприємства, що вимагають спеціального дозволу на їхню експлуатацію, і підприємства, які експлуатуються на підставі простої заяви [7, с. 52].

До середини 70-х років ХХ сторіччя під страховий випадок підпадало й постійне надходження шкідливих речовин у навколишнє середовище в ході штатної виробничої діяльності. Майнова відповідальність за збиток, заподіяний третім особам забрудненням навколишнього природного середовища, викликаним виробничими аваріями, у розвинених країнах передбачається нормами цивільного права. Ці норми визначені законодавством про кримінальну відповідальність за нанесення шкоди навколишньому середовищу, що передбачає єдиний страховий ступінь захисту шляхом охоплення визначених законом або його додатками видів ризику для навколишнього середовища. Законодавством також визначаються перелік забруднюючих речовин, класифікація збитків (прямих і непрямих), порядок визначення їхніх розмірів і відшкодування й інші аспекти страхування.

У більшості європейських держав, де почало розвиватися екологічне страхування, в 70–80-х роках налагоджується система укладення договорів страхування загальної цивільної відповідальності, в які включалися й умови цивільної відповідальності за екологічні правопорушення. Однак у цих договорах не передбачалось різниці між випадковим і поступовим забрудненням навколишнього природного середовища, у зв'язку з чим сплата страхових внесків за договором страхування загальної відповідальності була свого роду ліцензією на забруднення.

На думку Л. Мукиної [8, с. 9], період 1980–1990 рр. вважається перехідним в історії розвитку екологічного страхування. За цей час у багатьох країнах з'являється ряд нормативних актів, що розмежовують страхування загальної цивільної відповідальності й екологічне страхування. Так, у Німеччині закон «Про водні ресурси» від 1960 року (German Water Resources Act) недостатньо висвітлював питання екологічної відповідальності та страхування, ускладнюючи виділення договорів екологічного страхування із системи договорів страхування загальної цивільної відповідальності. І тільки із прийняттям в 1980 році указу CERCLA [9, с. 37] німецькі страхові компанії почали здобувати досвід укладання договорів екологічного страхування.

Із цього ж періоду часу почався новий етап у практиці укладання договорів екологічного страхування в США, однак функціонування цієї системи приносило більше проблем, ніж прибутку. Спостерігалася сильна конфронтація між страховими компаніями, що намагались уникнути компенсацій збитку від забруднення, і страхувальниками. Причина такої ситуації була у так званій кризі відповідальності. Справа в тому, що рішенням суду штату Нью-Джерсі в 1983 році була надана компенсація жителям міста Джексон Тауншип у розмірі \$16 млн. Неординарним у цьому випадку стало те, що заподіяння шкоди здоров'ю доведено не було, суд лише встановив небезпеку захворювання жителів міста в майбутньому. Крім вказаної вище суми на користь позивачів, було стягнуто \$8,2 млн на ймовірне медичне обслуговування у зв'язку з можливим захворюванням, \$5,4 млн на відновлення колишньої якості життя та \$2 млн на компенсацію моральних страждань [10, с. 27].

Прийняття цього судового рішення сприяло широкому резонансу за межами США та вимагало прийняття ряду змін у законодавстві ряду держав, а також у міжнародному законодавстві. Зокрема були прийняті спеціальні норми, що регламентують відповідальність за забруднення навколишнього середовища. Наприклад, у 1990 році був прийнятий закон ФРН «Про екологічну відповідальність (UmweltHG)», а у 1991 році Асоціація страхувальників Великобританії видала акт, відповідно до якого страхові компанії стали виділяти страхування відповідальності за заподіяння шкоди навколишньому середовищу з договорів страхування загальної цивільної відповідальності, за винятком випадкового забруднення. Подібне відокремлення відбулося ще раніше в Італії, де в 1970 році страхові компанії ухвалили рішення щодо виділення екологічного страхування в окремий вид договорів і створили в 1980 році пул екологічного страхування. Французькі страхові компанії в 1994 році також перейшли до моделі окремого договору екологічного страхування.

Надалі міжнародне законодавство продовжує формуватися шляхом прийняття спеціалізованих нормативних актів, орієнтованих на певний об'єкт страхування. Так, в 1990 році в США прийнятий Федеральний Закон «Про нафтове забруднення», де у статті 1016 передбачається необхідність підтвердження фінансового забезпечення власника судна на випадок забруднення навколишнього середовища. Як санкція передбачається відмова від митного огляду, відмова в заході судна, а також затримка судна.

Аналогічні норми про підтвердження фінансового забезпечення викладені відносно берегових об'єктів і глибоководних портів. Межі відповідальності варіюються в межах від \$1,2 тис. за

реєстру тонну для танкерів, до \$350 млн для глибоководних портів. Зазначені суми можуть бути зменшені урядом, виходячи з об'єктивних причин, що впливають на рівень безпеки.

Для реалізації механізму екологічного страхування розробляються різні нормативні акти підзаконного характеру. Так, 29 листопада 1995 р. Управління охорони навколишнього середовища США видало перший проект екологічних керівних принципів оцінки ризику ймовірності несприятливих екологічних катастроф [11, с. 1372].

Одночасно з формуванням ринку екологічного страхування починається розвиток пере-страхувального ринку по таких ризиках. Для надання більш розширеного покриття та забезпечення високих лімітів, достатніх для компенсації збитків, почали утворюватись спеціальні страхові пули.

Висновки. Екологічне страхування виникло у зв'язку із постійно зростаючою кількістю аварій, катастроф і нещасних випадків природного й природно-антропогенного характеру. Останнім часом воно переживає період активного розвитку та загальної уваги з боку як законодавців багатьох країн, так і страхувальників.

Еволюція екологічного страхування на міжнародному рівні обумовила закріплення в національних правових системах багатьох держав інституту страхування цивільної відповідальності. При цьому механізм екологічного страхування застосовується, як правило, в обов'язковій формі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарькуша В.Н. Страховое дело / В.Н. Гарькуша, Б. Ю.Сербиновский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 12.
2. Андреева Е.В. Страхование ответственности / Е.В. Андреева. – Иркутск: ИГЭА, 2001. – 124 с.
3. The Price-Anderson Act – Crossing the Bridge to the Next Century: A Report to Congress, Prepared by ICF Incorporated for U.S. Nuclear Regulatory Commission, August 1998.– 162 p.
4. Об ущербе, причиненном иностранными воздушными судами третьим лицам на поверхности. Конвенция от 7 октября 1952 г. // Сборник международных договоров СССР. – М., 1984. – Вып. XXXVIII. – С. 164.
5. О гражданской ответственности за ущерб от загрязнения нефтью 1969 года. Конвенция от 9 марта 1969 г. // Сборник международных договоров СССР. – М., 1975. Вып. XXIVII. – С. 398.
6. Страхові послуги / [С.С. Осадець, Т.М. Артюх, О.О. Гаманкова та ін.]; кер. автор. кол. й наук. ред. С.С. Осадець, Т.М. Артюх. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 400.
7. Гульченко А. Из опыта экологического страхования Франции / А. Гульченко // Страховое ревью. – 2005. – № 6. – С. 23–28.
8. Мукина Л. Экологическая ответственность в странах Европы / Л. Мукина // Страховое ревью. – 1999. – № 2. – С. 9.
9. Comprehensive environmental response, compensation and liability act (CERCLA) // Страховое дело. – 1996. – № 12. – С. 37.
10. Деньга В.С. Экологическое страхование в топливно-энергетическом комплексе / В.С. Деньга, Н.Ю. Котельникова, А.В. Полуторный. – М., 1998. – С. 27.
11. Environment Reporter, Volume 26, Number 31, December 8, 1995, p. 1372.

Еволюція розвитку екологічного страхування

В.В. Гевлич

Проаналізовані причини виникнення і еволюція екологічного страхування. Виявлені економічні передумови і правові умови виникнення екологічного страхування, освіщен механізм його реалізації.

Ключевые слова: еволюція, екологічні ризики, екологічне страхування, страхування, страхователі.

Evolution of ecological insurance development

V. Gevlych

There have been analyzed the causes and evolution of ecological insurance. Economic preconditions and legislation of ecological insurance has been found out, the mechanism of its realisation is highlighted.

Key words: evolution, ecological risks, ecological insurance, insurance policyholders.

УДК 331.101.3

БОНДАР В.В., здобувач

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОТИВАЦІЯ»

У статті проведено огляд теоретико-методологічних підходів вітчизняних та зарубіжних авторів до визначення поняття «мотивація». Також визначено важливість та актуальність дослідження вказаної проблеми та запропоновано власну дефініцію цього поняття.

Ключові слова: мотивація, теоретико-методологічний підхід, теорія мотивації.

Постановка проблеми. Мотивація як основна функція менеджменту на сучасному етапі трансформації економічних відносин в аграрному секторі вітчизняної економіки набуває визначального значення, оскільки трудовий потенціал вказаної галузі народного господарства використовується на неналежному рівні. У таких умовах вітчизняним агроформуванням, які прагнуть досягти лідируючих позицій на ринку та забезпечити високий рівень конкурентоспроможності, необхідно сформувавши мотиваційний механізм, який би поєднував у собі економічні, соціальні, матеріальні та психологічні підходи до вирішення вказаної проблеми. На превеликий жаль, розвиток мотивації персоналу в менеджменті агропромислових формувань на сьогодні стримується кризовими явищами в економіці, недостатнім розумінням керівництва її важливості, нездатністю визначити пріоритети в мотивації та розглядати її як систему чинників, що здійснюють вплив на діяльність підприємства в цілому. Саме тому необхідність вирішення важливої проблеми розвитку мотивації в системі менеджменту персоналу в період трансформації аграрного сектору визначає актуальність та практичне значення обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових публікацій присвячена дослідженню формування повноцінного ефективного механізму мотивації. Питання відносно теоретичного обґрунтування мотивації праці знайшли відображення в роботах економістів-класиків: М. Вебера, Г. Емерсона, А. Маслоу, М. Портера, А. Сміта, Ф. Тейлора та ін. Вагомий внесок в розробку теоретико-методологічних та прикладних аспектів проблеми мотивації персоналу зробили Д. Богиня, В. Дієсперов, Й. Завадський, Г. Купалова, Ю. Лупенко, М. Малік, Л. Михайлова, І. Прокопа, Л. Червінська, К. Якуба та ін. Але структурні зміни, які мали місце в аграрній економіці останнім часом, потребують перегляду багатьох положень щодо трактування визначальних понять в теорії мотивації і зокрема поняття «мотивація».

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є опрацювання та узагальнення існуючих теоретико-методологічних підходів до трактування та уточнення змісту поняття «мотивація» з врахуванням сучасного стану розвитку економіки.

Матеріал і методика дослідження. Поставлене завдання вирішувалося використанням системно-аналітичного підходу та абстрактно-логічного методу вивчення економічних процесів і явищ, відповідно до якого зроблено теоретико-методологічні узагальнення існуючих підходів до трактування поняття «мотивація».

Результати дослідження та їх обговорення. Мотивація є однією із функцій управління, яка відіграє важливу роль в сучасному менеджменті. Вона зорієнтована на створення таких ситуаційних умов, за яких задовольняються найважливіші потреби людей, забезпечується суспільна оцінка їх трудового внеску. Тому мотивацію доцільно розглядати не лише як систему форм і методів спрямованого впливу на свідомість людей, створених умов праці, а як комбінацію цих компонентів, що є відтворювальними факторами виробничої ситуації.

Вперше термін «мотивація» у своїх працях використовує А. Шопенгауер, розглядаючи її як казуальність, яка є видимою зсередини. Він вважав, що мотив є причиною, а відповідно мотивація є причинністю [1, с. 101]. Вивчаючи природу мотивації, ще один німецький вчений Х. Хекхаузен прийшов до висновку, що «поняття «мотив»...включає такі поняття, як потреба, спонукання, потяг, схильність, прагнення і т. ін. За всіх відмінностей у відтінках значення цих термінів вказує на «динамічний» момент спрямованості дії на окремі цільові стани, які, незалежно від їх специфіки, завжди містять у собі ціннісний момент, і яких суб'єкт прагне досягнути, які б різноманітні засоби та шляхи до цього не вели» [2, с.33]. Вагомий вклад у ранні дослідження теорії мотивації зробили і українські вчені. Зокрема, М. Туган-Барановський одним з перших зробив чітку класифікацію мотивів, виділивши п'ять їх груп. Особливого значення він надавав психологічним почуттям, трудовим традиціям, моральним і релігійним поглядам, одним із перших проповідував значущість духовності у розвитку економіки [3, с.254-255].

Уявлення про мотивацію на сьогодні значно відрізняються від перших теорій, оскільки пройшли шлях від розгляду робітників як «живих машин» і розуміння грошей як єдиного стимулу до вивчення психологічних аспектів цього процесу і його соціальної ролі. Нині сформувалась велика кількість наукових напрямків стосовно розуміння теорії мотивації. Аналіз різних наукових течій дає можливість виявити закономірність їх орієнтації у досягненні результативності праці для підприємства за рахунок забезпечення задоволення.

Зокрема, серед основних теорій, які найповніше виявляють потенційні можливості людини в процесі праці, Л. Червінська [4, с. 8] виділяє теорію матеріальної мотивації, змістовну теорію потреб (поведінка людини визначається її потребами), процесуальну теорію (залежно від того, як людина розглядає зусилля для досягнення цілей), інтерперсональну теорію (поведінку регулюють комунікативні відносини в колективі), теорію мотивації соціального вивчення (коли формування образів майбутнього забезпечує створення нових цілей та ідей), теорію приватновласницької орієнтації (визначається правом власності робітника на знаряддя праці).

Така велика кількість теорій дає нам право погодитися з думкою О. Леонтьєва [5, с. 53], що на сьогодні «поняття мотиву перетворилося на великий мішок, куди покладено різноманітні речі. Серед мотивів та мотивуючих факторів називають, наприклад, апетит, потяги, імпульси, звички та навички, бажання, емоції, інтереси, цілі або більш конкретні мотиви, як-от подразнення електричним струмом, відчуття задоволення, честолюбство, заробітна платня, ідеали». Існуючі дотепер визначення мотивації підтверджують, що поняття мотиву перетворилося в «мішок» тому, що мотивація – досить об'ємна, складна, багаторівнева сфера, в якій об'єднано різноманітні речі. Розглянемо деякі основні визначення мотивації, які найбільш розкривають сутність дефініції у розумінні мотивації саме персоналу підприємства.

Так, А. Колот [6, с. 47] дає визначення мотивації як сукупності внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації, тобто мотивація – це сукупність усіх мотивів, які впливають на поведінку людини. У свою чергу, дослідник А. Афонін стверджує, що мотивація – це процес стимулювання кого-небудь (окремої людини чи групи людей) до діяльності, яка спрямована на досягнення цілей організації.

У своїх працях Д. Богиня [7, с. 138] розглядає мотивацію як зовнішні сили, які призначені впливати на людину з метою спонукання її до певної трудової діяльності. Професор Л. Червінська [4, с. 9] мотивацію визначає як відносно стійкий, обумовлений певними особистісними властивостями людини, процес, викликаний необхідністю задоволення її потреб відповідно до стимулюючих умов у випадку певного виду діяльності, тобто мотивація, на думку автора, являє собою складний соціально-економічний і психологічний механізм, підвладний не лише об'єктивним законам розвитку економіки, але й закономірностям мотиваційного впливу поведінкових реакцій, що лежать у площині індивідуальної психології.

Академік А. Семенов, [9, с. 167] стверджує, що мотивація – це спонукання до діяльності сукупністю різних мотивів, створення конкретного стану особистості, який визначає, наскільки активно та з якою направленістю людина діє в певній ситуації.

Мотивація, за визначенням дослідниці І. Кравчук [8, с. 57], – це система комплексного впливу на підприємця-керівника, підприємницьке середовище, сферу підприємництва, основним із кінцевих продуктів якої є потенціал (сировинні, фінансові і людські ресурси, інформація, вироблена продукція і надані послуги, набір правил соціальної поведінки), який забезпечує досягнення цілей підприємницької структури в майбутньому. Можемо відзначити, що у своєму підході вона розширила об'єкт впливу мотивації. Якщо попередні дослідники визначали людину як основний об'єкт, на який спрямований вектор впливу мотивації, то в цьому випадку вже підприємницька структура розглядається в цій ролі.

Висновки. Аналіз основних визначень показує, що за своєю суттю мотивацію необхідно розуміти як двоєдиний процес, який, з одного боку, охоплює внутрішньоособистісне самостійне формування мотиву як підстави для трудової поведінки кожного працівника, а з іншого, допускає зовні зорганізований процес створення (активізації) внутрішнього спонукання працівників до дій для досягнення цілей організації в межах посадових повноважень працівників і згідно з планом діяльності підприємства.

Узагальнення існуючих підходів дає нам можливість сформулювати власне визначення поняття «мотивація», яке в подальших своїх дослідженнях ми будемо розглядати, як вид управлінської діяльності (функцію менеджменту підприємства), що забезпечує процес спонукання працівників до трудової діяльності з метою реалізації власних цілей та досягнення цілей підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Arthur Schopenhauer. Zŷrcher Ausgabe. Werke in zehn Bänden. Band 5, Zŷrich 1977. – 459 S.
2. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х томах, т. 1. / [Пер с нем. Б. М. Величковского] – М.: Педагогика, 1986. – 392 с.
3. Основи політичної економії / М. І. Туган-Барановський; Ред.: С. М. Злупко; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2003. – 627 с.
4. Мотивация трудовой деятельности в агропромышленном производстве Украины: Автореф. дис... д-ра экон. наук / Л. П. Червинська; НАН Украины. Ин-т экономики. – К., 2003. – 36 с.
5. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / Леонтьев А. Н. // Психология мотивации и эмоции. – М., 2002. – С. 52–79.
6. Колот А. М. Мотивация, стимулювання й оцінка персоналу. – К.: КНЕУ, 1998. – 224 с.
7. Богиня Д. П. Мотивация праці в ринковій економіці: проблеми теорії і практики [Текст]: монографія / Д. П. Богиня, Л. І. Долгова, Г. Т. Куліков та ін. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – 320 с.
8. Кравчук І. І. Фактори матеріальної мотивації як необхідна передумова економічного зростання / Кравчук І. І. // Фінанси України. – 2000. № 5. – С. 56-59.
9. Семенов А. Удосконалення процесу управління якістю продукції в акціонерному товаристві / А. Г. Семенов, С. А. Король // Економічний вісник Донбасу. – 2001. № 2 (24). – С. 167-173.

Теоретико-методологические подходы к определению понятия «мотивация»

В. В. Бондарь

В статье проведен обзор теоретико-методологических подходов отечественных и зарубежных авторов к определению понятия «мотивация». Также определены важность и актуальность исследования указанной проблемы и предложена собственная дефиниция этого понятия.

Ключевые слова: мотивация, теоретико-методологический подход, теория мотивации.

Theoretical & Methodological Approaches to Definition "Motivation"

V. Bondar

The author conducted a review of theoretical and methodological approaches to Ukrainian and foreign authors to the definition of motivation in the article. Also identified the importance and relevance of research this problem and proposed its own definition of the term.

Key words: motivation, theoretical and methodological approach, the theory of motivation.

УДК 658.78:338.43

БАБЕНКОВА Т.Ю., аспірантка

Науковий керівник – **КАЛЕТНИК Г.М.**, д-р экон. наук, член-кор. НААНУ
Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ РОЗПОДІЛУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ

У статті узагальнено засади функціонування логістичної системи розподілу сільськогосподарської продукції на підприємстві. Обґрунтовано основні складові процесу розвитку логістичної системи та взаємозв'язки між ними за рівнем їх впливу на процес товароруку.

Ключові слова: логістична система, агрологістика, агропродовольча сфера.

Постановка проблеми. Нині забезпечення ефективного функціонування ринків сільськогосподарської продукції зумовлює необхідність пошуку та застосування нових сучасних форм управління товаропотоками, враховуючи стан та зміни попиту й пропозиції на певні товари, розвиток матеріальних зв'язків, що дає змогу максимально адаптувати сільськогосподарське виробництво до потреб ринку.

Процес оптимізації традиційних каналів розподілу сільськогосподарської продукції на основі логістичних підходів забезпечує удосконалення існуючої системи управління в системі збуту та реалізації аграрної продукції вітчизняних товаровиробників. Застосування логістичного управління дозволяє значно скоротити часовий інтервал на всіх стадіях товароруку продукції, а також оптимізувати зв'язки між ланками виробничого ланцюга. Отже, питання практичного використання та поширення логістичних методів управління в системі збуту та реалізації аграрної продукції вітчизняними товаровиробниками в умовах, що склалися, є надзвичайно актуальними на всіх рівнях господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань щодо практичного використання логістичного підходу суб'єктами господарювання як ефективного засобу управління присвятили свої праці Є.В. Крикавський [1], М.А. Окландер [2], Л.В. Фролова [3], Н.І. Чухрай [4] та багато інших нау-

ковців. Водночас, окремі питання щодо розвитку логістичних систем у сфері розподілу агропродовольчої продукції потребують подальшого дослідження у зв'язку зі змінами ринкових умов та необхідністю оптимізації витрат та організації процесу товаропросування продукції.

Мета дослідження – узагальнити сутність та складові логістичної системи розподілу сільськогосподарської продукції та обґрунтувати напрями забезпечення її ефективного функціонування на рівні підприємства.

Результати досліджень та їх обговорення. Зауважимо, що нами узагальнено і доповнено поняття «логістична система розподілу продукції», яку розглядаємо як систему управління переміщення кінцевої продукції від виробника до споживача, що включає в себе логістичні технології, інформаційні системи та логістичну інфраструктуру.

При цьому під логістичними технологіями ми розуміємо раціональне виконання таких технологічних процедур і операцій, як розвантажувально-навантажувальні роботи, транспортування і складування продукції, зберігання її запасів, комплектування замовлень, формування транспортних партій і вантажних одиниць. Інформаційне забезпечення складається з інформаційних систем і технологій.

Логістична інфраструктура поєднує транспортне господарство (транспортні засоби, їх ремонт, обслуговування і профілактика), складське господарство (термінали різного призначення, підйомно-транспортне, ваговимірювальне, складське обладнання), торгову мережу (супермаркети, гіпермаркети, магазини, торгове обладнання) [5].

У логістичній системі розподілу продукції доцільно виділити центральну ланку – суб'єкт управління, який здійснює прийняття управлінських рішень щодо вибору найбільш оптимального варіанта функціонування системи. Як об'єкт управління розглядаємо матеріальні, фінансові та сервісні потоки. До елементів об'єкта логістичної системи розподілу продукції відносимо наступні основні складові системи розподілу кінцевої продукції (рис. 1), які охарактеризуємо у дослідженні.

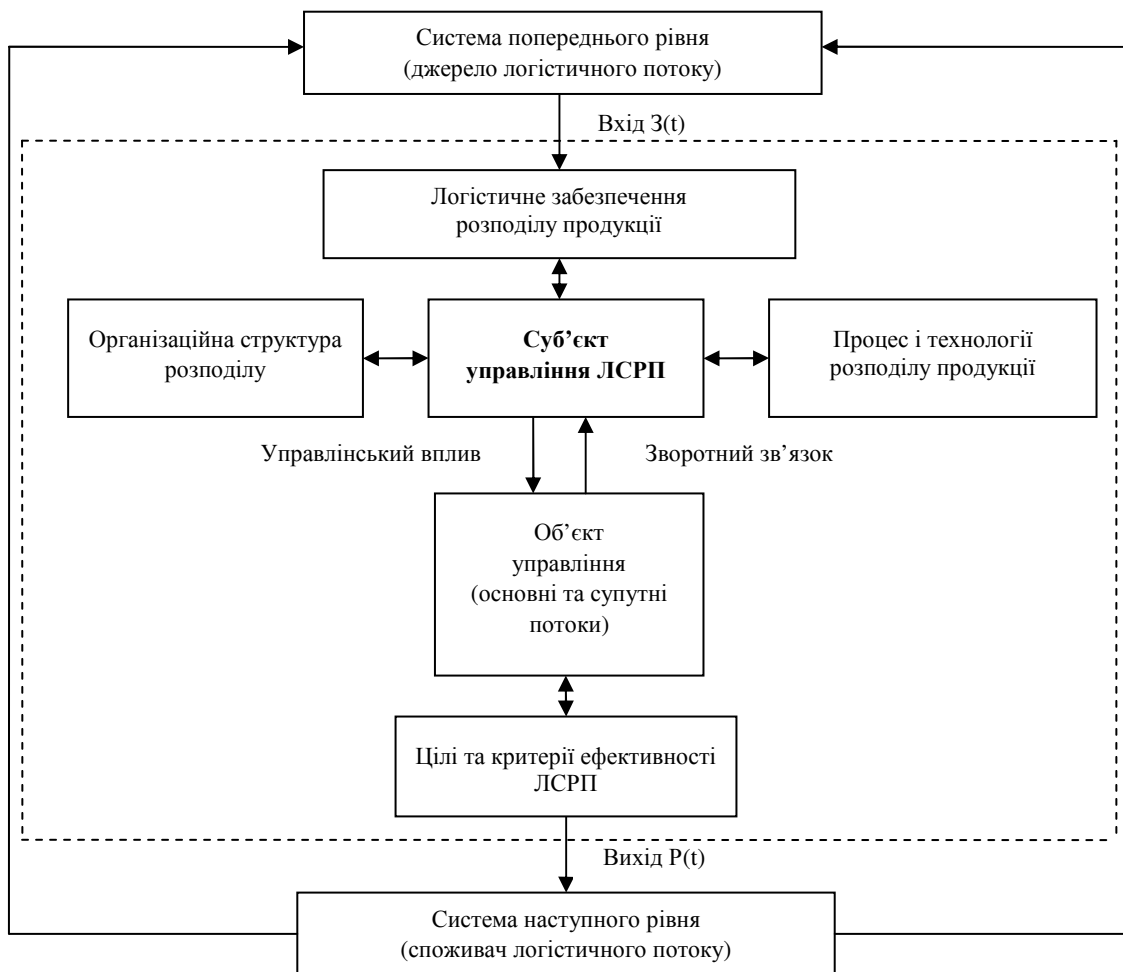

Рис. 1. Складові елементи ЛСРП і взаємозв'язки між ними

Стратегічною метою ефективності системи є доставка готової продукції у визначені терміни із мінімальними затратами. Як критерії ефективності функціонування системи пропонується оцінка рівня обслуговування споживачів (виконання замовлень) і частки логістичних витрат на виробництво і реалізацію продукції. Логістичне забезпечення системи включає наукові підходи, принципи і методи розподілу продукції; матеріально-технічні, трудові та фінансові ресурси; законодавчі та нормативно-правові акти, які регулюють комерційну діяльність підприємства.

Організаційна структура розподілу являє собою раціональний вибір схеми розподілу продукції (орієнтація на товар, споживача або територію) і способи її реалізації, а також визначення місця розподілу розподільчих центрів (кількість і ємність).

Процес і технології розподілу продукції складаються із послідовних функцій, процедур і операцій товароруку, до основних з яких можна віднести: раціональну організацію потоків готової продукції; вибір економічно вигідних способів доставки продукції на оптові склади; побудову оптимальних варіантів збутової мережі щодо кількості посередників, які використовуються у каналах розподілу продукції.

У свою чергу, складові ЛСРП прямо або побічно пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем. Внутрішні зв'язки здійснюються на основі законів, кодексів, уставу підприємств, положень, інструкцій та інших нормативно-правових та організаційно-методичних документів і визначаються організаційною структурою розподілу. Зовнішні зв'язки регламентуються на основі чинного законодавства і договорів (угод) між суб'єктами господарювання.

Вважаємо, що алгоритм формування і розвитку логістичної системи розподілу продукції доцільно формувати на основі концепції інтегральної логістики. Так, під час створення системи доцільно забезпечити вивчення кон'юнктури ринку (аналіз обсягів виробництва і споживання, визначення платоспроможності споживачів, вивчення інфраструктури регіону), виявлення потреб у ресурсах (оцінка стану ресурсів та існуючих можливостей системи розподілу, прогноз обсягів запасів, складських площ і транспортної мережі), розробка і відбір варіантів функціонування ЛСРП (розробка варіантів системи, їх оцінка, поєднання взаємопов'язаних варіантів, вибір оптимального варіанта).

За розвитку системи (рис. 2) доцільно здійснювати постійний моніторинг її стану і у разі необхідності проводити відповідне коректування.

Контроль і аналіз проміжних і кінцевих результатів щодо розвитку ЛСРП необхідно здійснювати на основі досягнення певних позитивних показників функціонування системи.

Згідно із запропонованою нами схемою, логістична система розподілу продукції на підприємстві складається із систем товаропросування, розподілу, зберігання і переробки, транспорту, технічного й технологічного обслуговування, ресурсозабезпечення. Її функціонування вимагає створення системи маркетингової інформації [6].

Маркетингові системи в особі учасників виробничої або збутової агропромислової діяльності прагнуть активно впливати на формування ринкової поведінки та інтереси споживачів. Отже, логістична система розподілу продукції є елементом ринку, що координує взаємодію виробника і споживача [7, 8], тобто інтегратором ринку. У цьому випадку система є засобом, що пов'язує майновий, технічний, технологічний і кадровий потенціали аграрних підприємств із кінцевим результатом будь-якої підприємницької діяльності у вигляді відтворення матеріально-сировинної бази й одержання прибутку.

Узагальнюючи, можна виділити перелік факторів, що визначають вибір маркетингового каналу підприємствами АПК: 1) витрати реалізації; 2) збереження якості товару; 3) особливості товару; 4) характер ринку збуту; 5) ефективність діючих і потенційних каналів маркетингу; 6) стан і можливість виробника товару; 7) цілі та ресурси підприємства. Під час вибору каналу маркетингу витрати реалізації слід аналізувати в розрізі витрат на транспортування, торгове обслуговування, стимулювання збуту, зберігання, однак підприємства досліджуваної сфери такий аналіз практично не проводять [9].

Особливості товару щодо вибору каналу маркетингу визначаються видом, призначенням, середньою ціною одиниці товару і сезонністю виробництва. Вид товару дає інформацію про тривалість його максимального зберігання. Товари тривалого зберігання, наприклад, зерно, можуть розподілятися через довгі непрямі канали маркетингу, що мають ряд посередницьких ланок, а розподіл товарів, які швидко псуються (наприклад, молоко), має здійснюватися через найкоротші

канали. Призначення товару сигналізує про необхідність його переробки. Готові до вживання товари поширюються через роздрібну торгову мережу і довгі канали маркетингу. Товари сировинного призначення реалізуються коротшими ланцюгами [10].

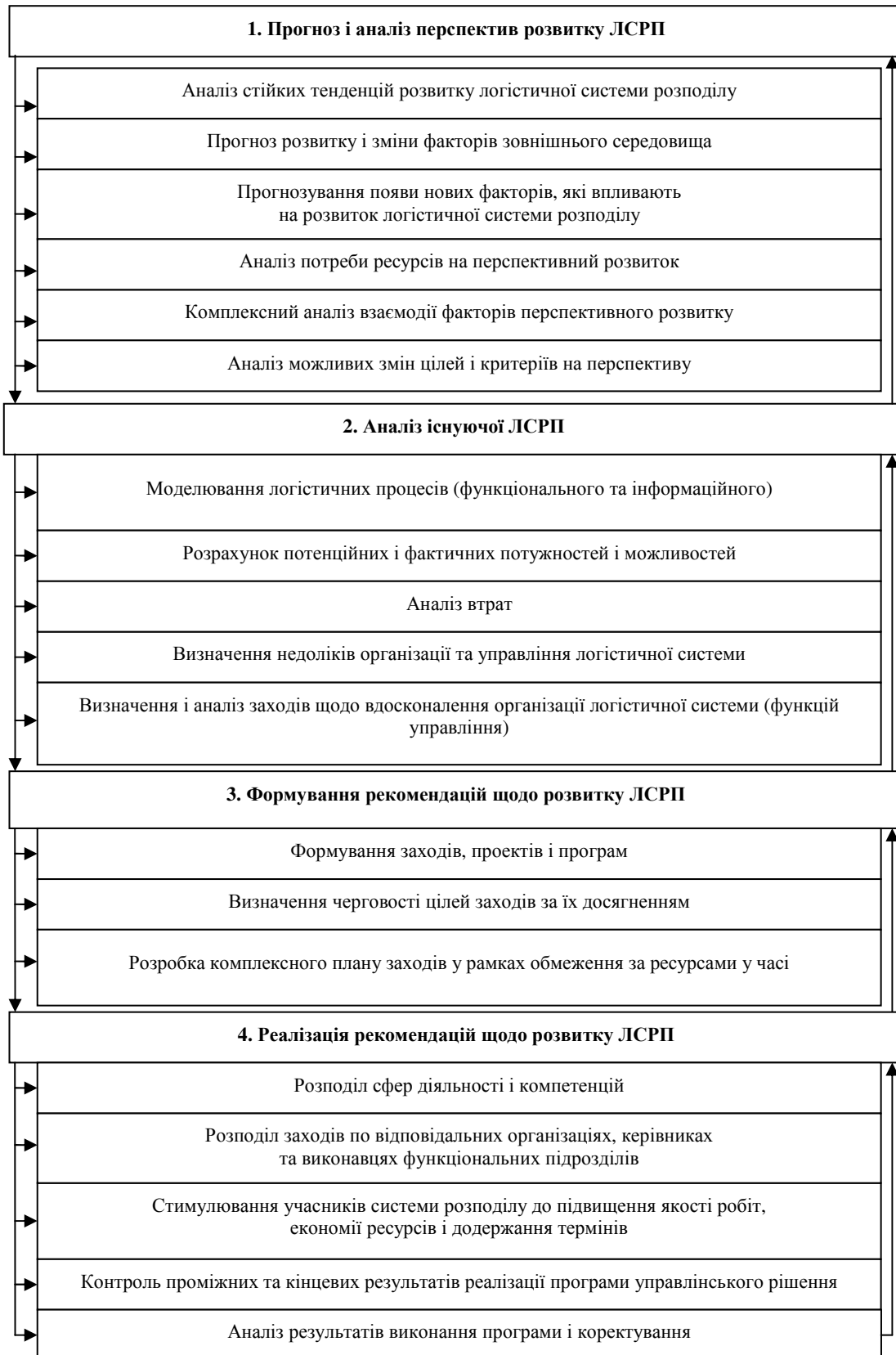

Рис. 2. Структурно-логічна схема процесу розвитку логістичної системи розподілу продукції

Розглянемо особливості функціонування розподільчої інфраструктури у країні, що сприяє ефективному функціонуванню. Встановлено, що на початок 2010 р. в Україні діє 35 товарних бірж, акредитовані Мінагрополітики для укладання угод купівлі-продажу сільськогосподарської продукції для державних і регіональних потреб, а також реєстрації зовнішньоекономічних контрактів. Крім того, у країні функціонує 247 агроторгових домів (у 2009 р. їх налічувалося 314), з яких 224 (у 2009 р. їх кількість становила 288) – на районному рівні.

Із метою розширення обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією здійснюють свою діяльність 1627 оптово-роздрібних продовольчих і плодоовочевих ринків, розвивається мережа супермаркетів і фірмових магазинів. Одним із важливих напрямів формування ринкової інфраструктури є активізація розвитку оптових ринків продовольства та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Функціонування каналів розподілу сільськогосподарської продукції та продовольства значною мірою визначається специфікою аграрного ринку, що полягає в поєднанні вираженої сезонності поставок сільськогосподарської продукції і високої рівномірності споживання готових продуктів харчування. Ця особливість диктує додаткові вимоги до маркетингових каналів: гнучке їх функціонування, формування товарних і фінансових резервів, розвинене складське господарство, розгалужена транспортна система і ретельний ринковий моніторинг.

Встановлено, що основна маса сільськогосподарської продукції реалізується переробним підприємствам та за іншими каналами збуту, де діють приховані та стихійні посередники, які практично за безцінь скуповують продукцію у період її збирання. Для прозорості каналів продажу сільськогосподарської продукції статистичним органам доцільно конкретизувати ці канали, оскільки за існуючими формами статистичної звітності неможливо встановити, що саме за цим каналом відбувається вимивання обігових коштів зі сфери сільськогосподарського виробництва.

Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що із переходом вітчизняного аграрного сектору до ринкових відносин збільшилася кількість прямих і альтернативних непрямих каналів, що призвело до зменшення завантаження і стагнації багатьох суб'єктів заготівельної системи. У досліджуваному регіоні ринок заготівель сільськогосподарської продукції став неконтрольованим і неорганізованим, що спровокувало насичення виробничо-збутових ланцюгів численними посередницькими ланками. Відсутність прозорої системи ціноутворення, недоступність масових оптових ринків для більшості виробників і слабка конкурентна боротьба за постачальника призвели до формування низького рівня закупівельних цін, що не забезпечує можливості відшкодування понесених сільським виробником витрат.

Висновки. Отже, перехід до ринкових відносин сформував недосконалу логістичну систему розподілу аграрної продукції, яка є нестійкою і вимагає системного удосконалення, оскільки не здатна сконцентрувати попит на товари і послуги АПК та їх пропозицію в системі організованих ринків. Відсутність налагоджених ділових контактів зумовлює гострий дефіцит капіталу у сфері маркетингу та логістики продовольства і низьку ліквідність продовольчого ринку. Через нераціональну систему розподілу виникають додаткові витрати на зберігання й переробку та втрати продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крикавський С.В. Логістика: компендіум і практикум / С.В. Крикавський, Н.І. Чухрай, Н.В. Чернописька: [навчальний посібник]. – К.: Кондор, 2006. – 340 с.
2. Окландер М.А. Логістична система підприємства : [монографія] / М.А. Окландер. – Одеса: Астропринт, 2004. – 312 с.
3. Фролова Л.В. Механізм логістичного управління торговельним підприємством: монографія / Л.В. Фролова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 322 с.
4. Чухрай Н.І. Логістичні прийоми забезпечення індивідуалізації товарів в ланцюзі поставок / Н. І. Чухрай // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: зб. наукових праць. – Вип. 5 (18). – Ч. 2. – Луцьк: Видавництво ЛДТУ, 2008. – С. 313–325.
5. Амелюк В.І. Теоретичні засади функціонування логістичної системи підприємства / В.І. Амелюк // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Економіка та підприємництво. – 2009. – № 4(8). – С. 46–49.
6. Мостова А.Д. Логістичний вибір постачальника товарів та послуг сільськогосподарського підприємства у рослинництві / А.Д. Мостова // Економічний простір : Збірник наукових праць, 2010. – № 39. – С. 251–264.
7. Абрамова Г. П. Маркетинг в АПК / Г. П. Абрамова, М. М. Жигалин, Е. И. Семенова и др.; под ред. Г. П. Абрамовой. – М.: Колос, 1997. – 240 с.
8. Ключач В. А. Концепция организации маркетинга в пищевой промышленности / В.А. Ключач, В.Д. Гончаров // АПК: экономика, управление, 1994. – № 10. – С. 53–65.

9. Ткачова А.В. Логістичні витрати як критерій оптимізації логістичного управління / А.В. Ткачова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. – 2009. – Вип. 36–2. – С. 88–93.

10. Артимонова І. В. Концепція маркетинг-мікс як основа програмно-цільового підходу до організації маркетингової діяльності підприємства / Артимонова І. В. // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 94–101.

Развитие логистических систем распределения агропродовольственной продукции на региональном рынке
Т. Ю. Бабенкова

В статье обобщены принципы функционирования логистической системы распределения сельскохозяйственной продукции на предприятии. Обоснованы основные составляющие процесса развития логистической системы и взаимосвязи между ними по уровню их влияния на процесс товародвижения.

Ключевые слова: логистическая система, агрологистика, агропродовольственная сфера.

Development of logistics distribution systems agri-food products in the regional market

T. Babenkova

The principles of operation of the logistics system of distribution of agricultural products in the enterprise are systematized. The basic components of the logistics system development process and the relationship between the level of their impact on goods movement are treated.

Key words: logistic system, agrologistika, agri-food sector.

УДК 631.162:657.446(094.4):330.111.4.003.13

ЛЮДВЕНКО Д.В., канд. екон. наук

ЛИСАК І.М., магістр

Білоцерківський національний аграрний університет

buttercup@ukr.net

**ПОДАТКОВИЙ КОДЕКС ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ
НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Розглянуто податковий кодекс як фактор впливу на ефективність господарювання підприємств в аграрному секторі економіки України, запропоновано запровадження науково обгрунтованої ставки податку та поправки, які необхідні для внесення в податкову систему.

Ключові слова: податки, фінансові результати, Податковий кодекс, АПК.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що у грудні 2010 року був прийнятий Податковий кодекс, податкова політика України на сьогодні знаходиться на стадії формування. Від її напрямів та інструментів залежить економічна та національна безпека держави. Проте відповідно до нової податкової політики на вихід нашої країни із тіньової економіки та забезпечення стабільного економічного зростання шляхом використання податкових важелів не варто сподіватися.

За дослідження економічних процесів, що відбуваються нині в Україні, доцільно звернути увагу на те, що зміст податкового кодексу суттєво впливає на податкову політику, яка є важливою частиною економічної політики, і створює передумови для стабільності розвитку вітчизняного ринку. Ефективна податкова політика відкриває для держави можливість ринковими методами регулювати пропорції макроекономічних тенденцій. Учасником податкових відносин, яким, з одного боку виступає держава, розробляються і впроваджуються інструменти податкового впливу, що максимально наповняють бюджет для забезпечення нею своїх функцій, а з іншого, суб'єктом є платники, які прагнуть мінімізувати податкові зобов'язання задля забезпечення власного добробуту. Існування такого конфлікту визначає актуальність дослідження впливу системи оподаткування на фінансові результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної проблеми значну увагу приділяють такі науковці: Крушельницька Т.А., Бабіч В.В., Подерьогін А.М., Варналій З.В., Серебрянський Д.О., Майбуров І.А., Іванов Ю.Б., У колі політиків та владних структур також точиться немало дискусій щодо переваг та недоліків Податкового кодексу України та доцільності його прийняття.

Метою дослідження є обгрунтування системи оподаткування прибутку підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України, визначення позитивних і негативних сторін нової податкової політики та її вплив на фінансові результати підприємств.

Результати досліджень та їх обговорення. Мета Податкового кодексу – лібералізація оподаткування і розвиток бізнесу за одночасного забезпечення необхідного рівня доходів бюджету [1].

Розроблений урядом Податковий кодекс вніс суттєві зміни до всієї системи оподаткування економіки держави та має сприяти зростанню іміджу України на світовій арені.

Основною його метою є врегулювання відносин між учасниками податкової системи, а саме урядом і суб'єктами господарювання. Він визначає правові основи побудови і функціонування податкової системи, її структури та елементів.

Під час ознайомлення з документом, досить чітко прослідковується, що методом його формування було зібрання до нього діючих законів та підзаконних актів, різноманітних інструкцій. В проекті кодексу вся діюча юридична база щодо наповнення бюджету досить добре узгоджена, класифікована і визначена в термінах і поняттях. Це є безумовним позитивом, оскільки з введенням в дію кодексу виключається плутанина в різних законах та підзаконних актах. Потенційному інвестору не потрібно буде вивчати десятки законів та сотні нормативних актів, а досить буде вивчити податковий кодекс для прийняття рішення про інвестування капіталу. Також позитивним є зменшення податку на прибуток та символічне зменшення ПДВ, а також канікули по сплаті податку на прибуток для новостворених підприємств. Крушельницька Т.А. виділяє негативні сторони цього кодексу, а саме звертає увагу на «неповноту і неуточнення обов'язків та відповідальності посадових осіб контролюючих органів для стимулювання формування світогляду співпраці та гармонії. Для цього необхідно скласти і внести в Податковий кодекс перелік можливих порушень і зловживань у сфері контролю за оподаткуванням та чітко визначити міру покарання за кожним із них»[2, с.12].

Окрім цього в Податковому кодексі зазначено, що він «регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства». Для досягнення гармонізації співпраці обох сторін-учасників системи оподаткування даний нормативно-правовий документ повинен сприйматися не як інструментарій примусу і покарання, а як своєрідний «кодекс миру і співпраці», що повинен вивести Україну із кризового стану. На нашу думку, потрібно було б розробити два окремі розділи, присвячені правам, обов'язкам і відповідальності учасників податкової системи, а саме розширити та деталізувати їх відносно до контролюючих податкових органів, адже для платника податків і зборів це викладено достатньою мірою. Щодо пропозиції Т.А. Крушельницької про деталізацію видів порушень і визначення міри покарання за кожним з них, то ми вважаємо, що це ускладнить даний кодекс своєю громіздкістю і владною компетенцією у сфері політичного регулювання. До сьогодні, у нашій країні діє безліч кодексів, кожному з яких відповідають свої Закони та нормативно-правові документи задля оперативного регулювання соціальних та економічних процесів, тому немає необхідності вносити поправки такого характеру, адже це може призвести до негативного ставлення суспільства до Податкового кодексу, як спробу уряду підняти економіку через зміну системи оподаткування.

У світовій практиці податок на прибуток використовується як інструмент заохочення вкладання інвестицій в економіку та інструмент підвищення конкурентоспроможності національних податкових систем. Це підтверджує необхідність відсунути фіскальну функцію прибуткового податку на другорядні позиції, ставлячи на перше місце стимулюючу. Податковий кодекс повинен забезпечити виконання стимулюючої функції податку. Держава стимулює технічний прогрес, збільшення робочих місць, капітальні вкладення та розширення виробництва. Новий, досі ще незастосований термін «податкові канікули» знайшов своє відображення і практичне застосування у Податковому кодексі. Їх роль проявляється через застосування знижуючого коефіцієнта до ставки оподаткування з метою «залучення інвестицій в оновлення основних засобів, створення додаткових робочих місць, збільшення обсягів виробництва продукції, робіт, послуг, для новостворених суб'єктів господарювання – юридичних осіб до 1 січня 2016 р.».

Кодексом передбачено істотні зміни у системі оподаткування прибутку, а саме: поступове зниження ставки оподаткування; визначення об'єкта оподаткування – ним є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконання робіт, наданих послуг та на суму інших витрат звітного податкового періоду; визначення порядку формування доходів, які вра-

ховуються у визначенні об'єкта оподаткування. Датою отримання доходів є звітний період, у якому такі доходи утворилися, незалежно від фактичного надходження коштів (метод нарахувань); визначення складу витрат операційної діяльності та інших витрат, які враховуються для обчислення об'єкта оподаткування (оподатковуваного прибутку); визначення об'єктів амортизації, методів нарахування амортизації, а отже суми амортизаційних відрахувань, які приймаються для обчислення оподатковуваного прибутку [3, с. 36].

Бабіч В.В. та Подерьогін А.М. критично оцінюють ст.1 розділу III «Податок на прибуток», а саме вказують на відсутність визначення термінів «доходи» й «витрати», що використовуються з метою оподаткування прибутку підприємств. Наголошують на необхідності тлумачень цих понять в даній статті [4, с. 14]. Та суттєвої необхідності в цьому немає. Розділ I. «Загальні положення» передбачає визначення основних понять що стосуються системи оподаткування. Заслужовує на увагу їх думка про те що «склад витрат, які включаються для цілей оподаткування прибутку, можна не наводити в кодексі, а робити посилання на нормативні бухгалтерські акти». Так, за таких підходів досягатиметься гармонізація системи оподаткування прибутку підприємств із системою бухгалтерського обліку.

Оскільки перспективним напрямом соціально-економічної політики нашої країни є розвиток АПК, то свою підтримку сільському господарству держава повинна, в першу чергу, здійснювати через встановлення правових норм, які б забезпечували становлення і розвиток підприємств аграрного комплексу, ефективність їх господарської діяльності та наявність ринкової конкуренції. Податковим кодексом передбачено надання «податкових канікул» для фермерських господарств. Аграрний сектор виробництва однією зі своїх особливостей має досить тривалий в часі цикл виробництва, який може тривати до року. Перші прибутки від сільськогосподарської виробничої діяльності можуть надходити лише через рік. Тому в сільському господарстві особливо важливою є підтримка держави саме на початковому етапі заснування підприємства. Тому механізм «податкових канікул», під яким розуміється звільнення підприємства від податкових обов'язків на певний період, є актуальним для новостворених сільськогосподарських підприємств. Запровадження «податкових канікул» є доцільним і в найбільш тяжчі, кризові роки, які охоплюють всю сферу агровиробництва, їх запровадження буде дієвою допомогою з боку держави аграрному сектору.

На думку І. Горпинюка, організаційно-правова форма підприємства агропромислового комплексу не є настільки важливою, щоб від її вибору залежала можливість отримання права на «податкові канікули». «Податкові канікули» мають однаково застосовуватись як для фермерських господарств, так і для інших підприємств сфери АПК [5,с.15]. Але ми таку пропозицію відхиляємо, і звертаємо увагу на те, що кодексом передбачено надання інших видів пільг для сільськогосподарських підприємств, наприклад, право переходу на сплату фіксованого сільськогосподарського податку. Для підприємців, які мають бажання займатися в сфері сільського господарства і сприяти розвитку АПК нашої держави, надаються широкі можливості для вибору організаційно-правової форми господарювання і законодавством визначаються умови і положення (правила) «гри» на такому ринку. Запровадження однакових засад і принципів господарювання для підприємств АПК вказує на недоцільність існування різних організаційно-правових форм підприємництва у сільському господарстві, і таким чином знижує інвестиційний та підприємницький клімат такої галузі. Доходи державного бюджету в більшій частині формуються за рахунок загальнодержавних податків, серед яких головну роль відіграє податок на прибуток. Україна на сьогодні знаходиться не в такому стабільному і економічно розвинутому становищі, щоб «жити на пільгах». Неотримання податкових платежів через надання податкових пільг стане проблемою розподілу ВВП і фінансування загальнодержавних соціальних та економічних програм розвитку.

Висновки. Ефективна податкова політика передбачає побудову стабільної податкової системи, що забезпечує єдність, несуперечність і незмінність протягом фінансового року всієї системи податків і зборів; скорочення кількості податків їх укрупненням та скасуванням тих, що не приносять значних надходжень до бюджету; полегшення податкового тягаря виробників продукції і недопущення подвійного оподаткування чітким визначенням бази оподаткування; скорочення пільг і винятків із загального режиму оподаткування. Дослідження чинного законодавства з оподаткування та Податкового кодексу України довело, що узагальнення в єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті положень чинних норм по податках і зборах, зменшення їх кількості,

поступове зниження ставок за окремими податками, введення «податкових канікул» є позитивним зрушенням. Однак для забезпечення гармонійних відносин уряду і платників податків для досягнення економічного ефекту необхідно ввести поправки в податкову систему.

За результатами досліджень науковців сфери оподаткування ми зробили наступні висновки, а саме:

- Для належного ліберального сприйняття Податкового кодексу необхідно ввести окремі розділи щодо прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів податкового процесу та конкретизувати ці питання стосовно органів ДПС.
- Новинка податкової системи – «податкові канікули» є методом стимулювання підприємницької активності у сільському господарстві.
- Немає необхідності вносити окремі статті щодо визначення порушень органів ДПС та визначати відповідно до них міри покарання. Це повністю є компетенцією інших кодексів і відповідних нормативно-правових актів, які їм підпорядковані. Податковий кодекс не є засобом примусу, це є інструмент регулювання податкових відносин держави і суб'єктів господарювання.
- Задля єдності податкової системи і бухгалтерського обліку доцільно в кодексі робити посилання на нормативні бухгалтерські акти. Таким чином, це спрощує обсяг інформації статей кодексу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Податковий Кодекс України від 23.12.2010 №2856–VI // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2010. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Крушельницька Т.А. Податковий кодекс як фактор гармонізації економічних відносин / Крушельницька Т.А. // Фінанси України. – №9. – 2010. – С.10–16.
3. Варналій З.В. Вплив оподаткування прибутком на економічний розвиток України / Варналій З.В., Серебрянський Д.О. // Економіка та держава. – №4. – 2011. – С.34–38.
4. Бабіч В.В. Удосконалення оподаткування прибутку на основі визначення об'єкта оподаткування / В.В. Бабіч, Подерьогін А.М. // Економіка АПК. – №9. – 2010. – С.12–16.
5. Горпинюк І. Податкові канікули для агробізнесу / Горпинюк І. // Агробізнес сьогодні. – №11. – 2011. – С.10–17.
6. Майбуров І.А. Теорія і практика податкової реформи: звіряємо позиції / Майбуров І.А., Іванов Ю.Б. // Економіка України. – №5. – 2010. – С.2–7.

Налоговий кодекс в качестве фактора влияния на эффективность ведения хозяйства предприятий в аграрном секторе экономики Украины

Д.В. Людвенко, И.М. Лисак

Рассмотрен налоговый кодекс в качестве фактора влияния на эффективность ведения хозяйства предприятий в аграрном секторе экономики Украины, предложено внедрение научно обоснованной ставки налога.

Ключевые слова: налоги, финансовые результаты, Налоговый кодекс, АПК.

The Internal revenue code as factor of influence on efficiency of mīnage enterprises in the agrarian sector of economy Ukraine

D. Lyudvenko, I. Lysak

The internal revenue code is considered a factor of influence on enterprises economy efficiency in agrarian sector of Ukraine economics. there has been suggested to implement scientifically grounded tax rate and amendments which should be used in the tax system.

Key words: taxes, financial results, Tax the code, AIC.

УДК 339.13.01

ЦІХАНОВСЬКА В.М., канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасний стан, структуру та суб'єкти аграрного ринку України. Визначено головні його проблеми та можливі напрями їх вирішення.

Ключові слова: аграрний ринок, пропозиція, суб'єкти ринку, попит, конкуренти, товаровиробники, агропродовольча продукція, сільгоспідприємства.

Постановка проблеми Перехід на ринкові принципи господарювання забезпечив усім господарюючим суб'єктам в аграрній сфері економіки статус суверенних товаровиробників. На сього-

дні вони самостійно вирішують питання, що, як, скільки і для кого виробляти, зрозуміло, враховуючи при цьому кон'юнктуру ринку щодо їх продукції, а тому товаровиробники мають зважити на існуючі на їх продукцію попит і пропозицію, реальних і потенційних конкурентів і, головне, на ринкові ціни. Саме тому на сьогодні для всіх аграрних господарств ринок замінив колишнє державне управління. На відміну від нього, ринок за своєю природою є об'єктивним, демократичним, індикативним і не має ознак бюрократизму. Безпосередньо він не вказує підприємствам, що саме, скільки, як і для кого виробляти. У них є широкий вибір. Водночас кожний товаровиробник враховує ринкові принципи і повинен до них пристосовуватися, тобто діє на свій страх і ризик. Нагорода йому – прибуток, а неефективне господарювання загрожує чи навіть призводить до економічного банкрутства.

За таких умов дослідження природи ринку, його кон'юнктури для кожного господарника набуває вирішального практичного значення. Про це свідчить сучасний стан аграрного сектору економіки, в якому майже половина господарюючих суб'єктів є збитковими [1]. Ринкова економіка, що охоплює нині понад 200 держав і територій планети, у давні часи починалася зі створення місцевого, дрібного за розмірами ринку аграрної продукції. Існує багато визначень поняття «ринку», але є деякі аспекти, які потрібно дослідити [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням гармонізації функціонування ринку аграрної продукції, забезпечення ефективності діяльності аграрних підприємств та розвитку їх конкурентоспроможності присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. У контексті нашого дослідження необхідно звернути особливу увагу на наукові праці Е. Тоффлера, В. Леферта, Дж. Суїннена, П. Саблука, О. Мороза, П. Гайдуцького, Л. Мельника та інших.

Метою дослідження є вивчення природи аграрного ринку, його сучасного стану, структури, суб'єктів, проблем та перспектив розвитку. В нашій державі в аграрному ринку існує чимало проблем, які потрібно негайно вирішувати.

Результати досліджень та їх обговорення. Отже, дослідження концептуальних основ ринків сільськогосподарської продукції передусім потребує з'ясування співвідношення таких категорій, як аграрний ринок (або ринок сільськогосподарської продукції) та ринок агропромислової продукції [2].

Проведене дослідження дало можливість виділити два підходи до визначення співвідношення категорій аграрного та агропромислового ринків:

1) розподіл аграрного й агропромислового ринків за об'єктами економічних відносин (товаром). Так, аграрний ринок будується на торгівлі виключно сільськогосподарськими продуктами (сировина та продукти, що пройшли первинну переробку), натомість агропромисловий ринок, крім названих продуктів, включає й ринок засобів виробництва. Такої думки дотримуються О. Мороз, В. Андрійчук, П. Гайдуцький та ін.;

2) ототожнення цих понять, що відбувається за рахунок змістового розширення поняття „аграрний ринок“, який, відповідно до зазначеного підходу, охоплює ринок засобів виробництва. Прибічниками такого підходу є П. Саблук, Ю. Коваленко, Д. Левківська та ін. Вбачається обгрунтованішим, що агропромисловий ринок є більшим конгломератом сукупності ринків, пов'язаних з аграрним виробництвом у цілому. В такому ринковому середовищі співіснують різні за суттю і засадами функціонування групи ринків: сільськогосподарських продуктів, виробничих ресурсів, техніки, засобів хімізації тощо [2]. Отже, ринок, як відомо, є складним і багатоаспектним економічним явищем. Науковці виробили такі підходи до визначення поняття аграрного ринку:

1) аграрний ринок як система економіко-правових відносин.

На думку О. Мороза, специфіка аграрного ринку пов'язана з його економічними відносинами у процесі обороту сільськогосподарської продукції. Такий ринок, на переконання науковця, складається із ряду специфічних продуктових ринків (цукру, зерна, овочевої продукції тощо).

На основі такого підходу, однак дещо звужено, Закон України „Про державну підтримку сільського господарства України“ дає наступне визначення: «Аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції».

За визначенням П. Саблука, аграрний ринок – це сфера взаємодії суб'єктів ринку щодо забезпечення виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва та послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-

технічної продукції. Як бачимо, цей підхід дає змогу досить повно, хоч і дещо укрупнено, охарактеризувати специфіку аграрного, як і будь-якого іншого, ринку;

2) аграрний ринок як сукупність дрібніших товарних ринків.

Обґрунтованість даного підходу є суперечливою, оскільки він найменшою мірою характеризує аграрний ринок функціонально, хоча на перший погляд здається найбільш широким. Розглянемо визначення аграрного ринку, які будуються на цьому підході.

Л. Левківська вважає, що аграрний ринок – це сукупність відокремлених товарних ринків, які функціонують для забезпечення виробництва та вільного руху сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки. Такий ринок поділяється на: продовольчі ринки; ринок матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства; ринок сфери послуг; ринок маркетингової сфери.

В. Леферт та Дж. Суїннен зазначають, що у перші роки реформ у більшості країн СНД і ЦСЄ у процесі ринкової лібералізації підприємства-дистриб'ютори сировини аграрної продукції були приватизовані без їх розмежування на менші конкуруючі ринкові суб'єкти. У зв'язку з цим, у період реформ виробники часто звинувачували великих постачальників у зловживанні монопольним становищем, успадкованим від планової економічної системи через встановлення завищених цін. Про монополістичне становище, яке й досі притаманне постачальникам матеріально-технічних ресурсів для сільськогосподарського виробництва, зазначають і вітчизняні дослідники. Це, у свою чергу, сприяло зростанню цін на аграрну продукцію. Цю проблему В. Леферт та Дж. Суїннен оцінюють як досить вагомую. Вони зазначають, що у більшості країн СНД (особливо у Росії та Україні) місцева влада продовжувала допомагати колишнім державним і колективним господарствам у залученні виробничих ресурсів, часто за цінами, нижчими за ринкові, в обмін на згоду виробників продавати продукцію за попередньо обумовленими цінами [2];

3) аграрний ринок як система інститутів, механізмів і принципів, що забезпечують товарно-обмінні процеси в аграрному секторі країни.

Ю. Коваленко визначає аграрний ринок як систему установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб її громадян. Однак, наведене визначення ототожнює поняття «аграрний» і «агропромисловий», що, як було обґрунтовано вище, не є абсолютно вірним.

Таким чином, аграрний ринок – це система установ, відносин та принципів функціонування, яка забезпечує обмінні процеси між виробниками сільськогосподарської продукції та її споживачами (переробними підприємствами або населенням). При цьому аграрний ринок є складовою агропромислового ринку, який крім ринків аграрної продукції, ще включає ринки сільськогосподарської техніки, пально-мастильних матеріалів тощо [2].

У кожній сфері і галузі економіки ринок має певні особливості. Стосовно аграрного ринку такими є: наявність особливого об'єкта купівлі-продажу ділянок земель сільськогосподарського призначення; сезонність виробництва в рослинництві, що зумовлює нерівномірність, а точніше, сезонність пропозиції його продукції, відповідно істотне коливання ринкових цін на неї; для сільського господарства характерним є низький рівень концентрації виробництва, відповідно неможливість виникнення тут олігополій, а тим більше, монополій.

До складових аграрного ринку можна віднести три види ринків. По-перше, ринок засобів виробництва сільськогосподарського призначення, на якому аграрні виробники їх купують. По-друге, ринок продукції сільського господарства, де сільгоспвиробники виступають як продавці виробленої ними продукції. З погляду виду споживання вона може продаватися переробним підприємствам як сировина або безпосередньо домашнім господарствам як життєві блага. По-третє, ринок землі, якщо його допускає законодавча влада тієї чи іншої країни. Крім того, за умови існування «капіталістичних» відносин у сільському господарстві, тобто відносин найму працівників, тут функціонує і ринок праці.

На аграрному ринку функціонують два суб'єкти: продавці сільгосппродукції та її покупці. Такий підхід, зрозуміло, є досить узагальненим. За більш конкретного підходу продавцями на аграрному ринку є всі господарюючі суб'єкти, що реалізують товарну продукцію [1].

Результати виконаних досліджень дають можливість здійснити аналіз сучасного стану аграрного ринку України. Отже, в 2009 році Україна експортувала близько 24,5 млн т зерна більш ніж у 60 країн світу та увійшла у трійку лідерів країн – експортерів зерна. 2008–2009 маркетинговий

рік відзначився тим, що вперше за роки існування незалежної України аграріям вдалось зібрати найбільший урожай зернових – понад 54 млн т.

За даними аналітичного центру «Укragenконалт», з жовтня 2009 року почалось активне зростання цін на зерно, що дало змогу деяким сільгоспвиробникам одержати необхідні додаткові ресурси.

На сьогодні в Україні налічується понад 600 компаній, які експортують, насамперед, зернові культури. У більшості випадків вони не пов'язані з їх виробництвом. Така ситуація свідчить, що некоректно вести мову про повну монополізацію експорту зернових. Однак тут треба зважити на такі обставини:

- 1) абсолютна більшість виробників зерна не має можливості його зберігати;
 - 2) відсутнє належне інформаційне середовище на аграрному ринку;
 - 3) біржовий товарний ринок ще не виконує ролі прозорого і привабливого для контрагентів місця торгівлі;
 - 4) з боку аграріїв відсутня єдина узгоджена цінова політика щодо виробленої ними продукції.
- За таких умов їм практично протистоїть один з багатьох трейдерів, який має можливість диктувати їм ціни.

Крім того, трейдери нерідко надають кредити аграрним виробникам, фактично їх авансують і тому є власниками їх продукції ще до її закупівлі. Це своєрідні дочірні операції, проте завжди за низьких цін. Слід зважити і на ту обставину, що зернотрейдери-експортери під час формування закупівельних цін, як правило, ризики щодо неповернення податку на додану вартість перекладають на виробників зерна і, таким чином, зменшують рівень внутрішніх цін, погіршуючи скрутне становище аграрних підприємств [4].

Попри зниження вивізного мита на соняшник з 13 до 12%, з України в 2010 році вивезено 600 тис. т насіння, а інший урожай перероблений всередині країни. За інформацією Мінагрополітики, в 2008-2009 рр. на світові ринки було поставлено 2,1 млн т соняшникової олії (на 58,8% більше, ніж у попередньому році) на суму 1,57 млрд грн – найліпший показник за всю історію України. Українська олія поставлялася до Індії, Туреччини та Єгипту.

Результати проведеного аналізу показують, що в Україні спостерігаються негативні тенденції в розвитку тваринництва. Для багатьох виробників вирощування худоби – збиткова діяльність. Нині кількість поголів'я великої рогатої худоби порівняно з 2000 роком знизилась на 53%, свиней – на 25, хоча позитивним моментом є збільшення чисельності поголів'я птиці на 45%. Недостатня потужність вітчизняної сировинної бази – ключова проблема продовольчої безпеки за забезпечення населення України м'ясопродуктами [7].

Проведені дослідження показали, що незважаючи на надзвичайну важливість молочної галузі для вітчизняної економіки, фактичний її стан протягом останніх 20 років не відповідає потенційним можливостям і постійно погіршується: так, поголів'я ВРХ (у всіх категоріях господарств) у 2011 р., порівняно з 1990 р. скоротилося майже у 3,1 рази. При цьому це зменшення у сільгоспідприємствах становило 10,5 разів, а у господарствах населення – близько 5%. Як наслідок, виробництво молока у всіх категоріях господарств зменшилось удвічі [7]. Внаслідок скорочення поголів'я молочних корів і відповідно зниження обсягів виготовленої сировини Україна змушена компенсувати нестачу за рахунок імпорту вже готових молочних продуктів. Таким чином, країна стає залежною від цін на світовому ринку. Ціни на готові молочні продукти в Україні не лише формуються за світовими тенденціями, а й випереджають їх. Закупівельні ціни на молоко у сільгоспідприємствах всіх регіонів України поступово підвищуються. Щомісячний приріст становить понад 3%.

Основними визначальними чинниками особливостей ринку молока і молокопродуктів є час, якість, асортимент і місце доставки продукції до споживача. Продукція має обмежений період реалізації, тому виникає необхідність розвиненої ринкової інфраструктури для безперебійного збуту молочної продукції протягом року і забезпечення надходжень сировини на молокопереробні підприємства. Проте, в Україні не розвиваються молочні ферми, а переробні підприємства використовують для виготовлення молочної продукції молокосировину з господарств населення з високою бактеріальною забрудненістю. Особливої актуальності питання якості виготовленої молочної продукції набувають за членства України у СОТ. Українські виробники молока найближчим часом, доки буде існувати нинішня ситуація на ринку сировини, найвірогідніше не одержать дозволів на експорт молочної продукції до країн Євросоюзу.

Гострою проблемою сьогодення є питання інвестпривабливості секторів АПК. Міжнародна фінансова корпорація (IFC) стверджує, що для неї найцікавішими є експортоорієнтовані галузі: галузь молочних продуктів, виробництво соків і напоїв та м'ясопереробна галузь. За даними представників корпорації, IFC розподіляє проекти за ступенем ризику, за фазою розвитку компанії: у випадку фінансування до 50 млн дол. США – корпорація може надати до 35%, понад 50 млн дол. США – до 25 % загальної вартості проекту. У проектах із розширення потужностей і реконструкції вже існуючих компаній – участь корпорації може становити до 50 % загальної вартості проекту.

У середньостроковій перспективі Міжнародна фінансова корпорація сконцентрована на поліпшення інфраструктури по всьому виробничому ланцюжку в аграрному бізнесі України, на інвестиціях, які підвищують продуктивність праці, різних технічних програмах допомоги, полегшеному доступі до фінансування для агровиробників.

У довгостроковій перспективі – сприяти проведенню регулятивних, земельних реформ, поліпшувати логістику й постачання кінцевих споживачів готовою продукцією, сприяти інтеграції українських сільгоспвиробників у глобальне співтовариство агропостачальників.

Стосовно виробників сільськогосподарської продукції можна сформулювати такі висновки:

1. На відміну від країн Заходу, вони практично не кооперовані між собою, не інтегровані із підприємствами третьої сфери АПК, не мають можливості самостійно зберігати і переробляти свою продукцію, здійснювати її експорт.

2. В Україні відсутня належна інфраструктура аграрного ринку, у тому числі інформація щодо його кон'юнктури.

3. Дія перших двох чинників зумовлює нерівноправне становище аграрних виробників на ринку щодо покупців їх продукції. Останні мають можливість значною мірою диктувати свої умови у встановленні цін на сільгосппродукцію. І це є головною причиною їх диспаритету «на виході», тобто за реалізації продукції, виробленої селянами за монопольно низькими цінами. Такий диспаритет доповнюється диспаритетом цін «на вході», тобто монопольно високими цінами на засоби виробництва, які купують сільгоспвиробники у підприємств першої сфери АПК.

Підвищення цін на техніку, пально-мастильні матеріали, енергоресурси, добрива тощо призводить до зростання собівартості продукції у сільському господарстві. Відповідно мали б зростати ціни на неї. Але це блокується усіма тими суб'єктами, котрі її купують. Диспаритет цін «на вході» і «на виході» сільського господарства знаходить вираження, насамперед, у низькому рівні рентабельності галузі, а для деяких видів продукції – навіть у її збитковості.

Висновки. У сучасному аграрному ринку України існує чимало проблем. Насамперед, це численність та уособлення сільськогосподарських товаровиробників у процесі реалізації своєї продукції, відсутність належної інфраструктури, незначна роль біржової торгівлі, непрозорість (тінізація) ринку тощо. Усе це призводить до нерівноправного становища сільгоспвиробників із суб'єктами, що купують їх продукцію, і з тими, у кого вони купують засоби виробництва. У підсумку з їх боку існує наявний диспаритет цін щодо сільгоспвиробників, котрі купують за монопольно високими цінами засоби виробництва, а свою продукцію реалізують за монопольно низькими цінами. Як відомо, ціни на засоби виробництва сільгосппризначення стрімко зростають, особливо на пально-мастильні матеріали, міндобриво.

Отже, вирішення цих проблем значною мірою залежить від держави, інакше кажучи, вирішення проблем аграрного ринку потребує активізації держави як його суб'єкта, використання нею таких важелів, як закупівля сільгосппродукції, особливо зерна, у держрезерви. Застава зерна і насіння соняшнику з використанням заставних цін, виконання державою хоча б частково функцій трейдера (за умови закупівлі продукції селян за більш високими цінами), організація державних бірж, державних елеваторів тощо. Проте і самі виробники сільгосппродукції повинні зміцнювати свої позиції на аграрному ринку за такими напрямками: створювати і розвивати постачальницько-збутові кооперативи, особливо це необхідно малим підприємствам, у тому числі ОСГ, для зберігання і первинної переробки сільгосппродукції; інтеграція аграрних товаровиробників із переробними і торговими підприємствами на засадах довгострокових контрактів, які забезпечили б рівновигідність партнерам [1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор України у 2005 році / За ред. Ю.Ф. Мельника. – К., 2006. – 88 с.

2. Бачуріна І.В. Суть поняття «аграрний ринок» // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 108–111.
3. Біленький Ю.О. Аграрний ринок – першооснова створення міст // Економічні науки. Вісник Хмельн. нац. аграр. ун-ту. – 2010, № 2, Т.2. – С. 171–172.
4. Власов Д.В. Генезис формування поняття «ринок» / Д.В. Власов // Економіка АПК. – 2009. – №4. – С. 121–124.
5. Захарчук О.В. Ринок зерна: проблеми та сподівання // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С. 116–121.
6. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції [монографія] / Супіханов Б.К. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. – 538 с.
7. Ємцев В. Конкурентоспроможність молокопереробних підприємств України // Продовольча індустрія АПК. – 2011. – № 1. – С. 8–11.

Методологические основы развития аграрного рынка Украины

В.М. Цихановская

Рассмотрены современное состояние, структура и субъекты аграрного рынка Украины. Определены главные его проблемы и возможные направления их решения.

Ключевые слова: аграрный рынок, предложение, субъекты рынка, спрос, конкуренты, товаропроизводители, агропродовольственная продукция, сельхозпредприятия.

The methodological basis of the agricultural market of Ukraine

V. Tsihanovska

The structure and subjects of the agricultural market of Ukraine are generalized. The main problems and possible solutions are treated.

Key words: agricultural market, offer, market actors, demand, competition, producers, agri-food products, agricultural enterprises.

УДК 631:316.422

НІЦЕНКО В.С., канд. екон. наук

Одеський державний аграрний університет

СТРУКТУРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті проаналізовано сучасний стан виробництва продукції сільського господарства. Розглянуто проблеми, що зумовили складну економічну і соціальну ситуацію в регіоні. Визначено фактори, які негативно впливають на трансформаційні процеси в Одеському регіоні.

Ключові слова: реформи, перетворення, сільське господарство, сільськогосподарська продукція, рослинництво, тваринництво

Постановка проблеми. У науковій літературі існує ряд визначень для характеристики соціально-економічних процесів, що відбуваються в сільському господарстві України. Серед них такі: земельна, аграрна, агропромислова реформи, перехід до ринку і т.п. Ці визначення фіксують якісні зміни в аграрному секторі України, що дозволяє відзначити становлення нового аграрного ладу. Під ним розуміється система організації сільського господарства, що характеризується певними виробничими відносинами і новими формами господарювання на землі. Можна виділити істотні ознаки цього ладу:

- різноманіття форм земельної власності за переважної питомої ваги приватної власності в її індивідуальній та колективній формах;
- багатокладність аграрної економіки і свобода вибору селянами конкретних форм господарювання;
- відродження селянства як рівноправного громадського стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перехід України до ринку змінив систему відносин у сільському господарстві. Відбувся перерозподіл виробництва сільськогосподарської продукції за регіонами країни.

Останніми роками змінюються пріоритети у виробництві продукції сільського господарства на підприємствах, що змінює спеціалізацію й регіону зокрема. З цього приводу академік П. Саблук зазначає, що «структурна трансформація організації сільського господарства в країні залежить від багатьох чинників, провідними з яких є земельна власність та земельні відносини, форми господарювання, відносини держави і ринку, стан банківсько-кредитної системи, матеріально-технічного забезпечення» [1, с. 3]. Відповідно для підвищення ефективності функціонування підприємств аграрного бізнесу необхідним є прийняття і реалізація програм розвитку вітчизняного

АПК. В Україні прийнята і діє Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, основна увага якої надається вирішенню проблем соціального розвитку, питанням розвитку аграрного ринку, фінансовому забезпеченню [2]. Аналогічні проблеми вирішує у своїй роботі О. Скринник, зазначаючи, що «... заходи Держпрограми направлені на підвищення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і підвищення ефективності АПК» [3, с. 25].

Дослідженню конкретних напрямків перетворень аграрного сектору економіки в умовах його реформування, структурної перебудови та формування пріоритетів розвитку на перспективу присвячені роботи таких вчених: О. Бородіної, В. Власова, Ю. Губені, С. Дем'яненка, Т. Зінчук, С. Кваші, І. Кириленка, О. Могильного, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Шубравської, Г. Черевка, В. Юрчишина та ін. Зазначені питання розкриті в їхніх роботах, але перетворення, які стосуються оцінки впливу на розвиток сільського господарства Одеського регіону, розкриті не повно і потребують додаткових досліджень.

У цілому можна стверджувати, що проведені трансформаційні перетворення як у регіонах, так і в країні є негативними, оскільки зумовили кризи, призвели до руйнування сільського господарства як галузі.

Метою дослідження є моніторинг структурних перетворень у сільському господарстві на рівні регіону, визначення їх впливу на функціонування товаровиробників регіону.

Результати досліджень та їх обговорення. В результаті реформування на базі 483 колишніх КСП утворено 1065 сільськогосподарських підприємств ринкового типу. Крім того, в області функціонують 7703 фермерських господарства.

Земельний фонд Одеської області за 2007-2009 рр. суттєво не змінився і становить 3331,3 тис. га, в тому числі сільськогосподарські угіддя – 2593,3 тис. га, з них рілля – 2067,6 тис. га.

В 11 районах Одеської області налічується 226,9 тис. га зрошуваних земель.

Усі продуктивні угіддя закріплені за землекористувачами, які займаються сільськогосподарським виробництвом. Сільськогосподарські підприємства використовують 55% сільськогосподарських угідь, особисті підсобні господарства населення – 32,7%, інші землекористувачі – 12,3%.

Основними напрямками виробничої спеціалізації є вирощування зернових, технічних культур (соняшнику, ріпаку, сої та ін.), овочів, винограду, розведення великої рогатої худоби, свиней, овець та птиці, виробництво молока, м'яса, яєць, вовни.

Питома вага продукції рослинництва в загальному обсязі валової продукції сільського господарства за 2009 рік становила 70,7%, тваринництва – 29,3% (табл. 1).

Таблиця 1 – **Виробництво валової продукції сільського господарства в Одеській області**
(у зівставних цінах 2005 р., млн грн)

Показники	Роки		
	2007	2008	2009
<i>Усі категорії господарств</i>			
В С Ь О Г О	2902,2	4662,4	4237,6
у т.ч.: рослинництва	1623,7	3471,9	2995,9
- тваринництва	1278,5	1190,5	1241,7
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>			
В С Ь О Г О	1250,1	2356,6	2031,9
у т.ч.: рослинництва	969,2	2114,8	1761,2
- тваринництва	280,9	241,8	270,7
Питома вага в загальному обсязі виробництва ВП сільського господарства області, %	43,1	50,5	47,9
Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, чол.	38119	33865	31900
Продуктивність праці, грн	32795	69588	63696
<i>Господарства населення</i>			
В С Ь О Г О	1652,1	2305,8	2205,7
у т.ч. рослинництва	654,5	1357,1	1234,7
- тваринництва	997,6	948,7	971,0
Питома вага в загальному обсязі виробництва ВП сільського господарства області, %	56,9	49,5	52,1

За 2007-2009 рр. всі категорії господарств збільшили виробництво валової продукції рослинництва – приріст склав 792 млн грн, знижуючи при цьому виробництво валової продукції тваринництва – -12,3 млн грн. Аналогічна тенденція спостерігається і в сільськогосподарських підприємствах, і в господарствах населення.

Сільськогосподарські підприємства водночас досягли високих результатів завдяки зменшенню чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, за роки дослідження на 6219 чол. і підвищенню продуктивності праці одного працівника на 30901 грн.

У рослинництві провідною галуззю є зерновиробництво, яке набуло за останні роки стабільно зростаючого характеру і займає в структурі валової продукції в середньому за 2004-2009 рр. 26,0%.

У середньому на одну область в Україні припадає 4% виробництва сільськогосподарської продукції, з них 2009 р. на Одещину – 4,1% усієї продукції сільського господарства, серед якої найбільшу питому вагу займали: виноград – 44%, вовна – 35,3, зернові – 6,2 і овочі – 5,8% (табл. 2), відповідно виробничий напрямок області – виноградарсько-вовново-зерновий з розвиненим виробництвом овочів.

Таблиця 2 – Питома вага Одеської області в обсягах виробництва основних видів сільськогосподарської продукції по Україні, %

Показники	Роки			Відхилення 2009 р. від 2007 р. (+,-)
	2007	2008	2009	
Валова продукція сільського господарства	3,4	4,5	4,1	0,7
Зернові	4,3	6,9	6,2	1,9
Цукровий буряк	0,4	0,2	0,0	-0,4
Соняшник	2,7	4,8	3,6	0,9
Картопля	0,6	1,0	0,9	0,4
Овочі	3,5	6,1	5,8	2,3
Плоди	3,3	4,5	4,0	0,6
Виноград	38,8	38,0	44,0	5,1
М'ясо (реалізація – жива вага)	3,2	2,7	2,4	-0,8
Молоко	3,8	3,5	3,6	-0,2
Яйця	3,7	3,4	3,7	-
Вовна	39,8	37,3	35,3	-4,5

У 2003 р. Одещина займала найвищу позицію у виробництві: вовни – 39,8% і винограду – 38,8%. Виробництво інших видів продукції становило: зерна – 4,3%, молока – 3,8, яєць – 3,7, овочів – 3,5 і плодів – 3,3%. Як бачимо, відбулися структурні зміни, оскільки у 2003 р. область мала вовново-виноградарсько-зерновий напрямок виробництва з розвиненим виробництвом молока, яєць, овочів і плодів.

Рентабельність сільськогосподарського виробництва за останні п'ять років не перевищує 13% (табл. 3).

Таблиця 3 – Рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції в Одеській області, %

Види продукції	Роки			2009 р. (+, -) до	
	2007	2008	2009	2007 р.	2008 р.
<i>Продукція рослинництва</i>					
Зернових	11,2	19,8	4,7	-6,5	-15,1
у т.ч.: пшениця озима	14,0	11,8	8,5	-5,5	-3,3
– кукурудза на зерно	-7,4	2,7	4,2	11,6	1,5
– соняшник	29,4	11,7	34,4	5,0	22,7
– цукрові буряки	-28,2	-22,4	-	28,2	22,4
Овочі	2,4	2,2	29,6	27,2	27,4
– плоди та ягоди	-14,5	12,7	3,6	18,1	-9,1
– виноград	22,1	20,3	29,8	7,7	9,5
<i>Продукція тваринництва</i>					
Молоко	-5,3	-0,2	-5,2	0,1	-5,0
М'ясо ВРХ	-45,0	-34,7	-41,2	3,8	-6,5
М'ясо свиней	-30,8	-1,1	-1,9	28,9	-0,8
Яйця	-13,7	22,0	15,7	29,4	-6,3

Вовна	-74,8	-79,1	-76,8	-2,0	2,3
-------	-------	-------	-------	------	-----

Рівень рентабельності рослинництва становить 17,9% і з роками має негативну динаміку, хоча виробництво всіх видів рослинницької продукції прибуткове. Збитковим залишається виробництво м'яса ВРХ, птиці, овець, молока, вовни.

Складна економічна і соціальна ситуація на селі, на наш погляд, зумовлена наступними проблемами:

- у стратегічному плані – невідповідністю програм реформування сільського господарства і результатів їх виконання визначеним пріоритетам. Необхідно набратись сміливості і визнати, що державна аграрна політика потребує серйозних і виважених коректив;

- незадовільним законодавчим забезпеченням захисту інтересів вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника;

- недостатнім стимулюванням впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво;

- відсутністю паритетних економічно обґрунтованих відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки;

- недостатнім рівнем фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села.

Агропромисловий комплекс регіону потребує постійного пошуку шляхів вирішення проблемних питань, ставлячи за мету не тільки істотне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, а й значне підвищення прибутковості й конкурентоспроможності галузі на базі ефективного використання землі, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, активного впровадження у виробництво сучасних агротехнологій.

Одеська область, як і держава в цілому, має значні потенційні можливості в галузі сільського господарства, для реалізації яких селу, перш за все, потрібна виважена, чітка, стабільна, зорієнтована на захист вітчизняного товаровиробника аграрна політика.

Незважаючи на політику інтеграційних процесів у світову економіку, яку проводить держава, необхідно все ж таки займати принципову позицію щодо відстоювання інтересів національного сільськогосподарського товаровиробника.

Неринкові методи регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, всілякі обмеження та заборона експорту, які практикувалися впродовж останніх років і завдали великих збитків сільгосптоваровиробникам, повинні відійти в минуле.

Одна з головних проблем, яка потребує вирішення на державному рівні, – це проблема врегулювання і контролю ситуації на ринках сільськогосподарської продукції. На жаль, протягом останніх 18 років сільське господарство постійно супроводжували процеси розбалансованості, неконтрольованості і руйнації ринків сільськогосподарської продукції, а саме зерна, продукції тваринництва, цукру та іншої, які призвели до зменшення виробництва, відсутності економічної зацікавленості та збитковості, ліквідації цілих галузей і значного зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин.

Управління агропромислового розвитку області разом з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування повинні працювати над підвищенням ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. Перш за все, необхідно ініціювати внесення змін щодо оптимізації нормативної бази аграрного землекористування, у тому числі з питань удосконалення орендних земельних відносин, захисту і гарантування прав селян.

Необхідно реалізувати напрацьовані в області заходи з відтворення родючості ґрунтів, сталого функціонування меліоративних систем, значного поліпшення стану та ефективності використання зрошуваних земель.

Для значного підвищення ефективності використання землі необхідно за короткий термін значно модернізувати регіональний аграрний сектор радикальним технічним та технологічним переоснащенням, запровадження інноваційних, енергозберігаючих, високоефективних технологій.

Господарствами області тільки за 2008-2009 рр. закуплено сільськогосподарської техніки більш ніж на 0,5 млрд грн. В основному це сучасні сільськогосподарські машини зі значно вищим технологічним та технічним ресурсом. Але цього вкрай мало, адже загалом по області

технологічна потреба в тракторах та зернозбиральних комбайнах покривається тільки на 55-60%.

Тому ще одним стратегічним завданням для органів влади є всіляке сприяння сільгосптоваровиробникам у придбанні сучасної високоефективної сільськогосподарської техніки та технологічного обладнання, використовуючи всі можливі шляхи та канали.

Починаючи з 90-х років минулого століття, Одещина має суттєві проблеми в галузі тваринництва – це значне скорочення поголів'я та обсягів виробництва продукції тваринництва.

Області також притаманна загальнодержавна тенденція суттєвої частки поголів'я та виробництва тваринницької продукції в присадибних господарствах населення, де виробляється 80-89% основних її видів.

Головні причини такого стану – це неврегульованість ринку продукції тваринного походження, відсутність збалансованості між потенційними можливостями виробництва і витребуваністю зазначеної продукції переробною промисловістю, нестабільний попит і низька купівельна спроможність населення, низький організаційно-технологічний рівень ведення галузі через відсутність коштів на її модернізацію. Основним дестабілізуючим чинником на сьогодні виступає неконтрольоване зростання імпорту переважно дешевого та низькоякісного м'яса.

Усе це призводить до втрати зацікавленості товаровиробника у нарощуванні чисельності поголів'я худоби та виробництва тваринницької продукції. Щорічно сільгосппідприємства області отримують збитки від виробництва тваринницької продукції від 50 до 100 млн грн.

Зважаючи на реальний стан галузі та вступ України до СОТ, вважаємо, що стратегічним напрямком розвитку тваринництва в області є виробництво основних видів тваринницької продукції на високотехнологічних, високоінтенсивних тваринницьких комплексах, укомплектованих високопродуктивним стадом тварин та забезпечених відповідною кормовою базою.

За останні два роки в області вже реалізуються інвестиційні проекти з будівництва сучасних високотехнологічних комплексів. Загалом під реалізацію проектів в галузь планується залучити більше 500 млн грн.

Тому органам влади та відповідним службам як на рівні області, так і районів необхідно всіляко сприяти залученню інвестицій в сільське господарство і у тваринницьку галузь зокрема.

Зважаючи на унікальність області з погляду насичення науковими установами аграрного спрямування, підтримуючи традиції, влада повинна проводити лінію тісної співпраці агробізнесу з аграрною наукою.

Протягом багатьох десятиліть, з урахуванням агрокліматичних особливостей зони, аграрною наукою напрацьовано та запропоновано, а передовим досвідом апробовано зональні технології агровиробництва, яких потрібно неухильно дотримуватись.

Потребують уваги також і соціальні проблеми, які залишаються нині найгострішими на селі. Наслідком кризи розвитку сільських територій та сільськогосподарського виробництва стали відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури.

Скрутний фінансовий стан підприємств сільського господарства обумовив один із найнижчих серед галузей економіки області рівень заробітної плати. Середньомісячна заробітна плата в галузі за 2009 рік становила 1007 грн, або 51% від середньої по галузях економіки.

Насамкінець далеко не повного переліку проблем і можливих шляхів розвитку соціально спрямованого агропромислового виробництва хочемо зазначити, що успіх справи зможуть забезпечити тільки високопрофесійні кадри і тому формуванню й ефективному використанню кадрового потенціалу галузі нам слід приділити належну увагу, починаючи з питань цільового підбору і підготовки фахівців, у тому числі за рахунок коштів держбюджету, і закінчуючи питаннями створення належних соціально-побутових умов для молодих спеціалістів у господарствах області.

Висновки та перспективи досліджень. У сучасних умовах господарювання більша частина продукції сільського господарства Одеського регіону виробляється в підприємствах населення, близько 75% всієї продукції тваринництва виробляється останніми, що свідчить про зменшення обсягів інвестування та розвитку великих тваринницьких комплексів, ферм сільськогосподарських підприємств. Одеська область є незаперечним лідером у виробництві вовни і винограду в Україні, оскільки на них припадає 35,3 і 44% відповідно. Збитковість вироблення майже усіх видів продукції тваринництва дестабілізує фінансове положення аграріїв, не дає можливості вести

розширене відтворення, модернізувати існуючі потужності, впроваджувати інноваційні технології виробництва продукції тощо.

Ефективна реалізація зазначених пріоритетів потребує тісного партнерства і скоординованих зусиль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, сільських громад, громадських організацій та агробізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3-10.
2. Постанова Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF>.
3. Скрынник Е. Государственная стратегия модернизации АПК / Е. Скрынник // АПК: экономика, управление. – 2010. – № 6. – С. 25-42.

Структурные преобразования в сельском хозяйстве на региональном уровне

В.С. Ниценко

В статье проанализировано современное состояние производства продукции сельского хозяйства. Рассмотрены проблемы, обусловившие сложную экономическую и социальную ситуацию в регионе. Определены факторы, которые негативно влияют на трансформационные процессы в Одесском регионе.

Ключевые слова: реформы, преобразования, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, растениеводство, животноводство.

Structural changes in agriculture on regional level

V. Nitsenko

The article analyzes the current state of agricultural production. The problems caused by a complex economic and social situation in the region. The factors that negatively affect the processes of transformation in the Odessa region.

Key words: reforms, changes, agriculture, agricultural products, crops, livestock.

ЗМІСТ

Крисанов Д.Ф., Варченко О.М., Удова Л.О. Інноваційний розвиток особистих селянських господарств.....	5
Кваша С.М., Суховій А.І. Стан та перспективи розвитку ринку плодоовочевої продукції.....	15
Стефанов С.С. Впровадження методу програмно-цільового бюджетування (ПЦМ): міжнародний досвід та вітчизняні реалії.....	18
Яворська Т.І. Формування виробничих витрат в особистих селянських господарствах.....	31
Губенко В.І. Регулювання виробництва і міжнародних економічних відносин: наслідки та проблеми	36
Арбузова Т.В. Економічні ефекти експортних мит на зерно як засіб державного регулювання розвитку аграрної галузі.....	39
Свиноус І.В., Завалевська В.О. Організаційно-економічні підходи до визначення факторів стійкості особистих селянських господарств	45
Залетов О.М. Екологічне страхування: поняття та зміст у сучасних умовах	49
Тернавська І.Б. Сучасний стан продовольчої безпеки Черкаського регіону.....	53
Лучик В.Є. Оцінка продуктивності регіонів.....	56
Тулуш Л.Д., Малініна Н.М. Оподаткування доходів сільськогосподарських товаровиробників: закономірності розвитку та сучасні тенденції.....	60
Вдовенко Л.О. Роль банківської системи України у механізмі кредитного забезпечення аграрних підприємств	67
Дребот О.І. Напрями залучення інвестицій у землекористування	71
Ланченко Є.О. Соціально-трудова гарантія зайнятого населення у сільському господарстві	75
Капінус Л.В., Гаврилова Т.В., Сінгаєвський І.О. Порівняльний аналіз цінових моделей розміщення інтернет-реклами	79
Замкевич Б.М. Людський розвиток і якість життя в Україні в умовах економічних трансформацій.....	83
Кобзиста О.О. Формування сучасної системи соціального страхування в Україні.....	87
Пархоменко Л.А. Забезпеченість земельними ресурсами фермерських господарств Черкаської та Вінницької областей	92
Соколюк С.Ю., Соколюк К.Ю. Інвестиційні надходження в сільське господарство Вінницької області.....	95
Ткачук С.П., Жарун О.В. Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі.....	97
Стаднік Л.І. Облік витрат та оцінка сільськогосподарської продукції.....	102
Сокольська Т.В. Концептуальні основи розвитку сільських територій в Україні	106
Бондар О.С. Моделювання інвестиційних процесів в аграрних підприємствах	111
Юхименко П.І., Загурський О.М., Вдовика К. І. Антикризові заходи підприємства в ринковій економіці.....	116
Лобунець В.І. Напрями удосконалення зовнішньоекономічної політики України	121
Ксьонжик І.В. Формування соціальної відповідальності підприємств.....	126
Кирилюк О.Ф. Вітчизняний ринок м'яса птиці в умовах розвитку світових інтеграційних процесів	128
Бєлова Т.Г., Крайнюченко О.Ф., Розумей С.Б. Вибір стратегії ціноутворення на різних етапах життєвого циклу товару	132
Крайнюченко О.Ф., Бєлова Т.Г., Капінус Л. В., Розумей С.Б. Взаємозв'язок складових процесу ціноутворення	135
Волков С.С. До питання залежності ефективності сільськогосподарського виробництва від факторів його розвитку	140
Кармазін В.І. Соціальна політика держави в умовах модернізації	143
Чернадчук Ж.В. Методичні підходи до ринкового ціноутворення на продукцію свинарства.....	147

Устименко І.В. Стан, проблеми та можливості покращення фінансового забезпечення інвестування аграрних підприємств.....	150
Семенда О.В. Формування стійкої кормової бази як елемента інтенсифікації молочного скотарства.....	153
Рубан О.О. Сучасні проблеми формування економічного механізму сталого розвитку сільських територій регіону.....	156
Ринденко Н.А. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як фактор ефективної підтримки господарств населення в Україні.....	159
Бублик М.Б. Проблеми і перспективи розвитку м'ясного птахівництва на Сході України.....	164
Старченко А.Ю. Аналіз виробництва продукції олійних культур в Луганській області.....	168
Карман О.В. Економічні відносини у виробництві овочів в особистих селянських господарствах....	172
Гевлич В.В. Еволюція розвитку екологічного страхування.....	176
Бондар В.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «мотивація».....	180
Бабенкова Т.Ю. Розвиток логістичних систем розподілу агропродовольчої продукції на регіональному ринку.....	183
Людвенко Д.В., Лисак І.М. Податковий кодекс як фактор впливу на ефективність господарювання підприємств в аграрному секторі економіки України.....	188
Ціхановська В.М. Методологічні засади розвитку аграрного ринку України.....	191
Ніценко В.С. Структурні перетворення в сільському господарстві на регіональному рівні.....	196

Наукове видання

Реєстраційне свідоцтво: серія **КВ № 15167-3739Р**

Затверджено ВАК України як фахове видання
з економічних наук від **14.10.09 № 1-05/4**

Економіка та управління АПК
Збірник наукових праць

Випуск 6 (89)

Редактор О.М. Трегубова
Комп'ютерна верстка: С.І. Сидоренко

Здано до складання 13.12.2011. Підписано до друку 28.12.2011.
Формат 60×84¹/₈. Ум. друк. арк. 23,72. Зам. . Тираж 300.
РВІКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01.